

975 4/1977

revista arhivelor

ANUL LIV VOL. XXXIX

Nr. 4

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR
STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej nr 29, sect. VI

Telefon : 13.37.77

CUPRINS

	Pag.
30 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII	
GHEORGHE I. IONIȚA — România socialistă la cea de-a 30-a aniversare a republicii	363
STUDII ȘI COMUNICĂRI	
D. LIMONA, E. MOISUC — Casa comercială Ioan Hagi Moscu și Ștefan I. Moscu din București 1829—1837, II	376
M. COTENESCU — Aspecte ale dezvoltării învățămîntului din județul Ialomița în anii 1831—1848	404
E. POPESCU — Dezbaterile problemei privind revizuirea constituției în anii 1914—1916	410
GH. DUZINCHIEVICI — Date noi relative la istoria Regimentului I de grăniceri români din Transilvania (1762—1786)	422
ACHIZIȚII NOI	
C. DINU — Un nou tezaur în patrimoniul Arhivelor Statului	429
E. COHN, O. NICHIFOR — Colecția Mavrocordat	430
LEGISLAȚIE	
N. CHIPURICI — Unele concluzii cu privire la aplicarea prevederilor art. 49 din Decretul 472/1971	431
DOCUMENTE	
AL. NEAMȚU — Un raport oficial al doctorului Ioan Piuarlu-Molnar din anul 1808	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — Știri despre români în cronicile publicate la Moscova	439
INSTRUMENTE DE LUCRU	
R. CONSTANTINESCU — Manuscrise occidentale în bibliotecile românești, București (sec. VIII—XVI), II	447
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
I. GAL — A XVII-a Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Cercetări în arhive și biblioteci franceze	458
AL. MATEI — Cercetări în arhivele R. P. Ungare	464
ION ȘT. BAICU — Universitatea populară de vară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte	465
M. DOGARU — Reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie	466
RECENZII ȘI PREZENTĂRI	467
ȘTEFAN METEȘ	471
Lista documentelor publicate în vol. XXXIX	473

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici, Alecsenia Andone, Vasile Arimia, Dan Berindei, Iulian Cîrțină, Florin Constantiniu, Mihail Guboglu, Ștefan Hurmuzache — președinte, Gheorghe Ilie, Radu Ionescu, Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu, Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu, Oprea Florea, Maria Pirvulescu, Emilia Poștăriță, Ioan Ranca, Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici, Ștefan Hurmuzache — redactor șef, Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu, Maria Pirvulescu, Emilia Poștăriță, Ioan Ranca, Maria Soveja, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICA
Secretar de redacție :
Elena GHEORGHE

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Revista Arhivelor

Anul LIV
Vol. XXXIX

50.970 / 078

BUCUREȘTI, 1977

Nr. 4

ROMÂNIA SOCIALISTĂ LA CEA DE-A 30-A ANIVERSARE A REPUBLICII

GHEORGHE I. IONIȚĂ

Se implinesc trei decenii de la instaurarea, la 30 decembrie 1947, a Republicii Populare Române, moment cardinal al istoriei noastre naționale. „Întreaga perioadă de după 23 August 1944 pînă la sfîrșitul anului 1947 — se arată în Programul P.C.R. adoptat de cel de-al XI-lea Congres al partidului — se caracterizează prin mari lupte revoluționare care au dus la realizarea unor profunde transformări sociale, la înfăptuirea unei politici naționale de deplină egalitate în drepturi pentru naționalități, la un șir de reforme economice și sociale în favoarea maselor populare”¹.

În acești ani s-a desfășurat o intensă activitate pentru refacerea economiei naționale, înfăptuirea reformei agrare și a altor reforme structurale cu caracter democratic revoluționar, s-a acționat pentru creșterea rolului clasei muncitoare și participarea ei directă la conducerea activității întreprinderilor. Etapa a marcat înfăptuirea revoluției popular-democratice, instaurarea puterii muncitorilor și țărănilor, trecerea poporului nostru pe calea făuririi libere a viitorului său.

În toate marile bătălii de clasă și mișcări revoluționare de masă, Partidul Comunist Român s-a afirmat ca cea mai puternică forță politică din România, îndeplinindu-și cu cinste misiunea de organizator și conducător al clasei muncitoare, al maselor largi populare, conducându-le cu succes la victorie.

Transformarea țării noastre din monarhie constituțională în republică populară, la 30 decembrie 1947, are o dublă semnificație pentru poporul român: pe de o parte s-a pus capăt monarhiei, instituție anacronică care, timp de aproape opt decenii, a întruchipat dominația politică a burgheziei și moșierimii cu toate consecințele sale nefaste pentru masele populare; pe de altă parte, proclamarea Republicii Populare Române a marcat, datorită condițiilor concret istorice în care s-a înfăptuit un salt calitativ în conținutul statului — încheierea procesului de cucerire a puterii de stat de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și cu celelalte categorii de oameni ai muncii.

Istoria României păstrează adînc întipărită în filele ei realitatea conform căreia în cursul anului 1947, ca urmare a prefacerilor revolu-

ționar-democratice înfăptuite pînă atunci, raportul de forțe între clase s-a schimbat radical în favoarea clasei muncitoare și a celorlalți oameni ai muncii. Partidul comunist devenise cel mai mare și mai influent partid politic, iar unificarea social-democraților cu comuniștii în cadrul unui partid unic, marxist-leninist, intrase din faza tratativelor în faza realizării practice. De asemenea, în cadrul alianței muncitorești-țărănești a crescut rolul conducător al clasei muncitoare, iar în rîndurile țărânilor s-a dezvoltat procesul de delimitare a păturilor ei de bază, interesate în mod obiectiv în a merge mai departe alături de proletariat spre revoluția socialistă. Elementele burgheze de la sate au fost, treptat, îndepărtate din conducerea Frontului Plugarilor — organizația revoluționară a țărânilor, din conducerea co-operativelor de aprovizionare și desfacere și din fruntea băncilor populare.

Principalele partide burgheze reacționare, ca urmare a transformărilor revoluționare înfăptuite în țara noastră după 23 August 1944, au dispărut din viața politică.

Concomitent cu succesele obținute de forțele muncitorești-țărănești, cu dezvoltarea tot mai evidentă a revoluției spre socialism, a crescut și împotrivirea reprezentanților burgheziei din guvern. Ei au încercat, în anul 1947, să determine guvernul să renunțe la politica de îngrădire a pozițiilor economice ale capitaliștilor și la măsurile restrictive față de partidele politice reacționare, s-au opus introducerii controlului de stat asupra activității întreprinderilor particulare. Aceste manifestări arătau că nu mai era posibilă continuarea colaborării forțelor revoluționare muncitorești-țărănești cu reprezentanți ai acestei grupări. Ca urmare, la 5 noiembrie, Adunarea Deputaților a adoptat o moțiune de neîncredere față de Gheorghe Tătărescu, care deținea funcțiile de vicepreședinte al guvernului și titular al Ministerului Afacerilor Străine. A doua zi, toți cei patru miniștri și doi secretari de stat tătărescieni au demisionat. La 7 noiembrie, în locurile vacante au fost numiți reprezentanți ai Partidului Comunist Român (la ministerele Afacerilor Străine și Finanțelor), ai Partidului Social-Democrat (la lucrări Publice) și ai Frontului plugarilor (la Culte).

Îndepărtarea reprezentanților P.N.L. Gh. Tătărescu din guvern a însemnat totodată și eliminarea din conducerea statului a acelor elemente care continuau să susțină deschis regimul monarhic și care — prin pozițiile deținute — ar fi putut să îngreueze răsturnarea acestuia. De altfel, în decembrie 1947, noua conducere a P.N.L., în frunte cu P. Bejan care începuse reorganizarea acestui partid, n-a mai înscris în programul adoptat principiul susținerii monarhiei².

La sfîrșitul anului 1947 monarhia era, în fapt, izolată. Forțele social-politice ale claselor

¹ Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Edit. politică, București, 1975, p. 54—55.

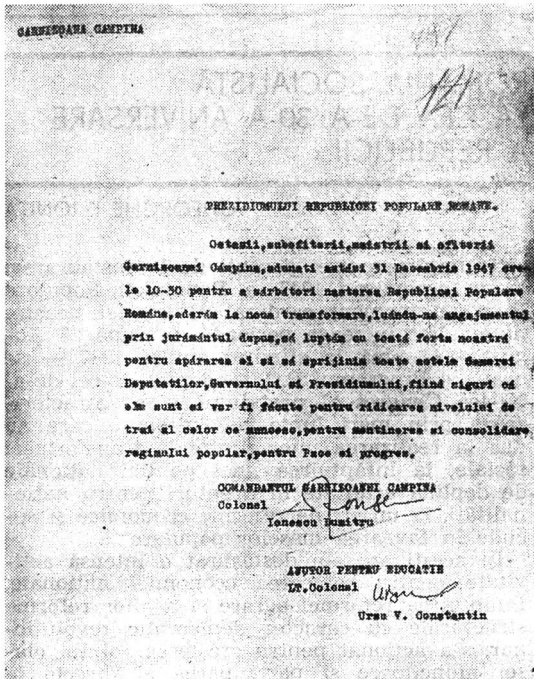
² N.A. Fotografiile după documente ce ilustrează articolul de față au fost puse la dispoziția redacției de tov. Alecsenia Andone din D.G.A.S.

² „Drapelul” din 23 decembrie 1947.

exploatare — ele însele fiind slăbite — nu mai aveau posibilități să o susțină eficient. Devenise acută neconcordanța dintre conținutul real al puterii politice și forma de organizare a statului. Partidul Comunist Român, dând expresie voinței maselor largi de la orașe și sate, a stabilit ca obiectiv nemijlocit abolirea monarhiei și a intensificat popularizarea largă a ideii de regim de democrație populară, acțiune viu exprimată în paginile presei de partid.

Pornind de la raportul de forțe social-politice favorabil în mod hotărâtor clasei muncitoare și aliaților săi, Partidul Comunist Român a luat o serie de măsuri menite să asigure înfrângerea înlăturării monarhiei pe cale pașnică. La 24 decembrie 1947 partidul comunist a preluat conducerea armatei prin numirea lui Emil Bodnaraș ca ministru al Apărării Naționale³ și apoi, pe baza unui plan, a luat măsuri de prevedere și vigilență asigurând paza punctelor strategice din Capitală și din provincie, a ministerelor și instituțiilor centrale, a demnitarilor și frunțașilor politici, înlocuirea gărzii de la palatul regal cu alte unități militare.

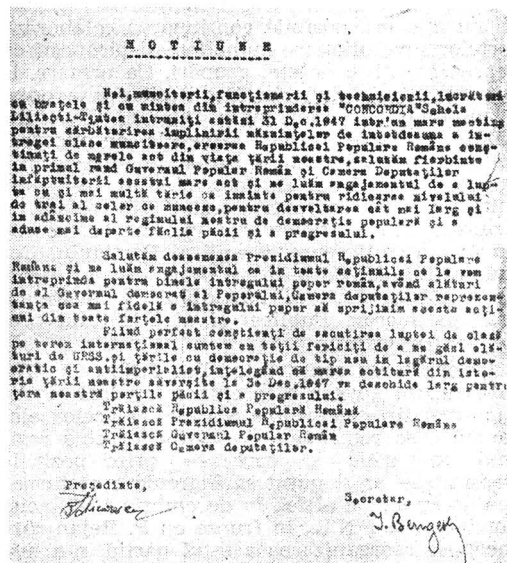
În dimineața zilei de 30 decembrie 1947, dr. Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri și Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al C.C. al P.C.R. au avut o întrevedere cu regele, căruia i-au cerut să abdice. Ei i-au arătat regelui că, în condițiile raportului de forțe din interiorul țării, proclamarea republicii populare a devenit o necesitate obiectivă, o cerință imperioasă a maselor largi

populare, că orice împotrivire ar fi fost sortită eșecului⁴. Totodată, a fost informat că i se va crea posibilitatea să plece liber din țară, împreună cu toți membrii familiei regale, cu suita sa și cu o parte a averii. În finalul întrevederii, regelui i-a fost înmănat actul de abdicare pentru a-l semna.

Inițial, regele a refuzat să semneze și a cerut 48 de ore de gândire. I s-au acordat 30 de minute. Retras într-o încăpere el a citit actul de abdicare împreună cu doi dintre oamenii săi de încredere (mareșalul palatului și secretarul său particular). În actul de abdicare erau arătate în mod realist motivele de bază care impuneau înlăturarea monarhiei. „În viața statului român — se spunea în act — s-au produs în ultimii ani adânci prefaceri politice, economice și sociale, care au creat noi raporturi între principalii factori ai vieții de stat. Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condițiilor stabilite de Pactul fundamental — Constituția Țării — ele cerînd o grabnică și fundamentală schimbare”⁵.

După cum relatează biograful lui Mihai-Arthur Gould Lee — în acel moment regelui i-au trecut prin minte câteva variante pentru a încerca să-și mențină tronul. S-a gândit să facă apel la armată, dar nu era sigur că aceasta l-ar fi putut sprijini. S-a gândit, apoi, să încerce să-i aresteze pe Petru Groza și pe

³ „Monitorul Oficial” partea I, nr. 298 din 24 decembrie 1947, p. 351, Decret regal din 23 decembrie 1947.

⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunerea făcută la ședința solemnă a M.A.N. cu prilejul celei de-a XV-a aniversări a Republicii Populare Române*, Edit. politică, București, 1962.

⁵ *Proclamarea Republicii Populare Române*, București, 1948, p. 4—5.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, sau să recurgă la ajutorul Statelor Unite ale Americii și Angliei, dar nici acestea nu i s-au părut posibile, deoarece, atît dr. Petru Groza cît și Gheorghe Gheorghiu-Dej erau membri ai guvernului, ai aceluiasi guvern care fusese consfințit prin alegeri și recunoscut de marile puteri⁶.

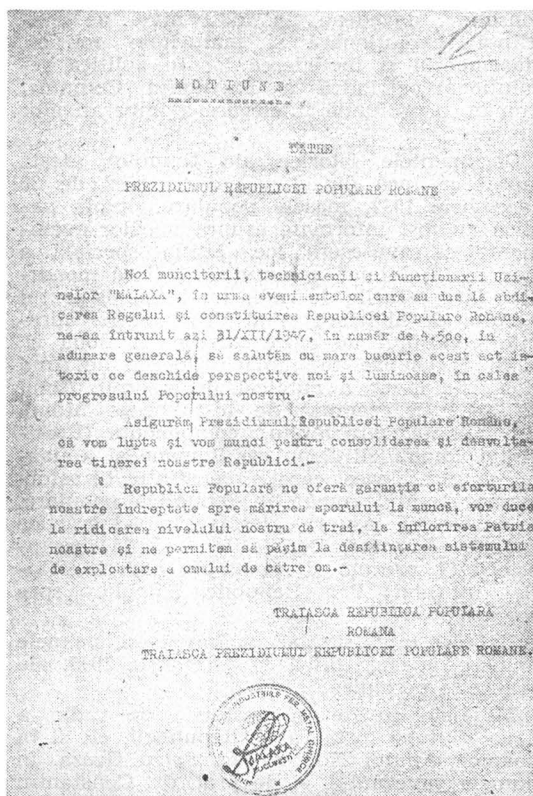
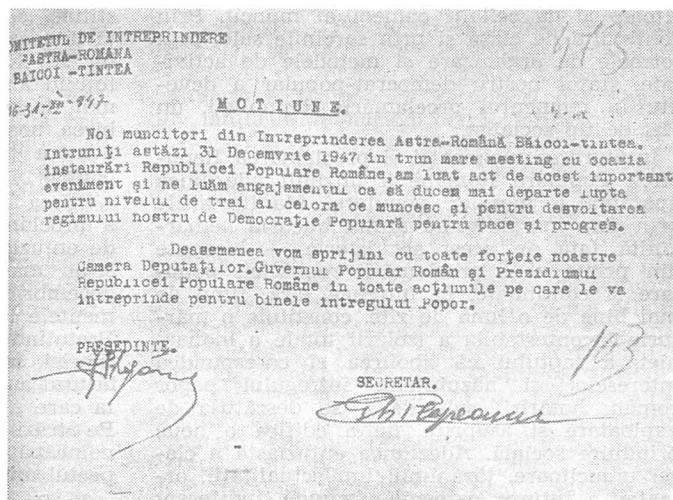
În fața influenței mari pe care guvernul o avea în rîndurile maselor largi de la orașe și sate, a poziției sale ferme, regele, înțelegînd că orice împotrivire era sortită eșecului, a semnat actul de abdicare și a anunțat că dorește să părăsească țara.

În după-amiaza aceleiași zile, Consiliul de Miniștri, în plenul său, a luat act de abdicarea regelui și a adoptat o Proclamație către popor. „Istoria va înregistra o lichidare a monarhiei, fără zguduiri cum poate inamicii noștri n-ar fi dorit — declara dr. Petru Groza în ședința Consiliului de Miniștri. Ca să utilizeze o expresie a reginei-mame, poporul a făcut azi un divorț — și decent și elegant — de monarhie... Vreau să se știe prețutindeni — și aceasta este foarte important — că lucrul acesta s-a făcut cu cumințenie, la timpul său... noi mergem înainte pe drumul nostru, cu minimum de zguduiri și maximum de foloase”⁷.

Posturile de radio au transmis textul actului de abdicare și Proclamația guvernului. „Monarhia — se arăta în proclamație — constituia o piedică în calea dezvoltării țării spre un regim de democrație populară, care să asigure celor ce muncesc bunăstarea materială și culturală, să asigure independența și suveranitatea statului român. Prin înlăturarea monarhiei se deschid democrației noastre căi noi, de mărețe înfăptuiri”⁸.

Seara, la orele 19, Adunarea Deputaților, întrunită sub președinția distinsului om de cultură Mihail Sadoveanu, a consfințit abolirea monarhiei și a hotărît transformarea României în Republică Populară. Prin legea de constituire a Republicii, votată cu acest prilej, se preciza că puterea legislativă va fi exercitată de Adunarea Deputaților pînă la alegerea unei Adunări Legislative, care avea

să hotărască asupra noii Constituții a R.P.R., iar puterea executivă, de un Prezidiu compus din 5 membri, ales cu unanimitate de voturi de Adunarea Deputaților. Pe baza propunerii guvernului, în Prezidiul Republicii au fost aleși: C. I. Parhon, Mihail Sadoveanu, Ștefan Voitec, Gheorghe Stere și Ion Niculi.

⁶ Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle The Story of King Michael of Romania*, Londra, 1959. Arthur Gould Lee a venit în România în luna septembrie 1944 și a lucrat în cadrul Comisiei aliate de control, organism internațional constituit din reprezentanți ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, în vederea aplicării prevederilor Convenției de armistițiu dintre România și Națiunile Unite, semnată la Moscova, la 12 septembrie 1944. În timpul cît a lucrat în România, Arthur Gould Lee s-a întâlnit deseori cu ex-regele Mihai și cu persoane din anturajul acestuia.

⁷ Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 103, dosarul nr. 9 082, f. 1-6.

⁸ „România liberă” din 2 ianuarie 1946.

Proclamarea Republicii Populare Române a însemnat nu numai o schimbare a formei de stat, ci și un salt calitativ în conținutul puterii. Prin îndepărtarea regelui — ultimul reprezentant al claselor exploatoare în conducerea statului — s-a încheiat procesul revoluționar de cucerire a puterii politice de către clasa muncitoare, în alianță cu țărănimea muncitoare și cu ceilalți oameni ai muncii. Prin conținutul de clasă și prin sarcinile sale, prin formele de organizare și metodele de activitate, statul nostru democrat-popular a devenit, în momentul proclamării Republicii, un stat de tip socialist.

Înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române a întrunit adevărată unanimă a maselor populare. Manifestațiile prin care masele și-au arătat bucuria nemărginită față de acest act istoric — începute din prima zi a proclamării republicii populare și continuate, în întreaga țară, timp de mai bine de o lună de zile, constituie o mărturie incontestabilă a izolării totale a monarhiei, a faptului că abolirea ei corespundea intereselor și năzuințelor întregului popor român, hotărârii sale de a se descătușa de exploatare și asuprire, de a edifica o nouă orînduire socială. Adevărată entuziasă a clasei muncitoare, țărânimii, intelectualității, armatei, a tuturor oamenilor muncii, indiferent de naționalitate, față de republica populară, hotărârea lor nestrămutată de a o apăra și consolida, dovedeau un înalt nivel de conștiință revoluționară și maturitate politică, atașamentul și încrederea lor în politica revoluționar-patriotică a Partidului Comunist Român, o profundă înțelegere a imperativelor istoriei.

Documentele istorice ale timpului atestă faptul că încă din după-amiaza zilei de 30 decembrie 1947, masele populare, opinia publică au fost informate asupra marilor evenimente ce avuseseră loc. Ediția specială a ziarului „Scînteia” a anunțat abolirea monarhiei, iar posturile de radio au transmis textul Actului de abdicare și al Proclamației adresate poporului de către guvern. A doua zi, la 31 decembrie, în numărul special de Anul Nou, „Scînteia” a publicat în facsimil, Actul de abdicare, semnat de fostul rege Mihai, Proclamația guvernului, componența Prezidiului Republicii Populare Române și a noului guvern, legea care a consfințit transformarea statului român în republică populară, un reportaj asupra desfășurării lucrărilor ședinței Adunării Deputaților din 30 decembrie 1947, precum și un amplu articol editorial, intitulat „Prin Republica Populară spre noi înfăptuiri”.

Un conținut similar au avut și primele numere, apărute după 30 decembrie 1947, ale celorlalte periodice.

Mesajele rostite la posturile de radio a doua zi după instaurarea Republicii, cit și în noaptea Anului Nou de dr. Petru Groza, în numele guvernului, și de prof. dr. Constantin I. Parhon, din partea Prezidiului Republicii

Populare Române, au evidențiat acest eveniment memorial, înscris în cartea de aur a poporului român de către masele largi populare. „Nici o piedică nu mai stă în calea dezvoltării depline a democrației populare, menită să asigure tuturor celor ce muncesc cu brațele și cu mintea, de la orașe și sate, bunăstarea materială și culturală și care constituie garanția suveranității și independenței țării noastre — se arăta în mesajul Prezidiului R.P.R. Mărește înfăptuiri ne așteaptă pe toți în anul ce vine. Totul depinde acum numai de munca și destoinicia noastră, de iubirea noastră față de popor și de Republica noastră populară, de devotamentul fiecăruia pentru propășirea țării”.

Știrea răsunătoare a abolirii monarhiei și a proclamării Republicii a stîrnit o explozie de entuziasm în rîndul maselor populare, care și-au manifestat, încă din seara zilei de 30 decembrie, în cele mai diferite forme, sentimentele lor de profundă bucurie și satisfacție. Pretutindeni, la orașe și la sate, în uzine și fabrici, în întreprinderi și instituții s-au desfășurat ample manifestații, mitinguri și adunări la care au luat parte sute de mii de oameni. Pe străzi și în piețele publice, care deveniseră neîncăpătoare, manifestațiile au îmbrăcat aspectul unor impresionante serbări populare.

La București, zeci de mii de oameni ai muncii, muncitori, ostași, studenți, elevi, femei, tineri și vîrstnici, s-au adunat în Piața Palatului, în piața Gării de Nord, la „Malaxa” și la „Grivița”, la bariera Vergului, în cartierele Ferentari și Dudești-Ciooplea, în piețele Unirii, Bucureștii-Noi și Obor, cîntînd și prinzîndu-se în hore. În acele zile istorice, pe străzile Capitalei au răsunat pînă noaptea tîrziu, lozincile de luptă: „Muncitori, țărani, soldați, Republica să apărăm”, „Să trăiască, să-nflorească Republica românească”, „Să muncim și să luptăm, Republica s-apărăm”, „Muncitori, soldați, țărani, toți sîntem republicani”.

Descriind desfășurarea demonstrației din fața fostului palat regal de pe Calea Victoriei, ziarul „Scînteia” releva la 2 ianuarie 1948 că „entuziasmul și bucuria au țîșnit mai fierbînt și mai năvalnice ca oricînd, iar horele au cuprins întreaga masă a manifestațiilor. În ziua Anului Nou, o mulțime imensă, adunată în aceeași piață, după ce i-a salutat cu ovații pe membrii Prezidiului Republicii Populare Române, a intrat, prin ușile larg deschise, pentru a vizita fostul palat regal.

Istoricul act de la 30 decembrie 1947 a produs o vie efervescentă nu numai pe străzile și în piețele Capitalei, ci și în uzine și fabrici, în întreprinderi și instituții. În cadrul acestora, în acele zile de neuitat, au avut loc ample mitinguri, cu care ocazie au fost citite Actul de abdicare a regelui și Proclamația guvernului către popor. Astfel, la mitingul care a avut loc la Atelierele „Grivița” din București, peste 12 000 de ferovieri, o dată cu adevărată lor unanimă la actul instaurării Republicii, și-au exprimat devotamentul față de guvern și de Prezidiul Repu-

blicii Populare Române, precum și „nemărginita voință de ridicare a țării”⁹. La rîndul lor, cei peste 4500 de muncitori de la „Malaxa” au primit știrea abolirii monarhiei și Proclamația guvernului cu nesfîrșite aplauze și urale.

Entuziaste manifestații de azeziune față de Republică au avut loc, în acele zile, și în orașele reședință de județ, în municipii, în toate centrele muncitorești. Pretutindeni populația s-a adunat, în mod spontan, în fața sediilor Partidului Comunist Român, a primăriilor și prefecturilor pentru a saluta proclamarea Republicii. Cu aceste prilejuri au luat cuvîntul reprezentanți ai P.C.R., P.S.D., Frontului Plugarilor, Partidului Național Popular, prefecții de județe sau primarii orașelor respective, reprezentanți ai armatei.

Caracteristic pentru profunda efervescență revoluționară a acelor zile este faptul că manifestațiile, deseori și în mod spontan, antrenau imensa majoritate a populației.

Voința nestrămutată a oamenilor muncii de a-și consacra toate forțele apărării, dezvoltării și înfloririi republicii populare, rezultă și din numărul mare de scrisori și telegrame de azeziune adresate C.C. al P.C.R., guvernului, Adunării Deputaților și Prezidiului Republicii Populare Române. Conținutul acestora este deosebit de semnificativ pentru încrederea nestrămutată a cetățenilor patriei față de conducerea de partid și de stat, profunda înțelegere a însemnătății și a consecințelor actului istoric de la 30 decembrie 1947 pentru destinele României. „De aici înainte — scriau muncitorii de la Filatura românească de bumbac — poporul nostru, în fruntea căruia stă clasa muncitoare, se va putea dezvolta nestînjnit pe drumul democrației populare, al progresului și socialismului. Ne luăm angajamentul să lucrăm în modul cel mai conștiincios posibil, să sporim producția filaturii noastre, să întrecem programul planificat, conștiinți fiind că astfel se va îmbunătăți viața celor ce muncesc”¹⁰.

În ansamblul nenumăratelor acțiuni de azeziune la actul de la 30 decembrie, desfășurate pe întreg cuprinsul țării, se disting, prin forța lor mobilizatoare, și apelurile adresate oamenilor muncii, de o serie de organizații de masă, între care amintim Confederația Generală a Muncii și Federația Națională a Tineretului Democrat. „Sîntem mîndri că tineretul nostru, în frunte cu tineretul muncitoresc — se spunea în apelul Federației Naționale a Tineretului Democrat — a contribuit prin munca și lupta sa, alături de toate forțele poporului conduse de partidul clasei muncitoare, la înfăptuirea acestei uriașe victorii”¹¹. Apelul schița, în același timp, și perspectiva pe care acest act istoric o deschidea tineretului, întregului nostru popor: „Republica este a noastră. Prin ea se deschide o eră nouă în viața noastră: era mareață a

libertății depline, a dezvoltării vieții noi în patria noastră scumpă, era unei societăți fără exploatarea omului de către om”. Scoțind în evidență sarcinile multiple care stăteau în fața tinerilor muncitori, țărani, studenți, elevi și militari, apelul se încheia cu un vibrant îndemn la muncă creatoare, adresat tuturor fiilor poporului român și ai naționalităților conlocuitoare: „Să facem să duduie fabricile, ogoarele, să freame universitățile, școlile, cazărmile, de munca, energia și comportarea creatoare a milioanelor de tineri descăsuși din lanțurile monarhiei exploatare”¹².

Același entuziasm și aceleași manifestații de solidaritate față de actul instaurării republicii populare exprimau și numeroasele scrisori trimise organelor de presă centrale și locale de către oameni ai muncii de diferite profesii și din cele mai diverse colțuri ale țării. „În seara zilei — arăta muncitorul bucureștean Cuză Ion — în timp ce mă aflam la Sindicatul Lemn-Forestier, în timpul ședinței s-a anunțat vestea instaurării Republicii... Unii au aclamat Partidul Comunist Român, alții Confederația Generală a Muncii, alții Frontul Unic Muncitoresc, și toți Republica Populară Română. În această spontană manifestație, un observator mai puțin entuziasmat și-ar fi putut da seama pe deplin că ceea ce se petrecea acolo nu era decît explozia de bucurie a unor oameni care văd că roadele lor de zi cu zi încep să se arate. În acest timp, un glas a intonat Internaționala și, imediat, toți cei din sală și-au unit glasurile și au cîntat așa cum nu i-am auzit cîntînd niciodată”¹³. Muncitoarea textilistă Ioana Nuțu își îndemna tovarășele de muncă să-și sporească eforturile în procesul de producție pentru a-și aduce, pe această cale, contribuția la consolidarea republicii populare: „Cu toții la muncă, tovarăși, pasul nostru trebuie să fie astăzi mai sigur ca oricînd, mai hotărît, căci pămîntul pe care-l călcăm este de acum al nostru. Țara este acum a noastră. Să strîngem rîndurile și să strigăm cu toții, astăzi, ca în prima zi: Să ne trăiască țara noastră, Trăiască Republica Populară Română!”¹⁴.

Un puternic ecou a stîrnit actul abolirii monarhiei și proclamării Republicii Populare Române la sate. Organizațiile locale ale Partidului Comunist Român și ale Frontului Plugarilor au organizat numeroase adunări în centrele de plasă, în comune și sate, în cadrul cărora, prin viu grai, prin scrisori, moțiuni sau telegrame, masele de țărani și-au exprimat entuziasmul deplin față de proclamarea republicii populare. Astfel, țăranii muncitori din comuna Crizbov, județul Brașov, întruniți într-o mare adunare, au adus un salut fierbinte republicii și, în același timp, „omagiul lor conducătorilor poporului pentru

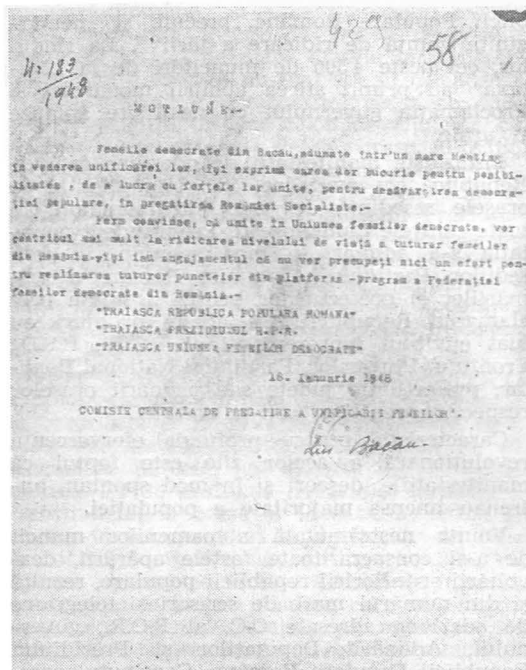
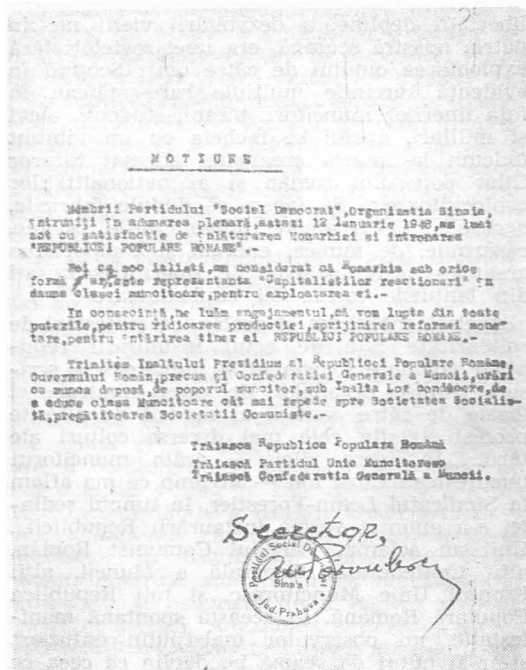
⁹ „Scînteia” din 2 ianuarie 1948.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ „Tînărul muncitor” din 8 ianuarie 1948.

¹² „Scînteia” din 17 ianuarie 1948.

¹³ *Ibidem*.

marele act de la 30 decembrie 1947, considerându-l izbăvitor în drumul spre mai bine¹⁴.

Hotărîrea neclintită a țărănimii muncitoare de a se alătura eforturilor întregului nostru

popor pentru dezvolțarea și consolidarea noii forme de stat, reiese clar și din sutele de scrisori și telegrame, ce soseau zilnic pe adresa redacției ziarului „Frontul plugarilor“, prin care semnatarii își luau angajamentul „de a duce la îndeplinire munca de refacere a țării, de a lupta pentru înlăturarea ultimelor rămășițe reacționare și de a înfăptui o țară liberă, o patrie în care roadele trudei lor să nu mai fie jefuite de o mînă de moșieri, speculanți și bancheri, ca în trecut“¹⁵.

Un loc aparte în cadrul acestor manifestări îl are grandioasa întrunire de la Deva, din 8 ianuarie 1948, la care au participat zeci de mii de țărani din diferite părți ale țării. Convocată pentru aniversarea a 15 ani de la crearea Frontului Plugarilor, ea s-a transformat într-o impresionantă expresie a adeziunii țărănimii la marele act istoric și a angajamentului solemn de a munci și lupta cu toate forțele pentru consolidarea regimului democrat, a republicii. Adresîndu-se participanților la întrunire, dr. Petru Groza spunea, în încheierea cuvîntului său: „Duceți-vă acasă cu lozincă: „Trăiască Republica Populară Română“, pe care o răspîndiți în toate casele și în toate sufletele“¹⁶.

O puternică însuflețire și încredere în viitor a produs proclamarea republicii în rîndurile ostașilor, în marea lor majoritate fii de muncitori și țărani. Într-o atmosferă de sărbătoare, întreaga armată a depus jurămintul

¹⁴ „Frontul plugarilor“ din 8 ianuarie 1948.

¹⁶ Gh. I. Ioniță, Gh. Tuțul, *Frontul Plugarilor, 1933-1953*, București, 1970, p. 261.

față de Republică și poporul român. Această acțiune a început în seara zilei de 30 decembrie 1947, după proclamarea Republicii, a continuat în dimineața zilei următoare în toate unitățile și formațiunile militare din țară. Atît prin noul jurămint, cît și prin numeroasele telegrame și scrisori de adeziune adoptate în adunări și întruniri, ostașii s-au angajat să apere republica populară, independența și suveranitatea națională, cuceririle revoluționare ale oamenilor muncii. Astfel, în ziua de 31 decembrie 1947, după depunerea jurămintului, militarii din garnizoana Iași, adunați pe stadionul Copou, au adoptat o scrisoare în care se arăta: „Noi ostașii, subofițerii, maestrii militari, funcționarii civili și ofițerii garnizoanei Iași, întruniți azi cu prilejul depunerii jurămintului de credință față de Republica Populară Română și de guvernul ei, ne luăm angajamentul de a păstra cu sfințenie legămintul de a apăra în orice împrejurare Republica Populară Română, drepturile, libertățile, independența și suveranitatea ei națională”¹⁷. La fel se exprimau ostașii și subofițerii Regimentului A. A. Brașov: „Complet solidari cu actul săvîrșit vă dorim rezolvarea totală a sarcinilor mari ce vă stau în față, asigurindu-vă de sprijinul neprecupețit și devotamentul nos-

tru față de Republica Populară Română”¹⁸. Înlăturarea monarhiei, sublinia Raportul Comitetului județean Hunedoara al P.C.R. din 7 ianuarie 1948, „a fost privită cu satisfacție de armată. Ostașii Regimentului de Grăniceri din Deva au depus jurămintul cu pumnul în sus”¹⁹.

Faptul că odată cu proclamarea Republicii Populare Române întreaga armată a depus,

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ Arhiva C.C. al P.C.R., fondul nr. 1, dosarul nr. 248, f. 226.

¹⁷ „Scînteia” din 2 ianuarie 1948.

într-o atmosferă de însuflețire și entuziasm, jurământul de credință față de noua formă de stat, angajându-se să apere cuceririle oamenilor muncii, independența și suveranitatea națională, reflecta statornicirea unor strânse legături între armată și popor, identificarea militarilor în general, a celei mai mari părți a corpului ofițeresc, cu idealurile de libertate, dreptate și neatințare ale maselor populare.

Starea de spirit a populației de la orașe și sate, modul cum a primit abolirea monarhiei reies în evidență și dintr-o serie de rapoarte de activitate ale prefecturilor și din buletinele informative ale prefecturilor pe luna decembrie 1947: „Săvîrșirea acestui act istoric — sublinia raportul prefecturii județului Tîrnava-Mică — a dus la manifestații spontane de entuziasm din partea populației în toate centrele urbane și principalele centre rurale ale județului”²⁰. Aprecieri similare cuprindea și raportul prefecturii județului Ilfov, trimis Ministerului de Interne, în care se arăta că populația din acest județ și-a dat seama de anacronismul ce mai dăinuia prin tolerarea instituției monarhice, expresie a mentalității și intereselor vechilor concepții de conducere, acaparatoare de bunuri materiale și străine de sufletul și năzuințele poporului muncitor de la orașe și sate. Referindu-se la comentariile ce se făceau la sate cu privire la abdicarea regelui Mihai, abolirea monarhiei și proclamarea republicii, raportul menționa că „în aprecierile ce se fac de către populația rurală se remarcă critica asupra instituției cît și asupra persoanei ce o reprezintă”²¹, conchizindu-se că toată lumea vedea în schimbarea de la 30 decembrie 1947 o victorie a regimului democratic și a Partidului Comunist Român²².

În ceea ce privește atitudinea intelectualității legate de popor față de proclamarea Republicii, eruditul George Călinescu, dînd glas sentimentelor și gândurilor oamenilor de știință și cultură cu vederi înaintate, scria, în primele zile de după istoricul eveniment: „În situația României, o putere executivă emanată de la popor este instrumentul cel mai sigur, deoarece poporul cu instinctul său nu greșete niciodată.

Mihail Sadoveanu, cîntăreț al lui Ștefan cel Mare și cărturar hrănit cu cronici, nu va fi, de pildă, un cirmaciul mai lipsit de vedere și tot astfel Preziulul, în întregul lui, Guvernul și Parlamentul Țării.

Înainte, deci, fără șovăire spre întărirea tinerei instituții, Republică vrea să zică respublica, lucru public avem, așadar de acum încolo toți o parte de responsabilitate în propășirea țării. Cuvîntul nostru de ordine este azi: „Să fim alături de patrie, să slujim RES-PUBLICA”²³.

În climatul general de entuziasm popular, actul instaurării Republicii Populare Române

a întrunit și adeviziunea bisericii, a conducerii ei. Referindu-se la îndatoririle clericilor și enoriașilor de a sluji noua formă de stat, patriarhul Nicodim arăta: „Vă amintesc aceste datorii ce avem toți cetățenii Republicii Populare Române, pentru a răspunde la toate chemările ei, cunoscînd că puterea și slava ei se răsfrîng asupra fiecăruia dintre fiii ei”²⁴.

Amplora și multitudinea manifestațiilor de adeviziune față de instaurarea Republicii Populare Române constituie o puternică mărturie a caracterului profund democratic și popular al acestui mare eveniment. Ele dovedesc insistența aprecierilor făcute în unele lucrări apărute în străinătate despre monarhie în general, spulberînd, mai ales, mistificările și speculațiile privitoare la cadrul politic în care a avut loc abolirea acesteia²⁵.

Adeviziunea deplină a maselor largi de la orașe și sate față de actul proclamării Republicii Populare Române, exprimată sub cele mai diferite forme, prin adunări, mitinguri, serbări populare, scrisori și telegrame adresate C.C. al P.C.R., guvernului, Prezidiului Republicii Populare Române, Adunării Deputaților, a asigurat, de la început, trăinicie noii forme de guvernămînt. În condițiile sprijinului popular și al hotărîrii oamenilor muncii de a contribui, fiecare la locul său de muncă la apărarea și consolidarea ei, Republica Populară Română, ca stat nou al clasei muncitoare, a devenit puternicul instrument care, sub conducerea Partidului comunist, a asigurat apărarea și dezvoltarea cuceririlor revoluționare, democratice, ale maselor largi populare, îndrumarea și activă organizare a

²⁰ „Frontul plugarilor” nr. 860, din 6 ianuarie 1948.

²¹ Arthur Gould Lee în lucrarea citată, mergînd pînă la o totală deformare a realității istorice exagerează rolul regelui în viața de stat de atunci și influența monarhiei în vîndurile unor categorii de cetățeni. De același subiectivism și caracter apologetic este penetrată lucrarea lui Ghiță Ionescu intitulată, *Communism in Rumania, 1944–1962*, apărută la Londra în 1964.

Ignorarea unor surse de informare și documentare și folosirea unilaterală a altora, concepția și metodele de cercetare, ca și interesele politice ale autorilor explică de ce în lucrările menționate și în cele semnate de François Fejto, *Histoire des democracies populaires*, Paris, 1952, H. Prost, *Destin de la Roumanie*, Paris, 1954; Laszlo Naghi, *Democraties populaires*. Du bloc sovietic au communisme des patries, Paris, 1968, este eludat factorul hotărîtor care a condus la acest act — acțiunile maselor populare.

Conținutul și orientarea generală a acestor lucrări probează spiritul preconcept, tendențios al autorilor de a înțelege raporturile reale de cauzalitate, sensul evoluției evenimentelor istorice după 23 August 1944, ca și ponderea și dinamica forțelor motrice din acea perioadă în România. În alte lucrări apărute peste hotare care conțin, de asemenea, erori sint prezente și recunoașteri și aprecieri care se impun atenției. De pildă, în cartea *Histoire Générale des civilisations*, tomul VII, *L'Epoque contemporaine*, Presses Universitaires de France, publicată în 1967 la Paris, sub direcția lui Maurice Crouzet, referitor la situația politică din România, precum și din Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia și Ungaria, existentă în anul 1947, se notează la p. 485 faptul că în toate aceste țări „partidele comuniste exercitau o forță de atracție considerabilă”.

²² Arh. St. Buc., fondul M.A.I., dosar 32/1947, f. 2.

²³ *Ibidem*, f. 47.

²⁴ *Ibidem*, f. 18.

²⁵ „Națiunea” din 4 ianuarie 1948.

procesului de construire a noii orînduirii sociale.

Moment de incununare a unor transformări revoluționare profunde, care au avut loc în țara noastră după victoria insurecției din august 1944, înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii au găsit un larg și puternic ecou peste hotare. Opinia publică progresistă și democratică internațională a salutat cu entuziasm acest eveniment, apreciindu-l nu numai ca o victorie a poporului român, dar și ca un succes al forțelor păcii și democrației din întreaga lume. Încadrarea Republicii Populare Române în sistemul mondial socialist în formare se înscrisă în fluxul transformărilor care aveau loc pe harta politică a lumii, caracterizate de afirmarea tot mai puternică în viața internațională a forțelor revoluționare și progresiste. Dacă, în trecut, România cunoscuse experiența amară a dependenței și dominației străine, după 30 decembrie 1947, în condițiile angrenării țării pe calea construcției socialiste, a cîștigării depline libertăți, poporul român își putea afirma neîngrădit idealurile sale de pace și prietenie între popoare. Desigur, rolul țării noastre în concertul națiunilor nu apărea numai ca rezultat al actului înlăturării monarhiei și al proclamării republicii populare. El își avea sorgintea în tradițiile noastre progresiste, avea rădăcini profunde în trecutul de luptă pentru apărarea independenței și suveranității naționale a poporului nostru și, îndeosebi, în prefacerile innoitoare care au marcat, încă din primii ani postbelici, înscrierea țării pe orbita evoluției sociale moderne și a căror urmare era însuși actul de la 30 decembrie 1947.

Cum era și firesc, actul de la 30 decembrie 1947 al poporului român a fost primit cu deosebită căldură de popoarele care, în perioada anterioară, înfăptuiseră prefaceri social-politice asemănătoare și care au văzut în el o contribuție de seamă la întărirea și consolidarea socialismului în lume. Mesaje de salut frățesc trimise poporului român au venit în acele zile din țările socialiste europene — Uniunea Sovietică, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Albania. Toate dădeau o înaltă apreciere transformării României în republică populară și exprima bucuria de a vedea poporul român pășind cu hotărîre pe calea deplinei democrații, a construcției socialiste.

„Poporul român a primit cu cea mai mare satisfacție transformarea regatului român în Republică Populară. Întreaga țară, de la București și pînă la Iași și de la Constanța pînă la Arad, este cuprinsă de un entuziasm fără precedent. Mii de oameni ai muncii, la mitinguri și manifestațiuni, prin scrisori și telegrame, salută în mod călduros această hotărîre istorică” — scria „Pravda”. În continuare, ziarul sovietic aprecia că lichidarea regimului monarhic și proclamarea Republicii Populare Române, au însemnat începutul unei noi

etape în istoria țării, etapă în care România a dobîndit posibilitatea de a realiza o politică independentă, de a-și întemeia relațiile cu celelalte state în conformitate cu interesele reale ale poporului român. Scoțînd în evidență semnificația internațională a acestui eveniment, „Pravda” sublinia că: „Succesele dobîndite de poporul român dovedesc din nou lumii întregi forța vitală nelimitată a acestui nou tip de stat — Republică Populară, în care puterea aparține poporului, iar forța conducătoare este reprezentată prin clasa muncitoare”²⁶.

Din Republica Populară Bulgaria, Gheorghe Dimitrov a adresat guvernului dr. Petru Groza o telegramă de felicitare, în care arăta că „evenimentul istoric” al proclamării Republicii Populare Române a provocat „bucurie și entuziasm” în rîndurile poporului bulgar²⁷. Acest călduros mesaj de salut a fost reînnoit de conducătorul statului bulgar cu prilejul vizitei făcute în țara noastră în cursul lunii ianuarie 1948. „Călcînd pe pămîntul frățesc al României — arăta primul ministru bulgar în cuvîntarea ținută la 13 ianuarie 1948 la Giurgiu — primul cuvînt pe care eu, în numele poporului bulgar și al delegației sale guvernamentale, vreau să-l pun în fața dv. este un cuvînt de cald salut, cordial și frățesc, cu prilejul proclamării României republică populară”. Referindu-se la sentimentele de caldă simpatie cu care poporul bulgar a primit vestea acestei mari victorii obținute de poporul român, Gheorghe Dimitrov declara: „...Acest eveniment istoric nu numai că asigură dezvoltarea progresistă a țării dv., dar el netezește definitiv și drumul pentru edificarea prieteniei noastre tradiționale într-o alianță frățască indestructibilă, pentru pace, democrație și propășire în folosul poporului. Acum se vor putea clădi cu atît mai ușor și mai solid relațiile de prietenie reciprocă, frățești și cordiale, între R. P. Română și R. P. Bulgaria, între poporul român și poporul bulgar”²⁸.

Transmițînd din partea poporului iugoslav, și în numele său personal, călduroase felicitări guvernului dr. Petru Groza cu ocazia proclamării Republicii Populare Române, mareșalul Iosif Broz Tito, președintele guvernului Republicii Populare Federative Iugoslavia, ura „Tinerei republici populare a poporului român prieten cel mai mare succes și prosperitate”²⁹. La rîndul său, președintele Prezidiului Adunării Populare a Iugoslaviei, Ioan Ribar, transmitea președintelui Prezidiului Republicii Populare Române, dr. C. I. Parhon „Cele mai călduroase și cele mai sincere felicitări cu ocazia proclamării Republicii Populare Române” urînd, totodată,

²⁶ „Scînteia” din 7 ianuarie 1948.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Arh. St. Buc., fond. Ministerul Propagandei Naționale, în continuare: M.P.N., Presa externă, dosar 256, f. 95.

²⁹ *Ibidem*, f. 5.

poporului român „întărirea regimului într-adevăr democratic deja constituit și continuarea luptei duse împreună cu toate popoarele dornice de libertate pentru reconstrucția și clădirea internă și pentru realizarea păcii în lume”³⁰.

Un puternic ecou a avut actul proclamării Republicii Populare Române în opinia publică din Cehoslovacia. Primul ministru Klement Gotwald a transmis poporului român cele mai bune urări, declarînd că proclamarea Republicii Populare Române constituie un eveniment important în evoluția vieții politice internaționale, datorită căruia „Frontul democrațiilor populare intră în noul an întărit”³¹.

Posturile de radio poloneze au comentat și explicat pe larg opinii publice din țară, împrejurările în care s-a înfăptuit actul istoric de la 30 decembrie 1947 în România, precum și profundele sale semnificații interne și internaționale. În acest context se înscrie și cuvîntarea radiodifuzată, rostită de ambasadorul român la Varșovia, la invitația redacției de politică externă a radiodifuziunii poloneze, în care diplomatul român a relevat, printre altele, bucuria poporului nostru la vestea abolirii monarhiei, act ce deschidea „complet drumul realizărilor noii democrații”³².

Din Budapesta, Asociația de prietenie ungaro-română a salutat cu entuziasm proclamarea Republicii Populare Române, exprimîndu-se încrederea și satisfacția față de faptul că „poporul român și poporul maghiar merg de acum înainte mai strîns unite pe drumul păcii și al progresului”³³. De asemenea, ministrul ad-interim al Afacerilor Externe ungar a transmis omologului său român, în numele poporului ungar, o telegramă de salut, exprimîndu-și în același timp convingerea că relațiile dintre cele două țări se vor dezvolta continuu în viitor, în interesul ambelor popoare, al democrației din această parte a Europei și al păcii în lumea întreagă³⁴.

Ziarele albaneze, dintre care amintim „Zeri i Popullit” organ al C.C. al Partidului Muncii din Albania, „Puna”, „Bashkimi”, au inserat în paginile lor știri și comentarii despre evenimentele din țara noastră și semnificația lor internă și internațională. „Salutăm cu mare admirație și simpatie noua Republică Populară Română, fiind siguri că în cursul anilor care vor urma prietenia care leagă popoarele noastre va fi și mai mult adîncită”³⁵, sublinia ziarul „Bashkimi” din Tirana.

Numeroase mesaje de salut, cu prilejul proclamării Republicii Populare Române, au sosit și din partea unor partide comuniste și muncitorești frățești din țările capitaliste, iar organele lor de presă au informat pe larg cititorii despre istorica victorie obținută de clasa mun-

citoare din România, de întregul popor român pe calea construirii unui viitor luminos. Astfel, secretarul general al Partidului Comunist Francez, Maurice Thorez, a transmis, în numele comuniștilor și al forțelor democratice franceze, „cele mai vii felicitări cu prilejul proclamării Republicii Populare Române”, însoțite de „calde urări de libertate, progres și prosperitate pentru țara noastră”³⁶. Subliniind importanța internațională a acestui eveniment, în cadrul discursului ținut la cel de-al VI-lea Congres al Partidului Comunist Italian, în ianuarie 1948, Maurice Thorez a arătat că prin actul înfăptuit de poporul român, precum și prin alte succese importante obținute de celelalte țări socialiste „S-a stîrnit un vînt care umflă pinzele mișcării muncitorești-democratice, antrenînd lumea către înfăptuirea cît mai grabnică a socialismului și comunismului”³⁷. La rîndul său, Jacques Duclos, personalitate marcantă a conducerii Partidului Comunist Francez, evidențiază faptul că actul proclamării Republicii Populare Române a fost precedat de o serie de evenimente care demonstrează, fără putință de tăgadă, maselor populare complicitatea cercurilor politice reacționare din țară, în frunte cu regele, cu cercurile imperialiste din țările occidentale³⁸.

De la tribuna celui de-al VI-lea Congres al Partidului Comunist Italian (4–9 ianuarie 1948) unde apariția delegației P.C.R. a fost întîmpinată cu ovații și aplauze, scandîndu-se „Trăiască tinăra Republică Populară Română!” Palmiro Togliatti, secretarul general al P.C.I., după ce a adresat un salut cordial poporului român, a declarat următoarele: „Am urmărit și urmărim cu atenție și cu admirație munca și lupta comuniștilor și a muncitorilor români pentru înnoirea democratică a țării lor, pentru a face din România o țară liberă, independentă, progresistă și fericită”. Salutul adresat poporului nostru de Palmiro Togliatti se încheia cu urarea „Trăiască Republica Populară Română!”, „Trăiască poporul român, stăpîn pe destinul său!”³⁹.

Comentînd actul abdicării regelui și proclamarea Republicii Populare Române, redactorul diplomatic al ziarului „Daily Worker”, organul central al Partidului Comunist din Marea Britanie, sublinia că „Dezvoltarea democratică a țării a făcut ca monarhia să devină o instituție perimată, deoarece ea continua să existe în România după ce aceasta încetase de a mai fi o țară... dominată și exploatată de societățile petrolifere străine, ca și de profitorii locali. Această abdicare reprezintă o răsturnare a tuturor planurilor unelte în Vest de către acei care au încercat să folosească monarhia drept un instrument al

³⁰ *Ibidem*, f. 39.

³¹ „Scînteia” din 4 ianuarie 1948.

³² Arh. St. Buc., fond M.P.N., Presa externă, dosar 256, f. 24.

³³ *Ibidem*, f. 47.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ „Scînteia” din 7 ianuarie 1948.

³⁶ Arh. St. Buc., fond M.P.M., Presa externă, dosar nr. 256, f. 3. Telegrama este adresată către ministrul României la Paris, la 1 ianuarie 1948.

³⁷ „Scînteia” din 12 ianuarie 1948.

³⁸ „Démocratie Nouvelle” din martie 1948.

³⁹ „Scînteia” din 23 ianuarie 1948.

lor împotriva poporului după eliberarea României”⁴⁰.

Ziarul „Volksstimme”, organul central al Partidului Comunist din Austria, scotea în evidență faptul că „odată cu abdicarea regelui dispăre din România dinastia Hohenzollern-Sigmaringen, care domina țara din 1865 și care continua o politică de aservire a maselor”⁴¹.

În numele clasei muncitoare spaniole, Dolores Ibarruri, într-un articol publicat în revista „Nuestra Bandera”, organul teoretic al Partidului Comunist din Spania, a salutat cu căldură actul de la 30 decembrie 1947, relevând, în același timp, caracterul specific al revoluției democrat-populare din țara noastră, în cursul căreia vechiul aparat de stat nu a fost distrus dintr-o dată „ci s-a modificat profund, printr-o luptă zilnică și s-a transformat continuu, evoluind spre forme tot mai avansate, spre socialism”⁴².

Un fierbinte salut și urări de prosperitate cu prilejul istoricului eveniment din viața poporului nostru, a adresat, în numele muncitorilor din Spania, Uniunea Generală a Muncitorilor Spanioli. „În aceste momente în care România a devenit Republică și poporul român întreprinde noi acțiuni către orizontul libertății, democrației și progresului — se arată în mesaj — noi vă trimitem un salut frățesc, rugându-vă să-l transmiteți tuturor muncitorilor români”. În continuare, după ce se releva contribuția poporului român la consolidarea forțelor democrației și progresului din lumea întreagă, la sprijinirea luptei poporului spaniol pentru libertate și democrație, mesajul conchidea: „Avem siguranța deplină că această luptă va fi susținută cu tărie prin solidaritatea poporului român care, aflându-se acum pe drumul cuceririlor, va găsi calea ce duce la consolidarea instituțiilor sale democratice și a înfrățirii cu celelalte popoare balcanice, fapt care constituie o promisiune pentru noi cuceriri către pacea și solidaritatea internațională”⁴³.

Presa comunistă și democratică belgiană a acordat, la rândul ei, largi spații evenimentului de la 30 decembrie 1947. „Le drapeau Rouge”, organul central al Partidului Comunist din Belgia, a luat atitudine împotriva speculațiilor emise de presa burgheză reacționară, care răspindea știri calomnioase la adresa țării noastre. Prin articolele „Poporul suveran în România” și „Cum a făurit poporul român Republica populară”, publicate în numerele din 3 și respectiv 7 ianuarie 1948, ziarul comuniștilor belgieni a explicat maselor muncitoare din Belgia, opiniei publice din țară adevăratele cauze ale abdicării regelui Mihai, modul în care ea s-a înfăptuit, precum și consecințele și însemnătatea apariției unei noi

republici populare pe harta politică a Europei. Ideea care stă la baza acestor articole este aceea că instituirea republicii a constituit rezultatul „unității și muncii poporului român, care a transformat țara instituțiilor semif feudale într-un stat democratic, din care sînt alungați oamenii trustrilor, marii proprietari și toți aceia care au plasat România sub exploatarea capitalului străin... Astăzi, poporul român este pe deplin suveran și calea spre înflorirea democrației populare este liberă”⁴⁴.

Presa internațională, posturile de radio, agențiile de știri etc. din cele mai diverse țări ale lumii, de diferite orientări și nuanțe politice, au consacrat ample comentarii importantului act, care a avut loc în țara noastră la 30 decembrie 1947. Desigur, comentariile asupra acestui eveniment din viața poporului român au îmbrăcat o gamă largă de atitudini, în funcție de tendințele politice pe care le reprezentau diferite organe de presă. Semnificativ este însă faptul că marea majoritate a comentariilor, răspunzînd pulsului înnoitor al contemporaneității, au dat aprecieri cuvenite apariției pe harta Europei a unei noi republici democrat-populare, factor important pentru promovarea idealurilor de pace, libertate și democrație.

Înlăturarea regimului monarhic din România, precum și proclamarea republicii populare au stîrnit un puternic ecou și în alte țări ale lumii: Germania, Suedia, Norvegia, Finlanda, Grecia, Turcia, Luxemburg, Portugalia, S.U.A., Algeria, Congo etc. Diverse și influente organe de presă din aceste țări au apreciat uneori cu luciditate și în mod realist importanța și semnificația internă și internațională a evenimentelor istorice, care au avut loc la 30 decembrie 1947 în România.

În același timp, însă, presa burgheză, legată de cercurile monarhiste și reacționare, deși a prezentat unele informații veridice, nu a ezitat să dea curs și la aprecieri denigratoare la adresa noului regim al țării, să facă speculații tendențioase pe marginea acestor evenimente istorice. În scopul inducerii în eroare a opiniei publice asupra celor înfăptuite în România prin actul istoric de la 30 decembrie 1947, presa burgheză reacționară a emis considerații pe un ton ostil cu privire la împrejurările interne și internaționale în care a avut loc actul proclamării R.P.R., precum și la cauzele și modalitatea în care el s-a realizat.

Din multiplele manifestări care au marcat peste hotare ecoul mărețului eveniment din viața poporului român am selectat, evident doar cîteva. Sînt însă mărturii elocvente, care dau dimensiune și forță profunde semnificații pe care a avut-o remarcabila victorie obținută de poporul nostru, sub conducerea Partidului Comunist Român, în memorabila zi de 30 decembrie 1947, cînd întreaga țară a

⁴⁰ „România liberă” din 4 ianuarie 1948.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² „Nuestra Bandera” din ianuarie-februarie 1948.

⁴³ „Scinteia” din 29 ianuarie 1948.

⁴⁴ „Le drapeau Rouge” din 2 ianuarie 1948.

pașit pe o nouă treaptă a istoriei sale, exprimându-și voința fermă de a merge neabătut pe calea progresului, a edificării noii orînduiri socialiste.

Odată cu înlăturarea monarhiei și proclamarea Republicii, România a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale. „Cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare și celelalte categorii de oameni ai muncii și instaurarea regimului de democrație populară marchează trecerea la îndeplinirea sarcinilor revoluției socialiste”⁴⁵.

În epoca socialismului s-a trecut la făurirea bazei tehnico-materiale a noii orînduiri, la așezarea întregii vieți economice și sociale pe baze noi, revoluționare. În cadrul acestui proces, politica de industrializare socialistă a țării, promovată cu consecvență de partid, s-a dovedit veriga hotărîtoare a lichidării înapoierii economice, a dezvoltării pe baze socialiste a agriculturii, transporturilor, a întregii economii naționale, consolidării noilor relații sociale, edificării cu succes a noii orînduiri și, totodată, factorul determinant al întăririi independenței și suveranității naționale.

Promovarea consecvență a politicii de industrializare socialistă, preocuparea constantă pentru folosirea rațională a resurselor țării au determinat în anii construcției socialiste sporirea considerabilă a potențialului economic al țării. Au continuat să se dezvolte puternic ramurile de bază — metalurgia, construcția de mașini și chimia, care asigură în prezent circa 75% din volumul producției — precum și industria ușoară și alimentară. În agricultură s-au realizat an de an recolte tot mai îmbelșugate, pe ansamblul agriculturii, înregistrînd înalte ritmuri de creștere. Dezvoltarea industriei și agriculturii, a celorlalte ramuri ale producției materiale a permis creșterea neconținută a venitului național. Au fost realizate importante creșteri în domeniul ridicării nivelului de trai al poporului.

Perioada marcată de Congresele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale P.C.R. reprezintă decenul cel mai fertil în împliniri din istoria patriei. În decursul acestor ani s-a materializat mai pregnant ca oricînd asimilarea organică a spiritului viu al marxism-leninismului, ca imbold pentru aplicarea creatoare a principiilor sale fundamentale — potrivit particularităților României pentru adoptarea unor soluții cît mai adecvate realităților specifice ale societății românești.

În prezent, poporul nostru este angajat cu toate forțele sale în îndeplinirea istoricelor hotărîri ale Congresului al XI-lea, pentru realizarea în viață a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. Rezultatele pe care le-am obținut în această peri-

oadă în dezvoltarea economico-socială a patriei și ridicarea nivelului de trai al poporului confirmă, încă o dată, justetea și realismul politicii partidului, hotărîrea cu care toți oamenii muncii, fără deosebire de naționalitate, întregul popor urmează partidul și îndeplinesc neabătut în viață această politică.

Prin muncă neobosită, prin unirea tuturor eforturilor sale creatoare, poporul român va îndeplini planul de dezvoltare a României, mărețele sarcini trasate de Congresul al XI-lea al partidului, prevederile planului cincinal vor fi integral și la timp îndeplinite.

Conducînd întreaga operă de construire a noii societăți, Partidul Comunist Român acordă, în același timp, o atenție deosebită climatului internațional, transformărilor care au loc în lumea contemporană, desfășurînd o susținută activitate pe plan extern, consacrată cauzei păcii, progresului și cooperării internaționale.

Poporul nostru, care de-a lungul întregii sale existențe a dat numeroase jertfe pentru a-și asigura libertatea și neatinerea, este un luptător ferm pentru independență și suveranitate, sprijină activ lupta de eliberare națională a tuturor popoarelor, militează împotriva politicii de dominație imperialistă, colonialistă și neocolonialistă, se pronunță pentru afirmarea nestingherită a ființei naționale a popoarelor, pentru dezvoltarea lor progresistă, corespunzător voinței proprii, fără nici un amestec din afară.

În centrul politicii sale externe, țara noastră a așezat și așează în mod firesc și constant relațiile de prietenie frățească și colaborare multilaterală cu toate statele socialiste. Totodată, România extinde colaborarea cu țările în curs de dezvoltare și întreține relații cu toate statele lumii, fără deosebire de orînduire socială, participînd activ la diviziunea internațională a muncii, la schimbul mondial de valori.

An de an se dezvoltă și se îmbogățesc relațiile de prietenie dintre țara noastră și celelalte țări socialiste, în spiritul deplinei egalități în drepturi, avantajului reciproc și întrajutorării tovarășești, colaborarea bi și multilaterală reciproc avantajoasă pe plan economic, tehnico-stiințific și cultural, schimbul de experiență în construcția noii orînduiri, în slujba socialismului, a păcii și colaborării internaționale. România și-a adus și își aduce în continuare o contribuție activă la cauza unității și frăției socialismului, la creșterea influenței sale în lume, la victoria luptei pentru progres social și pace pe plan mondial.

România se pronunță consecvent pentru îndeplinirea securității trainice pe continentul european, pentru înlăturarea grabnică a tuturor surselor de încordare și conflict, pentru îndeplinirea dezarmării, în primul rînd a dezarmării nucleare. Țara noastră acordă o mare atenție aplicării principiilor înscrise în documentele adoptate la Helsinki cu privire la securitatea și colaborarea în Europa.

⁴⁵ Programul Partidului Comunist Român... Edit. politică, București, 1975, p. 55.

La cea de-a 30-a aniversare a proclamării Republicii, România Socialistă mai puternică decît oricînd pînă acum și pe deplin încrezătoare în realismul planurilor ce-i prefigurează drumul spre înălțimi, se prezintă în lumea de azi ca un puternic factor ce acționează pentru viitorul său fericit, pentru statornicirea unui climat de pace și colaborare internațională pe planeta noastră.

Résumé

L'article, écrit à l'occasion de l'anniversaire de trois décennies de l'instauration à 30 Décembre 1947, de la République Populaire Roumaine, moment cardinal de l'histoire des roumains, présente les circonstances historiques dans lesquelles les forces populaires, patriotiques ont imposé ce mémorable act, l'enthousiasme des travailleurs destitueux à écarter les dernières marques de la réaction dans la vie politique du pays. Oeuvre du peuple roumaine, la proclamation de la République a produit sur tout le territoire du pays une vive satisfaction et a donné lieu à des nombreux retentissements à l'étrangère. L'auteur passe en revue quelques unes des plus expressives retentissements intérieurs et internationaux.

Dans la dernière partie de l'article on montre que, en même temps avec l'éloignement de la monarchie et la proclamation de la République, à 30 Décembre 1947, la Roumanie est entrée dans une nouvelle étape de développement. La conquête de tout pouvoir politique par la classe ouvrière, allié au paysannerie et aux autres catégories des hommes de travail et l'instauration du régime de la démocratie populaire, marque le moment où le pays a passé à l'accomplissement des tâches de la révolution socialiste.

L'auteur se rapporte aux grandes succès obtenus par la Roumanie, pendant les années de la République, dans tous les domaines de l'activité et remarque le stade atteint à présent, dans les circonstances de multiplications des efforts de la nation toute entière pour l'accomplissement de la société socialiste multilatérale développée dans la Roumanie.

Spécialement l'article souligne le fait que toutes les grandes batailles de classe et les mouvements révolutionnaires de masse qui ont déterminé l'act historique du 30 Décembre 1947, comme pendant

les trois décennies qui se sont écoulées, dans l'entière oeuvre de construction réalisée par les larges masses ouvrières, le Parti Communiste Roumain s'est affirmé comme la force politique dirigeante de tous le processus révolutionnaire ininterrompu, en accomplissant avec honneur la mission d'organisateur et de dirigeant du peuple, en le conduisant avec succès de victoire en victoire.

Précis

The article occasioned by the anniversary of three decades since the proclamation of the Romanian People's Republic on 30th December 1947 — a crucial moment in the Romanian history — presents the historical circumstances in which the patriotic popular forces imposed this memorable act, the enthusiasm of the working people eager to remove, from the political life of the country, the last marks of reaction. The proclamation of Republic — act of the Romanian people — caused all over the country a vivid satisfaction and occasioned multiple echoes abroad. The author reviews some of the most suggestive internal and external echoes.

In the last part of the article it is shown that at the same time with the removing of the monarchy and the proclamation of Republic, on 30th December 1947, Romania started a new stage of development. The taking over of the entire political power by the working class in alliance with the working peasantry and the other categories of working people, and the setting up of the popular democratic regime marks the passing to the accomplishment of the socialist revolution targets.

The author is also referring to the brilliant successes achieved by Romania in all the fields of activity in the years of the Republic and he points out the present stage of development in the context of the entire nation efforts for the achievement of the multilaterally developed socialist society in Romania.

In the article it is particularly underlined the fact that in all the great class struggles and in the revolutionary mass movements which caused the historic act of 30 December 1947 as well as in those three decades that elapsed and in the whole constructive work achieved by the broad working masses, the Romanian Communist Party was the political leading force of the entire ceaseless revolutionary process, that fulfilled honourably its mission to organize and lead the people from victory to victory.

CASA COMERCIALĂ IOAN HAGI MOSCU ȘI ȘTEFAN I. MOSCU DIN BUCUREȘTI II¹

DUMITRU LIMONA

ELENA MOISUC

Activitatea în perioada 1829—1837

În atmosfera de avânt economic pe care au cunoscut-o Țările Române după pacea de la Adrianopol, odată cu desființarea monopolului turcesc asupra exportului, Casa comercială Moscu se lansează între 1829 și 1837 (anul falimentului) în afaceri de mari proporții, pe multiple planuri: achiziționarea de noi moșii și intensificarea exploataării lor în vederea producției pentru export, comerțul de export în special cu acele mărfuri — ca cerealele — care mai înainte constituiseră monopol turcesc și dirijarea lor spre piața mai rentabilă a Occidentului, speculațiile bancare, înființarea de întreprinderi industriale. Sub toate aceste aspecte, activitatea ultimilor ani din existența Casei comerciale Moscu depășește, nu numai ca proporții, ci și ca eficiență, înțelegându-se activitate anterioară de aproape cinci decenii, punând în lumină rolul pe care l-a avut în ce privește desmormirea și punerea în valoare a latențelor economiei românești.

Moșiile. Bilanțul masei cridale², lichidate abia în 1853 prin vânzarea moșilor la mezat, ca și corespondența cu epistații și arendașii moșilor sale ne transmit unele date despre Moscu sub aspectul de mare latifundiar. Domeniul Moscu a cuprins următoarele moșii: Macovei³ (jud. Buzău), Sărata⁴ (jud. Buzău),

Ciorani (jud. Ilfov), Brăiloiu⁵ și Brazi (jud. Mehedinți), Vădeni (jud. Gorj), Conțești (jud. Vlasca), Dudești (jud. Ilfov), Baia de Aramă (jud. Mehedinți), Ștefănești (jud. Muscel), Copăceni (jud. Ilfov), Vitan (jud. Ilfov), Cocargea (jud. Ialomița), Aninoasa (jud. Muscel), Brătești și Brebeni (jud. Dimbovița). Moscu a stăpinit de asemenea vîi la Drăgănești și Viespești (jud. Olt), la Măruntășu (jud. Buzău), în Dealul Spirei, munții Argești, locuri de casă la Giurgiu și la Broșteni (jud. Mehedinți).

Ștefan I. Moscu exploata moșiile uneori în mod direct, prin proprii epistați, alteori le dădea în arendă. Astfel, în 1832—1833 moșia Vitan era dată lui Chiriță Atanasu și Anastasie Pantazi cu o arendă de 20 000 groși pe an⁶; în 1833—1836 moșia Vădeni „cu 160 clăcași” era dată lui Anastasie Ștefan Papa, ginerele lui Hagii Ianuș, cu o arendă de „300 galbeni pe an, 50 măsuri de vin adus la București și o pereche de cai în valoare de 30 galbeni, arendașul obligîndu-se totodată să angajeze pădurar pentru paza celor două păduri”⁷; în 1833—1835 moșia Dudești era dată lui Chiriță Atanasu și Vasile Zisu cu o arendă de 110 000 groși pe an⁸; în 1837, Moscu făcea intervenții pentru constrîngerea arendașilor moșilor Aninoasa, Brebeni și Brătești, spre a-i plăti arenzile restante de zeci de mii de groși⁹.

Moșiile, ca și stabilimentele de pe moșii — mori, zălanale, cășerii, spălătorii de lînă — constituiau o sursă destul de importantă de aprovizionare cu mărfuri a comerțului pe care îl desfășura. Astfel, de la Macovei și Ciorani primea orz, ovăz, în mică măsură grâu, fasole pentru export, mari cantități de berbeci batali, păsări, ouă, legume, cașcaval, telemea; de la Dudești și Ciorogirla seuri și cerșuri, pastramă, limbi de vită, mușchi de bou; la Cocargea, ca și la Dudești întreținea crescători cu sute de porci. Chiar și atunci cînd moșiile erau date în arendă, arendașii erau obligați prin contract să vîndă numai lui Moscu produsele¹⁰. Dar moșiile mai însemnau pentru Moscu legătura imediată și permanentă cu producția întregii țări, înlesnindu-i aprovizionarea cu mărfuri de pe baza aceasta foarte largă. Epistații moșilor sale erau totodată agenți care încheiau contracte cu boierii moșieri și cu țărani, dădeau arvune, se îngrijeau de preluarea și expedierea mărfurilor. Pentru a-i cointeresa în afacerile sale, Moscu înlesnea epistaților un mic negoț

¹ Partea I a studiului a fost publicată în Rev. Arhiv., An. LII, vol. XXXVII, nr. 3, p. 256—270.

² Arh. St. Buc., Fond I. Stamu, XIII/46. De aici reiese că moșiile au fost vîndute la următoarele prețuri: Macovei 1 232 320 groși, Ciorani 897 920 gr., Brăiloiu și Brazi 737 120 gr., Vădeni cu vie și munte 368 000 gr., Conțești 329 600 gr., Baia de Aramă 253 936 gr., Ștefănești 209 216 gr., Copăceni 195 552 gr., via din Dealul Spirei 25 952 gr., via de la Măruntășu 18 560 gr., munții Argești 7 232 gr., via de la Drăgănești 16 010 gr., via de la Viespești 4 050 gr., locurile de casă de la Broșteni și de la Giurgiu cu 6 432 gr., respectiv 1 920 gr.; moșia Dudești, cumpărată de către Ioan Hagii Moscu de la Anica Duceasca, a fost pusă sub sechestru în 1837 de baronul Simon Gh. Sina și vîndută acestuia în 1841 pentru datoriile lui Moscu către baron, fiind evaluată la acea dată la 3 384 690 gr. și 15 parale.

³ Moșia Macovei, cumpărată în 1819 de la Eufrosina Calimachi cu 152 500 gr. (cf. Arh. St. Buc., ms. 826, p. 1—56), era atît de legată de numele familiei Moscu, încît și în 1900 purta numele de „moșia Hagii Moscu”, fiind încorporată la acea dată, împreună cu moșia Sărata, la moșia Monteorul (cf. Marele Dicționar geografic al României, vol. III, Buc., 1900).

⁴ Pentru moșia Sărata, Moscu a purtat proces din anul 1819 pînă în 1835, cheltuiind pentru proces și hotărîmici 16 220 gr. și 6 parale (Arh. St. Buc., ms. 811, f. 51 v.).

⁵ În 1836, Moscu făcea socoteală că moșia Brăiloiu îl costase 23 201 galbeni, plus 23 groși și 35 parale, calculînd capitalul de 9 937 ½ galbeni. Dobînda începînd din 19 iulie 1821 (care în 15 ani dublase capitalul), precum și diverse cheltuieli de judecată (Arh. St. Buc., ms. 811, f. 66).

⁶ Arh. St. Buc., ms. 811, f. 46 v.

⁷ Ibidem, ms. 833, p. 1116—1117, 1161—1162, 1179, 1186—1187.

⁸ Ibidem, ms. 811, f. 43 v.; ms. 833, p. 1217 bis.

⁹ Ibidem, ms. 815, f. 312.

¹⁰ Ibidem, ms. 833, p. 414—416.

pe cont propriu, în afara drepturilor cuvenite pentru ostenelile lor ca epistați de moșie.

Preocupat de introducerea unei agriculturi științifice, raționale, Moscu comanda de la Viena cărți de agricultură, consulta profesor de agronomie în problema înșămânțării pe terenuri nisipoase, se străduia să îmbunătățească solul moșiei, dispunând să se planteze ulmi, jugastri, carpeni, pentru înlăturarea unor gropi nisipoase, trimitea inginer german la moșie, care să dea îndrumări oamenilor pentru cultivarea semințelor, comanda semințe de trifoi de la Viena și aducea arbuști fructiferi de la Brașov și de la Cîmpulung; încerca să răspîndească mai larg plugul de fier, trimițând la târgul organizat de el la Macovei și pluguri de fier, alături de tîrnăcoape, sape, cuie; iar pentru domnitorul Alexandru Ghica, el comanda din Moravia și de la Neustadt/Viena semănători, „o mașină pentru trifoi” și 15 chintale semințe de trifoi¹¹.

Dacă registrele exploatării moșiilor nu s-au păstrat în arhiva Moscu, în schimb corespondența cu epistații oferă date interesante cu privire la relațiile sale cu țărani clăcași și străduințele sale de a menține și a atrage forțe de muncă pe moșii. Frământările țărănimii, determinate de aplicarea Regulamentului Organic¹², s-au făcut resimțite și pe moșiile lui Moscu. La Macovei, Ciorani, Cocargea, Conțești în 1831–1833 țărani refuzau să dea dijma și banii răscurmării de clacă, ba chiar luaseră calea bejenăritului. Cu promisiuni sau cu represalii, Moscu încerca să-i aducă îndărăt pe țărani fugari. Astfel, el trimite epistatului din Macovei ca ajutor pe Serbez arvanitul și scrie conducătorului cadilicului să izgonească din Macovei „trei țărani înrâiți, spre a cuminți pe ceilalți”, dar în același timp îndeamnă pe epistat „să cadă la compromis cu țărani în ce privește dijma, iar cei care nu pot plăti claca, să lucreze la zăplazul oborului cîteva zile”, să dea act țărănilor că pe anul 1831 nu le va cere ierbărit pentru oi, ci numai pentru vitele mari, în schimb să dea telemea și lînă¹³. Pe epistatul moșiei Cocargea îl sfătuiește să semene „dihonie” între țărani, să orînduiască un isprăvnic ulrit de aceștia, iar el să ia cu binele pe țărani, pentru a-i determina pe fugari să se întoarcă. Dacă va reuși acest lucru, va putea desface mult rachiul, vin, articole de băcănie, „așa cum se întîmplă pe moșia Ciorani, unde numai din desfacerea unor astfel de articole, în cadrul celor 130 gospodării de acolo, s-a

realizat un venit de 2 500 groși pe an”¹⁴. Dar bejenarii din Cocargea nu acceptă să se întoarcă decît în 1833, după satisfacerea cererii lor de a li se avansa 600 groși, pe care se obligau să-i restituie în toamnă, cu lucrul sau în numerar. În același an, Moscu ruga pe ispravnic să dea epistatului din Cocargea doboranți pentru executarea clăcii și să aplice pedepse țăranilor îndărătnici¹⁵. Tot cu doboranți erau constrînși și țăranii de pe moșia Conțești să execute transporturile de lemne¹⁶. Țăranii din jurul Piteștilor erau îndemnați să facă defrișări pe moșia lui Moscu, să se așeze cu casele acolo și să cultive pămîntul, oferindu-li-se în schimb lemne de construcție¹⁷. În 1833, Ștefan I. Moscu, considerînd că preoții de pe moșiile sale din regiunea Craiovei ar fi abuzat de generozitatea decedatului său tată, dispune să li se măsoare terenurile și să li se confirme scutirea de dijmă și clacă numai pentru pogoanele prevăzute de lege, iar pentru plus să fie supuși acelorași obligații ca și ceilalți clăcași¹⁸.

În anii 1836 și 1837, ca proaspăt stăpîn al moșiei Baia de Aramă, Moscu întîmpină cele mai mari dificultăți, atît din partea orășenilor din Baia de Aramă, cît și a țăranilor din Mărășești, Marinești și Brebina. Încercarea lui Moscu de a transforma pe țigoveții liberi și privilegiați în oameni dependenți, care să plătească dijmă și să presteze clacă, se izbește de împotrivirea dîrză a acestora. Pentru aducerea la ascultare a răzvrătiților. Avgherin Litara, epistatul moșiei, concepe un plan de samavolnicii, mergînd pînă la incendieri de case, plan pe care însuși Moscu îl caracterizează ca „ali-pășesc”. Dîndu-și seama că nu-i poate priva pe orășeni de drepturile lor, Moscu încearcă să recurgă la alte mijloace. El interpretează privilegiul băienilor în sensul unei hotărîri din timpul lui Caragea, care restrîngea privilegiul la locuitorii deja așezați în oraș, pe cînd cei veniți ulterior hotărîrii erau considerați drept clăcași. Pe de altă parte, Moscu dispune să se facă o catagrafie a pădurilor și o evaluare a pagubelor pricinuite în ultimii 20 de ani de orășeni, ca și de țăranii din satele de pe moșia Baia de Aramă, prin tăierea de lemne pentru doage, scînduri etc. Pagubele au fost evaluate la 3 milioane groși și Moscu intenționa să deschidă acțiune de judecată împotriva orășenilor, cunoscînd dinainte că aceștia nu vor putea acoperi suma respectivă „nici cu casele, nici cu moșiile, nici cu privilegiul lor”¹⁹. Dar falimentul lui Moscu a pus capăt și acestui al doilea caz²⁰ cunoscut în istoria Ol-

¹¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 733–735, 790–001; ms. 815, f. 63 v. — 64, 76, 82, 85–85 v., 103, 107 v., 112; ms. 829, f. 6–6 v., 10 v–11, 25–25 v.; ms. 833, f. 494.

¹² Cf. A. și G. Oțetea, *Țăranii sub regimul Regulamentului Organic*, în „Studii și Articole de Istorie”, Buc. 1956; Liuba Iancovici, *Intervenția organelor de stat în raporturile dintre clăcași și proprietari în perioada aplicării Regulamentului Organic în Țara Românească*, în „Analele Universității București”, Seria Șt. Sociale, Istorie, 20, 1961.

¹³ Arh. St. Buc., ms. 829, f. 4 v — 5, 24–24 v, 26 v — 27.

¹⁴ *Ibidem*, ms. 829, f. 27–27 v.

¹⁵ *Ibidem*, ms. 833, p. 1201.

¹⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 1417.

¹⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 1603.

¹⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 1603.

¹⁹ *Ibidem*, ms. 815, f. 207 v — 208, 211–211 v, 222–222 v.

²⁰ Pentru primul caz, cf. C. Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea*, în „Studii”, nr. 3, 1961, p. 628.

teniei ca tentativă de acaparare a moșiei unui oraș.

Țăranii din Marinești, Brebina și Mărășești, nu numai că refuzau să dea dijmă și să plătească răscumpărarea de clacă, ci împiedicau pe epistatul lui Moscu să taie copaci din pădure și să efectueze lucrările începute la Băroaia în vederea exploatării miniere. Cu locuitorii din Marinești, Moscu se judecă și câștigă procesul, dar locuitorii din Mărășești continuă răzvrătirea chiar și după efectuarea hotărâniciei. Despre felul în care s-a făcut hotărânicia — pentru care au fost angajați 20 de dorobanți — vorbește de la sine faptul că însuși domnitorul se plîngea lui Moscu că a fost încălcată chiar și moșia domnească și îi aducea la cunoștință plîngerii similare ale altor vecini. Mănăstirii Baia i se ia „bahceaua” cu livada de fin și o casă, dar i se lasă dreptul de a cosi fin și de a cultiva zarzavaturii, fără a da dijmă. Țăranii din Mărășești se pornesc cu zurbă împotriva epistatului moșiei și comit acte care determină pe Moscu să ceară Vorniciei să ia măsuri împotriva lor. Cum măsurile întârzieau, Moscu îndemna pe epistat să dărime sau să ardă casele zurbagiilor, cu ajutorul vătăfului. Dar ocîrmuirea nu putea fi de acord cu incendierea caselor. De aceea Moscu apelează la sameșul din Cerneți să trimită un tist cu mulți dorobanți, care spre sfîrșitul lunii februarie 1837 pun în temniță pe unii țărani din Mărășești. Dar se vede că nici această măsură nu-i adusese la ordine, căci și în luna aprilie Moscu scria sameșului să intervină cu noi reprimări împotriva turbulențelor din Mărășești²¹.

Comerțul cu mărfuri

Seuri și cervișuri. Într-o scrisoare către un corespondent din Londra, Șt. I. Moscu dădea explicația că în Principatele Române cervișul se separă de seu, spre deosebire de Rusia, unde cele două feluri de grăsimi se amestecă; cervișul provine din măduva oaselor, din vene și de pe peritoneul cornutelor mari și servește ca aliment în Turcia și în regiunile dunărene, în timp ce seul este restul de grăsime de la cornutele mari sau mici și este folosit la fabricarea luminărilor; un bou hrănit special pentru sacrificare la zahana dă 2/3 cerviș și 1/3 seu²².

După ieșirea de sub monopol turcesc, cele două mărfuri devin un obiectiv important în afacerile de export ale negustorilor români. În 1830, Ștefan I. Moscu ruga pe polcovnicul Petrache Tamara și pe sureccii Ioan Toliu din Tîrgoviște, ca și pe Anghelache Samurcaș, ispravnic la Focșani și mai apoi la Ploiești, să încheie contracte cu sureccii pentru întreaga cantitate de seu și cerviș din regiunea lor, oferind 70 parale pentru oca de seu și

cerviș de cornute mari și 60 parale pentru oca de seu de capră, o arvună de 500—1000 groși pentru fiecare cireadă, obligîndu-se să predea orașelor respective partea de seu cîvenită, „iar alții să nu se amestece”²³. Dar mumgiii, sub pretext că aprovizionează orașele cu luminări, cumpărau seu și pentru speculă. Față de tendința de speculă și acaparare a producției în vederea exportului, guvernul se vede nevoit să ia măsuri pentru asigurarea iluminatului țării cu luminări de seu. El vinde la mezaț veniturile luminăritului, încheind contract²⁴ cu negustorul Ioan Stamu. Acesta se obligă să aprovizioneze orașele și județele cu cantitățile de luminări fixate, la prețul de 74 parale oca, dobîndind în schimb dreptul de a percepe de la exportatorii de seuri și cervișuri cîte 10 1/2 parale la oca, în afară de vama obișnuită de 3%. Scumpirea indirectă a articolelor respective nu temperează tendința lui Moscu și a ceilalți mare negustor al epocii, baronul Cristofor Sachelarie, de a monopoliza exportul. Cei doi prieteni ajung la un acord atît în privința achiziției, cît și a desfacerii, care urma să se facă la Constantinopol prin același corespondent, Zaharia Zaharof.

Prin oamenii săi, Ștefan Popovici, frații Gheorghe și Zaharia Tamara, Moscu achiziționează seurile și cervișurile de la toate cirezile din Buzău, Rîmnic, Focșani, Tîrgoviște, Ploiești, Bucov, Văleni și Palanca, iar prin Mihail Ziguri din Craiova încheie contracte cu sureccii din Oltenia, izbindu-se aici de concurența negustorului Dumba din Craiova, care ținea și el să cumpere unele cantități. La un moment dat, Moscu avea arvunite 50 cirezi de vite și aproape întreg capitalul investit în seuri și cervișuri. Pentru obținerea a 100 000 ocale seuri și cervișuri era nevoie de vreo 20 cirezi de vite, o cireadă cuprînzînd ceva mai bine de 100 vite²⁵. Întreaga producție de seuri și cervișuri a Țării Românești a fost în anul 1830 — cum informează Moscu²⁶ — de 1 300 000 ocale, din care 600 000 ocale au fost reținute pentru Principat, conform contractului cu Stamu, iar din cele 700 000 ocale disponibile pentru export 330 000 ocale au fost achiziționate de Moscu, 220 000 ocale de către Sachelarie. Parte din cerviș — 52 250 ocale — provenea de la zahanelle lui Moscu din Dudești și din Ciorogirla²⁷.

În afară de 12 edecuri cu seuri și cervișuri trimise de încercare la Triest și Marsilia și unde vinzarea n-a fost convenabilă, întreaga cantitate achiziționată de Moscu și de Sachelarie este desfăcută la Constantinopol. Metropla turcească a absorbit în anul 1830 din

²¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 44—45.

²² Cf. I. Cojocaru, *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, vol. II, București, 1958, p. 524—527; Arh. St. Buc., ms. 812, p. 45, 46, 48—50, 65, 66, 165—167.

²³ Arh. St. Buc., ms. 812, p. 157—158; ms. 833, p. 77—81.

²⁴ *Ibidem*, ms. 812, p. 93—98, 295—298.

²⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 107—110, 159, 160, 167—168.

²¹ Arh. St. Buc., ms. 815, f. 123—123 v., 135 v. — 136, 143, 176 v. — 177, 211—211 v., 284 v. — 285, 286 v. — 287, 297 v. — 298, 299—299 v., 304—304 v., 310—310 v., 330, 354.

²² *Ibidem*, ms. 812, p. 455—457.

ambele Principate Române 1 200 000 ocale de seuri și cervișuri, iar de la Odesa 40 000 puduri (= 500 000 ocale), în timp ce trebuința anuală a ei era de 2 500 000 ocale²⁸. Situația este speculată de negustori, aceștia îndemnând pe comisionarii însărcinați cu desfacerea să țină la preț.

Comisionarul lui Moscu, Zaharia Zaharof, era interesat la desfacerea mărfurilor și în calitate de tovarăș de comerț, o parte din seuri și cervișuri — 293 edecuri cu 85 548 ocale²⁹ — fiind vândută în contul tovrășesc. La indemnul lui Moscu, Z. Zaharof, supus rus de la Constantinopol, stăruia pe lângă ambasada rusă să facă demersuri la guvernul turc pentru desființarea „narchi”-ului de 4 groși ocaua de cerviș, fixat pentru piața Constantinopolului, precum și a „iumbrucului” pentru mărfurile expediate prin Constantinopol spre Occident. Stăruințe similare depunea și Sachelarie la București, pe lângă reprezentantul Rusiei.

În anul 1831 exportul se desfășoară mai anevoie. Aprobarea de export se dă abia în octombrie, după încheierea contractului pentru aprovizionarea țării cu luminări. Iar sureccii sperau să obțină prețurile din anul anterior — care ajunseseră la 86 parale oca de seu de cornute mari și 65 parale oca de seu de capră³⁰ — în timp ce exportatorii nu ofereau mai mult de 70 parale pentru oca și anume cu plata în icusari de aur calculați la 17 1/2 groși bucata, ceea ce nu convenea sureccilor, cu atât mai mult cu cât moneda respectivă era în continuă scădere³¹. Pînă la sfîrșitul anului 1831 nu se exportă din Țara Românească decît 80 000 ocale și anume de către Moscu. Din acestea, 127 edecuri cu 45 681 ocale proveneau de la zalhanalele proprii³². Moscu așteaptă lunile ianuarie—martie, sezonul cumpărării vitelor, cînd sureccii, avînd nevoie de bani, sînt siliți să vîndă marfa mai ieftin. Totodată, el se înțelege cu Ioan Stamu, contracciul luminăritului, să cumpere de la acesta 100 000 ocale cervișuri cu 92 parale oca, predabile la Brăila, scutite de cheltuielile de „dazio”, vamă și transport, acceptînd numai cheltuielile de cîntar și de hamali; de asemenea să-i schimbe 30 edecuri cu seu contra cerviș³³. Cum sacrificarea vitelor la zalhanale începea în luna august — seurile și cervișurile păstrîndu-se de la un an la altul și exportîndu-se ambalate în „tulumuri”, adică burdufuri din piele de bou sau de bivoli — Moscu mai reușește să acapareze din producția pe august 1831 — august 1832 o cantitate de 280 000 ocale pentru export, din totalul de 500 000 ocale exportate de Țara Românească³⁴.

Aflînd de eșecul pescuirii de balene din apele britanice și, ca urmare, de creșterea prețului la seuri, semințe de în și untdelemn, Moscu trimite în 1831 lui Ioan Baltagi din Londra 50 edecuri cu seuri și cervișuri, cu intenția de a expedi în primăvară o cantitate mai mare³⁵. În octombrie 1831, două firme engleze investeau milioane în cumpărarea de seuri și cervișuri de la Odesa, spre bucuria lui Moscu, care spera să scape astfel de concurența mărfii de Odesa pe piața Constantinopolului³⁶. Firma Rodocanachi din Odesa, ca și Frații Vlastu din Viena propun lui Moscu o participare la acest negoț. În contul tovrășiei cu firma din Odesa — la care participa și reprezentanța acesteia din Livorno — Moscu acceptă să trimită spre vînzare lui M. Denicola din Constantinopol 227 edecuri cu 73 925 ocale seuri și cervișuri, ale căror cheltuieli de cost și transport se ridicau la 162 391 groși și 36 parale, din care jumătate constituia partea lui Moscu. De asemenea, o participare de 1/4 acceptă și din partea firmei vieneze, expediind omului lor de la Constantinopol, P. N. Mavrocordat, 59 edecuri cu 19 059 ocale seuri de la propria zalhana, „de unde ies cele mai bune seuri, care trec la Constantinopol drept cervișuri”, pe care le-a cumpărat cu 66 parale oca, la care adăugîndu-se cheltuielile de „dazio”, vamă, transport, costul unei ocale revine la 83 parale pînă la îmbarcare³⁷. Din socoteala vînzării la Constantinopol a acestei din urmă partide reiese că marfa a fost vîndută cu 67 148 groși, lui Moscu revenîndu-i 3/4, adică 50 361 groși³⁸. Cea mai mare cantitate de marfă a fost însă desfăcută prin Z. Zaharof, care participa și el la unele partide cu 1/2, la altele cu 1/4. Potrivit dispoziției lui Moscu, o cantitate de 27 000 ocale, provenite de la vitele proprii, se vîndea la Constantinopol în contul oamenilor săi, Teodor Paliu, Zani Nacu, polcovnicul Nicolae, Gheorghe Cavalerul și Manole Gheorghe, care se osteneau cu achiziționarea mărfurilor³⁹.

În 1831—1832, prețul seurilor și cervișurilor pe piața Constantinopolului a variat între 167—210 parale oca. Ținînd seamă de prețul de achiziționare scăzut din Țara Românească, la care negreșit trebuie adăugate și cheltuielile de transport de la Brăila la Constantinopol — în toamna anului 1831 se plătea un navlu de 8 1/4 groși la cîntarul de marfă, în timp ce în primăvara anului 1832 numai 3 1/2 groși — precum și prima de asigurare de 20% sau de 10% (în funcție de sezon) la Societățile de asigurare din Constantinopol, comerțul de export cu aceste mărfuri pare să fi fost rentabil. În iunie 1832 Moscu trimite lui Zaharof o socoteală de cost și de cheltuieli, în sumă de 423 080 groși, pentru marfa cumpărată în tovrășie și primește în septembrie

²⁸ *Ibidem*, ms. 812, p. 137, 445—446.

²⁹ *Ibidem*, p. 347—349.

³⁰ *Ibidem*, p. 72—73, 82—83, 103—105, 130, 131, 133, 179.

³¹ *Ibidem*, ms. 833, p. 349—352, 366.

³² *Ibidem*, p. 308—310.

³³ *Ibidem*, p. 509—516.

³⁴ *Ibidem*, p. 608—609.

³⁵ *Ibidem*, p. 175, 283—284, 291—292, 312—313.

³⁶ *Ibidem*, p. 257—258.

³⁷ *Ibidem*, p. 565—567, 644—645.

³⁸ *Ibidem*, p. 703—708.

³⁹ *Ibidem*, ms. 812, p. 285—287, 362—364.

de la Zaharof socoteala de lichidare a 586 edecuri tovarășești în valoare de 680 248 groși și 18 parale, din care 510 186 groși și 14 parale era partea lui Moscu⁴⁰. Spre mîhnirea lui Moscu, însă, bună parte din marfă fusese vîndută pe veresie serascherului tarsanalei și mutpacului împărătesc. Remiterea de bani între București și Constantinopol pentru tovarășia Moscu—Zaharof se efectua, după cum era mai convenabil, fie în numerar — dodecari și rubiele — fie prin trageri de polițe asupra fraților Vlastu din Viena, în contul lui Zaharof, obținîndu-se astfel un beneficiu în plus din agiotaj sau chiar și din dobîndă, cînd termenul scontării poliței era mai lung⁴¹.

În 1832, Turcia a cumpărat multe vite vîi din Țara Românească, rîmînînd puține pentru sacrificare la zalhanale. Guvernul a sporit la 800 000 ocale cota de seu necesară luminării-tului, iar pentru asigurarea ei a interzis exportul de seu, lăsînd libere numai cervișurile, cu vama obișnuită de 3% plus o „dazio“ de 7%. Profitînd de situație, sureccii cer pentru producția august 1832—august 1833 prețuri între 90—112 parale oca. Moscu calculează că, împreună cu navlul și celelalte cheltuieli, oca de cerviș ar reveni la 200 parale. Pe de altă parte, el află că de la Odesa vor fi expediate la Constantinopol 400 000 ocale cerviș, ceea ce va contribui la scăderea prețului de vînzare. De aceea, Moscu rămîne „simplu spectator în fața furiei cu care alții se aruncă asupra mărfii“. El poartă negocieri la Iași pentru cumpărarea a 50 000 ocale seuri și cervișuri, pe care voia să le încarce de la Ismail, pentru evitarea plății iumbrucului și nu expediază din Țara Românească decît 23 edecuri cu 8 447 ocale cerviș. Marfa a costat pînă la îmbarcare 196 parale oca și s-a vîndut la Constantinopol cu 228—255 parale oca, „ceea ce înseamnă un preț bun“, observă Moscu⁴². O treime din partida vîndută reprezenta participarea Fraților Vlastu din Viena. Din producția aceluiași an alții au exportat din Țara Românească 500 000 ocale cerviș și au avut pierderi mari, din cauza prețului de cumpărare exagerat⁴³.

Din producția anului 1833—1834, care se anunța foarte bogată, Moscu aprecia că vor rezulta pentru export c. 1 500 000 ocale, cu toate că și cota pentru luminări crescuse la 850 000 ocale seu. El intenționa să acapareze pentru export cel puțin 2/3 din producție, înțelegîndu-se cu Stamu ca acesta să achiziționeze cervișuri în contul lui Moscu, „căci dacă va apare Moscu drept cumpărător, sureccii vor cere un preț ridicat“⁴⁴. Dar în luna septembrie apar capanlii turci la Ploiești, care, deși nu contractează decît 15 000 ocale, dar oferind 108 parale la oca, în afară de dazio și vamă, determină pe sureccii să nu mai stea

de vorbă la prețul oferit de Moscu, prin Stamu, anume 100 parale, inclusiv dazio. Pe de altă parte, Moscu știa că pînă la 2 octombrie fuseseră exportate de la Odesa spre Constantinopol 60 000 puduri (= 750 000 ocale), iar în luna octombrie urma să se expedieze încă pe atît. Astfel că Moscu își amină cumpărarea. Numai cumpărătorii de mici cantități și sureccii exportă din Țara Românească pînă la sfîrșitul lui octombrie 1833 o cantitate de 300 000 ocale, costîndu-i oca pînă la îmbarcare 3 groși de București sau 4,25 groși de Constantinopol, la care se mai adaugă scăzămîntul la cîntar și cheltuielile la Constantinopol⁴⁵. Deoarece prețul de cumpărare n-a scăzut nici în primăvara anului 1834, Moscu se mulțumește să cumpere de la slugerul Ilie din Iași numai 30 000 ocale cerviș și 20 000 ocale seu cu 2,35 groși oca, după cursul monedei de la Iași, cheltuielile de cost ridicîndu-se la 103 994 groși și 26 parale, fără dazio, aceasta căzînd asupra slugerului. Iar din Țara Românească Moscu cumpără doar 12 000 ocale seu și 8 000 ocale cerviș cu 74 parale oca. El scrie lui Zaharof că sureccii nu vor să mai vîndă cervișurile separat de seuri, ci impun 2/3 cerviș și 1/3 seu și nu mai vor, ca în anii trecuți, să schimbe cervișul contra seuri pentru 5—6 parale în plus la oca de cerviș⁴⁶. Astfel că tot aranjamentul său cu Stamu pentru achiziționarea de cervișuri cade. De altminteri, Ioan Stamu se afla în acest timp în mare încurcătură financiară: la 29 iunie 1834, el dă faliment.

Nici producția anului 1834—1835 nu stă sub auspicii favorabile exportului. În august 1834, Moscu scria⁴⁷: „din cauza secetei, vitele sînt slabe, un bou dă abia 25—30 ocale de grăsimă, pe cînd altădată dădea 40—45 ocale. Moscu se străduiește să cumpere din Moldova 50 000—60 000 ocale de seuri și cervișuri, în tovarășie cu Sterie Cioca din Galați și cu Zaharia Zaharof din Constantinopol. El îndemna pe Cioca să încheie contract la prețul de 100 parale oca în monedă de Galați și să coste pînă la îmbarcare 100 parale în monedă forte, inclusiv taxa de dazio și celelalte cheltuieli“⁴⁸. În cursul anului 1835, Moscu expediază la Constantinopol 14 edecuri cu seuri și cervișuri, cumpărate de la postelnicul Al. Ghica, și vinde pe loc la Brăila, prin omul său Gheorghe Carapanu, 15 000 ocale cu 87 parale oca⁴⁹.

Producția anului 1835—1836 a fost mai mică decît în alți ani, deoarece Austria a cumpărat multe vite din ambele Principate⁵⁰. Asupra puținelor cantități disponibile pentru export „au năvălit toți orbii, cumpărîndu-le la București cu 92 parale oca, iar la Brăila cu 100 parale“⁵¹. Printre aceștia se afla en-

⁴⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 610—613, 632—635, 683—685, 823—826, 560—561.

⁴¹ *Ibidem*, p. 586—591.

⁴² *Ibidem*, p. 576—577, 768—770, 775—781, 857—858, 1212, 1217, 1238, 1242—1243, 1273—1274, 1332.

⁴³ *Ibidem*, p. 888—889, 1188—1189.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 1363—1365, 1367—1369.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 1405—1406, 1486—1487, 1489, 1509, 1510.

⁴⁶ *Ibidem*, ms. 814, p. 46—48, 75—76, 86—87, 90—91, 111—112, 195—196, 234—236, ms. 833, p. 1755—1758.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 294—295.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 139.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 504, 666—667.

⁵⁰ *Ibidem*, ms. 815, f. 4 — 4 v.

⁵¹ *Ibidem*, ms. 814, p. 705—707.

glezul Anderson și micii speculanți. Nemaiputând exercita o influență asupra prețului de cumpărare prin acapararea de mari cantități, Moscú nu mai participă la exportul acestei mărfi, deși primise propuneri de tovărășie din partea firmelor Nepoții Omiru, Nepoții Al. Mavru — ambele din Odesa — precum și de la Zaharia Zaharof și Dimitrie Zamfiropol din Constantinopol. În Țara Românească se desființase taxa de dazio, în schimb transportul pînă la Giurgiu costa 12 groși suta de ocale, iar de la Giurgiu pînă la Brăila 8—10 groși. „Cheltuielile de transport mănîncă așazisul cîștig“ și atunci cînd marfa se expediază prin Varna, căci la cheltuiala pînă la Giurgiu se mai adaugă 24—25 groși la suta de ocale pentru transportul de la Rusciuc la Varna⁵². Moscú scria lui Leib Reis et comp. din Iași să încheie contract cu „huslii“ de acolo pentru 100 000 ocale, pe cît posibil numai cervișuri, la prețul de 75 parale oca, precum și cu sureccii din Bîrlad. Dar prețul exagerat din Moldova, de 88 parale oca, la care se adăuga dazio de 20 parale la oca — taxă care în Moldova nu se desființase — îl determină să renunțe la cumpărare⁵³.

În vara anului 1836 bîntuie o epidemie de vite. Moscú relatează că un posesor de vite a rămas numai cu 70 de boi din cei 300, iar unii negustori turci „de teamă că vitele vor muri, le taie în grabă și expediază grăsimile la Constantinopol, fără să se fi întărit în prealabil; ei sperau să scoată 40—45 ocale de grăsimi de la o vită, dar n-au scos nici 30“⁵⁴. Moscú trimite oameni prin sate, pe la crescătorii de vite și scrie și lui Procopie Filiti din Comarnic să-i cumpere, în special de la Ploiești, „unde se taie peste 100 surecce“ (= cirezi), o cantitate de 150 000—200 000 ocale la prețul de 80—85 parale oca⁵⁵. Iar pe Ghimpa din Craiova îl ruga să-i cumpere toată cantitatea de seuri și cervișuri de la vitele care se vor tăia în august 1836 la Craiova și Caracal și reflecta să achiziționeze întreaga producție de seu de capră de la Craiova, care în acel an a fost de peste 500 000 ocale⁵⁶.

Seurile și cervișurile Țării Românești sînt căutate în 1836—1837 nu numai de negustori turci și englezi, ci și de francezi, iar firme din Odesa fac comenzi la Brăila. Antonie Zana, în numele firmei Moreli și comp. din Constantinopol încheie contracte pentru cele mai multe cervișuri. Firmele din Constantinopol N. Agegismili și Frații Ghenidslia et comp., C. Caridia et comp., Emanuil Baltagi et comp. roagă pe Moscú să achiziționeze în tovărășie seuri și cervișuri⁵⁷. Cererea crescută contribuie la urcarea prețului pînă la 112 parale oca⁵⁸. Moscú nu mai avea bani pentru

a cumpăra mari cantități. El expediază lui Zaharof, în contul tovărășiei, 65 edecuri cu 24 066 ocale cerviș, iar lui P. N. Mavrocordat 29 706 ocale cerviș și 15 152 ocale seu. Partida pentru Mavrocordat a costat 94 201 groși, iar cu cheltuielile de transport etc. a ajuns la 103 650 groși. Moscú renunță la partea cumpărată în tovărășie, „pentru ca micul cîștig să nu fie împărțit în două“⁵⁹.

Dacă în 1836—1837 afacerile de export ale lui Moscú mergeau mai prost, în schimb produsele românești erau din ce în ce mai căutate de negustori străini, care veneau să le achiziționeze la fața locului. Chiar și Moscú dădea dispoziție omului său din Brăila să vîndă seurile și cervișurile pe loc, „dacă nimereste prețul de 115—120 parale oca“. Situația produselor românești se îmbunătățise și din punct de vedere al taxei vamale. P. N. Mavrocordat, supus grec din Constantinopol, ca și Alexandru Fenerli, supus turc din Constantinopol, roagă pe Moscú să le trimită o dovadă că seurile și cervișurile primite de ei sînt produse românești și în contul unui român, pentru a plăti vamă numai 3%, în loc de 5%⁶⁰.

Cașcaval, unt, mantecă. În anii 1830—1833, Moscú a făcut comerț de export și cu unele produse alimentare, derivate animale: cașcaval, unt de vacă, mantecă (unt de cașcaval) și alte brînzeturi. Unele din aceste produse proveneau de la propriile cășerii de pe moșiile Macovei și Ciorani, altele erau achiziționate din regiunile Buzău, Tîrgoviște, Ploiești, Vlașca, Craiova. În 1830, Moscú expediază prin N. Glichii din Galați către Zaharia Zaharof din Constantinopol 33 282 ocale cașcaval, din care 7 800 de la moșia Macovei; 3 046 ocale mantecă, din care 1 554 de la Macovei; 12 976 ocale unt, din care numai 436 ocale de la Macovei, restul provenind de la pitarul Tache Zisu din părțile Craiovei; 13 tulumuri cu 9 cîntare brînză. Iar prin firma Panaiodor și C. Foru din Brăila, Moscú expediază lui Petru Z. Vlastu din Constantinopol 391 ocale brînză⁶¹. El scria lui Zaharof că cașcavalul de șes, împreună cu manteca, au fost cumpărate cu 1 450—1 500 groși mia de ocale, iar cașcavalul de munte cu 2 000 groși și că mai posedă cașcaval la Cîmpina, „unde se găsește cel mai bun cașcaval din țară“⁶².

În 1831, Moscú trimite lui Mavrocordat din Constantinopol 13 203 ocale cașcaval de la moșia sa Macovei, 2 336 ocale mantecă și 3 702 ocale unt, iar lui Zaharof din Constantinopol 263 saci cu 12 277 ocale cașcaval de la Macovei și 3 edecuri cu 785 ocale manteca. Untul de vacă fusese cumpărat la prețuri variind între 100—105 parale oca⁶³. Zaharof participa la acest negoț cu 1/2, iar Mavrocordat desfăcea marfa în contul fraților Vlastu din Viena,

⁵² *Ibidem*, p. 710—711, 731—732; ms. 815, f. 3 v — 4 v., 14—15, 25 v. — 26, 33.

⁵³ *Ibidem*, p. 664, 687, 705—707.

⁵⁴ *Ibidem*, ms. 815, f. 163—165, 194—194 v.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 171—171 v., 173 v. — 174.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 179, 190 v.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 173 v. — 175, 177 v. — 178, 181.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 194—194 v.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 212, 233 v. — 234, 258—258 v., 305—305 v.; ms. 811, f. 82 v. — 83 v.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 207—207 v., 210, 304 v. — 305.

⁶¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 2—5, 14—15, 17, 20—22, 64—65, 73—75, 107—110, 153—155, 304—305.

⁶² *Ibidem*, p. 36—41.

⁶³ *Ibidem*, ms. 833, p. 233, 269—276, 368—369, 396—397.

care participau cu 1/4. Zaharof a vîndut cașcavalul cu 116—125 parale oca, însă prețul de cost a fost scump, spune Moscu, „căci omul care a făcut cașcavalul a fost plătit cu 6 parale la oca, iar untul a rămas în cașcaval ca o încercare“. Moscu era satisfăcut de prețul de vînzare la mantecă — 3 groși oca — și la unt — 4,7 groși oca⁶⁴.

În aprilie 1832, Moscu expediază lui Mavrocordat 11 040 ocale cașcaval și mantecă. Cașcavalul este vîndut la Constantinopol cu 69—73 1/2 parale. Iar în august trimite lui Zaharof 1 257 bucăți de cașcaval în greutate de 6 741 ocale, provenit din Macovei, precum și 11 edecuri cu 2 536 ocale mantecă⁶⁵. Dar cașcavalul ajunge în stare proastă, Zaharof fiind nevoit să-l curețe și să-l vîndă numai cu 40 parale oca; în schimb manteca se vinde bine, cu 5 groși oca⁶⁶. În acest an, unii negustori din Țara Românească trimit cașcaval firmei Zigumela din Syros⁶⁷. Moscu preferă să vîndă pe loc, la Brăila, cele 10 000—15 000 ocale cașcaval care urmau să fie produse pe moșia Macovei, turcii achiziționînd cașcavalul la Brăila cu 1 250 groși mia de ocale⁶⁸.

În 1833, Moscu vinde la Brăila, prin omul său, Gh. Carapanu, 4 722 ocale cașcaval și 660 ocale mantecă, obținînd prețul de 1 580 groși pentru mia de ocale cașcaval împreună cu 10% mantecă⁶⁹.

Piei. În 1830 și 1831, Moscu făcea comerț cu piei în tovărășie cu firma Vlastu din Triest. La pieile de vite cei doi parteneri participau cu părți egale, iar la pieile de iepuri Moscu își rezerva 2/3. Pieile de vite erau achiziționate de la zalhanalele lui Moscu, ca și de la altele străine, din Buzău, Ploiești, Focșani, Palanca, iar pieile de iepuri din Moldova. Dintr-o socoteală⁷⁰ încheiată la sfîrșitul anului 1830, reiese că în cursul anului trimisese la Triest piei de vite în valoare de 63 437 groși și 34 parale. Deși prețul pieilor în Țara Românească era în 1830 de 60—68 groși perechea de piei de bou și de 40—42 groși perechea de piei de vacă, Moscu reușește să cumpere o parte din piei mai ieftin, anume cu 40 1/2 g, respectiv 27 g perechea, „inclusiv cheltuielile de transport pînă la îmbarcare cu și agiul de 15%“, în timp ce pieile de iepuri se cumpărau cu 300 groși suta de bucăți⁷¹.

Din octombrie 1830 pînă în aprilie 1831 Moscu a cumpărat pentru Triest 10 000 piei de vite și 17 171 piei de iepuri, iar în iunie 1831 trimite lui Vlastu o socoteală pentru costul și cheltuielile unei partide de 5 512 piei de vite în sumă de 152 007 groși și 37 parale⁷².

În primăvara anului 1831 apare pe piața orașului București negustorul brașovean Or-

ghidan și alți negustori transilvăneni, „care cumpără cu furie piei“, oferind cu 10% mai mult decît plătea Moscu. Faptul îl determină pe Moscu să renunțe la noi cumpărări. Cu atît mai mult, cu cît, desfacerea pieilor la Triest se făcea anevoie. Piețele europene erau invadate de pieile americane, iar pieile românești uscate prin procedeul sărării nu erau pe placul acestor piefe. De la Triest i se cereau lui Moscu piei de capre mici, dar la zalhanalele din Țara Românească se sacrificau mai mult capre mari pentru obținerea seului. Pieile trimise la Triest au fost vîndute cu 22 florini-icusari cîntarul de piei ușoare și cu 24 florini-icusari cîntarul de piei grele, un cîntar de Triest cuprinzînd cam șase piei. Pieile de iepuri n-au putut fi vîndute la Triest și au fost expediate în anul 1832 la tirgul din Senigallia⁷³.

În aceste împrejurări, Moscu se decide să schimbe piața de desfacere. În toamna anului 1831, el trimite la Brașov 1 370 bucăți piei de la vitele proprii, iar la Constantinopol 238 piei de bivol, în greutate de 7 640 ocale. Cele dinții au fost vîndute prin frații Panu, cu 30—32 fl.v.v. perechea de piei de bou și cu 22 fl. v.v. perechea de piei de vacă⁷⁴. În primăvara anului 1832, Moscu expediază la Viena 11 830 piei de iepuri, cumpărate în anul anterior în tovărășie cu Vlastu din Triest. Dar nici aici ele nu au o soartă mai bună, piața Vienei fiind invadată de cele 130 000 piei intrate în anul anterior, astfel că Moscu dispune ca ele să fie trimise la Triest, iar mai apoi la Ancona⁷⁵.

În 1832, prețul pieilor în Țara Românească ajunge pînă la 128 groși perechea de piei de bou și 92 groși cele de vacă, ele fiind foarte căutate de turcomeriți. În același timp, prețul de vînzare la Sîstov era de 150 groși „în monedă bună“ perechea de piei de bou și 100 groși cele de vacă⁷⁶. În această situație, Moscu încheie tovărășie cu firma Rodocanachi din Odesa pentru cumpărarea de piei din Odesa, unde erau mai ieftine, și pentru vînzarea lor la Sîstov și în alte localități sud-dunărene, precum și în Transilvania. Moscu participa cu 1/3. În 1833, cei doi parteneri expediază la Sîstov și la Brașov 1 397 bucăți piei. Desfacerea pieilor la Sîstov se făcea prin D. Stancioglu, căruia Moscu îi scria să-i trimită banii din vînzare în icusari de aur și rubiele, „deoarece acestea sînt monede sigure“. Parte din piei ajung însă la Sîstov udate și stricate, astfel că Moscu pretinde de la reizul corăbiei despăgubiri și dispune ca pieile stricate să fie date la argăsit și prelucrate în „chiosoledii“ pentru opinci. Dar desfacerea acestora se făcea anevoie, din cauza numărului mare de piei americane de pe

⁶⁴ *Ibidem*, p. 337—338, 396—397, 544—545.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 584—585, 597—598, 804—805.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 862—864, 886—889, 824—826.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 884—886.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 726—738, 755—758.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 1360—1361, 1419—1420, 1437.

⁷⁰ *Ibidem*, ms. 812, p. 537—538.

⁷¹ *Ibidem*, ms. 833, p. 370—371; ms. 812, p. 367—368, 497—498.

⁷² *Ibidem*, ms. 812, p. 649—650, 792, 862—865.

⁷³ *Ibidem*, p. 797, 855—856; ms. 833, p. 760—761, 784—705.

⁷⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 210, 311—312, 398—399, 424, 461—462, 603, 686—687, 711, 723—724.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 461—462, 464—466, 492, 518, 616—618, 794—795.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 603, 813, 842—843, 855—856.

piața din Ianina. Pieile trimise la Siștov au fost vândute cu 195 groși perechea cele de bou și cu 130—135 groși cele de vacă, cu plata în icusari de aur, calculați la 21—21 1/2 groși bucata. La Brașov au fost vândute numai 200 piei și anume la prețuri coborite, deoarece pieile au fost defectuoase, găurite. Socoteala pentru pieile vândute la Brașov se lichidează între cei doi parteneri printr-o trată de 364 florini-icusari și 22 cr., trasă asupra lui Pop din Viena la ordinul lui Rodocanachi din Odesa, reprezentând 1/3 din suma vânzării; pentru suma respectivă Moscu cerea să fie creditat cu 2 459 groși și 19 parale la cursul de 270 parale florinul-icusar⁷⁷.

În iarna anului 1833 se aflau în Țara Românească peste 50 000 de piei de vite, dar ele nu erau căutate din cauza prețului ridicat — 100 groși perechea de piei de bou și 60 groși perechea de piei de vacă — ca și din cauza afluenței de piei americane și transilvănene pe piața Constantinopolului. Moscu scria lui Vlastu din Triest că pentru ei nu este convenabil să plătească mai mult de 60 groși pentru pieile de bou și 40 groși pentru cele de vacă, astfel încât să-i coste împreună cu cheltuielile de transport 20 fl. de argint cîntarul de Triest. În primăvara anului 1834, negustori din Transilvania cumpără o parte din pieile disponibile în Țara Românească, plătind prețuri mari. În 1835, englezul Anderson cumpără pentru Londra toate pieile rămase nevândute din anul 1834, precum și producția nouă. Moscu nu înțelege ce calcule își face englezul, plătind 65—70 groși perechea de piei vechi și 70—75 groși perechea de piei noi de bou, respectiv 45 groși cele de vacă⁷⁸.

Lînă. Moscu proiectase pentru anul 1831 să cumpere în tovărășie cu Frații Vlastu din Viena și cu Mavrocordat din Marsilia c. 100 000 ocale lînă, pe care să o vîndă la Marsilia, Moscu participînd cu 2/4, iar partenerii cu cîte 1/4. Încă din iarna anului 1830 ia măsuri în vederea achiziționării lînii; dispune ca epistatul moșiei Macovei, „unde se găsește cea mai bună lînă din Țara Românească”, să strîngă de la țărani din Macovei și din satele din jur c. 16 000 ocale lînă; se străduiește să angajeze contraccii, oferind provizioane de 3—8 parale la oca de lînă, după calitate; comandă la Iași 6 000 arșini pinză „vareta” de Lehia pentru confecționarea sacilor, în care să fie îndesată lînă, iar la Slătioara 20 000—30 000 ocale „cazuli” (un fel de ață) pentru cusutul sacilor, 40—50 coșuri pentru spălarea lînii; dispune să fie angajați „basagii”, care să preia și să îndese lînă în saci; cumpără magazie la Brăila pentru depozitarea lînei; îndeamnă pe Mavrocordat din Constantinopol

să închirieze corabie pentru Marsilia, sperînd că navul va fi de 6—7 franci cîntarul de Marsilia de 33 ocale⁷⁹. Moscu se înțelege cu Sachelarie, care cumpără lînă pentru Curti din Viena, să nu urce prețul la lînă. Dar încă înainte de 20 mai, cînd începe tunsul oilor, apar mulți negustori români din Transilvania și mocani săceleni, doritori să cumpere lînă pentru Viena. În fața acestor concurenți, ca și a „nebunilor de craioveni, care fixaseră prețul la 100 parale oca”, Moscu este nevoit să plătească 92—100 parale oca. Pînă la sfîrșitul lui mai, Moscu avea distribuită în acon-turi pentru lînă suma de 200 000 groși și avea la dispoziție 40 basagii, aduși din Slătioara⁸⁰.

În luna mai a anului 1831 izbucnește holera, mai întîi la Iași, apoi la Galați și Brăila, spre sfîrșitul lui iunie la București, extinzîndu-se treptat în toată țara. Cumplita epidemie izbucnește și la Constantinopol, Odesa, cuprinde Transilvania, Ungaria, iar în ultimele luni ale anului bîntuie și la Viena. Moscu scria corespondenților săi: „Localitatea Macovei a fost izolată. Autoritățile nu permit să se ridice lînă, spre a fi expediată la Marsilia. Lînă a rămas la contraccii și la țărani. La 29 iunie, la Macovei au murit 10 persoane, iar la 10 iulie 22 persoane. De frica holerei, opt basagii de la spălătoria din Dudești au fugit, sărînd zidul noaptea”⁸¹. În luna iulie holera face ravagii în orașul București. „La 14 iulie au murit 160 persoane; o treime din populația orașului București s-a refugiat în regiunea de munte”⁸². La 31 iulie, Moscu scria: „Nenorocirea a făcut să dispară sate întregi, cerealele au rămas pe cîmp, au murit surecții cu ciobanii lor, iar vitele au rămas pe cîmp fără stăpîn”⁸³. Expedierea de mărfuri și monede spre Brăila, Galați, Brașov devine imposibilă. „Afacerile au încetat, întreaga țară fiind contaminată”⁸⁴.

Din întreaga cantitate de lînă arvunită, Moscu nu primise la spălătoria sa din Dudești pînă la sfîrșitul lunii iulie decît 20 000 ocale, în timp ce oamenii lui Sachelarie luaseră în primire abia 60 000 ocale din cele 200 000 ocale arvunite. Oamenii lui Moscu, trimiși să preia lînă din satele din jurul Brăilei, au murit de holera. Lîna pe care apucase să o expedieze spre Viena fusese reținută în lazaret la Brașov. Banii dați ca arvună rămăseseră pe la țărani și nu se știa cînd vor putea fi restituiți. Frații Vlastu renunță la partea lor de lînă, dar așteptau o nouă întrebuintare pentru sumele remise. Acesta era bilanțul tragic al negoțului cu lînă, pe care îl prezenta Moscu corespondenților săi, anun-

⁷⁷ *Ibidem*, ms. 811, f. 48 v. — 49; ms. 833, p. 1082—1083, 1100—1101, 1105—1106, 1120—1121, 1128—1129, 1180—1181, 1188—1189, 1411, 1440—1441.

⁷⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 1388—1389, 1459, 1485—1486; ms. 814, p. 655—656, 668—669, 747—748, 750; ms. 815, f. 37.

⁷⁹ *Ibidem*, ms. 812, p. 398—399, 542—546, 550—551, 577—578, 627—628, 658, 715—718, 770, 773, 782—783.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 656—657, 718—719, 736—737, 748, 759, 767—768, 782—783, 810, 833—835.

⁸¹ *Ibidem*, p. 733, 802—803, 846—847, 850—860, 866—867, 870, 873—875, 893—894, 913—914, 953—954; ms. 833, p. 50—54, 62—63, 108, 211—213, 296—297, 337—338.

⁸² *Ibidem*, ms. 833, p. 891, 907.

⁸³ *Ibidem*, p. 23—25.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 870, 916—917.

ținând totodată că va renunța pentru totdeauna la acest gen de comerț⁸⁵.

Pînă la sfîrșitul anului, Moscu expediază la Viena 97 baloturi cu 14 211 ocale lînă spălată. El informa pe Vlastu că Sachelarie trimisese 43 000 ocale, iar alți negustori din Craiova 138 000 ocale⁸⁶. Lînă a fost vîndută la prețuri variind între 42 1/2 — 47 fl. cîntarul, socoteala de lichidare ridicîndu-se la 11 189 fl. de argint și 10 cr.⁸⁷.

În același an, Moscu expediază lui I. D. Mavrocordat din Marsilia 285 baloturi cu 42 185 ocale lînă nespălată, pentru care face asigurare la Triest, evaluînd-o la 146 493 groși sau 21 700 fl. de argint, calculați cu 270 parale. Lînă a fost vîndută cu 49 732 franci și 21 bani, ceea ce înseamnă — observă Moscu — că nu i-a adus nici un cîștig⁸⁸. „La lînă, cîștigurile răsplătesc foarte rar truda”, scrie Moscu unui corespondent. Din acest negoț el n-a avut niciodată vreun beneficiu însemnat, nici la Marsilia, nici la Viena. Negustorul de lînă își pierde adesea groșii pe la țărani și este la discreția contracciilor și a oamenilor care fac preluarea lînii și care nu rareori abuzează de încrederea acordată, strecurîndu-i o marfă pe care nu o poate vedea. „Negoțul cu lînă este rentabil numai pentru aceia care se ocupă personal și exclusiv de el, fără a folosi misiți, iar cei care folosesc forțe străine nu reușesc niciodată”⁸⁹.

În anii următori Moscu nu mai face comerț cu lînă în cont propriu, ci numai în comision. În 1832, el cumpără pentru firma Rodocanachi din Marsilia lînă în valoare de 325 100 groși și 13 parale, din care 98 477 ocale lînă țigaie în sumă de 249 271 groși și 24 parale, iar restul lînă tabacică de la pielari. Lînă a fost cumpărată la prețuri variind între 88—93 parale oca, plus 6 parale misitie. Ea ar fi putut fi cumpărată mai ieftin, scrie Moscu, „dacă un oarecare Robert, negustor francez cu firmă nouă la București, care cumpără lînă fără să se uite la preț, n-ar fi încheiat contract pentru lînă la prețul de 110 parale oca, predabilă la Brăila”. Pentru transportul lînii de la Brăila la Marsilia au fost plătite navluri între 6—8 franci cîntarul de 33 ocale și „cappa” de 5%. Asigurarea transportului s-a făcut la Livorno. Pentru banii dați de Moscu ca avans la lînă, Rodocanachi îi plătea o dobîndă de 10%⁹⁰.

În 1833, Moscu face cumpărări de lînă pentru Zenobie Hagi Pop din Viena. Deși acesta dorea să achiziționeze 50 000 ocale, Moscu nu reușește să-i expedieze decît 18 137 ocale, cum-

părate de la țărani de pe moșiile sale, Macovei și Ciorani, căci țărani vinduseră pe ascuns mocanilor săceleni cea mai mare parte din lînă, la prețul de 3 groși și 20 parale oca, în timp ce Moscu nu le oferise decît 100 parale⁹¹.

În anul următor, Moscu achiziționează tot pentru Pop din Viena 60 342 ocale lînă țigaie, care a costat 151 424 groși și 32 parale, iar cu cheltuielile de 36 377 groși și 7 parale, contul lînii se ridică la 187 801 groși și 39 parale. În luna mai, toți lînarii s-au adunat la domiciliul lui Moscu și au hotărît să plătească 2 1/2—2 3/4 groși pentru lînă din satele de lîngă București și din regiunea dunăreană, 2 3/4—3 groși pentru lînă din Ialomița. Dar cum „niciodată n-a fost respectat în Țara Românească vreun contract la cumpărarea de mărfuri, nici acordul între lînari n-a rămas în vigoare”. Astfel, oamenii lui Opreanu plăteau 3 groși oca de lînă de Vlașca și Teleorman. Mocanii săceleni ofereau 3 1/2 groși, iar unii negustori din Hios încheiau contracte pentru lînă, predabilă la Brăila la prețul de 4 groși oca în monedă de București. În această situație, Moscu dispune și el să se plătească pînă la 3 1/2 groși. Pentru spălătul lînii, Moscu construiește la Ducești două coșare „excelente, cum nu mai există altele la fel în Țara Românească”⁹².

În 1835, Pop din Viena avea nevoie de 50 000 ocale lînă de Ialomița. Moscu, prin oamenii săi, contractează jumătate din cantitate la prețuri variind între 86—90 parale oca, la care se mai adaugă provizionul contracciului, ajungînd la 100—102 parale oca, iar cealaltă jumătate la prețuri ce se vor fixa ulterior. Țărani nu voiau să mai primească arvună la un preț fixat sau livrau numai atîta lînă pentru cîți groși luaseră ca arvună, iar restul de lînă îl vindeau celui care le oferea un preț mai mare în timpul tunsului. Lînă era căutată de negustorii italieni din Brăila, care încheiaseră contracte încă din iarnă la 110 parale oca lînă de Ialomița; de asemenea, o colectau din jud. Buzău negustorii evrei, iar în septembrie negustorul englez Anderson plătea pentru lînă spălată și asortată 6 1/2 groși oca, iar pentru cea brută 5 1/2 groși. Moscu expediază parte din lînă prin Giurgiu, cu o navă cu vapor, iar parte prin Brașov. Socoteala lînii trimise lui Pop s-a ridicat la 111 974 groși și 24 parale, Moscu calculîndu-și un provizion de 2%⁹³.

În decembrie 1835, Moscu contractează cu arendașul moșiei sale Macovei 50 000 ocale lînă din producția anului 1836, la prețul de 90 parale oca, în contul lui Pop din Viena. Dar acesta este nemulțumit de preț, astfel că Moscu, spre a menaja relațiile sale cu Pop,

⁸⁵ *Ibidem*, p. 23—25, 73—74, 83—85, 87—89, 96—97, 105—106.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 220, 259—260.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 306—307, 312—313, 316—317, 341—342, 396—397, 406—408.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 264—265, 335—336, 672—673.

⁸⁹ *Ibidem*, ms. 815, f. 37, 58 v. — 59; ms. 814, p. 511—512.

⁹⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 447—448, 531—532, 579—581, 651—652, 662—663, 669—670, 692—693, 695—696, 715—716, 772—774, 895—897, 1166—1167; ms. 811, f. 8 v., 9 v. — 10.

⁹¹ *Ibidem*, ms. 811, f. 15; ms. 833, p. 1262, 1287—1288, 1290, 1382—1383, 1388, 1585—1586.

⁹² *Ibidem*, ms. 811, f. 85; ms. 814, p. 64—65, 76, 82, 118, 165—166, 168, 174—176, 194—195, 197—198, 341—342; ms. 833, p. 1731.

⁹³ *Ibidem*, ms. 814, p. 407, 414—415, 425, 433, 437—438, 464, 502—503, 515—517, 535, 555, 572—573, 577—578, 660—661, 851; ms. 815, f. 12—12 v.

renunță la contract, deși contracciul nu putea restitui banii avansați decît firziu și în rate. „Acesta este câștigul meu la afacerea respectivă! Este adevărat“ — observă Moscu — „că numai contracciile și arendașii trag foloase la negoțul cu lînă, în timp ce negustorii numai după multe osteneli și necazuri, iar uneori au pagube“⁹⁴.

Cereale. În urma tratatului de la Adrianopol, semnat la 14 septembrie 1829, țările române urmau să se bucure de o deplină libertate a comerțului. Ca urmare, cerealele, care pînă atunci constituise un monopol turcesc, intră pentru prima oară în circuitul liber al comerțului.

Anul 1830 — scrie Moscu unui corespondent din Marsilia⁹⁵ — era considerat de negustori ca „un an al grîului“, ținînd seamă de libertatea acordată și cîntînd pe cererea de grîne din Europa. Dar toți au fost dezamăgiți, căci în Țara Românească s-a făcut atît de puțin grîu, încît n-a putut fi asigurată nici aprovizionarea orașului București, iar exportul a fost interzis. În schimb Moldova avea surplus de grîne, astfel că de acolo se aducea nu numai în Țara Românească, ci se și exporta spre Odesa, iar de acolo spre Constantinopol și Triest⁹⁶. Moscu nu participă la cumpărarea de grîu pentru aprovizionarea orașului București, dar depune sub formă de împrumut o însemnată sumă de galbeni pentru ușurarea cumpărării⁹⁷. Baronul Sachelarie însă se ocupă de aprovizionarea orașului, comandînd lui Al. Mavru din Odesa 6 000 rogojini⁹⁸ grîu și, cu toate că nu intenționase să facă speculă, cheltuielile de transport — de 105—110 parale la chilă de la Odesa la Călărași — urcă prețul grîului la 270 groși chila, „în timp ce din Moldova s-ar fi putut procura numai cu 175 groși chila de 350 ocale grîu cu boabe tari“⁹⁹.

Singurul export de cereale pe care îl face Moscu în 1830 se limitează la 177 chile basarabene¹⁰⁰ de porumb, procurat din Basarabia, prin Panaioti Hagi Gh. Nalbantoglu din Ismail, după ce administrația militară rusă a Principatelor refuzase aprobarea exportului de porumb din Moldova¹⁰¹. Moscu ar fi dorit să cumpere din Basarabia 5 000—6 000 chile de porumb „uscat și galben, nu alb, fiind destinat pentru Triest“, dar năvala cumpărătorilor de cereale în Basarabia face ca prețul să crească vertiginos: de la 37 groși la 85 groși chila de 240 ocale porumb și de la 55 groși la 126 groși chila de grîu¹⁰². Porumbul a fost expediat lui Anastasie Condopol din Constantinopol, căruia Moscu îi recomanda

să-l vîndă pe loc, „dacă nimerește prețul de 12—13 groși chila de Constantinopol, căci expedierea la Triest nu este convenabilă, ținînd seamă de cheltuielile de transport și prețul de acolo, care ar corespunde cu 10 groși și 15 parale“¹⁰³.

Din recolta anului 1830, Moscu achiziționase din Moldova 2 000 chile moldovenesti de porumb, dar nu reușește să le exporte decît în anul următor, între 1 martie — 31 mai 1831. Prețul de cost a fost de 6 groși și 26 parale chila de Constantinopol, inclusiv agioul de 15‰ la care s-a mai adăugat navlul de la Galați la Triest de 36 creițari de argint starul. Cele 2 000 chile moldovenesti au dat la Triest 9 500 stari, iar starul s-a vîndut cu prețuri variînd între 3,30—3,55 florini-icusari¹⁰⁴. Porumbul s-ar fi vîndut și mai bine, observă Moscu, dacă n-ar fi sosit la Triest aprins și cu miros de piei, fiind transportat deasupra unei încărcături de piei.

În preajma recoltei anului 1831, Moscu scrie firmelor P. Papazoglu din Iași, Panaiodor și Chiriță Foru din Brăila, N. Glichii și Ioan Ghimpa din Galați să contracteze și să arvinească grîu, porumb, orz, „înainte de a se trezi alți cumpărători și să țină secretă cumpărarea“, căci în curînd se va da autorizație de export¹⁰⁵. În Țara Românească autorizația se da la sfîrșitul lunii august, pe termen limitat, anume pînă la sfîrșitul lui octombrie și fixîndu-se o taxă „dazio“ de 4 groși la grîu și 2 groși la orz și ovăz pentru chila de Brăila, pe cînd în Moldova autorizația se da în octombrie, pentru perioada cît va dura navigația¹⁰⁶.

În comerțul de cereale, Moscu era întovărașit pentru unele partide cu Vlastu din Triest, iar pentru altele cu Rodocanachi din Livorno, avînd ca intermediar la Constantinopol, în primul caz, pe P. N. Mavrocordat, ruda lui Vlastu, iar în celălalt caz pe Matei Denicola. Acești intermediari se ocupau de formalitățile de tranzit de la Constantinopol mai departe, uneori închiriau nave sau se ocupau de vînzarea mărfii la Constantinopol, cînd era mai avantajoasă decît la Triest sau Livorno. La cumpărarea de grîu de la Iași participă și Z. Zaharof din Constantinopol cu 30 000 „groși românești“¹⁰⁷.

Moscu ținea să cumpere grîu „duro“ din Moldova, căci acesta fiind cu boabe tari, rezistă bine la un transport mai lung, pe cînd grîul „tenero“ din Țara Românească nu rezista decît dacă ar fi fost uscat¹⁰⁸. Dar încercarea lui Moscu de a contracta grîu de la log. C. Conachi, oferindu-i 50—52 groși pe chilă și porumb de la cilibiul Mihalache, fratele logofătului Pașcanu din Iași, oferindu-i

⁹⁴ *Ibidem*, ms. 815, f. 55—55 v., 68, 73—73 v., 81.

⁹⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 246—247.

⁹⁶ *Ibidem*, ms. 812, p. 6—7.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 58—59, 403—409.

⁹⁸ 1 rogojină (Ψαβι) = circa 1/3 dintr-o chilă românească (ms. 815, f. 113).

⁹⁹ Arh. St. Buc., ms. 812, p. 6—7, 56—57.

¹⁰⁰ 1 chilă de Moldova sau Basarabia = 11 1/4 chile de Constantinopol.

¹⁰¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 9—10, 153—155.

¹⁰² *Ibidem*, ms. 812, p. 8—10, 246—247.

¹⁰³ *Ibidem*, ms. 812, p. 300—301, 506, 917—918.

¹⁰⁴ *Ibidem*, ms. 812, p. 753—754, 814—815, 842—843, 855—859, 875—876, 883—884, 899—900, 907—908; ms. 833, p. 23—25.

¹⁰⁵ *Ibidem*, ms. 833, p. 23—25; ms. 812, p. 923—924, 930—931.

¹⁰⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 128, 232, 257—258, 308—310.

¹⁰⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 157—159.

¹⁰⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 157—159, 220.

35 groși pe chila de Iași, rămâne fără succes, „câci boierii moldoveni, care posedă cele mai mari cantități de grâu, sînt speculanți fini¹⁰⁹”, pretinzînd prețul exagerat de 2 3/4 galbeni la chila de grâu¹⁰⁹. Moscú nu reușește să cumpere grâu nici de la țărani din Vlașca, Prahova, Săcuieni, care nici nu vor să stea de vorbă la prețul oferit, preferînd să-l vîndă căpitanilor de vase, care cumpărau în contul lor propriu¹¹⁰. Astfel că Moscú este nevoit să achiziționeze grâu de pe piața orașului Galați, prin intermediul oamenilor săi, Glichii și Ghimpa, cu firme la Galați. Cantitatea de 400 chile moldovenești, „adică 4 600 chile de Constantinopol”, achiziționată cu 69 groși chila de Moldova, este expediată lui Rodocanachi din Livorno, iar cantitatea de 154 chile moldovenești este cumpărată cu 75—85 groși chila și expediată lui Vlastu din Triest. În socoteala prezentată lui Rodocanachi, Moscú arăta că grăul a costat 27 600 groși, în afară de 4 groși la chilă pentru dazio, 3 groși la chilă pentru dragomani, precum și alte cheltuieli în sumă de 1 600 groși¹¹¹. De la moșia Dudești, el exportă prin Brăila 374 banițe sau 8 976 ocale, anunțînd totodată că mai posedă grâu din zeciuiala de pe moșiile proprii¹¹².

În general, în anul 1831 nu s-a făcut mare export de grâu din țările române, deoarece aprobarea de export s-a dat tîrziu, posesorii de grâu au cerut prețuri mari, nu s-au găsit vase de transport, iar navlul a fost scump. „Anul trecut”, observă Moscú, „în luna octombrie se găseau la Galați și Brăila 100 vase, iar navlul era de 3 1/2 groși, iar acum Ghimpa nu găsește la Brăila o navă care să transporte 500 chile grâu, iar navlul s-a urcat la 7 groși cîntarul”¹¹³.

Ceva mai mare a fost exportul de porumb. În august 1831, Moscú trimite lui Vlastu din Triest 1 000 chile de Galați de porumb, iar în noiembrie încă 126 chile, cumpărate cu 42 groși chila. Parte din porumb s-a vîndut la Triest la un preț bun, atîngînd chiar 4 florini starul, — o chilă de Galați echivalînd cu 4 3/4—4 8/9 stari —, dar parte abia cu 2 1/4 florini, deoarece nava a sosit tîrziu, după ce apăruse noua recoltă în Italia¹¹⁴.

Din recolta de orz a anului 1831, Moscú intenționa să achiziționeze pentru export cantități importante. În acest scop, el scria lui P. și C. Foru din Brăila, încă din iulie, să arvunească 3 000—5 000 chile la prețul de 10—12 gr. chila de 240 ocale, să depoziteze în magazie 1 000 chile mari, „adică de București”, trimise de omul său, Gheorghe Nuțu din Căzănești și anunță că Gh. Cavalerul din Macovei a încheiat contract pentru 500 chile românești (de București), „adică 9 000 chile de Constantinopol”, cu 24 groși chila. Dar

lipsa de nave și navlul exagerat de 2 groși la chilă îl determină să amîne pînă în primăvară expedierea orzului către Mavrocordat din Constantinopol. Din socoteala pentru orz, încheiată fraților Vlastu din Viena, care participau la această afacere cu 1/4, aflăm că Moscú a expediat la Constantinopol 5 213 chile de Brăila orz, care au costat 85 358 groși și 38 parale, din care 23 071 groși și 13 parale reprezintă cheltuielile de transport, dazio, drăgumănit, provizion de 20% etc.¹¹⁵.

Începînd din martie 1832, i se oferă lui Moscú însemnate cantități de grâu în Moldova la prețul de 90 groși chila, cu plata în icusari de aur, calculați cu 18 groși un icusar. Cu cheltuielile pînă la îmbarcare, chila va reveni — după calculele lui Moscú — la 100 groși, adică 9 groși chila de Constantinopol. Prețul i se pare scump, totuși el încheie, prin Papazoglu din Iași, contract cu logofătul Conachi pentru 1 000 chile grâu la prețul de 5 icusari de aur chila, predabil la Galați. Orînduiește om la Slobozia pentru preluarea și expedierea grăului și încarcă la Galați, prin Chiriach Chirgușu, diverse partide de grâu, astfel că la sfîrșitul lui iunie anunță că, începînd din martie, a exportat de la Galați spre Constantinopol „și în Europa” 16 000 chile indigene, în timp ce alți negustori expediaseră, prin Galați, începînd din toamna anului 1831 pînă în iulie 1832 cantitatea de 18 000—20 000 chile¹¹⁶. În august Moscú trimite fraților Vlastu din Viena socoteala de costul și cheltuielile grăului tovărășesc din Moldova, cerînd să se înregistreze la credit suma de 50 425 groși și 4 parale, partea lor de 1/4¹¹⁷. În luna mai apar însă la Iași și la Galați negustori genevezi din Viena, creditați de bancheri vienezi, spre a cumpăra 1 000 chile grâu de la beizade Moruzi. Aceștia, alături de căpitani de vase, posesori de capitaluri, se năpustesc asupra cerealelor, cumpărînd pînă în septembrie tot ce au putut găsi în magazinele Brăilei și pe piața porturilor Galați și Brăila și contribuind ca prețul grăului arnăut să urce pînă în septembrie la 115—120 gr. chila, iar în octombrie chiar la 125—130 gr., în timp ce prețul grăului cu boabe moi ajunge la 90—95 groși. În această situație, Moscú renunță la cumpărări de grâu în Moldova și nu mai expediază în lunile iulie și august decît trei partide de grâu, însumînd 1 233 chile. El spera să cumpere din părțile Craiovei și din regiunile sud-dunărene, dar recolta oltească „se strică”, iar autoritățile turcești prohibiseră exportul de grîne din sudul Dunării prin portul Brăila și întorceau din drum cîrăcele turcești, chiar și atunci cînd transportau cereale din Țara Românească¹¹⁸. Moscú așteaptă luna noiembrie pentru a cumpăra

¹⁰⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 21—22, 91—92, 98—101, 127—128, 192.

¹¹⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 162—163, 294—295.

¹¹¹ *Ibidem*, ms. 833, p. 412—413; ms. 811, f. 2—3.

¹¹² *Ibidem*, ms. 833, p. 180, 217—218.

¹¹³ *Ibidem*, ms. 833, p. 192, 194—195, 198, 263—264.

¹¹⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 35—36, 44—45, 98—101, 175—176, 278—279, 294—295.

¹¹⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 930—931; ms. 833, p. 26—27, 48—49, 149—150, 190; ms. 811, f. 5.

¹¹⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 481—484, 537—539, 597—598, 637—639, 691—692, 703—708.

¹¹⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 766—770, 777—781.

¹¹⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 599—601, 703—708, 739—742, 786—787, 810—811, 814—816, 821—823, 839—840, 851—852, 859, 879—881.

din nou grâu cîrnău la prețul de 70—75 groși chila¹¹⁹.

Pe piețele de la Triest, Livorno și Marsilia, prețul grîului scăzuse din cauza marilor cantități sosite acolo și a recoltei promițătoare; astfel la Marsilia ajunseser în iulie de la 36 franci la 29 franci, „deoarece au sosit dintr-o dată 60 corăbii cu grâu”. De aceea, numai o mică parte din grîul exportat de Moscu este îndreptată spre Marsilia. Moscu își exprimă bucuria că grîul românesc a plăcut la Marsilia și că s-a vîndut cu 27 1/2 franci. Ca o completare la un caric cu lînă, Moscu mai expediază la Livorno 150 chile grâu cîrnău. Celelalte cantități de grâu se vînd în parte la Constantinopol cu un cîștig foarte mic — 20 parale la chila de Constantinopol — deoarece mai mulți negustori au trimis în același timp grâu acolo, în parte însă — 9 460 chile — sînt expediate la Syros și Malta, unde se vînd cu 16 3/4 groși chila¹²⁰.

Din recolta de porumb a anului 1831, Moscu exportă în iunie 1832, prin Galați, 16 000 chile de Constantinopol, achiziționate din Moldova, iar prin Brăila 14 347 chile de Constantinopol, cumpărate din Țara Românească. Din zeciuiala unei moșii proprii, el mai trimite lui Zaharof din Constantinopol 2 048 banițe mari „echivalente cu 384 chile de Brăila sau 256 chile mari”. În iulie mai încarcă la Brăila 4 868 chile de Constantinopol. El anunța pe Mavrocordat că porumbul îl costă 40—42 groși chila, în timp ce alții cumpără la Brăila cu 49 gr. chila românească de 300 ocale. Transportul pe cîrlele de la Oltenița pînă la Brăila a costat 23 1/2 groși mia de ocale, iar de la Brăila la Constantinopol 2 gr. chila și 5% „cappa”. Prețul de vînzare la Constantinopol, de 4 groși și 12—15 parale chila de Constantinopol este considerat slab, din care cauză o bună parte din porumb (o partidă de 500 chile și alta de 8 989 chile) este expediată la Syros și în Chefalonia, unde se vinde cu 5 1/4 groși chila. În septembrie prețul de vînzare urcă și la Constantinopol la 6 gr. chila. Între timp, prețul de cumpărare la Galați și Brăila urcase și el la 50 gr. chila românească „sau 14 chile de Constantinopol”, ba în octombrie chiar la 65 gr., din cauza acelorși genevezi, „care au măturat complet magaziile din Brăila”¹²¹.

Din martie pînă în august 1832, Moscu trimite lui Mavrocordat din Constantinopol 60 000 chile de Constantinopol de orz, iar din recolta nouă a anului 1832 încă 13 295 chile de Constantinopol, în contul tovarășiei cu Vlastu din Viena. Iar în comision, pentru Rodocanachi din Odesa și reprezentanța sa din Marsilia, Moscu a mai expediat la Constantinopol, în luna mai, șase vase cu orz. Pentru curățirea orzului, ca și a semințelor de in și a fasolei, el comandă ciururi la Bra-

șov și la Ismail. Prețul de cumpărare la Brăila era în luna mai de 12—20 gr. chila de Brăila și ajunge în toamnă la 31 groși. Orzul exportat de Moscu se vinde în parte la Constantinopol cu 4—4 1/2 groși chila de Constantinopol, iar în parte se expediază la Syros, în Creta și Tarsos. O chila de Brăila echivala, la orz, cu 12 1/2—17 chile de Constantinopol, chila fiind o unitate variabilă (chila mică și chila mare) nu numai la orz, ci și la celelalte cereale, din care cauză Moscu face specificații frecvente la partidele cumpărate, ca și la cele exportate¹²².

În primăvara anului 1833, Moscu obținuse de la autoritățile militare ruse aprobare de a exporta 500 chile de grâu; aprobarea îl costase 3 000 groși. Primele 200 chile achiziționate îl costă 95 groși chila de 400 ocale, iar cu cheltuielile pînă la magazia din Brăila 112 groși în monedă forte. În timp ce negustori genevezi și din Hios cumpărau cu zel grâu la Brăila, Moscu fiind informat că grîul nu este căutat pe marile piețe de desfacere și că prețul este în scădere, dispune ca omul său din Brăila să vîndă grîul pe loc, dacă va avea un cîștig de 10%. Nereușind acest lucru, la începutul lui iunie expediază spre Constantinopol 260 chile românești de grâu cîrnău, făcînd asigurare la Triest la valoarea de 20 120 gr. sau 2 980 florini-icusari. Grîul a fost vîndut brutarilor din Constantinopol cu 9 1/2 groși chila de Constantinopol. Pînă la sfîrșitul lui iulie, prețul grîului la Brăila urcă pînă la 170 groși chila care sau 10 1/2 gr. chila de Constantinopol, astfel că Moscu face constatarea că „nu mai este nici o afacere cu grîul” și este gata să renunțe la noi cumpărări, cu atît mai mult cu cît recolta se afla sub suspiciunea de aprindere. Dar incendiul din 18—19 august de la Constantinopol, care a distrus toate brutăriile, morile și cerealele din depozite, precum și recolta proastă din Rusia dau un nou impuls exportului de grâu din țările române. Începînd din septembrie și pînă la sfîrșitul anului, Moscu face mari comenzi de grâu. El cerea lui Ghimpa din Craiova să-i trimită 300 000—400 000 ocale, „dacă va costa pînă la schelă 20 gr. suta de ocale”; slugerului Ștefan Ioan din Zimnicea, 1 000 chile în tovarășie; lui N. Angheli din Zimnicea, 500 chile mari de grâu, „în caz că va costa la schelă 100 gr.”, iar ceva mai tîrziu încă 400—500 chile mari; pe Papazoglu îl îndemna să încheie contract cu Conachi pentru 2 000 chile grâu la prețul de 3 galbeni la chilă, ba chiar oferindu-i 2—3 groși în plus la chilă, cu plata în galbeni „passier”, „deoarece la București este o diferență de 15—20 parale la galbenul respectiv”, și măsurînd grîul cu banița oficială, astfel ca la 10 banițe una să fie plină cu vîrf („cumul”); ruga pe Ioan Mihail din Craiova să încheie contracte pentru 200 000—300 000 ocale de grâu la prețul de 20—23 groși suta de ocale; pe Ioan

¹¹⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 905—906, 919.

¹²⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 697—700, 702—708, 728—730, 739—742, 799—801, 847, 859, 879—881.

¹²¹ *Ibidem*, ms. 833, p. 649—651, 656—662, 664—665, 671—672, 680—683, 703—708, 728—730, 739—742, 758—760, 777—781, 801—803, 810—811, 827—828, 851—852, 857—858.

¹²² *Ibidem*, ms. 833, p. 549—550, 554—555, 601—602, 703—708, 747—749, 793—797, 799—801, 814—816, 884—886, 901—902, 922—924, 1136—1137.

M. Goga din Craiova îl ruga să contracteze la Cerneți și în alte localități 700 000—800 000 ocale, astfel încât să fie 2 000 chile mari și să construiască două magazine la Calafat și Islaz și lua totodată act de oferta lui Brîncoveanu de 100 000 ocale grâu și 30 000 ocale meiu; omului său, Carapanu, din Brăila îi scria să cumpere de la cîrlece de acolo 1 000 chile la prețul de 170 groși de Brăila sau 142 groși de București și îl îndemna să strice magazia de la Brăila și să construiască două hambare de piatră, să vorbească cu un arhitect și să-i scrie ce sume de bani să-i trimită în acest scop. În fine, Moscu face încercări repetate, dar fără succes, de a obține firman pentru cumpărarea de grâu de la Sîstov, unde icusarul avea curs de 21 1/2 groși, „ceea ce ar fi însemnat o afacere frumoasă”. Pînă la sfîrșitul lui octombrie Moscu avea investiți în cereale 300 000 groși.¹²³

La începutul lui septembrie 1833, aflînd că importul de cereale în Rusia a fost declarat liber, fără „tamojnă”, Moscu face tovărășie cu firmele Rodocanachi și Al. Mavru din Odesa, îndreptînd cerealele spre această piață de desfacere. Dacă vrea să participe cu 1/3 la cereale — scria Moscu lui Al. Mavru — să-i trimită 10 000—15 000 fl.-icusari, florinul revenind la 273 parale în monedă curentă. Totodată îl informa că chila românească are 401—402 ocale la grâu și 310—320 ocale la orz. Din cauza lipsei de nave, el nu expediază însă pînă la sfîrșitul anului decît 2 000 rogojini grâu lui Rodocanachi și 2 400 rogojini grâu lui Al. Mavru, rogojina echivalînd cam cu 1/3 din chila românească. Restul grîului rămîne să fie expediat în primăvară. Grîul a fost vîndut la Odesa cu 2,25—2,50 ruble pudul, acesta reprezentînd 1/10 dintr-o rogojină. Grîul românesc era foarte căutat de evreii matrapazi pentru Rusia, unde era atît de mare criză de cereale, încît și ambasada rusă de la Constantinopol se ocupa de achiziționarea de grîne. Evreii matrapazi veniseră la Iași cu intenția de a cumpăra 100 000 chile grâu — cantitate de care Moscu se îndoia că va putea fi găsită în întreaga Moldovă — oferind 3 1/2 galbeni la chilă, cu transportul pînă la Liov și Sculeni pe socoteala lor. Ei cumpărau și din Țara Românească grâu tenero cu 190 groși, predabil la Brăila și îl transportau la Reni și Ismail pentru a fi măcinat.¹²⁴

În 1833, porumbul nu intră între articolele exportate de Moscu. Porumbul din Țara Românească se expedia de către alți negustori spre Moldova și Transilvania, unde era lipsă, după recolta slabă a celor doi ani anteriori. Chila de 400 ocale, echivalentă cu 18 chile de Constantinopol, costa la Brăila 70 groși în luna martie, pentru a ajunge la 130 groși în luna decembrie, cînd se expedia la Ismail, plătin-

du-se un navlu de 25—35 groși pentru mia de ocale. Din noua recoltă, care se prezenta bine, Moscu dispune cumpărarea a 2 000 chile mari în tovărășie cu Ștefan Ioan din Zimnicea, urmînd ca exportul să se facă în anul următor.¹²⁵

Aceluiași partener din Zimnicea îi cerea să cumpere secară, „dacă va găsi-o la preț convenabil, astfel încît la Brăila să coste 85—95 groși chila mare, în raport cu galbenul calculat la 32 groși; secara va fi expediată la Odesa, unde se vinde cu 20 ruble cetferta sau 180 groși chila românească, la același raport între gros și galben”. La sfîrșitul lunii septembrie, Moscu trimite lui Rodocanachi 21 chile secară, care au dat la Odesa 64 1/2 rogojini și au fost vîndute cu 22 ruble chila.¹²⁶

În același an, Moscu se străduia să achiziționeze mei: 200 000 ocale prin Ghimpa din Craiova, 100 000 ocale prin Ioan Mihail din Craiova și 200—300 chile prin D. Zidru din Macovei. El expediază în decembrie din Brăila 163 chile de mei, cumpărate cu 62—65 „groși buni” chila la Brăila, care se vînd la Odesa cu 22 ruble rogojina.¹²⁷

În primăvara anului 1833, orzul devine foarte solicitat de trupele ruse, încartiruite în Țara Românească, aproape de Dunăre, atît pentru nevoile proprii, cît și pentru exportul pe care îl făceau în Turcia „spre a veni în ajutorul sultanului”. El ajunge la Brăila la prețul de 32 groși chila mică (echivalentă cu 11 1/2 chile de Constantinopol) și la 45 groși chila mare (echivalentă cu 18 1/2—19 chile de Constantinopol), „în timp ce anul trecut chila mare s-a vîndut cu 15—16 groși”. În iunie, Moscu expediază la Constantinopol 820 chile orz, pentru care face asigurare la Triest la valoarea de 1 640 groși sau 234 florini-icusari. Orzul a fost vîndut capanului cu 3 groși și 10 parale chila de Constantinopol. Prețul de cumpărare al orzului din noua recoltă ajunge în toamnă, la Brăila, la 60—66 groși chila de 400 ocale sau 2 2/3 rogojini, fiind căutat de negustori din Odesa și Ismail. Prin oamenii săi de la moșile Macovei, Cocargea, Mindra, prin N. Angheli din Zimnicea, C. Gheorghiu din Obilești, C. Ghimpa și Ioan Mihail din Craiova, Carapanu din Brăila, Moscu achiziționează sute de mii de ocale de orz, care sînt încărcate pe cîrlece la Izvor, Calafat, Islaz, Zimnicea, spre a fi expediate la Brăila, iar de aici la Odesa. Pînă la sfîrșitul anului expediază lui Rodocanachi din Odesa două caricuri cu orz, care se lichidează cu 23 443 ruble evaluate la 10 142 florini de argint și 40 creițari sau 70 093 groși și 28 parale și apoi încă 153 chile orz sau 459 rogojini în valoare de 2 295 florini-icusari. Orzul s-a vîndut la Odesa cu 16 1/2—16 3/4 ruble rogojina, adu-

¹²³ *Ibidem*, ms. 833, p. 1164—1165, 1174—1175, 1189—1192, 1189, 1258, 1260, 1327—1328, 1347—1348, 1398—1400, 1408—1410, 1489—1470, 1479—1480, 1570—1571, 1580—1581, 1590—1591, 1596—1597, 1656—1657.

¹²⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 1411, 1531—1533, 1547—1548, 1563—1564, 1588—1592, 1684—1685.

¹²⁵ *Ibidem*, ms. 833, p. 1138—1140, 1149, 1273—1274, 1362—1363, 1367—1369, 1413—1414, 1636.

¹²⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 1456—1457, 1534—1535, 1541—1543, 1612—1614.

¹²⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 1540—1541, 1544, 1580—1581, 1667, 1728, 1737—1738, 1752—1753.

cînd lui Moscu și fraților Vlastu din Viena, care participau cu 1/4, un beneficiu de 48%¹²⁸.

În iarna anului 1833—1834, Moscu continuă cumpărarea de cereale, dar cu mai puțin zel, căci la Odesa nu mai erau cerute, din cauza iernii grele care împiedica expedierea lor în interiorul Rusiei. Un transport de grîne în luna ianuarie 1834 către Al. Mavru din Odesa, în valoare de 22 000 groși și cu o primă de asigurare de 5%, se soldează cu aruncarea în mare, din cauza furtunii, a unei cantități de 1 500 chile grîu. Al Mavru renunță la cerealele comandate, acceptînd ca 1/3 să treacă asupra lui Moscu, iar restul asupra lui Rodocanachi din Odesa. La începutul lui martie 1834, Moscu mai expediază la Odesa 272 chile românești de grîu sau 816 rogojini, asigurîndu-le la Triest la valoarea de 7 florini-icusari rogojina, precum și 28 chile orz sau 78 rogojini la valoarea de 390 fl.-icusari. Fără pierderi, dar și fără beneficii, Al. Mavru vinde grîul cu 1,85 ruble pudul, fiindu-i teamă să-l mai țină, căci fusese cuprins de umezeală. Restul de cereale cumpărate, neputînd fi expediate la Triest, din cauza distanței și pericolului de a se încinge, sînt îndreptate către logofătul Zaharof și comp. din Taganroc. Astfel: 161 chile orz evaluate (la asigurarea de la Triest) la 2 898 fl.-icusari și 311 1/4 chile mari de mei sau 930 rogojini, evaluate la 6 360 fl.-icusari. Orzul și meiul costase pînă la îmbarcare 10 ruble — în asigurate — rogojina, la care se adaugă navlul și alte cheltuieli¹²⁹.

În 1835, o treime din recolta de grîu a Țării Românești a fost distrusă de ploii, grîul salvat devenise umed și deci impropriu pentru un transport pe mare. Moscu, în tovărășie cu Mavrocordat din Constantinopol, contractează 1 000 chile grîu, dar nu reușește să le expedieze spre Constantinopol decît în primăvara anului 1836. El mai cumpără unele cantități, în tovărășie cu D. Zamfiropol, care se obligase să livreze hambarelor împărătești din Constantinopol 50 000 chile de Constantinopol de grîu. Din lipsă de nave, Moscu nu expediază lui Zamfiropol în 1835 decît două partide de grîu, de 541 și de 223 chile mari românești, cerînd păsuire pe primăvară pentru rest¹³⁰.

Prin intervenția lui D. Zamfiropol la „zahere nazîr“, se obțin vase de la Zemlin pentru încărcarea cerealelor de la Bechet, Calafat, Is-laz, Turnu. În aprilie 1836, Moscu dispune ca grîul de calitate întîia să fie descărcat în magazia din Brăila, iar cel de calitate inferioară să fie expedit la Constantinopol, „întrucît acesta intră în hambarele împărătești“. În luna aprilie se strînseseră la Brăila mari cantități de cereale, sosite pe Dunăre, ca și

pe uscat. Moscu apreciază la 150 000 rogojini cerealele aglomerate la Brăila și care din lipsă de nave maritime nu puteau fi expediate mai departe. „O asemenea cantitate n-a mai văzut niciodată Brăila, s-au umplut toate magazinele și colturile caselor, în port se află peste 40 vase fluviale încărcate cu cereale, neavînd unde să le descarce; toți banii pieței noastre stau închiși în cereale; Europa a început să ceară grîu, Odesa a făcut frumoase vinzări, numai Brăila doarme și nimeni nu întrebă de grîu“. Abia spre sfîrșitul lunii mai, Moscu reușește să expedieze la Constantinopol cele 50 000 chile de Constantinopol grîu, cumpărat în tovărășie cu Zamfiropol pentru „ambar Emin“. Grîul a ajuns încins la Constantinopol și Zamfiropol a avut dificultăți la predarea lui. „Anul acesta toate grînele sînt umede și mulți negustori de grîu sînt pe punctul de a se prăbuși“. În august, Moscu trimite lui Zamfiropol facturile pentru cele 3 017 chile și 12 banițe mici de grîu, cumpărat în tovărășie, care a costat 240 358 groși și 7 parale, debitîndu-l cu jumătate din sumă pentru partea lui. Și îi explică într-o scrisoare că el își făcuse socoteală că navlurile din schele pînă la Brăila vor fi de 30—40 groși mîla de ocale, pe cînd în realitate au fost de 70—80 groși, pe lîngă alte cheltuieli determinate de asprimea iernii trecute. „Nenorocitul negoț cu grîu de anul trecut mă determină să nu mă mai ocup niciodată cu acest negoț“. Cu toate acestea, în aprilie 1837 Moscu trimite lui Zamfiropol încă trei facturi pentru 1 000 chile grîu, cumpărat în tovărășie din recolta anului 1836, care a costat 91 512 groși și 12 parale, invitîndu-l să trimită și el lichidarea grîului respectiv vîndut la Constantinopol „și astfel să uităm pentru totdeauna pierderile avute la acest negoț“¹³¹.

În 1836, Moscu mai expediază lui Mavrocordat din Constantinopol 268 chile din cele 1 000 chile grîu cumpărat în tovărășie, restul fiind vîndut pe loc la Brăila. Iar lui Zaharof din Constantinopol îi trimite trei partide de grîu, însumînd 1 171 chile și 14 banițe, parte în contul tovărășesc, parte în contul propriu al lui Moscu. Desfacerea la Constantinopol se face anevoie, Mavrocordat schimbînd unele cereale cu 90 lăzi săpun de Zachinθος. Cu toate că cerealele provenite din recolta anului 1835 fuseseră greu vătămăte de ploii, nu numai Moscu, ci și ceilalți negustori au reușit pînă în martie 1837 să-și vîndă toate cantitățile de grîu vechi și orz, în cea mai mare parte pe loc la Brăila, fiind cumpărate de negustori străini pentru Constantinopol și Asia, ba chiar și pentru Africa¹³².

Semințe de in. Cu excepția anilor 1830 și 1833, cînd recolta a fost slabă și cantitățile achiziționate mai mici, în ceilalți ani Moscu exporta anual 150 000—200 000 ocale semințe

¹²⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 1136—1140, 1142—1143, 1258, 1260, 1308—1309, 1383, 1411, 1470, 1531—1533, 1547—1548, 1610—1611, 1618—1620, 1669, 1798—1799.

¹²⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 1729—1733, 1737—1738, 1752—1753, 1760, 1776—1780, 1822—1823, 1828—1829; ms. 814, p. 9—10, 18—19, 26—27, 39, 52, 55, 61.

¹³⁰ *Ibidem*, ms. 814, p. 556, 575, 676—677, 758; ms. 815, f. 14—15, 24 v. — 25 v., 43—43 v.

¹³¹ *Ibidem*, ms. 815, f. 101 v., 106 r—v., 114 v. — 115, 117 r—v., 133 v. — 134, 144 v. — 145, 153 r—v., 200 v. — 201 v., 224—225, 351 v. — 352.

¹³² *Ibidem*, ms. 815, f. 114 v. — 115, 194, 256 v., 340.

de în ¹³³. Semințele erau procurate de la moșia Macovei, din regiunile Focșani, Ploiești, Tîrgoviște, Craiova, precum și din Moldova. Prin intermediul lui Panaioti Papazoglu din Iași, Moscú achiziționa de la un serdar din Roman mari cantități de semințe de in. Pentru distribuirea arvunelor, el avansa încă din iarnă importante sume de bani. Astfel, în 1831 trimisese lui Papazoglu 40 000 groși „spre a pune mîna pe întreaga producție” ¹³⁴. Aceeași tendință monopolistă este afișată și față de producția Țării Românești. El scria fraților Vlastu din Viena că a cumpărat cea mai mare parte din producția Țării Românești, „însă este imposibil ca cineva să pună mîna pe întreaga cantitate existentă”. „Cumpărători mari și mici s-au năpustit asupra acestui articol”, contribuind la creșterea prețului de la o zi la alta ¹³⁵. În această împrejurare, țărani nu mai livrau contracțiilor marfa arvunită, ci altor persoane, sub pretext că nu s-au făcut semințe. „Pentru cei din Viena” — explica Moscú fraților Vlastu — „este paradoxal ca cineva să încheie un contract pentru marfă, avansînd bani, iar apoi să se pomenească cu o cantitate mai mică decît cea contractată, însă lucrul acesta se întîmplă în Țara Românească și Moldova”. Un contract din Moldova i-a restituit 7 200 groși și i-a predat numai 600 ocale în loc de 60 000 ocale, potrivit contractului ¹³⁶.

Prețul de cumpărare în 1831 varia între 22 1/2—25 groși suta de ocale, iar cu cheltuieli pînă la magazia din Brăila se urca la 30—32 sau, în mod excepțional, la 37 1/2 groși, cînd marfa era cumpărată din Brăila, prin intermediari, și nu direct de la producători ¹³⁷. În timp ce în 1836 prețul ajunge la 48 groși pe loc, iar cu cheltuieli pînă la Brăila sau Galați la 62—63 groși. „Negustori turci și autohtoni din Galați plătesc orbește prețuri mari” ¹³⁸.

Semințele erau expediate la Constantinopol, Livorno, Triest, Marsilia, unde erau apreciate ca superioare celor din Alexandria (Egipt) și din Italia ¹³⁹.

La negoțul cu semințe achiziționate din Țara Românească, Moscú își asociază în 1831 pe frații Vlastu din Viena și pe ruda acestora, P. N. Mavrocordat din Constantinopol, Moscú participînd cu 1/2, iar ceilalți cu 1/4; în timp ce achizițiile din Moldova erau în parte pentru contul personal, în parte în tovărășie cu Vlastu din Triest ¹⁴⁰. La Livorno, desfacerea mărfii se făcea prin firma Rodocanachi, iar la Marsilia prin Ioan D. Mavrocordat. În 1836,

Moscú se ocupă de negoțul cu semințe de in numai în comision, pentru D. Zamfiropol din Constantinopol, „deoarece dorește să renunțe la negoțul cu produse autohtone și să se dedice exploatarea miniere” ¹⁴¹. El însărcina pe nepotul său, comisul Iancu Grădișteanu, prefect al județului Ialomița, să cumpere prin funcționarii săi semințe de in pentru Zamfiropol, în care scop îi trimite icusari de argint în valoare de 400 galbeni, pe care să-i dea ca arvună țăranilor, „deoarece ei plătesc dările în acest fel de monedă”; totodată îi trimite o „orîndială” de la vistierie pentru 20 000 groși ¹⁴².

Expedierea mărfii era încredințată lui N. Glichii din Galați și lui Panaiodor Foru din Brăila. Navlul pînă la Constantinopol varia între 4—6 1/2 gr. cîntarul ¹⁴³. Reîncărcarea mărfii pe alte nave de la Constantinopol spre centrele occidentale sporea, firește, prețul de cost. La un transport pentru Marsilia, Moscú face observația că „navlul ridicat i-a mîncat ciștigul” și că „dacă nu se închiriază o corabie direct pentru Marsilia cu navlul de 3—3 1/2 franci încărcătura, adică 2—2 1/2 cîntare, expedierea semințelor de in la Marsilia nu este deloc convenabilă, desfacerea la Constantinopol fiind de preferat” ¹⁴⁴. Asigurarea transportului se făcea de către Vlastu din Triest. În octombrie 1831, Moscú îl ruga pe acesta să asigure 33 044 ocale semințe de in în valoare de 16 537 1/2 groși sau 2 450 fl. de argint, încărcate la Brăila pe vasul Atena al căpitanului Congea, sub pavilion francez ¹⁴⁵.

Prețul de vînzare la Constantinopol varia între 13—16 1/2 groși chila ¹⁴⁶. La Triest, semințele de in se vindeau în 1830 cu 4 1/4 florini-icusari starul, adică 28 parale oca, iar în 1832 cu 4 3/4 florini-icusari starul ¹⁴⁷. Marfa fiind foarte solicitată de negustori străini veniți la Brăila, încă din 1832 Moscú preferă uneori o desfacere pe loc, la Brăila, cu 54—55 groși suta de ocale ¹⁴⁸. În același an, el avea un beneficiu de 12% la semințele expediate la Triest, „deoarece cheltuielile au fost mari”, în timp ce la desfacerea pe loc, la Brăila, a înregistrat un beneficiu de 30% ¹⁴⁹. Partea sa de ciștig din desfacerea la Constantinopol, o dorea în rubiele, funduci sau docedari ¹⁵⁰.

Fasole. În 1830 exportul fasolei era interzis. Cu toate acestea, dispunînd ca fasolea să fie înregistrată la vamă drept pașăchină, Moscú expediază, prin Brăila, ca și prin Galați, 20 000 ocale fasole către Z. Zaharof și 11 000 ocale către P. N. Mavrocordat, ambii din Constantinopol. Fasolea provenea în bună parte de la Macovei, cumpărată cu 30—35 groși

¹³³ *Ibidem*, ms. 833, p. 26—27, 233—234, 1333; ms. 815, f. 194—194 v.

¹³⁴ *Ibidem*, ms. 812, p. 767—768.

¹³⁵ *Ibidem*, ms. 833, p. 353—354.

¹³⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 764—765, 768—770, 777—781, 821—823, 828—829, 833.

¹³⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 149—150, 259—260.

¹³⁸ *Ibidem*, ms. 815, f. 200 v. — 201 v., 212 v. — 213, 218 v.

¹³⁹ *Ibidem*, ms. 812, p. 580—582, 625—626.

¹⁴⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 98—101, 259—260, 266—267, 314—315, 414—416.

¹⁴¹ *Ibidem*, ms. 815, f. 115 v. — 116.

¹⁴² *Ibidem*, ms. 815, f. 177 v. — 178, 226 v. — 227.

¹⁴³ *Ibidem*, ms. 833, p. 277—278, 554—555.

¹⁴⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 577—578, 672—673.

¹⁴⁵ *Ibidem*, ms. 833, p. 259.

¹⁴⁶ *Ibidem*, ms. 833, p. 317—318, 468—470, 621—622.

¹⁴⁷ *Ibidem*, ms. 812, p. 102—103, 107—110; ms. 833, p. 492, 624—625.

¹⁴⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 807—809, 811—813.

¹⁴⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 668—669, 867—868.

¹⁵⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 308—310.

suta de ocale și a fost vîndută la Constantinopol cu 110 groși suta de ocale. Mavrocordat din Constantinopol trimite 111 saci cu fasole la Triest¹⁵¹. În anii următori, în special în 1832—1833, exportul crește enorm și se face, în cea mai mare parte direct către Triest. În 1832, Moscu expediază o partidă de 429 saci cu 32 589 ocale fasole, provenită din recolta anului anterior, iar din recolta nouă trei partide însumînd 346 530 ocale. Navlul pînă la Constantinopol a fost de 80 parale la chilă — chila de Constantinopol fiind echivalentă la c. 21 ocale — iar de la Constantinopol pînă la Triest încă 50—55 creițari de fiecare star — starul fiind calculat la 45—50 ocale; la aceste cheltuieli s-a mai adăugat o „cappa“ de 50%. Fasolea fusese cumpărată cu 23—24 groși, „sau 20 groși în monedă bună“ suta de ocale. Moscu aprecia cheltuielile de cost pînă la Triest la 2 1/2 fl. starul și conta pe un preț de vânzare de 3 3/4—4 florini-icusari starul. La începutul anului 1833, se consemnează că vânzarea fasolei la Triest a fost convenabilă și că participarea lui Moscu cu 1/3, alături de Vlastu din Viena și Vlastu din Triest, este de 2 180 florini-icusari și 22 creițari. Cantități mai mici au fost vîndute de Mavrocordat la Constantinopol cu 45 gr. suta de ocale¹⁵².

În cursul anului 1832, nu numai Moscu, ci și Ioan Mavrodoglu din Hios expedia din Brăila spre Triest, iar negustorii genovezi încăreau și ei la Brăila pentru alte piețe două caricuri cu fasole, contribuind la urcarea prețului la 26—28 groși suta de ocale. După încetarea navigației, cînd prețul de cumpărare scădea, Moscu dădea dispoziții lui Carapanu să cumpere din cînd în cînd cîte 50 000—100 000 ocale cu 18—20 gr. suta de ocale și să o depoziteze în magazie. În primăvara anului 1833, Moscu expediază la Constantinopol 17 940 ocale, plătind un navlu de 3 1/2 groși cîntarul și vinde pe loc la Brăila 13 000 ocale fasole la prețul de 31 groși. Din noua recoltă, el trimite lui Vlastu din Triest 23 485 ocale, lui Al. Mavru din Odesa 75 000 ocale, „care au costat pînă la îmbarcare 29 000 gr., adică 10 000 ruble“, iar lui Mavrocordat din Constantinopol 51 010 ocale, cumpărate cu 35—36 gr. suta de ocale și plătind un navlu de 6 gr. cîntarul. El sfătuia pe Mavrocordat să depoziteze în magazie fasolea pentru postul mare, cînd va fi mai solicitată, sperînd într-un preț mai bun decît cel actual de 75—80 gr. suta de ocale, fiind informat că din Rusia nu se va expedia deloc la Constantinopol¹⁵³. Alte cantități achiziționate sînt depozitate în magazie la Brăila și vîndute pe loc în primăvară.

În 1836, Moscu primea comenzi de fasole de la Antonie Vlastu din Triest, „fasolea noastră fiind cu renume la Triest“. Dar Moscu renunță la cumpărări, chiar și în comision pentru alții, deoarece considera că prețul e prea mare. „Turcii plătesc 40—50 groși suta de ocale“¹⁵⁴.

Alte mărfuri. În 1830, Moscu exportă spre Constantinopol 47 500 ocale *pațachină* (lazoheri), vopsea extrasă din planta numită rhamnus. Cea mai mare parte fusese achiziționată de la pitarul Tache Zisu din Ostroveni, care cultiva, se pare, această plantă pe moșie. Prețul de cost, inclusiv cheltuielile pînă la Constantinopol, s-a ridicat la 2 groși oca. Prețul de vânzare la Constantinopol neîntîlnind convenabil și marfa nu prea solicitată, Moscu îndeamnă pe Mavrocordat să trimită, ca încercare, 50 saci cu *pațachină* la Smirna, 15 saci lui Ioan Baltagi la Londra, 100 cîntare lui Vlastu la Triest. Dar nici acolo afacerea cu *pațachina* n-a avut mai mult noroc. Cei 15 saci cu *pațachină* trimiși la Londra au fost vînduți cu 32,96 lire sterline, iar Moscu ajunge la concluzia că e mai bine să se vîndă la Constantinopol. Nereușind să desfacă întreaga cantitate nici în anul următor, Mavrocordat trimite la Londra 200 saci, la Marsilia 85 saci cu 6 796 ocale, precum și la Livorno unele cantități. Dar *pațachina* nu mai era căutată nicăieri, „căci europenii au găsit un fel de iarbă din care se face boia galbenă“, scrie Moscu unui corespondent. El roagă pe partenerii din centrele europene ca, în caz că nu vor primi un preț convenabil, să schimbe *pațachina* cu coloniale, „ținînd seamă că zahărul francez poate fi vîndut la București cu 4 3/4 groși oca, iar cel englez cu 5 1/4 groși“. În 1832, Moscu informează pe un corespondent că „din ordinul lui Fuad din Constantinopol, au fost cumpărate toate cantitățile de *pațachină* din Țara Românească, la prețul de 100—125 groși suta de ocale“¹⁵⁵.

În anii 1830—1833, Moscu exportă spre Constantinopol *lemnărie*, în special catarge pentru vase de război, solicitate atît de Poarta Otomană, cît și de Egipt. Pentru achiziționarea lemnăriei necesare la constituirea a două „saluri“, el îl folosea pe Manole Papazoglu, fost capanliu, „mair-mar-baș“, căruia îi plătea o leafă de 2 000 groși. Lemnăria era procurată din munții Moldovei, coborîta încă în timpul iernii la Piatra, apoi în primăvară transportată sub formă de plute pe Siret pînă la Galați, unde Ioan Ghimpa și Nicolae Glichii, oamenii lui Moscu și totodată parteneri la acest comerț, se îngrijeau de legarea cu „gumene“ a lemnăriei sub formă de sal, de încărcarea pe sal a cherestelei, de închirierea vaselor care remorcau salurile. Se dădea preferință vaselor turcești, reizii turci fiind considerați mai pricepuți în astfel de transporturi

¹⁵¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 17, 21—22, 25—27, 36—41, 54—56, 61, 65—66, 78, 116—117, 266—267, 351—352, 753—754.

¹⁵² *Ibidem*, ms. 833, p. 584—585, 855—856, 884—886, 893, 908, 922—924, 1088.

¹⁵³ *Ibidem*, ms. 833, p. 855—856, 905—906, 922—924, 1157, 1164—1165, 1174—1175, 1217, 1367—1369, 1550, 1553—1554, 1569, 1572—1573, 1627—1628, 1706, 1729—1730, 1819—1820.

¹⁵⁴ *Ibidem*, ms. 815, f. 156—156 v., 203 v., 204.

¹⁵⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 20—31, 118, 135—136, 240, 301—302, 477, 639—641, 715—718, 786—787, 895—897, 924—925; ms. 833, p. 167—168, 311—312, 335—336, 466—467, 672—673.

decît căpitanii de vase europene. Pentru transport se făcea asigurare la Triest sau la Livorno, unde se plătea 3% primă de asigurare. Pentru un sal rupt și împrăștiat pe mare din cauza furtunii Moscú aștepta de la Triest o despăgubire de 12 075 florini-icusari, echivalentul a 93 581 groși și 10 parale, calculînd florinul-icusar cu 310 parale. În 1831, Moscú contractează 1 125 bucăți catarge și alte genuri de lemne, pe care le expediază la Constantinopol în două saluri. Primul sal, cu 564 bucăți lemne, a costat 38 389 gr. și 5 parale, inclusiv cheltuielile de transport (6 455 groși) și de asigurare la Livorno, iar al doilea, cu 916 bucăți lemne, 70 071 groși. Lemnele salurilor vîndute la Constantinopol în tovărășie cu Zaharof au dat un cîștig de 20%. În același an mai achiziționează de pe piața Galați 100 grinzi de stejar cu 42 groși bucata, expediindu-le la Constantinopol, unde astfel de grinzi „au fost vîndute anul trecut cu 70 groși iar anul acesta se vînd cu 100 groși bucata”¹⁵⁶.

În anul 1833, Moscú expediază la Constantinopol un sal cu 364 bucăți catarge și diverse alte lemne, care au costat 20 860 groși și 36 parale; asigurarea la Livorno s-a făcut la valoarea de 4 294 pezza de argint sau 55 182 groși, pezza fiind calculată cu 514 parale; cheltuielile de asigurare au fost de 146 pezza de argint sau 136,811 pezza de aur. Lemnăria a fost vîndută tarsanalei din Constantinopol la un preț neconvenabil, ceea ce îl determină pe Moscú să scrie că „afacerea cu lemnărie nu mai este rentabilă, întrucît acest gen de negoț a încăput pe mîna prea multor negustori”¹⁵⁷.

Mierea de albine a constituit și ea un articol în exportul făcut de Moscú. Dintr-un bilanț încheiat lui Z. Zaharof din Constantinopol la 31 ianuarie 1836 reiese că îi expediasă 534 butoaie cu 45 872 ocale sau 1 042 cîntare — un cîntar fiind echivalent cu 44 ocale — în valoare de 60 572 groși și 2 parale, cheltuielile de cost fiind de 30 452 groși și 32 parale¹⁵⁸.

Moscú a mai făcut ocazional comerț cu vinuri, în tovărășie cu Rodocanachi din Odesa, sare din Moldova în comision pentru Zaharof din Constantinopol, *coarne de bivol și de bou*, pe care le expedia la Triest și la Marsilia, *cozi de samur*, pe care le importa din Constantinopol, *săpun* adus din Triest, *cafea*. Acest din urmă articol nu avea în 1831 prea multă trecere, „căci orașul București consumă puțină cafea, magaziile sînt pline și se vinde cu 5 groși oca”. Cele 5 000 ocale

achiziționate de Moscú în 1827 abia s-au vîndut pînă în 1830¹⁵⁹.

Comerțul cu monede și cambii. Regulamentul Organic a încercat să pună ordine în haosul monetar de pînă atunci din Țările Române. Adoptînd bimetalismul, cu raportul între aur și argint fixat de stat, Regulamentul alege ca etalon de aur ducatul (galbenul) olandez, iar ca etalon de argint sfanțicul. Ducatul olandez, ca etalon, avea un conținut de 60 grăunțe aur și 6 9/13 grăunțe aliaj, o greutate brută de 3,49 g și titlul 900‰. Sfanțicul era o monedă austriacă de 20 creițari, în greutate de 6,68 g cu titlul 583‰, emisă potrivit convenției monetare din 1753¹⁶⁰. În practica negoțului circulau însă diverse monede străine, de aur și argint, al căror curs se stabilea în lei, leul devenind o monedă de calcul, după încetarea emisiunilor de taleri-lei în Țările de Jos. Regulamentul Organic evaluează ducatul olandez la 31,50 de lei (31 de lei și 20 parale)¹⁶¹, iar sfanțicul la 2,25 lei (2 lei și 10 parale). În funcție de raportul de valoare față de aceste două monede-etalon, se stabilea și cursul celorlalte monede străine, de aur și argint. Deși în 1836 în Țara Românească se desființează oficial leul de calcul, estimările urmînd să se facă numai în monede reale, măsura a rămas fără efect¹⁶². Și tot fără efect a rămas și încercarea de a fixa oficial cursul monedelor, căci în practica vieții comerciale acest curs rămîne într-o continuă fluctuație, pe piața Țărilor Române, ca și pe piețele străine. De această fluctuație profită bancherii de genul lui Moscú, care își extind operațiile de bancă pe o piață internațională, independent de comerțul cu măruri, negociînd atît monede, cît și cambii.

În corespondența sa, Moscú — sub influența denumirii monedei turcești de bază („guruș”) — folosește termenul de „gros” pentru „taler-leu”, ca monedă de calcul, în timp ce pentru „sfanțic” folosește termenul de icusari”, derivat de la „eikosi”, care în limba greacă semnifică numărul 20, sfanțicul fiind o piesă de 20 creițari. Toate calculele sale în „florini-icusari” trebuie înțelese ca evaluări în sfanțici de argint, florinul cuprinzînd trei sfanțici, adică 60 creițari.

În 1830, Moscú scria unui corespondent că „aproape toți bucureștenii se ocupă cu negoțul de monede”¹⁶³. Una din monedele preferate speculanților din acel an, ca și din anul următor, a fost rubla de argint întreagă sau mai frecvent submultiplul ei, piesele de 25, 20, 10 și 5 copeici sau „carboave”. Deoarece poșta rusă nu făcea „cu garanție” transport

¹⁵⁶ *Ibidem*, ms. 812, p. 24, 93—98, 203—204, 445—453, 480—482, 486—489, 495—496, 525—527, 531—533, 719—720, 727, 743—744, 748—751, 754—755, 817—820, 886—889; ms. 833, p. 31—33, 50—54, 71—72, 85—86, 453—456.

¹⁵⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 1321—1322, 1326—1327, 1379—1381, 1407, 1509—1510.

¹⁵⁸ *Ibidem*, ms. 811, f. 60 v. — 61.

¹⁵⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 157—159, 177—178, 257—258, 330—331, 335—336, 339—340, 610—613, 632—635, 736—738, 895—897.

¹⁶⁰ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, Buc. 1964, p. 115.

¹⁶¹ Un leu de calcul echivala cu 40 parale pînă în 1837, cînd se ridică la 60 parale (v. Costin C. Kirițescu, *op. cit.*, p. 117).

¹⁶² G. Zane, *Economia de schimb în Principatele Române*, București, 1930, p. 158.

¹⁶³ Arh. St. Buc., ms. 812, p. 365—366.

de monede, Moscu angaja curier special, căruia îi plătea 7—10 parale la oca, prin care trimitea la Odesa, lui Rodocanachi, ca și lui Apostol Varataș, mici cantități de ruble (câci expedierea comporta oarecare riscuri) — 1 000 pînă la 3 500 ruble de argint — dar destul de frecvent. Le trimitea, de asemenea, și taleri spanioli. La 26 iunie 1831, Moscu anunța că a cumpărat pentru Odesa 6 000 bucăți ruble la cursul de 10 groși și 28 parale rubla, iar cu agioul de 15%, fără cheltuieli și porto, rubla revenea la 12 groși și 22 1/2 parale, în timp ce monedele mărunte — copeicile — se cumpărau la cursul de 11 groși și 13 parale rubla, iar cu agioul rubla revenea la 13 groși și 13 parale. Partenerii din Odesa vindeau rublele de argint contra ruble de hirtie — o rublă de argint fiind evaluată în octombrie 1830 la 3,70 ruble de hirtie — iar suma rezultată o remiteau prin trate asupra Vienei sau asupra Constantinopolului, după cum era mai convenabil, la ordinul lui Moscu. Moscu dădea lui Rodocanachi din Odesa indicația foarte precisă că, în caz că va nimeriambia Vienei la cursul de peste 46 1/2 florini-icusari suta de ruble, să remită la Viena sumele rezultate din vânzarea rublelor, în caz însă că cursul va fi la 46 1/2 florini-icusari, iarambia pentru Constantinopol va fi la 38 copeici grosul, remiterea să se facă cu cambiale asupra Constantinopolului, expediind primele cambiale pe calea mării oricui dorește Rodocanachi, spre a fi acceptate, iar secundele și terțele cambiale la ordinul lui Moscu. Agenții săi la Constantinopol, Z. Zaharof și M. Denicola, făceau la rîndul lor „ritorno”-ul sumelor prin trate asupra fraților Vlastu din Viena sau asupra lui Rodocanachi din Livorno. În contul rublelor expediate, Moscu invita pe Rodocanachi din Odesa să tragă asupra lui Denicola trate de 50 000—60 000 groși, sperînd într-un beneficiu de 3—4%¹⁶⁴.

În august 1831, Moscu ruga pe Zaharof din Constantinopol să propună prietenului său J. Alleon, care obișnuia să trimită lui Meitani cite 500 000 gr. în icusari de aur (monedă turcească), cu fiecare poștă de Constantinopol (adică odată pe lună), iar Meitani îi expedia în schimb galbeni, să treacă operația respectivă asupra lui Moscu, după falimentul lui Meitani. Dar Alleon a orînduit la București pe ruda sa, E. Emeric, căruia îi trimitea icusari de aur, iar acesta îi schimba în alte monede, pe care le expedia la Constantinopol, în contul taraphanalei. Vistieria Țării Românești nu accepta icusarii turcești la nici un curs. Cîțva timp nici negustorii bucureșteni nu i-au acceptat pentru mărfurile lor, dar apoi, din proprie inițiativă, au hotărît să-i accepte la cursul de 16 groși la mărfuri, cu condiția ca ei să fie acceptați și la plata cambiilor¹⁶⁵.

Emiterea la Constantinopol a unei monede de trei groși „în cinstea fiului sultanului”, în octombrie 1831, aduce o scădere a cursului de la București a icusarilor de aur la 14 groși și totodată o rîrire a cumpărătorilor de cambiale pentru Constantinopol. De aceea Moscu ruga pe partenerii săi de comerț din Constantinopol să nu-i trimită pentru mărfurile vîndute acolo icusari de aur, ci rubiele vechi și dodecari noi și căuta să scape de icusari, trimițîndu-i lui Rodocanachi din Odesa, în loc de ruble de argint, sau lui Zaharof în contul tragerilor de trate¹⁶⁶.

În anul 1832, dodecarii și rubielele devin obiect de speculă. Într-o socoteală pe care i-o prezenta lui P. N. Mavrocordat din Constantinopol, Moscu arăta că grupul primit cu 2 000 dodecari a 11 groși bucata și 600 rubiele a 5,35 groși bucata, deci în total 25 525 groși în monedă curentă sau la plata mărfurilor, a costat 31 490 groși, agioul fiind de 18 2/3%; la plata cambiilor, rubielele au fost lichidate cu 5,30 groși bucata, iar dodecarii cu 10,30 gr., deci valoarea lor se ridica la 24 950 groși, agioul fiind de 20 3/4%. Deoarece folosirea dodecarilor și rubielelor la cumpărarea de cambii era mai puțin avantajoasă decît la cumpărarea de mărfuri, Moscu îndemna pe frații Vlastu din Viena — asociații săi permanenți în afaceri — să tragă trate de la Viena asupra Constantinopolului, cînd cursul cambiei Vienei este de 350 parale florinul, pentru a încasa contravaloarea gropului cu dodecari și rubiele, primit de Moscu de la Constantinopol, iar operația ritorno să se facă în rimese de la București, precum și prin expedierea de icusari de aur de la București spre Constantinopol¹⁶⁷.

Propunerea lui Teodor Baltagi din Constantinopol de a-l asocia pe Moscu la negoțul cu dodecari și rubiele este acceptată¹⁶⁸. În cursul anului 1832 Moscu primește de la partenerii săi din Constantinopol, P. N. Mavrocordat, Z. Zaharof și M. Denicola, numeroase propuneri cu dodecari, rubiele și galbeni olandezi pentru participarea lor la cumpărarea de mărfuri, cit și pentru mărfurile vîndute la Constantinopol, iar socotelile dintre ei se lichidează prin trageri de trate asupra firmelor Vlastu din Viena, Rodocanachi din Livorno și Rodocanachi din Marsilia. În iunie 1832, tratele negociate de Mavrocordat în contul lui Moscu se ridicau la suma de 1 140 000 groși¹⁶⁹. Denicola și Zaharof negociau în 1832, în contul lui Moscu, trate asupra lui Rodocanachi din Marsilia în sumă de 15 000—20 000 franci pe lună, ceea ce echivala cu circa 50 000—60 000 groși¹⁷⁰. În 1833, Zaharof trăgea asupra lui Rodocanachi din Livorno, la fiecare poștă, trate de 3 000 pezza,

¹⁶⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 236—239, 244—245, 303—304, 344—345, 362—365.

¹⁶⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 481—484, 554—555.

¹⁶⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 476—477.

¹⁶⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 680—683.

¹⁷⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 791—792.

¹⁶¹ *Ibidem*, ms. 812, p. 3, 7, 27, 53, 56—57. 60, 116, 122, 203—210, 314, 662, 664, 704—705, 738, 743, 827, 841, 851—852, 861—862, 865—866, 873, 875—876; ms. 833, p. 298, 300—301.

¹⁶⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 157—159, 281—282, 285—287.

echivalentul a circa 57 000—58 000 groși, iar Rodocanachi trăgea contravaloarea asupra fraților Vlastu din Viena¹⁷¹.

Încetarea conflictului turco-egiptean, ca și emiterea unor noi monede turcești aduc în 1833 unele perturbații pe piața Constantinopolului, care se răsfîrîg și asupra pieței românești. Pătrunderea pe piața metropolei turcești a unui mare număr de monede și cambii din Alexandria aduce o scădere a cursului lor. „Scăderea monedelor și cambiiilor la Constantinopol fac neconvenabilă orice afacere cu produsele românești”, adică desfacerea lor acolo. Scăderea cambiiilor asupra Vienei la 384 parale florinul-icudar stingherește tragerea de trate de la Constantinopol asupra Vienei — care îl interesau cel mai mult pe Moscu — precum și remiterile de bani de la București la Viena prin rimese asupra Constantinopolului, căci la București agioul scăzuse brusc, de la o poștă la alta, de la 37 1/2% la 34%¹⁷². Potrivit vechii politici monetare de a emite noi monede, scăzînd titlul sau cantitatea de metal nobil, în vederea unui beneficiu în favoarea statului, Turcia bate o monedă de argint, în greutate de 4 dramuri, cu titlul de 191⁰/₁₀₀, în valoare de 6 groși și cu „aiarul” la fel cu al icusarului de aur; de asemenea o monedă de aur în valoare de 10 groși și 20 parale, echivalentă cu un doidecar nou. Moscu observă că „situația mone-dei turcești în loc să se îmbunătățească s-a înrăutățit”. „Slavă cerului”, exclamă el în scrisorile către S. Gh. Sina și Zenobie Hagî Pop din Viena, „că Țara Românească nu este obligată să țină seamă de noile monede turcești, acestea fiind evaluate la valoarea lor intrinsecă în raport cu valoarea galbenului stabilită la 31 1/2 groși și a sfanțicului la 2 1/4 groși”¹⁷³. Cu toate acestea, piața Bucureștiului nu rămîne insensibilă față de speculațiile monetăriei și ale bancherilor din Constantinopol. Emeric, omul bancherului Alleen din Constantinopol, trăgea la București asupra lui Alleen trate de sute de mii de groși și cumpăra în schimb de la București monede bune de aur și argint, pe care le expedia la Constantinopol: colonați, taleri de al reginei și sfanțici. Potrivit legii economice „moneda rea gonește pe cea bună”, la București „lipsa sfanțicilor a devenit de nedescris”, iar încercările lui Moscu de a cumpăra pentru Zaharof 20 000 taleri spanioli abia se soldează cu expedierea a 1 000 taleri, „căci moneda respectivă lipsește în Țara Românească”¹⁷⁴. Fluctuația permanentă a cursului cambiei la Constantinopol avea de asemenea repercusiuni în viața comercială a țărilor române, care nu făceau schimburi directe de cambii cu alte centre comerciale decît cu Constantinopol și Viena.

Cele mai mari trageri de trate, efectuate de Moscu în contul său, au loc în anii 1834—1836. Două împrejurări au contribuit la creșterea exagerată a acestor operațiuni bancare: încurcăturile bănești ale vechiului său prieten, baronul Cristofor Sachelarie, precum și cele ale noului domn al Țării Românești, Alexandru D. Ghica, pe care Moscu îl prezintă de asemenea ca „prieten intim” al său.

În 1830, Cristofor Sachelarie aducea la cunoștința Administrației ruse că el, alături de Șt. I. Moscu, sînt cei mai mari deținători de mărfuri pentru export¹⁷⁵ și intervenea pentru suprimarea „iumbrucului”, a taxei pe care o pretindea Poarta pentru mărfurile expediate prin Constantinopol spre Occident. Afacerile de export, ca și cele bancare îl aduc în situația de a opera cu mari credite cambiale, primite de la bancheri din străinătate, aceiași bancheri cu care colabora și Moscu. Datoriile sale externe, ca și dificultatea de a încasa de la debitorii interni, în special de la Administrația rusă, îl aduc pe Sachelarie în mare dificultate financiară. El avea de primit de la Administrația rusă 65 000 galbeni¹⁷⁶, ceea ce înseamnă mai mult de două milioane groși. În septembrie 1833, Sachelarie pleacă la Petrograd pentru obținerea unui ucaz imperial, în baza căruia să-și poată încasa datoriile. Deoarece ucazul întîrzie pînă în februarie 1835, Sachelarie rămîne la Petrograd pînă în mai 1835, reușind să încaseze numai parțial suma și să facă unele remiteri de bani către Vlastu și Sina din Viena, cu trate asupra Londrei și Hamburgului¹⁷⁷. În timpul absenței lui Sachelarie, Moscu — care era girantul cambiilor lui Sachelarie și care deținea, ca acoperire, întreaga avere imobilă a acestuia — se străduia pentru îmbunătățirea situației financiare a prietenului său, îngreunîndu-și-o pe a sa proprie. „Nu este un paradox” — explica Moscu fraților Vlastu — „că Sachelarie nu cere sprijin de la un alt prieten, deoarece întreaga lui avere nemîșcatore se află în mîinile mele și eu nu pot ceda altuia interesul propriu și apoi este nedrept ca alții să se folosească de operațiunile efectuate în contul lui Sachelarie, iar eu să-i privesc de la distanță”¹⁷⁸. Încă din 1831—1832, Moscu îl ajută pe Sachelarie să-și lichideze datoria de 15 000 pezza de aur, rămasă de la un zapis de 35 000 pezza, către soția fostului domnitor Caragea, care foarte probabil dăduse spre fructificare suma respectivă. Sachelarie nedispunînd de bani, Moscu ruga pe Rodocanachi din Marsilia să achite lui Caragea suma și să tragă contravaloarea asupra lui Vlastu și Sina din Viena. El îndemna pe Vlastu să aibă încredere în Sachelarie pentru creditul de 15 000 fl. acordat, căci și Moscu l-a creditat

¹⁷¹ *Ibidem*, ms. 833, p. 1214—1215, 1243—1245, 1326—1327.

¹⁷² *Ibidem*, ms. 833, p. 1096—1098, 1114—1115, 1123—1124, 1128, 1173, 1332, 1335.

¹⁷³ *Ibidem*, ms. 833, p. 1335, 1377—1378, 1429, 1435.

¹⁷⁴ *Ibidem*, ms. 833, p. 1331—1332, 1335—1338, 1437—1438.

¹⁷⁵ *Ibidem*, ms. 812, p. 514—515.

¹⁷⁶ *Ibidem*, ms. 814, p. 404.

¹⁷⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 1447—1448; ms. 814, p. 440.

¹⁷⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 1192—1194, 1217, 1283, 1309; ms. 814, p. 13—15, 36—37, 46—48, 69—70, 132—134, 578—579.

cu 35 000 florini-icusari; asigura pe Rodocanachi din Livorno că „plățile lui Sachelarie au fost efectuate, iar lumea a încetat să mai vorbească împotriva lui” și că nici el nu i-ar fi acordat sprijin, „dacă n-ar cunoaște caracterul și situația lui Sachelarie”; convingea pe Zaharof din Constantinopol să accepte tratele lui Sachelarie de 221 730 groși, protestate de Rali și comp. din Constantinopol, și să preia totodată de la Rali mărfurile și datoriile în contul lui Sachelarie; lua sub garanția sa tratele în valoare de 180 000 groși trase de Sachelarie asupra lui Zaharof, pe cele de 300 000 groși asupra lui P. N. Mavrocordat și pe cele de 25 000 fl. de argint asupra lui Sina¹⁷⁹. În 1833, Sachelarie era preocupat să-și restrângă afacerile, vânzând veniturile poștei, pe care le deținuse mai înainte și poate că reflecta și la o reîntoarcere în Grecia, căci în luna mai el expedia din Brăila spre Constantinopol și apoi spre Grecia biblioteca personală încredințată „prea înțeleptului” Dimitrie Fotila¹⁸⁰. În timpul șederii lui Cristofor Sachelarie la Petrograd, Moscu îndemna pe fratele acestuia, Constantin Sachelarie, sindicul falitului Meitani, să vîndă unele moșii ale lui Cristofor, pentru a lichida datoriile către Vlastu, căci plățile pe care este nevoit să le facă pentru Cristofor îl „tiranisează” pe Moscu¹⁸¹. Totodată, Moscu se străduiește să vîndă giuvaiericalele lui Cristofor Sachelarie, lăsate lui ca amanet, plimbîndu-le de la Viena la Constantinopol și apoi iarăși la Viena. Evaluate la 6 000–7 000 galbeni, aceste bijuterii cuprindeau: un surguci de brilliant, două flori de briliante de cap, trei agrafe de briliante, 4 piepteni de brilliant cu 9 pietre mari, 1 inel cu o piatră de brilliant, două perechi cercei de brilliant cu 5 pietre, precum și un pachet cu diverse pietre de brilliant în greutate de 61 carate¹⁸². După întoarcerea de la Petrograd, Sachelarie vinde moșia Bereasca, precum și alte moșii către principele Miloș¹⁸³. Moscu scria lui Sina, ca și lui Zaharof că „lunga povară luată asupra lor pentru datoriile lui Sachelarie le-a produs multe neplăceri, dar au marea satisfacție că au salvat un compatriot”. La începutul anului 1837, el mărturisea fraților Vlastu că a plătit din proprii săi bani tratele trase asupra lui Sachelarie, din care cauză a fost împiedicat de a le remite bani pentru contul său personal. În același an, Sachelarie cedează — prin act — lui Moscu revendicările sale față de guvernul rus, în sumă de 140 392 ruble, pentru creditul acordat lui Sachelarie la prietenii lui Moscu din Viena, în sumă de 200 000 fl.-icusari. Co-

mentînd falimentul lui Moscu, consulul englez la București considera că șansa lui Moscu de a ieși din bancrută depinde de guvernul rus, de bunăvoința acestuia de a plăti lui Sachelarie pentru livrările militare din timpul ocupației¹⁸⁴.

În luna mai a anului 1834, Alexandru D. Ghica se ducea la Constantinopol pentru a primi confirmarea domniei. El rămîne acolo pînă la jumătatea lui iulie, străduindu-se — cum informează Moscu — să dobîndească o amînare a plății tributului și să rezolve unele probleme de interes pentru comerț, ca reducerea taxei vamale la produsele românești de la 7 1/2% la 3%, libertatea vaselor sub pavilionul Țării Românești pe toate mările, menținerea „monedei românești” la 31 1/2 groși galbenul, independent de fluctuațiile monedei turcești. Amînarea termenului de plată nu i se acordă, „deoarece haznaua are mare nevoie de bani”, astfel că domnul ia legătura cu P. N. Mavrocordat, corespondentul lui Moscu de la Constantinopol, încredințîndu-i unele interese ale domniei în capitala turcă. Mavrocordat cumpără pentru domn (mai probabil pentru cadourile pe care trebuia să le ofere domnului) argintărie în valoare de 100 000 groși, iar Zaharof, la rugămintea lui Moscu, avansează domnitorului 150 000 gr., din care 100 000 pentru logofătul N. Aristarchi, reprezentantul Țării Românești la Constantinopol, probabil în contul tributului. Sumele sînt imediat trase prin trate asupra lui Moscu¹⁸⁵. Între timp, Moscu poartă negocieri în scris cu baronul Simon Gh. Sina din Viena atît pentru un împrumut mare de 200 000 galbeni, cu termen mai lung, cît și pentru un împrumut mai mic, cu termen scurt, la care dorea să participe și Moscu. El asigura pe Sina că Țara Românească poate garanta împrumutul prin veniturile ocnelor și vîmlor, precum și prin veniturile Brăilei, Giurgului și Turnului, care se ridică anual la 200 000 galbeni. Sina dorea ca plata tributului anual către Poartă, de 2 000 000 lei, să se efectueze prin el, alături de Moscu. Cu toate intrigile lui G. Opreanu, în scopul de a lua asupra lui întreg împrumutul, Vistieria — din ordinul domnului — încredințează lui Moscu zapele pentru un împrumut de 63 500 galbeni, iar lui Opreanu zapele pentru un împrumut de 26 700 galbeni, ambele împrumuturi fiind acordate de Sina. În octombrie 1834, Moscu trimite lui Sina 265 zapele ale „statului nostru”, în valoare de 63 500 galbeni împărătești, pentru care îl debitează în cont cu 2 000 250 groși, anunțîndu-i și expedierea cupoanelor de 4% (în realitate 8%) pentru dobîndă. El explica lui Sina că zapele sînt făcute pe numele lui Moscu, deoarece nu este permis să apară ca împrumutător al domniei un membru al unui stat străin.

¹⁷⁹ *Ibidem*, ms. 833, p. 295–296, 357–358, 382–383, 387–388, 484–489, 531–532, 557–558, 574–575, 606–607, 1192–1194, 1217, 1283, 1295–1298, 1309; ms. 814, p. 186–187.

¹⁸⁰ *Ibidem*, ms. 833, p. 1227, 1240, 1252–1253.

¹⁸¹ *Ibidem*, ms. 814, p. 272, 329–330.

¹⁸² *Ibidem*, ms. 814, p. 364, 366, 413–414, 418, 468, 502–503, 510; ms. 815, f. 277, 307.

¹⁸³ *Ibidem*, ms. 815, f. 277; vezi și Const. C. Giurescu, Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române pînă la 1848, Buc. 1972, p. 171.

¹⁸⁴ Arh. St. Buc., ms. 814, p. 411–412, 440; ms. 815, f. 307; Fond I. Stamu, XIII/46 a; Colecția microfîlme Anglia, rola 9, c. 24–27 (Foreign Office, vol. 336, f. 24–27).

¹⁸⁵ *Ibidem*, ms. 814, p. 52, 87–88, 134–135, 144, 145, 158, 171, 184–186, 208–210, 230, 236, 238–239.

„Mînzache, aflînd c a împrumutul se face de Sina, a încercat să-l zădărnicească prin  lnalta Poartă, însă a renun at după ce domnul l-a informat că împrumutul este făcut de Moscu”. Pentru ca împrumutul să se facă de către Sina, Moscu pl te te marelui vistier o filodorm  de 250 galbeni, asigurând pe Sina că al ii „ar fi dat mii de galbeni”¹⁸⁶.

Un  mprumut extern mai mare nu se mai efectuează, căci Adunarea Ob steasc  spera să acopere golurile Vistieriei, l s te prin falimentul lui Meitani  i neputin a de a încasa de la turci datoriile pentru sare, printr-un bir adițional asupra   rii. Pentru aprobarea acestui bir, ca   i a unui spor de 400 000 gr. la „merticul” (lista civilă) domnului, care era de 1 200 000 gr. anual, se fac demersuri la Cur ile de la Petrograd  i Constantinopol. Moscu aștepta cu multă nerăbdare această aprobare, căci domnitorul avea mari datorii b ne ti fa  de Moscu, care la r ndul său se  ndatorase fa  de Zaharof, Zamfiropol, frații Vlastu  i Sina. Aprobarea vine t rziu, abia în iunie 1835, după instalarea la București a consulului rus. Se prevede un adaos la bir de 3 gro i de familie pentru anul anterior, dar Ghica cerea cu insistenț să se aprobe  i încasarea unui adaos de 9 gro i de familie pe anul în curs.  nc sarile birului adițional încep în octombrie 1835, urm nd ca din ele să se achite treptat datoriile personale ale domnului, ca  i obligațiile Vistieriei. Din Săcuieni, Prahova, Slam-R mn c, Buzău  i Brăila se încasează 225 448 groși, cu care abia se acoperă o cambie a lui D. Zamfiropol din Constantinopol asupra domnitorului pentru un avans în contul tributului. Zamfiropol trebuia satisfăcut cu prioritate, căci la el se apelează la începutul anului 1836 pentru un avans de 300 000 gro i pentru tributul către Poartă, serviciu pentru care i se acorda un provizion  i misitie de 10%. Totodată Zamfiropol era invitat ca, fără să mai a tepte scaden a tratelor lui Moscu pentru cei 300 000 groși la ordinul logofătului Aristarchi, să tragă trate de 30 000 fl.-icusari asupra lui Pop  i Sina din Viena, iar banii să fie valorificați cu dob nd  p n  la scaden a tratelor lui Moscu¹⁸⁷.

Deoarece Poarta presa pentru achitarea integrală a ratei tributului, Moscu trage  i asupra lui Zaharof două trate de 367 500 gro i la ordinul logofătului N. Aristarchi, propun nd lui Zaharof un provizion similar  i rezerv ndu- i pentru sine un beneficiu din dob nda banilor rezulta i din scontarea înainte de termen a tratelor trase asupra firmelor Wertheimstein din Viena  i Mavru din Livorno. „Pentru a nu împovăra pe Zaharof cu trageri de trate mai mari în contul tributului”, Moscu îl anunță că a tras poli e de 320 500 gr.  i asupra lui Spandoni¹⁸⁸.

P. N. Mavrocordat, fiind în trecere prin București, în drum spre Viena, este foarte curtenitor luat în primire încă de la Brăila. Domnitorul a dat ordin prefectului să-i dea tot sprijinul, i-a trimis o calea c  domnească,  nso it  de un subofi er, spre a fi adus la București, unde este găzduit în casa lui Sachelarie, „deoarece casa lui Moscu, fiind zidită de cur nd, nu este încă pregătită”¹⁸⁹. Se căuta o captare a bun voin ei acestuia  i indirect a rudelor sale, frații Vlastu din Viena, pentru o păsuire a vechilor datorii neplătite  i pentru eventuale contractări de noi datorii.

Dacă obligațiile către Poartă se achitau, fie chiar şi prin contractarea de datorii către diver i bancheri, obligațiile personale ale domnitorului sufereau mereu am n ri. Dintr-un bilanț încheiat de Moscu lui Alexandru D. Ghica pe perioada 10 aprilie 1834–18 decembrie 1835, reiese că acesta  i datora 1 382 406 groși  i 13 parale din suma de 2 289 300 gro i  i 13 parale cu care îl creditase pentru diverse trate trase de Mavrocordat prin Alleon  i comp. etc.¹⁹⁰. Intr-o scrisoare din 1836, adresată de Moscu căminarului Spiridon A. Pavlu (Pavel) din Iași,  i promite că va depune toate eforturile spre a convinge pe domnul Alexandru D. Ghica să vind  căminarului moșiile din Moldova, Groze ti, Pr guri, Cordeni, imediat ce se termină hot r rn cia, deoarece at t moșiile respective, c t  i celelalte moșii din  ara Românească ale domnului sînt amanetate lui Moscu pentru banii datora i¹⁹¹. Creditarea lui Alexandru Ghica de către Moscu datează încă dinaintea instalării lui ca domn, după cum reiese dintr-un bilan ¹⁹² încheiat acestuia „pe perioada 2 iunie 1833–5 aprilie 1834”, cu debitul de 214 287 gro i  i 26 parale şi cu soldul de 21 056 gro i  i 30 parale.  n momentul falimentului lui Moscu, consulul englez la București aprecia la 15 500 lire sterline datoriile domnitorului fa  de Moscu, „cele mai multe fiind vechi datorii, deoarece Moscu a avansat principelui banii necesari cu ocazia urcării la tron, pentru obi nuitele cadouri oferite Por ii, ca şi Rusiei”¹⁹³.  n lista de „datorii pierdute”¹⁹⁴, alcătuită de Ioan Stamu în 1853, figurează între debitorii lui Moscu „fostul domn. Al. Ghica, care a rămas să plătească 13 700 groși din 400 000 groși”, datorie din care, abia în 1847  i 1848 achitase, prin concordat, 306 930 groși.

Din socotelile încheiate de Moscu vistieriei la începutul  i spre sf r itul anului 1836, reiese că în anul 1835 el  i acordase un împrumut de 761 659 gr.  i 26 parale, cu o dob nd  de 1 1/2% pe lună, iar în cursul anului 1836 emisese trate de 1 000 000 gr. (de Constantinopol) asupra Constantinopolului pentru care

¹⁸⁶ *Ibidem*, ms. 814, f. 138 v., – 139 v.

¹⁸⁹ *Ibidem*, ms. 811, f. 59 v., – 60.

¹⁹¹ *Ibidem*, ms. 815, f. 197 v., 209–209 v.

¹⁹² *Ibidem*, ms. 811, f. 21 v. – 24.

¹⁹³ *Ibidem*, Colec ia microf lme Anglia, rola 9, c. 24–27 (Foreign Office, vol. 336, f. 24–27).

¹⁹⁴ *Ibidem*, Fond I. Stamu, pach. XIII/46 şi 46 c.

incasase 707 865 gr. (de București) prin „ordinuile” privind birul județelor Buzău, Săcuieni, Prahova și Ilfov. De la prima socoteală Moscú mai avea de primit 29 921 gr., iar de la a doua 63 gr.¹⁹⁵

Neputînd rambursa lui Sina împrumutul de 63 500 galbeni, Vistieria, prin Moscú, îi propune în septembrie 1836 o reînnoire a zapiselor de datorie pe încă un an, promițîndu-i o dobîndă de 12%. Însuși vistierul Al. Villara scria lui Sina în acest sens. Dar consulul rus nu aprobă prelungirea zapiselor decît cel mult pe 3—4 luni și nici dobîndă mai mare de 10%; pe de altă parte, el ținea să fie achitate mai întîi datoriile din timpul ocupației rusești și apoi cele contractate ulterior. De altfel Vistieria nici nu avea bani, „deoarece Miloș n-a încasat încă bani din Turcia pentru sare”. Moscú îl asigura însă pe Sina că încasările domniei pentru datoriile lui Meitani sînt certe, căci Miloș Obrenovici „are în mîini sarea noastră și importante mijloace bănești”. Pe la mijlocul lui noiembrie 1836 Moscú îl anunța pe Sina că „peste 15 zile” îi va restitui împrumutul, iar spre sfîrșitul aceleiași luni îi aducea la cunoștință că domnitorul Ghica a trimis în Serbia un om al său, pentru încasarea banilor. Dar nici la începutul anului 1837 Sina nu se vede repus în drepturile sale. Moscú îi dădea explicația că întîrzierea se datorează baronului Constantin Sachelarie, sindicul masei cridale Meitani, care n-a voit să semneze actul, în baza căruia urma ca Miloș să avanseze banii și că lucrul acesta va avea loc abia peste două luni. Ținut cu promisiuni și aminat de la o lună la alta, bancherul Sina își pierde răbdarea. Spre a-l liniști, Moscú îi face cunoscut, la 5 februarie, că negocierea dintre domnul Țării Românești și domnul Serbiei a luat sfîrșit, iar după cîteva zile îi trimite în copie răspunsul Vistieriei, potrivit căruia lichidarea împrumutului acordat de Sina se va face prin trimiterea la Viena de către domnul Serbiei a sumei de 1 830 000 groși în galbeni împărțești calculați cu 31 1/2 groși, iar restul de galbeni va fi încasat de la Vistierie; îi trimite de asemenea și o scrisoare din partea domnitorului Al. Ghica, prin care Sina este rugat să recunoască pe Moscú drept proprietar al sumei de 10 954 galbeni din suma pe care i-o va remite Miloș în contul domnului român. Dar banii întîrziiau să sosească, astfel că în martie, Sina dă dispoziție unui prieten al său din Zemlin să se ducă la Belgrad pentru a ridica suma de 58 000 galbeni, dar nici la 12 aprilie nu reușește să încaseze decît cei 10 954 galbeni care i se cuveneau lui Moscú. Urma ca Vistieria „să aibă discuție cu sîrbii”. Vistieria nu putea plăti nici ea decît în sfîncii — „căci nu se găsesc galbeni” — diferența pînă la 63 500 galbeni și nu putea achita nici dobînda. Cu toate că Sina nu reintrase în posesia capitalului dat cu împrumut, la 26 martie el se vede solicitat de către Moscú să accepte

și să plătească tratele în valoare de 500 000 groși — rata trimestrială a tributului Țării Românești — care vor fi trase de la Constantinopol, deoarece — motiva Moscú — „contratragera de la Constantinopol pentru București nu este convenabilă”. În același timp, Moscú trăgea trate pentru suma respectivă asupra lui Zaharof din Constantinopol, la ordinul lui Aristarchi. În această situație, Sina se hotărăște să ia măsuri împotriva platnicului insolubil, lăsînd sub protest tratele lui Moscú. În perspectiva de a nu putea plăti nici viitoarele rate ale tributului fără ajutorul unui capital străin, Vistieria se vede nevoită să sacrifice reputația lui Moscú și unele moșii ale acestuia. În luna aprilie 1837, Moscú, foarte probabil de acord cu Vistieria, poartă negocieri cu Sina, prin reprezentanții lor, Ioan Stamu și Gheorghe Harișu Iconomu, pentru un „împrumut” personal de 120 000 galbeni împărțești (3 780 000 groși), în schimbul amanetării unor moșii ale lui Moscú. Acesta pretinde în plus ca Sina să accepte toate tratele trase de Moscú în perioada 2—16 aprilie, în valoare de 145 132 florini-icūsari (echivalentul a circa 1 015 124 groși). În același timp Moscú anunța pe prietenii din Constantinopol, asupra cărora trăsese trate, să nu se neliniștească, căci ele vor fi acoperite din împrumutul acordat de Sina. Le aducea la cunoștință că numai din cauza întîrzierii lui Stamu, unii corespondenți din Viena, ca Geymüller, frații Vlastu, Zenobie Hagi Pop și Sina au lăsat sub protest unele polițe ale sale. Era mîhnit că Vlastu, cu care lucrează de 20 ani a făcut acest gest. „Criza de bani din Țara Românească și din lume” l-a împiedicat să încaseze suma de 150 000 galbeni de la domnitor, de la Sachelarie și de la alții, din care cauză s-a hotărît să facă un împrumut de la Sina, spre a nu mai fi silit să tragă trate asupra prietenilor și pentru a-i scuti de contratrageri „în asemenea împrejurări grele”.

Abia după ce se ajunge la un acord între Sina și Moscú, bancherul vienez primește de la Miloș cei 58 000 de galbeni din împrumutul acordat Vistieriei Țării Românești prin intermediul lui Moscú. El constată că chiar și din aceștia lipsesc 163 galbeni. Pentru diferența pînă la 63 500 galbeni și dobîndă, precum și pentru numeroasele trate trase de la București asupra Constantinopolului și apoi de la Constantinopol asupra lui Sina, acesta urma să se despăgubească prin sechestrarea moșiilor lui Moscú. Una din moșii, anume Dudești, devine în 1841 proprietatea lui Sina, în urma intervenției domnitorului Al. Ghica la Poartă de a se face o derogare de la prevederea că cetățenii străini nu pot fi proprietari de bunuri imobile în Țara Românească¹⁹⁶.

¹⁹⁶ *Ibidem*, ms. 815, f. 228 v. — 230, 233, 239, 263 v., 273—273 v., 303—303 v., 311, 318, 319 v., 322—322 v., 334—334 v., 335 v. — 336, 338, 340—340 v., 342 v., 344, 348 v., 352 v. — 353, 357, 360—361; vezi și Const. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 187, nota 112.

¹⁹⁵ *Ibidem*, ms. 811, f. 81, v., 85.

Întreprinderi industriale

1. Exploatarea minieră de la Baia de Aramă

Nevoia de a spori veniturile domnești determină pe domnitorul Alexandru Ghica, care se afla permanent în mare criză financiară, să acorde libertatea de exploatare a bogățiilor subsolului. Ca urmare, Ștefan I. Moscu cumpără în 1835 moșia Baia de Aramă, „cea mai mare din Țara Românească, cu lățimea de 7500 stinjeni și lungimea de 15 ceasuri”, pe care se aflau minele de cupru exploatare în timpul ocupației austriece a Olteniei, dar apoi părăsite. „Minele sînt gata făcute, ele nu s-ar realiza nici cu două milioane groși; în ele se află aramă, mult fier, pe lingă ceva aur, argint și plumb”, anunța Moscu fraților Vlastu din Viena¹⁹⁷. În schimbul dreptului de exploatare a minelor, Moscu urma să plătească domniei 10% din venitul minelor.

La recomandarea lui Sina, Moscu profită de trecerea prin țară, în drum spre Turcia, a mineralogului Gustav Paulini, obținind de la el unele îndrumări utile. Paulini pare să fi cercetat la fața locului minele, constatînd acolo mari grămezi de zgură și trăgînd concluzia că cei care au lucrat în vremea stăpînirii austriece nu s-au priceput prea bine la extragerea fierului din zgură, care prin topire ar da 30% fier. În același timp, Moscu roagă pe Pop din Viena să cerceteze, prin prieteni, registrele Cămarii aulice pe perioada 1718—1739, pentru a afla beneficiul pe care l-a avut Cămara de la minele olteneste. Pop consultă pe consilierii camerali Herder și Rosenfeld, acesta din urmă arătîndu-se dispus să trimită la Baia de Aramă un mineralog, dar Moscu preferă să folosească oameni din Transilvania¹⁹⁸.

Cu toate că exploatarea minieră de la Baia de Aramă a fost de proporții reduse în vremea stăpînirii austriece¹⁹⁹, unele date în legătură cu ea intraseră în legendă în cei aproape o sută de ani de atunci. Astfel se vorbea de locuri secrete în care austrieccii ar fi ascuns unele și minereu prelucrat, de o peșteră care degajează un „duh” înecăcios, de un loc unde merg vitele și mîncă pămînt. Moscu îndemna pe epistatul moșiei și pe mineralog să meargă pe urmele acestor legende, să cerceteze peștera la lumina paielor aprinse, să caute un octogenar al cărui tată să fi lucrat la Baia de Aramă pe vremea stăpînirii austriece și să ofere acestuia un cadou pentru informațiile sale²⁰⁰.

Dacă speranțele de a găsi unele și minereuri prelucrate au rămas neîmplinite, în schimb primul său mineralog, Carol Mihalik — originar, se pare, din Sibiu — a descoperit mine de cărbuni de piatră, argint, fier, aramă, declarîndu-se deosebit de mulțumit de filonul

metalifer din localitatea Băroaia. Faptul acesta orientează cercetarea pe un făgaș mai realist. Se trimite la Zlatna pentru analiză șapte probe de minereuri scoase de la suprafață. Rezultatul a fost că s-a găsit 23 1/2% mărci de aramă. Analizele sînt reluate și la București de către Poenaru, care își făcuse studiile în Anglia. Acesta găsește în minereul de aramă 30% aramă curată, iar în minereul de fier 60% fier și susține că fierul acesta este de calitate superioară celui din Anglia²⁰¹.

Explorarea începută de Mihalik este continuată în anii 1836 și 1837 de mineralogul Hoffman, care descoperă diverse minereuri și pe moșile vecine. Faptul acesta îl determină pe Moscu să achiziționeze noi terenuri. El cumpără de la preotul Barbu moșia Băcești, ia cu arendă moșia lui Hirgot, face schimb de locuri cu schitul de lîngă Baia de Aramă, metocul mănăstirii Calinderu de la Muntele Athos, se interesează de cumpărarea moșiei preotului Gheorghe Bratul, precum și a altor terenuri; înregistrează cu interes descoperirea de mine de cărbuni de piatră pe moșia domnească, numită Cătun, vecină cu moșia sa²⁰². La începutul anului 1837 i se raporta lui Moscu că a fost găsită așa-numita „mină a englezului” și că doi ciocănași au început deschiderea ei²⁰³. Este vorba foarte probabil de o mină descoperită de mineralogul englez D. Lovi, care a făcut explorări și în această regiune. Amintirea vie a descoperirii englezului în aceste documente ar îndreptăți o datare a explorării lui Lovi cu anul 1836, adică mult mai devreme decît se presupune²⁰⁴. În martie 1837 i se comunica lui Moscu descoperirea unui „munte de plumb” la oarecare distanță de Băroaia²⁰⁵. Unele explorări erau îndrumate de la București de către Schiller, cel de-al treilea mineralog folosit. Acesta cerea ciocănașului Carol Dusca, cunosător al procedurii de spălare a nisipului aurifer în Austria, să spele și să trimită la București o cantitate de nisip din pîrîul care curge aproape de mina de argint, convins fiind că „dacă în nisipul respectiv va găsi aur, munții de deasupra Băroaiei vor conține însemnate metale nobile”; cerea de asemenea două ocale de pietre din izvorul Mălăricăi, situat la distanță de un sfert de oră de Baia de Aramă, „căci acolo se află pietre de argint și acolo au lucrat nemții”²⁰⁶.

În urma acestor preliminarîi promițătoare, problema care i se punea lui Moscu era găsirea mîinii de lucru calificate, procurarea de unelte și construirea de instalații. În aprilie 1836, Moscu trimite pe Mihalik în Transilvania pentru angajarea de mineri pricepuți, ceea ce n-a fost ușor de realizat, ținînd seamă de

¹⁹⁷ *Ibidem*, ms. 815, f. 89, 92 v. — 93, 113 v.

¹⁹⁸ *Ibidem*, ms. 815, f. 91—91 v., 196 v. — 197, 207 v. 208, 235 v., 254 v., 270 v. — 271, 274—274 v., 305 v.

¹⁹⁹ *Ibidem*, ms. 815, f. 317—317 v., 319, 324—324 v.

²⁰⁰ *Ibidem*, ms. 815, f. 35, 40—40 v., 68, 70, 118 v.

²⁰¹ Serban Papacoste, *Oltenia sub stăpînirea austriacă*, București, 1972, p. 86—87.

²⁰² Arh. St. Buc., ms. 815, f. 38—38 v., 41 v., 82 v. — 83, 91—91 v., 349—349 v.

²⁰³ Cf. Const. C. Giurescu, *Principalele Române la începutul sec. al XIX-lea*, București, 1957, p. 47.

²⁰⁴ Arh. St. Buc., ms. 815, f. 346—346 v., 349—349 v., 361—361 v.

²⁰⁵ *Ibidem*, ms. 815, f. 293—293 v., 299—299 v.

pedicile pe care le punea statul austriac emigrării profesioniștilor. Obținerea aprobării guvernului transilvănean și depunerea unei garanții de către Pop din Sibiu pentru plata dării anuale a lucrătorilor se târăgănează pînă către mijlocul lunii august, cînd Mihalik trimite un „hutman” din Sibiu și un muncitor priceput la foale, iar el personal pleacă în Banat, în căutare de muncitori și unelte. Moscu îi recomandă să descopere și să-i aducă acasă pe românii originari din Oltenia care lucrează la mine în Austria²⁰⁷.

Între timp Moscu obține aprobarea domnească pentru deschiderea minelor și face publicitate prin presă în jurul noii sale întreprinderi. La 31 august 1836 el difuzează corespondențelor săi din Viena, Odesa, Livorno, Constantinopol, ziarul cu informația respectivă. Roagă pe Vlastu să insereze într-un ziar mare vienez anunțul din foaia bucureșteană, „pentru a lua cunoștință și casele comerciale din Anglia, care își exprimaseră deja dorința de a cumpăra aramă din Țara Românească”. Firmei C. Morell și comp., precum și lui P. N. Mavrocordat din Constantinopol le trimite chiar mostre de aramă și primește aprecieri elogioase cu privire la calitatea aramei. Zenobie Hagi Pop este rugat să-i comande un sigiliu de oțel la cel mai bun gravor din Viena, trimițîndu-i o schiță cu indicația ca fondul stemei să fie albastru cu aur, pe care să figureze un munte de aramă, încolăcit de un șarpe, iar la poalele muntelui lucrători autohtoni cu tîrnăcoape; în vârful stemei să fie o cască cu coroană nobiliară. El respinge prima schiță trimisă de gravor, cerînd ca chiverele de pe capul lucrătorilor să fie înlocuite cu căciuli românești, iar îmbrăcămintea să fie tot românească. El ținea ca întreprinderea să fie prezentată, chiar și în simbolul ei, ca o întreprindere românească²⁰⁸.

Pe la mijlocul lunii august 1836, odată cu sosirea primilor muncitori din Transilvania, se încep lucrările de excavare la Băroaia. De la acea dată, ordinele lui Moscu către Avgherin Litara, epistatul moșiei sale, se înmulțesc. Ele privesc crearea condițiilor de exploatare a minelor. Astfel, Moscu dispune să se cumpere praf de pușcă de la Cerneți la prețul de 9 proși ocaua, pînă va sosi material explozibil din Turcia; să fie puși țiganii la lucrul cărămizilor și la pregătirea varului; să fie solicitanți timplarii Plagenberg și zidarul Stehhosen de la lucrarea de construcție a spitalului din Craiova; să fie angajați pietrari sau caldarîngii din Craiova, 30—40 zidari și tot atîția dulgheri din Gorj și din Cerneți; să fie puși oameni la tăiatul a 1500 fagi, brazi ș.a. din pădurile de lângă Băroaia și Dealul Oanei, după dimensiuni indicate, pentru construirea cușnițelor; să se înceapă pregătirea cărbunilor pentru cușnițe și a 20

de care cu boi pentru transportul minereului; să se amenajeze locuință pentru un ofițer, care vine acolo cu soldați pentru paza minelor; să se înceapă construirea de locuințe pentru muncitori, să se deschidă măcelărie, băcănie, cîrciumă la Băroaia; să se cumpere de la visterul Velinișteanu 10.000 ocale porumb pentru muncitori, precum și grîu și făină, „căci germanii nu consumă mălai”; „piinea să fie bună, să se găsească carne și vin bun, căci germanii muncesc și plătesc, dar totodată țin ca întreținerea să fie bună”. Pentru ținerea catastihelor minelor în limbile germană și greacă, este angajat ca gramătic Constantin Cehani, un protejat al baronului Sina, cu un salariu de 1000 groși pe an²⁰⁹.

Numărul muncitorilor angajați din Transilvania n-a fost mai mare de 7—9, în afară de „hutman” și meseriașul priceput la foale. Odată cu ciocănașii germani sînt angajați pentru lucru în mine și 20 de români. Ciocănașii germani și români erau obligați prin contract să învețe fiecare cîte doi țigani pentru munca în mine, „dar aceștia să posedă ca și nemții propriile unelte”. Moscu recomandă insistent epistatului să sporească numărul ciocănașilor, recrutîndu-i dintre locuitorii satelor străine, nu dintre cei așezați pe moșiile sale și să pregătească ciocănași autohtoni; totodată însă trimite din nou pe mineralog în Transilvania pentru angajarea de ciocănași²¹⁰.

Despre plata ciocănașilor germani nu avem date, dar pare să fi fost în acord, căci într-o scrisoare Moscu își exprimă mirarea că muncitorii nu lucrează decît trei zile pe săptămînă, căci nu știe ce „pricopseală” vor avea. Ciocănașilor români li se plătea cîte 2 groși pe zi. Țiganilor care lucrau la mină și la construirea drumurilor li se oferea o modestă plată, diferențiată de cea a țăganilor care lucrau pe ogoarele moșiei. În dorința de a atrage mai mulți salahori, celor 8 angajați li se promise cîte un groș pe zi, precum și plata dărilor, „încît să nu mai fie nevoiți să meargă în Turcia după lucru”. Un lucrător vîrar, adus din Sirne, era plătit cu 450 groși pe 6 luni și i se punea la dispoziție și locuință. Moscu insistă să fie găsiți români care să învețe meseria de vîrar, căci vîrarii de la Baia de Aramă „nu cunosc pietrele bune”. Despre dulgheri aflăm că au fugit, fiind prost plătiți²¹¹.

După trei luni de excavare, pe la mijlocul lunii noiembrie 1836, Moscu își exprima nemulțumirea în ceea ce privește cantitatea de minereu extras. El concediază pe mineralogul Mihalik, care se ocupa mai mult de moșia Vădeni, pe care o ținea în arendă, decît de mine. În locul lui, angajează pe Fr. Hoffmann,

²⁰⁷ *Ibidem*, ms. 815, f. 82 v. — 83, 117—117 v., 127 v., 226—226 v.

²⁰⁸ *Ibidem*, ms. 815, f. 180 v., 199 v. — 200, 213—216, 227 v., 232, 234 v.

²⁰⁹ *Ibidem*, ms. 815, f. 146 v., 150 v., 190 v. — 191, 193 v., 204—205 v., 207 v. — 208, 211—211 v., 219—219 v., 227 v., 228 v. — 229, 235 v., 263, 310—310 v., 318 v., 331 v., 333—333 v., 344 v., 350 v.

²¹⁰ *Ibidem*, ms. 815, f. 250 v. — 251, 299—299 v., 301—301 v., 306—306 v., 309, 350 v., 359.

²¹¹ *Ibidem*, ms. 815, f. 196 v. — 197, 217 v., 235—235 v., 299—299 v., 315 v. — 316, 347 v. — 348, 350 v., 359.

care era, se pare, tot din Transilvania și care cunoștea limba română. Acesta sporește cu ceva numărul ciocănașilor, dar îi dispersează în mai multe locuri: la Băroaia, la Dealul Ocnei, la „mina englezului”, la o mină de argint nou deschisă și la o veche mină de fier. Pe cit de încântat anunța Moscu lui Pop din Viena că „în curînd se va vedea primul fier românesc” și boteza prima mină deschisă la Dealul Ocnei după numele soției sale, „Zoia”, pe atît de clar înțelegea că lucrul concomitent la mai multe mine, cu un număr mic de ciocănași, împiedică de a avea măcar o singură mină bună. În decembrie 1836 se extrage în patru zile o cantitate tot atît de mare cît se scoate la început într-o lună, totuși Moscu era nemulțumit. El considera că 1100 ocale minereu extras în trei zile este puțin, căci năzuia să ajungă la 200 cîntare minereu zilnic. De aceea îndemna pe „hutman” să ia măsurile necesare, avertizînd că „domnia nu va tolera să se plătească degeaba lefuri”²¹².

Cu toate că instalase soldați de gardă la mine, Moscu primea informații că „orice persoană care trece pe lîngă locul unde sînt aruncate bucăți de metal, aur și aramă, le ia pe față sau pe ascuns”. De aceea dispune ca grămaticul Cehani, hutmanul și epistatul moșiei să controleze pe muncitorii care lucrează la mina de argint. El pretindea că „în Europa ciocănașii sînt controlați pînă la piele” și că „lucrează dezbrăcați în minele de aur și argint, purtînd numai o piele în față”. Dispune totodată să se construiască o magazie pentru depozitarea minereului, „spre a nu fi furat și dus în Austria la topit”²¹³.

Normele mari de muncă în condițiile grele ale începutului exploatarei miniere, ca și vexațiunile controlului au fost probabil cauzele care au dus în două rînduri la tulburări în rîndul muncitorilor proveniți din Transilvania. Aceștia aveau o anumită tradiție a mișcărilor greviste²¹⁴. La prima tulburare, din noiembrie 1836, Moscu cerea hutmanului să convoace pe toți lucrătorii, să le citească conținutul scrisorii sale și să-i îndemne să lucreze, „în caz contrar să folosească și alte metode”. La cea de-a doua tulburare, din ianuarie 1837, Moscu amenință cu sancțiuni și apelează la Agenția cezaro-crăiască din București, care emite un ordin, spre a fi citit ciocănașilor nemți „nedisciplinați și turbulenți”. Moscu amintește epistatului că „într-o astfel de împrejurare deosebită”, el poate recurge la ajutorul subocîrmuitorului²¹⁵.

Tulburările vor fi fost pricinuite și de lipsa unei asistențe medicale. Holera bîntuia prin împrejurimi, din care cauză Moscu își amîna mereu plecarea la Baia de Aramă, preferînd

să dea dispoziții de la București. Prin scrisori, el se interesa de numărul lucrătorilor bolnavi. În aprilie 1837 este angajat un „chirurg” cu un salariu de 200 groși pe lună și locuință. El avea obligația de a da consultații gratuit, însă medicamentele trebuiau plătite²¹⁶.

În ianuarie 1837, Moscu angajează pe un an de zile pe „vestitul profesor de mineralogie”, Schiller, care îi fusese recomandat de Sina și de Pop din Viena. Profesorul avea sarcina de a cerceta munții, de a organiza exploatarea minieră și de a construi cuptoarele de topit minereu. Dar din cauza iernii grele și probabil și de teama holerei, Schiller rămîne în București pînă spre sfîrșitul lunii aprilie, cînd Moscu dădea dispoziție să i se pregătească locuința, de preferință la mănăstire. Între timp, Schiller îl ajută pe Moscu în conducerea lucrărilor miniere de la distanță, prin ordine și dispoziții. Sînt repetate la București, ca și la Zlatna unele analize ale minereurilor de aramă și de argint și în timp ce la București se constată argint și aur în minereul analizat, cei de la Zlatna pretind că în cele 55 ocale minereu trimis nu s-a găsit nici urmă de argint — ceea ce Moscu consideră a fi de domeniul absurdului — și sfătuiesc pe Moscu să-și construiască propria turnătorie pentru experiențele sale. Nerăbădător de a vedea realizată producția de aramă și argint, Moscu reflecta să expedieze la Zlatna minereuri, spre a fi topite acolo, dar Schiller îl determină să construiască la Băroaia „cupatoare țigănești pentru topirea minereului, așa cum există în Ungaria, pentru a nu pierde timpul pînă la construirea cușnițelor”²¹⁷.

Încercător în viitorul exploatarei miniere, Moscu anunța firmelor Mavru din Odesa și Livorno că intenționează să-și reducă activitatea comercială, dedicîndu-se numai extragerii de aramă din minele proprii și își exprima speranța că în luna mai va obține prima partidă de aramă, pe care va expedia-o spre vînzare la Livorno²¹⁸. Dar falimentul lui Moscu pune capăt știrilor despre exploatarea sa minieră de la Baia de Aramă.

Extracția minieră a fost o preocupare mai veche a lui Moscu. În 1832, el se interesa la Viena de procedeul de extragere a mercurului, căci mineralogii ruși găsiseră mercur pe o moșie a lui din apropierea Orșovei. În 1835, el deschide 11 puțuri de păcură pe moșia Sărata. În Țara Românească — scria el fraților Vlastu — se obișnuiește să se sape puțuri, în care se pun noaptea găleți, care pînă dimineata se umplu cu păcură amestecată cu apă. Considerînd procedeul ca primitiv, el roagă pe Vlastu să-i comunice cu ce mijloace tehnice se scoate păcura în Stiria, ce mașini sînt folosite și dacă este posibil să aducă de acolo un inginer și mașini²¹⁹.

²¹² Ibidem, ms. 815, f. 193 v., 227 v., 242 v. — 243, 264—265, 270 v. — 271, 284 v. — 285, 299—299 v., 306 v.

²¹³ Ibidem, ms. 815, f. 272 v., 274—274 v., 286 v. — 287, 297 v. — 298, 301 v., 310—310 v.

²¹⁴ Cf. Al. Neamtu, *Situația și lupta minierilor din Transilvania în prima jumătate a sec. al XIX-lea*, în „Anuarul Inst. Ist. Cluj”, 1961, IV, p. 121—122, 131.

²¹⁵ Arh. St. Buc., ms. 815, f. 270 v. — 271, 309, 341.

²¹⁶ Ibidem, ms. 815, f. 324—324 v., 347 v. — 349 v.

²¹⁷ Ibidem, ms. 815, f. 263, 286 v. — 287, 289 v. — 290, 303—304 v., 308 v., 333—333 v., 355, 359.

²¹⁸ Ibidem, ms. 815, f. 293, 332 v. — 333.

²¹⁹ Ibidem, ms. 833, p. 443—445; ms. 814, p. 426—428, 501—502, 675.

2. Fabrica de vopsea albastră

În 1836, Moscú anunța pe P. N. Mavrocordat din Constantinopol că pe moșia sa de la Baia de Aramă a fost descoperit un izvor de apă minerală, din a căruia apă a fost preparată „o vopsea excelentă, numită sineală, asemenea celei de Paris”. „Apa izvorăște de la poalele unui munte în care se găsește fier, ea este de culoare gălbuie și dacă se pun în ea anumite elemente, apa capătă culoarea albastru închis, iar precipitatul, depus după trei ore, constituie sineala, care nu se deosebește cu nimic de indigo. În Franța, în Prusia, ca și în alte părți ale Europei, sineala se fabrică pe cale chimică cu mari cheltuieli și este de calitate inferioară”²²⁰.

Cum izvorul se afla situat departe de orice așezare omenească, Moscú dă dispoziție lui Chiriac-Papadopol, unul din epistafii moșiei sale, să cumpere scinduri și șindrilă pentru construirea locuințelor lucrătorilor, precum și a șopronului în care se va face vopseaua. Îl anunță totodată că va trimite la Baia de Aramă cele 35 de familii de țigani ai săi și îl îndeamnă să se aprovizioneze cu mălai pentru ei. Deși întreprinderea se afla abia în proiect, Moscú cerea informații de la Viena, Constantinopol, Odesa, Marsilia, Livorno în legătură cu posibilitatea de desfacere a vopselei în străinătate, ce cantități se consumă, la ce prețuri și dacă este permis importul de sineală în Austria, Turcia, Rusia, Franța, țările germane. Față de Pop din Viena, el își exprima convingerea că fabricarea sinelei va căpăta mai mare importanță decât exploatarea aramei, „deoarece reclamă cheltuieli mai mici”²²¹.

Pentru lucrul la fabrică, cât și la mine, Moscú își expediază proprii țigani, contînd pe ei pentru muncile necalificate, „câci ei nu se dau în lături de la munci la văpaia flăcărilor și în privința lor nu mă tem că vor pleca sau vor cere lefuri mari”. Pentru munca de specialitate, Moscú adresează lui Pop rugămintea de a-i găsi la Viena, la Berlin sau în Saxonia un tehnician bun „care să fi lucrat într-o fabrică de sineală și de alte vopsele”. Pop poartă discuții cu specialiști de la Școala Politehnică din Viena, care cer butelii cu apă minerală, spre a experimenta acolo procedeul fabricării vopselei. Moscú descrie procedeul în felul următor: „se ia un vas de oarecare mărime, se umple cu apă minerală, fără să se fiarbă, în care se pun cîteva picături dintr-un preparat de singe de bou și caliu, proporțional cu cantitatea de apă minerală; în felul acesta apa minerală, care este gălbuie, devine cu totul albastră, iar după cîteva ore vopseaua se depune pe fundul vasului, iar apa rămîne deasupra curată. Se varsă apa și rămîne substanța din vas, care este albastră, la fel ca indigoul”²²².

Nerăbdător de a face un început producției, Moscú angajează pe spișerul local Franz (Fritz) Graf și totodată începe aprovizionarea masivă cu singe de bou, caliu și mai apoi vitriol. El dă dispoziție lui C. Ghimpa din Craiova să colecteze, în contul său, tot singele de bou de la zahlanalele din Craiova și să găsească un om care să dea îndrumări epistatului său, precum și spișerului cu privire la felul cum se prepară singele. Colectează și expediază și de la București circa 26 000 ocale singe uscat, împachetat în lăzi sau în saci; trimite de la Brăila 1 655 ocale de caliu și 100 ocale vitriol. Pentru a reduce cheltuielile de cost, dispune să nu se mai cumpere alte cantități de caliu, ci să se facă potasă la Baia de Aramă²²³.

Moscú conta să înceapă producția vopselei în luna mai 1836, dar spișerul Fritz nu reușește să realizeze preparatul menit să separe vopseaua din apa minerală. Mostrele de vopsea trimise nu-l satisfac pe Moscú, „culoarea nefiind destul de profundă”. Invitat la București spre a face preparatul în fața unui medic, Fritz refuză să vină și pretinde să i se trimită preparatul gata făcut de la Viena sau de la București. Moscú îi trimite din București 10 funți de preparat și îi indică și doza, anume „să pună la una oacă de apă minerală un dram și jumătate de preparat, precum și jumătate de dram de vitriol, iar în caz că vopseaua nu va cădea repede la fund, să mai adauge încă puțin preparat”. Dar Fritz tot nu reușește să facă vopseaua, ceea ce determină pe Moscú să roage din nou pe Pop să-i trimită un specialist. Condițiile puse de specialistul străin par să fi fost neconvenabile, de aceea Moscú angajează pe chimistul bucureștean Carol Brusinschi nu ca simplu salariat, ci ca participant la beneficiul fabricii. Chimistul este preocupat mai întâi de construirea și dotarea unui atelier cu ustensilele necesare. I se trimit de la București două cazane de fier, 5 cîntare și 350 ocale de fier, 215 ocale de piatră acră, sobe necesare pentru uscătul vopselei; i se comandă la o fabrică din Banat alte cazane, cele dintîi dovedindu-se nerezistente. Dar chimistul ducea lipsă și de alte unelte, din care cauză producția nu reușea să se înfiripeze decât pentru mici cantități, trimise mai mult ca mostre. În ianuarie 1837, chimistul se deplasează la Pesta, pentru a cumpăra cele necesare dotării atelierului²²⁴.

Alături de Brusinschi, fusese menținut și spișerul Fritz cu o leafă de 100 galbeni și 100 groși pe an, fără mincare; de asemenea fusese angajat și fratele spișerului cu o leafă de 1 200 groși pe an²²⁵.

²²⁰ *Ibidem*, ms. 815, f. 125, 130–130 v., 143, 150, 152, 180, 207–207 v., 218, 229, 232 v., 239 v., 243, 245, 307.

²²¹ *Ibidem*, ms. 815, f. 108, 125–125 v.

²²² *Ibidem*, ms. 815, f. 111–112 v., 128, 138–138 v.

²²³ *Ibidem*, ms. 815, f. 111, 120 v. — 121, 129–129 v., 142.

²²⁴ *Ibidem*, ms. 815, f. 149–150 v., 155–155 v., 157–158 v., 160, 167, 180, 222–222 v., 230 v., 262 v., 272 v., 294 v., 299–299 v., 301.

²²⁵ *Ibidem*, ms. 815, f. 217 v. — 218.

Între timp, Moscú făcea publicitate în jurul fabricii sale, atît prin corespondență, cît și în ziare. El trimitea fraților Panu din Brașov vase cu vopsea și îi ruga să se intereseze la postăvari, găitănari și zugrăvi dacă au nevoie de acest articol și în ce cantitate, dacă e permisă intrarea acestei mărfi acolo și ce vamă se plătește. Anunța pe Pop din Viena și pe Mavrocordat din Constantinopol că producția zilnică de vopsea se va ridica încă în cursul anului 1836 la 40 ocale, urmînd să crească odată cu extinderea fabricii în anul 1837. În corespondența cu epistatul său, Moscú își manifesta nemulțumirea în ceea ce privește activitatea lui Brusinschi, căruia îi reproșă că este preocupat mai mult de înființarea unei fabrici de plavaz decît de fabrica de vopsea; considera că cele cinci ocale expediate la București, împreună cu alte cinci ocale aflate la Baia de Aramă constituie o producție extrem de mică, căci el avea nevoie de mari cantități, „spre a nu mă face de rîs față de prieteni și cunoscuți, care au comandat vopsea”. La începutul lui aprilie 1837, odată cu expedierea uneltelor și materialelor cerute, Moscú îi transmitea lui Brusinschi că „minciunile sale trebuie să ia sfîrșit” și că vrea să vadă vopsea în cantități mari, ținînd seamă de marile cheltuieli pe care le face cu această întreprindere²²⁰.

3. Alte întreprinderi industriale

Mori. În afară de morile simple, țărănești, pe care le avea pe unele moșii, Moscú construiește în 1831 pe moșia Dudești o moară sistematică pentru fabricarea de făină, arpacaș și grîș. În vederea construirii acestei mori, el utilizează raportul unui arhitect din Viena despre diverse sisteme de mori, consultă pe inginerul Alexandru Popovici și primește plan de la Sibiu. El roagă pe Pop din Sibiu să-i comande site de moară de la Timișoara și să-i trimită un meșter morar pentru „făină nemțească”, arpacaș și grîș, iar pe frații Panu din Brașov îi roagă să-i trimită pietre de moară pentru arpacaș. Cum morarul angajat n-a stat mult timp, în februarie 1832 Moscú trimite la Brașov pe omul său, Pantrav, pentru a încheia contract pe un an cu un morar ungur și pentru a obține confirmarea contractului de către Magistratul din Brașov. După construirea „morii nemțești”, Moscú informa pe Zaharof din Constantinopol că moara respectivă poate produce trei feluri de făină și că produce săptămînal 400—500 ocale făină fină, pe care o vinde franzelarilor și băcanilor din București cu 40—46 parale oca. Îi trimite o mostră și îl roagă să se intereseze ce cantitate de făină fină poate fi vîndută la Constantinopol și la ce preț²²⁷.

Zalhanale. Moscú posedă zalhanale la Dudești și la Ciorogîrla. Aici erau sacrificate atît vitele proprii, cumpărate de obicei din părțile Craiovei și Buzăului, cît și vitele altor negustori. În 1831, el anunța pe un corespondent că activitatea zalhanalei din Dudești începe la 19 august și că vor fi tăiate aici 7 000 de vite, că negustorii care aduc vite la zalhana sînt programați și că o cireadă, care cuprinde ceva mai bine de 100 vite, este sacrificată în două zile. Din cauza epidemiei de holeră, surecții care aduceau vitele la zalhana trebuiau să stea în carantină 4 zile la lazaretul din Colentina, în apropierea zalhanalei, în timp ce ciobanii erau „afumați” pe loc și lăsați să intre odată cu vitele. Zalhanaua devenind neîncăpătoare, Moscú dispune ca vitele cumpărate de epistatul din Macovei de la logofătul Udrea să fie tăiate la Buzău, „în caz că unele au început să moară”. Zalhanalele ofereau lui Moscú un prilej favorabil pentru achiziționarea de mari cantități de seuri și cerșuri pentru export, la prețuri mai convenabile și de calitate superioară. Tot de la zalhanalele sale proveneau pastrama, mușchii de bou și limbile de vite pe care le desfăcea la Constantinopol, ca și pe piața orașului București. În 1830, Moscú expediază lui Zaharof la Constantinopol 15 000 ocale pastramă și 1 000 bucăți mușchi de bou, recomandîndu-i „să li se dea chimen și apoi să fie vîndute”, iar pe piața Bucureștiului vinde 3 000 ocale de pastramă cu 1 000 groși mia de ocale. Îl informa totodată că din Țara Românească au fost expediate la Constantinopol 55 000 ocale de pastramă, inclusiv cantitatea trimisă de Moscú, iar din Moldova „probabil tot atît”²²⁸.

Cășerii. Pe moșia Macovei și mai apoi — în 1833 — și la Ciorani, Moscú avea întreprinderi pentru prepararea cașcavalului, telemelei și „cașerei”, un gen de brînzetură preparate în felul celor de la Adrianopol. În 1831 el scria că cel mai însemnat venit al moșiei Macovei îl dă cășeria, de aceea îndemna pe epistatul Gh. Cavalerul să contracteze cît mai multe stîne. În 1831 avea contractate 20 de stîne, ceea ce considera că e prea puțin față de anii anteriori. Pentru prepararea brînzeturilor, el aducea în 1831 un specialist de la Constantinopol, Hagi Anton Dimitriu, pe care îl angajează cu contract și căruia îi plătește 6 parale de fiecare oca. Acesta era sfătuit să cumpere brînză și de pe moșile vecine și să o prelucraze în cășerie și telemea, Moscú oferindu-se să i le cumpere la „regean-pazar”. Pentru trebuințele cășeriei, Moscú cerea lui Ghimpa din Craiova să trimită 800—1 000 ocale sare de mare, întrucît la prepararea cașerei și cașcavalului se folosește numai sare de mare. Aceasta se procura din regiunile dunărene, unde desfacerea sării de ocne era prohibită. Cum autoritățile de la ocna interziceau transportul sării de mare în alte regiuni, Moscú

²²⁰ *Ibidem*, ms. 815, f. 191 v. — 192, 195, 235—235 v., 266—267, 283—283 v., 289—291, 347 v. — 348, 353—353 v.

²²⁷ *Ibidem*, ms. 833, p. 280, 282—284, 299, 306—308, 323—324, 355, 450—451, 475—476, 663—664, 686—687.

²²⁸ *Ibidem*, ms. 833, p. 50—54, 77—81, 190, 308—310, 382—392, 703—708; ms. 812, p. 36—41, 201—206, 370—374.

sfătuia pe Ghimpa, să ascundă sacii cu sare de mare sub sacii cu porumb expediți la Macovei. În 1830 se prepară la moșia Macovei 7 800 ocale cașcaval, în anul următor 15 000 ocale, iar în 1832 20 000 ocale. În 1831, Moscu expedia lui Zaharof 263 saci cu 12 277 ocale cașcaval de pe moșia Macovei, iar în 1833 4 722 ocale și 600 ocale manteca de pe moșia Ciorani²²⁹.

Spălătorie de lână. La Dudești, Moscu avea spălătorie de lână, unde spăla nu numai lână comercializată de el, ci și cea aparținând altor negustori, în special firmei Hagi C. Pop. „Se pare că apa Dîmboviței este bună pentru spălarea lînei, căci lîna vîndută la Viena a fost apreciată nu numai pentru calitatea ei, ci și pentru modul în care a fost spălată”. La aceste spălătorii se spăla anual 150 000 ocale de lână. În 1830, Moscu cerea lui Ioan Minovici din Craiova, să-i trimită de la Slătioara 40—50 coșuri pentru spălatură la 40 000—50 000 ocale lână și să angajeze vreo 30 basagii. Gh. Carapanu, care fusese în serviciul caselor Ioan Minovici din Craiova și Pop din Sibiu, este angajat ca salariat al lui Moscu, avînd pentru început sarcina de a supraveghea spălatură lînei. În 1834, Moscu construiește la Dudești două coșare pentru lînă. În anul următor îl asigură pe Pop că va găsi chiar mai mult de 200 de femei pentru spălatură lînei, „numai să fie lînă suficientă”, de unde se vede că întreprinderea aceasta folosea în timpul sezonului numeroase brațe de lucru²³⁰.

Fabrică de clei. Tot pe moșia Dudești, Moscu se străduia în 1831 să înființeze o fabrică de „total”, „articol foarte căutat în Țara Românească, ca și în străinătate”. El ruga pe Pop din Sibiu să-i găsească un meșter priceput în fabricarea cleiului²³¹. Dacă fabrica respectivă a luat sau nu ființă nu cunoaștem, deoarece nu s-au păstrat alte informații în documente.

Înceiere. În condițiile fixate de Regulamentul Organic, bazînd exploatarea moșiilor pe relațiile feudale ale muncii de clacă, Ștefan I. Moscu este preocupat să introducă pe moșiile sale unele elemente capitaliste de natură să ridice valoarea produselor agricole și să le transforme în mărfuri pentru export. Bazîndu-și comerțul de export nu numai pe producția agricolă a propriilor moșii, ci pe aceea a întregii țări, el a contribuit la stimularea gospodăriei țărănești și moșierești în direcția producției de mărfuri pentru export, imprimînd producției agricole un caracter comercial.

Pornind de la principiul că „beneficiul trebuie asigurat încă de la achiziționarea mărffi” și avînd o orientare foarte precisă asupra piețelor de desfacere, Moscu își îndreaptă comerțul de export spre o marfă sau alta, spre

o piață sau alta, ținînd seamă de concurența străină atît pe piața de achiziționare, cît și pe cea de desfacere, cu tendința însă constantă de a lega producția de mărfuri românească de piețele Europei occidentale, ba chiar de a face un început de export și în alte continente.

Nedispunînd de un mare capital lichid, care nu avusese timpul să se acumuleze în puținii ani de libertate a comerțului, manipulînd mai mult creditul său pe piața europeană, Moscu, în calitate de bancher, și-a extins operațiile de credit dîncolo de nevoia afacerilor sale de export, punîndu-și creditul în folosul Vistieriei Țării Românești — căreia îi îlesnește un împrumut extern de la bancherul vienez Simon Gh. Sina — în folosul domnitorului Al. D. Ghica și în folosul prietenului Cristofor Sachelarie. În situația generală a țării după ani îndelungați de stăpînire străină, cu livrări militare neplătite, cu vistieria secătuită prin neîncasarea datoriilor pentru sare de la turci și prin cheltuielile pentru instaurarea domniei și plata haraciului, începuturile promițătoare ale comerțului de export efectuat de Casa comercială Moscu se încheie în 1837 prin faliment.

Ca industrieaș, Moscu face începutul anevoios al unei exploatare miniere românești la Baia de Aramă și se străduiește pentru valorificarea industrială și a altor bogății naturale ale țării.

Evoluția Casei comerciale Moscu în cei peste 50 de ani de existență oglindește în mic eforturile și obstacolele economiei românești din această perioadă de trecere de la forme feudale, învechite, la cele capitaliste, moderne.

Résumé

Continuant la première partie, publiée dans la Revue d'Archives An. LII, vol. XXXVII, no. 3, p. 256—270, la deuxième partie de l'étude sur la Maison commerciale Moscou de Bucarest, traite l'activité de celle-ci pendant 1829—1837, sous plusieurs aspects.

Des données documentaires sur la composition du domaine Moscou attestent qu'il a été l'un des plus grands de la Valachie, son exploitation par des administrateurs ou fermiers ayant pour but d'imprimer à la production agricole un caractère commercial. Pour produire des marchandises d'exportation, Moscou a fondé sur ses domaines abattoirs, laveries pour la laine; il s'est préoccupé de l'importation de graines sélectionnées, de l'organisation du travail agricole par des agronomes. Par des massives achats de produits agricoles et animaliers pour l'exportation, provenant de autres propriétaires fonciers et des paysans, Moscou a eu le rôle de stimuler l'économie agricole de la Valachie et de la Moldavie aussi, les deux Principautés servant comme base d'approvisionnement de son commerce d'exportation. L'étude nous offre aussi des informations documentaires sur la façon dans laquelle l'application du Règlement Organique s'est réfléchi sur ses domaines, sur la résistance des paysans envers la loi de corvée et sur l'opposition des citoyens libres de Baia de Aramă d'être assimilés aux serfs.

L'activité d'exportation est présentée dans son développement, an par an et pour chaque marchandise séparément: suif, fromage, beurre, peaux, laine, céréales, graines de lin, haricot etc. En faisant valoir l'avantage qu'on aient les témoignages

²²⁹ Ibidem, ms. 812, p. 93—98, 772—774, 784—786, 897—899; ms. 829, f. 6—6 v., 15—15 v.; ms. 833, p. 273—276, 337—338, 726—728, 1419—1420.

²³⁰ Ibidem, ms. 833, p. 316—317, 1731; ms. 815, f. 37; ms. 812, p. 627—628, 658, 693—694, 705, 732; ms. 814, p. 517.

²³¹ Ibidem, ms. 833, p. 280, 299.

d'un contemporain (les lettres de Moscou et les lettres de voiture) sur les statistiques douanières du temps, pauvres en données et parfois incomplètes, l'étude met en lumière les conditions concrètes dans lesquelles s'est développé le commerce d'exportation, en retenant des riches données concernant le volume d'exportation, l'évolution des prix d'achat et de vente, des frais pour transport et assurance, bénéfice. Esprit vif, dans la concurrence avec les exportateurs autochtones et étrangers, Moscou nous transmet souvent des informations non seulement sur son propre export, mais sur tout l'export de la Valachie, sur la tendance de lier la production marchande roumaine aux marchés de l'Europe occidentale, et même sur les commencements d'un export roumain dans des autres continents.

Comme banquier, Moscou faisait des opérations de banque avec des monnaies et lettres de change, employant son crédit à Odessa, Constantinople, Marseille, Trieste, Livorno et Vienne et en spéculant des différences du cours d'une marchandise à l'autre et la dépréciation continue de la monnaie turque. En élargissant son crédit au-delà des ses propres affaires, en le posant au bénéfice de la trésorerie de la Valachie — à laquelle il facilite un emprunt extérieur chez le banquier viennois Simon G. Sina et aussi au bénéfice du hospodar Al. D. Ghika et de son ami Cristofor Sachelarie, ne pouvant pas encaisser les dettes de ses propres débiteurs, Ștefan I. merce d'exportation à peine échappé au monopole turque, devançant l'avoie sur laquelle l'économie roumaine s'est développée ensuite, des formes féodales désuètes vers les formes capitalistes, ont été freinées par la situation générale du pays, avec une trésorerie épuisée à cause des longues années d'interventions étrangères, avec de livraisons militaires non payées etc.

En manipulant plus le crédit qu'un capital comptant, qui n'avait pas encore le temps de prendre consistance, il était naturel que Moscou fasse comme plusieurs autres marchands et banquiers du temps.

L'étude offre aussi des informations sur l'activité d'industriel de Moscou: les rudés commencements de l'exploitation minière de Baia de Aramă, les efforts pour fonder une fabrique d'indigo, la construction d'un moulin systématique, l'exploitation des abattoirs, et d'une lavie pour la laine etc.

wool, grain, flax seeds, bean, a.s.o By turning into account the evidences given by that contemporary (Moscu's correspondence and the letters of conveyance) about the custom statistics of the time poor in data and often incomplete, the article brought forward the concrete conditions in which the export trade developed, pointing out rich data regarding the export volume, evolution of sale and purchase prices, transport and assurance expenses and profit. Always being very keen in the competition with the autochthonous and foreign exporters, Moscu gives us information not only about his own export trade but also about the entire export of Wallachia, about his tendencies to connect the Romanian products with the Western markets and even about the beginnings of the Romanian export to other continents.

As a banker, Moscu made bank operations with currency and bills, employing his credit in Odessa, Constantinople, Marseille, Trieste, Livorno and Vienna and speculating both the differences of the rate of exchange in various markets and the ceaseless devaluation of the French currency.

By extending his credit beyond his own business and putting it for the benefit of the Wallachian treasury — to which he facilitated an external loan from the Viennese banker Simon G. Sina — as well as for the benefit of the hospodar Al. D. Ghika and of the friend Cristofor Sachelarie, and on the other hand being unable to cash up the debts from his own debtors, Ștefan I. Moscu became bankrupt in 1837. The promising starts of an export trade recently released from under the Turkish monopoly, anticipating the way of the Romanian economy development from the old feudal forms towards the capitalist ones, were hampered by the general condition of the country with the treasury impoverished by the long periods of foreign interventions and with military deliveries unpaid etc.

Manipulating more the credit than the ready capital, that had not time enough to be well organized, it was natural indeed that Moscu, like many other merchants and bankers of the time failed.

The study brings also information in connection with Moscu's activity as manufacturer: the difficult start of the mine working at Baia de Aramă, the endeavours to set up a Clue dye factory the building up of a systematic mill, the working of the slaughter houses, cheese dairies and of the wool laundry.

Précis

In the sequel of Part I published in *Revista Arhivelor* Year LII, vol. XXXVII, No. 3, p. 256—270, the second part of the study concerning the Commercial House Moscu in Bucharest is dealing with its activity between 1829—1837 considered under various points of views.

Documentary data on Moscu's domain attest that it was one of the biggest in Wallachia, and that its exploitation through tenants aimed at giving a commercial character to the agricultural output. In order to produce goods for export, Moscu established on his estates: slaughter houses, wool laundries, cheese dairy, and a systematic mill and he was concerned too with the improvement of the soil, the import of the selected seeds and the guiding of the agricultural labour by the help of the agronomist.

By massive purchases of agricultural and animal produces, from the other landowners and from the peasants, Moscu gave a stimulus to the agricultural economy of Wallachia and even to that of Moldavia, both the Principalities serving as a supply base for his export trade. The study offers, as well, some documentary information concerning the influence of the *Règlement Organique* upon Moscu's estates, the peasants' resistance to the law of corvée and the opposition of the free peasants in Baia de Aramă to be assimilated to the bondsmen.

The export activity is presented in its year by year development and for each merchandise separately: animal fats, pressed cheese, butter, skins,

ASPECTE ALE DEZVOLTĂRII ÎNVĂȚĂMINTULUI DIN JUDEȚUL IALOMIȚA ÎN ANII 1831—1848

MIHAI COTENESCU

Imediat după luna iulie 1832 în județul Ialomița s-au petrecut o serie de transformări administrative materializate în reorganizarea plășilor, separarea puterii executive de cea judecătorească prin înființarea Ocîrmuirii și a Tribunalului. În anul 1833 capitala județului va fi stabilită la Călărași.

Dezvoltarea economică a județului a fost posibilă datorită faptului că în această perioadă a început să fie folosit mai intensiv pămîntul Bărăganului, obținându-se importante cantități de cereale. Noile centre comerciale dezvoltate în cadrul localităților mai importante de pe linia Dunării, sporul important de populație primit de ele împreună cu măsurile luate de Eforia Școalelor Naționale și

Vornicia Treburilor din Lăuntru au dus, încetul cu încetul, la dezvoltarea învățământului printre tinerii ialomițeni.

În septembrie 1831 Vornicia Treburilor din Lăuntru a cerut Ocîrmuirilor de județ să reînființeze școlile în orașele capitală de județ. În Circulara trimisă de Vornicie către Ocîrmuirea de Ialomița se arată că „Învățătura este cea întâi poienită pentru deșteptarea neamului omenesc”¹. În județul Ialomița, la Urziceni, de exemplu, exista o școală încă din anul 1826, dascăl al copiilor fiind Mihalcea Parfenie.

Paralel cu acest ordin a fost difuzată de Vornicie, în toate satele, o chemare iscălită de marele vornic Alexandru Filipescu, care se adresa cetățenilor Țării Românești: „toate neamurile luminate ale Europei și-au luat în vederea luminării prin vrednice silințe, întemeind academii nu numai prin orașele vestite, dar și prin satele cele mai neînsemnate. În țara noastră din pricina întâmplărilor ce au avut, nu s-au putut întemeia școli în cuprinsul principatului, dar acum cu organizarea acestei țări s-au pus pe drumul potrivit și s-au statornicit prin noi așezăminte după Regulamentul organic”².

Cu toate eforturile depuse de ocîrmuirea de județ și intervențiile repetate ale Vorniciei din Lăuntru pînă în anul 1834, problema școlii din Urziceni nu a putut fi rezolvată, cu tot eoul pe care l-a trezit în rîndul populației³.

După ce capitala județului a fost mutată la Călărași în aprilie 1833 s-au luat o serie de măsuri pe plan local pentru ridicarea și funcționarea unei școli. Călărășenii, încă din anul 1832, și-au dat copiii la învățătură pe lângă biserica țîrgului, unde aceștia învățau ceaslovul supravegheați de preotul Anastasie⁴.

Vornicia din Lăuntru a decis pînă la urmă ca localul școlii din Călărași să fie construit prin folosirea veniturilor comunei țîrgului Călărași pe anii anteriori⁵. Paralel cu aceasta, prin jurnalul Ocîrmuirii din septembrie 1833 s-a hotărît ca fiecare locuitor să contribuie cu o sumă de bani pentru construcția încăperilor de școală⁶.

Pentru construcția școlii naționale din Călărași s-a încheiat un contract cu polcovnicul Grigore Poenaru, arendașul moșiei Spitalului Colțea. Acesta va primi din partea comisiei țîrgului Călărași veniturile țîrgurilor Urziceni și Călărași provenite din vânzarea tutunului și trabucului pe o perioadă de 3 ani, venitul

provenit din taxa caicelor ce staționau în schela Călărași, precum și venitul provenit din taxa plugarilor și patentarilor de la Regulament pînă în 1834⁷.

Față de planul inițial antreprenorul s-a angajat să construiască un local alcătuit din 3 odăi, una mai mare pentru învățătura copiilor și 2 camere pentru locuințele dascălului⁸.

Pentru obținerea locului destinat construcției școlii Ocîrmuirea județului Ialomița va interveni pe lângă Epitropia Spitalului Colțea, care va da un loc pentru construcția școlii, în lungime de 18 stînjini și lat de 12 stînjini⁹.

Pentru procurarea materialului de construcție necesar, Comisia țîrgului a dat polcovnicului Grigore Poenaru 4 307 lei proveniți din veniturile orașului pe cei 3 ani anteriori, precum și suma de 2 307 lei strînși de la locuitorii țîrgului. La acești bani se mai adaugă și cei 6 330 de lei cu care a contribuit Vornicia din Lăuntru, țîrgul urmînd să fie absolvit timp de 3 ani (pînă în anul 1837) de a mai da orice obligație către stat¹⁰.

Construcția localului școlii din Călărași a început în decembrie 1834. În perioada cît școala s-a aflat în construcție, copiii țîrgului și-au săvîrșit învățăturile tot pe lângă chiliile bisericii orașului, învățați de către preotul Anastasie¹¹.

Tot în această perioadă din statisticile alcătuite de Ocîrmuire, rezultă că funcționau o serie de școli particulare prin unele sate din județ. Astfel, dintr-o statistică alcătuită de subocîrmuitorii de plăși, în cuprinsul județului existau în anul 1835, 11 școli particulare în care învățau aproximativ 300 de școlari¹².

În luna decembrie 1836 școala din Călărași a fost terminată¹³ și utilată cu mobilier compus din bănci, catedre, dulapuri și o tablă mare pentru care Comisia țîrgului a dat 1 033 de lei¹⁴. După ce școala a fost instalată cu mobilier, în camerele acesteia au fost aduși să învețe copiii țîrgului Călărași îndrumați de către preotul Anastasie¹⁵.

În urma solicitărilor făcute de Ocîrmuirea de Județ, Eforia Școalelor Naționale l-a numit în august 1837 ca profesor la școala începătoare din Călărași pe Ion Gherasim Gorjanul căruia i s-a cerut să înceapă neîntîrziat învățăturile¹⁶.

Acesta a sosit în Călărași pe data de 29 august 1837 și a luat contact cu oficialitățile locale. Probabil că profesorul avea tot temeiul să fie nemulțumit din cauza stării în care

¹ Arh. St. Călărași, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 2026/1831, f. 1—11. Condițiile de redeschidere a cursurilor erau destul de grele. Războiul, convoaiele militare străine, ciuma și holera care le însoțeau și lipsa de locuri adecvate au creat mari dificultăți reînființării școlii.

² *Ibidem*, f. 2.

³ *Ibidem*, fond Comisia Urziceni, dosar 829/1832, f. 5.

⁴ *Ibidem*, fond Poliția orașului Călărași, dosar 1326/1833, f. 24.

⁵ Pompei Samarianu, *Istoria orașului Călărași*, București, 1931, f. 125—128.

⁶ *Ibidem*, f. 128.

⁷ Arh. St. Călărași, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 7275/1834, f. 2.

⁸ *Ibidem*, f. 4.

⁹ *Ibidem*, f. 10.

¹⁰ *Ibidem*, fond Comisia Urziceni, dosar 1621/1834, f. 9.

¹¹ *Ibidem*, fond Poliția Călărași.

¹² *Ibidem*, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 7275/1834, f. 120.

¹³ *Ibidem*, f. 146.

¹⁴ *Ibidem*, fond Comisia țîrgului Călărași.

¹⁵ *Ibidem*, fond Poliția Călărași, dosar 109/1836, f. 11.

¹⁶ *Ibidem*, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 7275/1834 f. 186.

a găsit școala, din moment ce, ca urmare a raportului său către Eforia Școalelor Naționale¹⁷. Comisia târgului Călărași a mai dat o sumă de bani pentru lucrările camerei destinate învățătorilor și cumpărarea a 40 table de scris și clopoțel¹⁸.

Copiii târgului Călărași au aflat desigur despre sosirea noului lor profesor, deoarece urmăreau zilnic pregătirile ce se făceau pentru începerea învățăturilor. Locuitorii târgului și cei din satele de prin împrejurimi au fost anunțați printr-o proclamație că, la 7 noiembrie 1837, urmează a se deschide învățăturile de la școala națională din Călărași¹⁹.

Deschiderea festivă a cursurilor în ziua amintită a fost întâmpinată cu entuziasm. Alături de autoritățile târgului a participat un mare număr de locuitori cît și majoritatea copiilor de vîrstă școlară din Călărași²⁰. În primul an școlar 1837–1838, cursurile începătoare ale clasei I au fost frecventate de 85 de școlari din Călărași și târgul Măgureni²¹.

Începînd din anul 1838 va începe o nouă etapă în evoluția învățămîntului ialomițean, marcată de apariția școlilor începătoare la sate, controlate de stat.

Încă din luna ianuarie a anului 1838, Vornicia Treburilor din Lăuntru, împreună cu Eforia Școalelor Naționale au luat măsuri pentru ca profesorii școlilor naționale din orașele capitală de județ să fie răspunzători de întreaga activitate școlară din cuprinsul județului ori să controleze activitatea dascălilor de prin sate „pentru știința și învățăturile ce le predau”²².

Un eveniment deosebit pentru elevii de la școala începătoare din Călărași l-au constituit examenul de la sfîrșitul anului și serbările școlare. Acestea au fost anunțate atît oficialităților cît și populației din târgurile acestea, iar ele s-au ținut cu fastul cuvenit. Ocîrmuitorul de Poliție, în raportul către Vornicie, arată că acest examen a avut loc „în fața mădularilor administrative, judecătorești și obștești și toată lumea nu a putut crede că niște copii așa de mici „în scurta vreme de 5 luni au putut cunoaște o mulțime de învățături înalte și încîntătoare din care tot ascultătorul rămase pătruns de o mirare nepusă și de o bucurie nemărginită”²³.

Un asemenea raport a fost înaintat și Eforiei Școalelor Naționale în care, paralel cu cele arătate mai sus, se aduceau mulțumiri profesorului pentru silința depusă²⁴.

La 14 ianuarie 1838 Vornicia din Lăuntru trimitea o circulară Ocîrmuirii județului Ialomița în care cerea să fie înființate școlile la sate „școli de învățatură copiilor, învățați de către preot sau candidat, plătit cu cite

2 khile de bucate de la magazia de rezervă și 2 lei pe an de fiecare casă”. Bucatele urmau să fie date la Sf. Gheorghe și Sf. Dumitru²⁵. În încheiere se cerea ca Ocîrmuirea să se înțeleagă cu proprietarii pentru găsirea încăperilor de școală necesare învățaturii copiilor, iar anul școlar era stabilit să se desfășoare între 1 noiembrie și 25 martie a anului următor, vremea începerii muncii săteanului la arătură²⁶.

Ocîrmuirea a dat ordin autorităților plășilor să se ocupe de înființarea de școli prin satele județului. Acestea raportau că privesc cu toată atenția înființarea lor prin sate, dar au întâmpinat o serie de greutăți din partea arendașilor și proprietarilor care, nedorind creșterea gradului de instruire a copiilor de țărani²⁷, refuzau să deschidă școli și ațîțau pe aleșii satelor contra ȋrcovnicilor, sau pe unii locuitori care declarau că nu doresc să-și trimită copiii la școală sub pretextul că îi folosesc la munca cîmpului, iar pe ȋrcovnici îi ațîțau să nu fie mulțumiți cu leafa pe care o primeau²⁸.

Constatîndu-se că ȋrcovnicii erau ținta atenției tuturor proprietarilor care căutau prin tot felul de mijloace să-i impună la capitație și să le mărească obligațiile față de ei, Vornicia din Lăuntru va decide ca ȋrcovnicii să fie „scuțiți de clacă și de dijmă iar în cazul cînd sînt trecuți la capitație, aceasta să fie plătită de cutia satelor”²⁹.

Aleșii satelor au comunicat subocîrmuitorilor de plăși, care la rîndul lor au raportat ocîrmuirii de județ, numele tinerilor cu învățatură și al ȋrcovnicilor care știau să scrie și să citească.

Printre cei desemnați se numărau Teodorache Puncărea din Vlădeni, Dinu Popa Radu din Hagieni, Radu Colceag din Bucu, Radu și Popa Barbu din Tîndărei, Necula dascălul din Piuța Petrei, George Avram din Giurgeni³⁰. În total au fost desemnați peste 88 candidați care trebuiau să vină la școala începătoare din Călărași pentru înscrierea învățătorilor. Se vor prezenta în luna octombrie 23 de candidați din satele cele mai apropiate.

Acestora li s-a dat de către Ion Gherasim Gorjanul unele indicații asupra modului cum trebuie desfășurate și purtate învățăturile școlare.

După ce au primit primele instrucțiuni, aceștia au fost trimiși pe la satele lor pentru a deschide școlile.

²⁵ *Ibidem*, f. 19, 21. Eforia Școalelor Naționale cerea în circulara sa adresată profesorului Școlii Naționale din Călărași ca, în cel mai scurt timp, să fie luate toate măsurile ca ȋrcovnicii și grămăticii de prin sate să fie trimiși la școala publică din Călărași, să fie luate toate măsurile pentru asigurarea bucatelor și banilor cuvenți acestora.

²⁶ *Ibidem*, f. 7.

²⁷ *Ibidem*, f. 33.

²⁸ *Ibidem*, fond Subocîrmuirea plășii Borcea, dosar 106/1838, f. 9.

²⁹ *Ibidem*, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 3617/1838, f. 29.

³⁰ *Ibidem*, f. 39.

¹⁷ *Ibidem*, f. 188.

¹⁸ *Ibidem*, f. 189.

¹⁹ *Ibidem*, f. 196.

²⁰ *Ibidem*, f. 204.

²¹ *Ibidem*, dosar 3617/1838, f. 3.

²² *Ibidem*, f. 5.

²³ *Ibidem*, f. 6.

²⁴ *Ibidem*, f. 11.

Marea majoritate a candidaților au cerut aleșilor satelor ca învățăturile să înceapă la 1 noiembrie 1838. Unii au reușit să deschidă cursurile școlilor, dar mulți vor întâmpina lipsa de înțelegere a proprietarilor și arendașilor locali. Astfel, Nicolaie Alimon candidatul satului Sudiți, raporta ocîrmuirii locale că proprietarul satului nu-și dă silința pentru înființarea școlii, iar arendașul moșiei, învertat potrivit școlii ocupînd cu locuința sa Casa Sfatului destinată aleșilor, împiedica deschiderea anului de învățămînt. Mai mult, învățătorul-candidat a fost impus la plata celor 4 sferturi, iar arendașul i-a luat cu sila boii din ogradă și îi ținea fără judecată.

Mulți candidați au deschis școli în case particulare luate cu chirie de la locuitori, pe care de multe ori aceștia le plăteau din banii ce li se cuveneau pentru simbrie³¹.

Pentru a vedea dacă Ocîrmuirea județului Ialomița a pus în aplicare înființarea școlilor începătoare de prin sate, Vornicia Treburilor din Lăuntru solicita la 18 noiembrie 1838 să i se comunice în cite sate s-au înființat școli, cînd a început predarea învățăturilor, la cite sate s-au clădit încăperile de școală și cîți candidați au săvîrșit cursul învățăturilor³². Potrivit rapoartelor trimise de subocîrmuitorii de plăși Ocîrmuirii, rezultă că în județul Ialomița existau 63 de școli începătoare la care erau înscriși 1 295 de elevi³³. Cele mai multe școli funcționau în plășile Bălți și Borcea. Plasa Ialomița însă nu avea nici o școală³⁴.

O altă circulară trimisă de Vornicia din Lăuntru cerea Ocîrmuirii județului Ialomița să comunice de urgență numele satelor mai mari din centrul plășilor, pentru a fi numiți în acestea primii revizori școlari³⁵. Ocîrmuirea județului a desemnat ca centre mai importante satele Cocargea (plasa Borcea), Tîndărei (plasa Bălți), Rasi (plasa Ialomița) și tîrgul Urziceni.

Primul an școlar 1838—1839 și-a încheiat activitatea în jurul datei de 1 aprilie după care candidații de prin sate au fost chemați din nou la școala normală din Călărași.

Odată ajuși aici aceștia au făcut în corpore o jalbă către ocîrmuire arătînd că aveau pagube și stricăciuni de cînd se aflau orînduiți în slujba candidației, deoarece, satele neavînd decît 20 de familii, primeau o prea mică leață pentru a-și întreține familia. În plus claca la care erau supuși și obligația de a plăti cărțile de învățătură le îngreua mult situația³⁶.

O parte din candidați a părăsit școala normală din Călărași datorită situației grele în care se aflau, fapt, de altfel, comunicat și de Gorceanu Eforiei Școalelor Naționale³⁷.

Începînd din luna noiembrie a anului 1839 din însărcinarea Departamentului Treburilor

din Lăuntru, Ocîrmuitorul județului va fi numit în fruntea Comitetului de Inspecție al Școlilor Începătoare, noul Comitet urmînd a se întruni lunar pentru a lua măsurile necesare bunei desfășurări a activității școlare³⁸.

Deseori acest comitet a luat în discuție jalbele candidaților, greutățile legate de construirea localurilor de școală și de cele mai multe ori a decis ca școlile să funcționeze la sfat și nu în casele luate cu chirie temporar³⁹.

Față de tendința unor preoți și proprietari care căutau să-i înlăture pe candidații din satele lor de la școli, Comitetul de inspecție va interveni energic pentru a o curma⁴⁰.

În satul Poiana, de exemplu, în urma intervenției hotărîte a Ocîrmuirii locale, candidatul care fusese nevoit să părăsească satul din cauza presiunilor exercitate asupra sa este repus în drepturi⁴¹.

Față de anul școlar 1838—1839, numărul copiilor care frecventau școlile a crescut cu mult mai mult în anul școlar 1839—1840. Paralel cu creșterea numărului de elevi se constată o sporire a numărului de școli prin satele unde existau anterior localuri de școală.

Potrivit statisticilor alcătuite de subocîrmuitorul plășii Borcea în cele 25 de sate ale plășii se găseau 22 de școli cu 395 de elevi, cei mai mulți aflîndu-se la școlile începătoare din Roseți (52), Jegălia (34), Făcăeni (21), Călărași-Vechi (22). În această plasă autoritățile au reușit să prindă în rețeaua școlară toate satele mai apropiate unele de altele⁴².

În cele 45 de sate ale plășii Ialomița funcționau 22 școli frecventate de 247 de elevi⁴³.

Potrivit statisticii întocmite de Ocîrmuirea județului Ialomița, în cuprinsul județului Ialomița la începutul anului 1840 se găseau 70 de școli frecventate de 1 409 elevi⁴⁴.

În cursul anului 1840 constatăm o serie de îmbunătățiri în domeniul învățămîntului. Pentru ca țîrcovnicii de prin sate să rămînă permanent însărcinați cu învățătura copiilor, Vornicia din Lăuntru a decis ca „fiecare enoriaș din satul unde funcționează școala să dea cite 2 lei pentru fiecare școlar, iar plata candidatului să fie făcută din cutia satului de două ori pe an”⁴⁵.

Școala din Călărași a fost înzestrată în vara anului 1840 cu o serie de cărți care vor constitui, în fapt, începutul primei biblioteci școlare de pe cuprinsul județului. Aceste cărți vor fi plătite cu banii dați de Comisia tîrgului în valoare de 534 de lei⁴⁶.

O problemă dificilă, pe care va căuta s-o rezolve în cursul anului 1840 Ocîrmuirea locală, va fi legată de construirea de localuri de școală. Faptul că în unele sate nu s-au luat măsuri corespunzătoare rezolvării acestor

³⁸ *Ibidem*, f. 472.

³⁹ *Ibidem*, f. 473.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 475.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, f. 507.

⁴³ *Ibidem*, f. 508.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 534.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 579.

⁴⁶ *Ibidem*, Comisia tîrgului Călărași, dosar 162/1838, f. 19.

³¹ *Ibidem*, f. 41.

³² *Ibidem*, dosar 3617/1838, f. 247.

³³ *Ibidem*, f. 320.

³⁴ *Ibidem*, f. 182.

³⁵ *Ibidem*, f. 202.

³⁶ *Ibidem*, f. 351.

³⁷ *Ibidem*, f. 353.

chestiuni, va duce, de pildă în plasa Ialomița, la înlocuirea subocîrmuitorului de plasă⁴⁷. Totuși, anul 1840 marchează mari eforturi făcute pentru construirea de școli începătoare, așa cum observăm, mai ales, în plasa Cîmpului, unde subocîrmuirea va accelera această activitate⁴⁸. Potrivit unei statistici întocmite de subocîrmuirea plășii Cîmpului în luna aprilie 1842 în satele de pe raza teritoriului său erau 11 școli terminate, iar altele 5 în curs de construcție⁴⁹.

Din rapoartele Ocîrmuirii trimise Departamentului din Lăuntru rezultă că în cursul anului 1842 în cuprinsul județului se găseau 50 de școli desăvîrșite, iar 6 în curs de construcție⁵⁰.

În vara anului 1842 candidații de învățători de prin satele ialomițene au fost din nou convocați pentru perfecționare la școala normală din Călărași. Convocarea, de mai lungă durată, s-a soldat pentru cei care au frecventat an de an cursurile de pregătire cu atestatul de învățători școlari. Au primit atestatul 22 de candidați din județul Ialomița⁵¹.

Tot în 1842 profesorul școlii normale din Călărași Ion Gherasim Gorjanul va fi transferat la școala normală din Ploiești, în locul său fiind numit de Eforia Școalelor Naționale Grigore Constantinescu⁵².

Noul profesor va continua cu aceeași abnegație munca depusă de predecesorul său, impulsînd desfășurarea în bune condiții a învățăturilor. În calitate de membru al Comitetului de Inspecție va vizita deseori satele din cuprinsul județului, cerînd Ocîrmuirii locale să-i sprijine pe aleșii satelor în construirea de școli și sprijinirea dascălilor în desfășurarea cursurilor. Urmarea a fost, creșterea numărului de noi localuri. În plasa Bălți s-au ridicat în anul 1843 construcția a 18 școli, la care se adăugau altele 6 în curs de ridicare⁵³.

Începînd din toamna anului 1843 vor intra în funcție și revizorii școlii. Sarcina lor era conform instrucțiunilor date de Eforia Școalelor de a „cerceta fiecare școală odată iarna și odată vara, pentru a vedea dacă învățăturile urmează la toate școlile, dacă materialele școlii sînt în bună stare, alcătuirea unei catagrafii cu școlarii care au frecventat școlile, modul de repartiere al cărților difuzate de Eforie și supravegherea candidaților ce trebuiau să vină la școala normală⁵⁴.

Recrutarea acestor candidați pentru postul de revizor școlar se făcea din rîndul aceluia care știau să scrie frumos și deslușit, care cunoșteau pe dinafară catehismul și o serie de lucruri legate de bolile vitelor. De asemenea, trebuiau să aibă o vechime de 3 sau 4 ani de învățămînt.

În luna decembrie 1843 Ocîrmuirea județului Ialomița comunica Departamentului din Lăuntru că au fost numiți ca subrevizori școlari la plasa Borcea Stan Jiteanu, la plasa Bălți George Avrănescu, la plasa Cîmpului Tânase Stoica, iar la plasa Ialomița Bucur Sinca⁵⁵.

De asemenea, tot în cursul anului 1843 se va cere Ocîrmuirii de Ialomița ca aleșii satelor să încheie contracte cu candidații de prin sate, aceștia fiind obligați să învețe copiii satelor pe timp de iarnă, iar vara să meargă la școala normală cite 4 luni pe an. Candidații nu puteau fi schimbați din slujbă decît cu acordul Eforiei Școalelor Naționale⁵⁶.

În toamna anului 1844 Departamentul Vorniciei Treburilor din Lăuntru va introduce un nou sistem de plata retribuției învățătorilor și candidaților din sate. Potrivit noii reglementări pîrcălabii și aleșii satelor aveau obligația de a lua de la fiecare familie cite 20 de parale pentru plata dascălului fără deosebire de clasă socială⁵⁷.

La încheierea anului școlar 1844—1845 se constată că în rețeaua școlară au fost cuprinși mai mulți copii față de anii anteriori. În cele 64 de școli existente care cuprindeau copii din 136 de sate se găsea înscris un număr de 1757 de elevi. Cei mai mulți se găseau în plasa Borcea, unde în 20 de școli se aflau 433 elevi⁵⁸.

În toamna anului 1844 toate școlile din județul Ialomița au fost înscrise pe table lancasteriene necesare scrisului școlarilor. Pentru cele 64 de școli existente în cuprinsul județului Ialomița în luna noiembrie 1844 s-a dat un număr de 1279 de table lancasteriene⁵⁹.

În primăvara anului 1845 vor fi schimbați și revizorii școlari de la plășile județului Ialomița. Din cei care fuseseră anterior au rămas în continuare doar Stan Jiteanu la plasa Borcea, noii revizori școlari fiind: Urse Hristescu la plasa Bălți, Ion Popa Ion la plasa Ialomița și Neagu Minculescu la plasa Cîmpului⁶⁰.

Începînd din luna ianuarie a anului 1846 vor începe să fie întocmite de către subocîrmuirile de plăși primele liste de plată ale învățătorilor și candidaților din cuprinsul județului Ialomița. Întocmite trimestrial de subocîrmuitori, listele erau depuse la vîstieria Ocîrmuirii, în ele trecîndu-se numele satului,

⁴⁷ *Ibidem*, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 3617/1830, f. 602.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 684.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar 2409/1842, f. 3.

⁵⁰ Pompei Samarianul, Istoria orașului Călărași, f. 128.

⁵¹ Arh. St. Călărași, fond Prefectura județului Ialomița, dosar 2409/1842, f. 19. Printre cei 22 se aflau: Radu Popa Iordache din Crunți, Oprea Popa Toma din Crăsan, Constantin Popa Constantin din Grindu, Mihai Călescu din Albești, Costache Ciochinaru din Andrășești, Niță Streche din Slobozia, Costache Oprea din Fetești, Nicolae Santescu din Făcăeni, Stan Jiteanu din Dudești, David Teodorescu din Ceni, Ștefan Popa Dumitru din Mănucu.

⁵² *Ibidem*, dosar 2409/1842, f. 22.

⁵³ *Ibidem*, f. 50.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 62.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar 1484/1843, f. 9.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 11.

⁵⁷ *Ibidem*, dosar 1244/1844, f. 25.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 36.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 39.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 46.

numărul de familii existente și suma cuvenită învățătorului. Din aceste liste de plată rezultă că în prima jumătate a anului 1846 era în cuprinsul județului Ialomița un număr de 80 de învățători pentru cele 136 de sate ale județului⁶¹.

Învățătorii și candidații erau din ce în ce mai mult ajutați în activitatea lor de către subocîrmuitorii de plăși, aceștia urmărind deseori activitatea zilnică pentru buna desfășurare a învățămîntului. Multe rapoarte oglesc modul în care își făceau unii dintre ei datoria și măsuri care mergeau pînă la înlăturarea din slujba candidației a celor care lipseau de la școală cu săptămîinile sau care nu-și îndeplineau obligațiile asumate prin contract cu satele. Așa s-au petrecut lucrurile în satele Bărbulești și Cotorca și în satele Gildău, Făcăeni, Boșneagu, Dudești, Slobozia, Sărățeni, Cosîmbești și Crunți⁶².

În luna februarie a anului 1846 Ocîrmuitorul județului Ialomița, Iorgu Manu făcea o inspecție la școala începătoare aflată în târgul reședință de județ — Călărași. Asupra acestei inspecții Ocîrmuitorul raporta Eforiei Școalelor Naționale: „am aflat școlarii acestei școli bine deprinși la citit, scris și rugăciune, catehism, istoria românilor, cele 4 operațiuni de aritmetică cu numere întregi, la propoziții și la cunoștințe uzuale, mai ales că sînt prea mici și de puțină vreme intrați la școală⁶³.

Ocîrmuitorul județului Ialomița, absolut al colegiului național Sfîntul Sava, va participa și asista și la examenul public al școlilor din unele sate ale județului Ialomița. De pildă, în ziua de 25 martie 1846 va fi prezent, alături de aleșii satului, la examenul școlărilor din Grindu, iar pe data de 28 martie la Broșteni. El raporta că a văzut luminarea copiilor, iar pe părinți mulțumiți de modul în care copiii lor au răspuns la examene⁶⁴.

În luna iunie 1846 la examenul public al școlii din Călărași, au fost invitați să participe și învățătorii din satele județului Ialomița. Despre acest examen școlar Grigore Constantinescu raporta Eforiei Școalelor Naționale: „școlari însuflețiți de darul învățăturilor cu o simțitoare emulație au dat socoteală de știința cîștigată în cursul anului⁶⁵.

În toamna anului 1846, odată cu reluarea activității de învățămînt a crescut numărul școlilor nou construite față de perioada anterioară. În plasa Bălți în cele 27 de sate existau 21 de școli noi, iar în plasa Cîmpului 16 școli desăvîrșite și 4 în curs de construcție. În total numărul școlilor recent construite se ridică la 25 față de numai 10 cîte s-au construit în anul 1845⁶⁶.

Datorită creșterii numărului de elevi la școala începătoare din Călărași, s-a pus pro-

blema aducerii unui nou profesor sau al unui învățător din împrejurimi. La raportul făcut de Ocîrmuire asupra acestei necesități, Departamentul Treburilor din Lăuntru recomanda să fie luat ca începător un preot plătit cu 2 lei pe lună de către locuitorii târgului Călărași⁶⁷.

Din toamna anului 1846 listele de plată ale învățătorilor de prin sate vor fi întocmite de către profesorul școlii normale. Listele dădeau o situație exactă a tuturor familiilor din toate satele, numele candidatului și perioada încadrării lui. În cazul cînd satul nu avea candidat, suma cuvenită salarizării acestuia rămînea ca rezervă⁶⁸.

Despre activitatea desfășurată de candidați, Constantinescu era informat de jurații sateilor. De pildă, la 6 iunie 1847 preoții din Căzănești îi aduceau la cunoștință că Grigore Nicolaie candidatul nu-și urma datoriile sale⁶⁹.

În urma acestei jalbe se va face o cercetare la fața locului care va confirma relatarea juraților satului și ca atare candidatului necorespunzător a fost îndeputat din slujbă⁷⁰.

Din cataografia întocmită de Grigore Constantinescu în anul 1847 rezulta că în cuprinsul județului Ialomița din totalul de 11 144 de familii 198 erau de boieri (neamurile), 40 de familii aparțineau categoriei de postelnice, 290 de familii erau de mazili, 158 de familii de patentari, 35 de familii de surugii și 9 880 familii birnice⁷¹.

Aceste familii trebuiau să dea 4 158 de lei pentru plata trimestrială a candidaților. Din banii ce constituiau rezerva, profesorul școlii normale din Călărași a cumpărat pentru elevii din județ o serie de materiale didactice (tablouri, cărți) trebuincioase procesului de învățămînt⁷².

O parte din cărțile cumpărate erau dăruite copiilor merituosi cu prilejul serbătorilor școlare, iar o altă parte era folosită pentru cumpărarea de manuale de caligrafie pentru elevii merituosi de prin sate⁷³.

Datorită faptului că numărul copiilor care frecventau școala normală din Călărași era în continuă creștere, în toamna anului 1847 copiii satului Măgureni au început să învețe într-un local de școală din satul lor sub îndrumarea învățătorului Stan Jiteanu⁷⁴.

În luna septembrie în urma intervenției făcute de Grigore Constantinescu pe lângă Eforia Școalelor a mai fost numit la școala începătoare din Călărași învățătorul George Derde⁷⁵.

În prima perioadă a anului 1848 Ocîrmuitorul județului Ialomița, însoțit de către Grigore Constantinescu, vor face o serie de inspecții pe la școlile începătoare din județul

⁶⁷ *Ibidem*, f. 92.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 94.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar 717/1847, f. 9.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 11.

⁷¹ *Ibidem*, f. 23.

⁷² *Ibidem*, f. 29.

⁷³ *Ibidem*, f. 37, 39.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 41.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 49.

⁶¹ *Ibidem*, dosar 874/1846, f. 19.

⁶² *Ibidem*, f. 29.

⁶³ *Ibidem*, f. 36.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 39.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 70.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 89.

Ialomița. În luna martie 1848 au inspectat școlile din satele Crăsani, Ciocina și Sărăteni unde au constatat că lipsesc semiceruri, cărți de școală, mese de scris, table de socoteli și dulapuri pentru tablele lancasteriene⁷⁶.

Pentru a-i obliga pe locuitorii satelor să-și trimită copiii la școală, Ocirmuirea județului Ialomița va institui și sistemul amenzilor care trebuia aplicat de aleșii satelor. Ialomițeanul care nu-și trimitea copilul la școală era amendat lunar cu 20 de parale, amenda fiind stabilită în funcție de numărul de zile de absență a copilului de la școală⁷⁷.

Cu banii scoși din amenzi, Ocirmuirea județului Ialomița cumpăra cărți necesare copiilor⁷⁸.

Din luna aprilie a anului 1848 se introduce o nouă metodă de plată a învățătorilor și candidaților. Potrivit instrucțiunilor trimise de Departamentul Treburilor din Lăuntru, leașa învățătorilor plătită de vistieria județului era înminată acestora de 2 ori pe an, într-o zi stabilită de Ocirmuire. Pentru primire învățătorul semna într-o condică. Învățătorii erau obligați să vină anual câte 2 luni la școala normală din Călărași⁷⁹.

Practica susținerii examenelor la sfârșitul anului, în luna aprilie, s-a extins la toate școlile de pe raza județului, iar subocirmuitorii de plăși raportau Ocirmuirii desfășurarea lor, rezultatele obținute și ceea ce este sugestiv, faptul că copiii dajnicilor erau bine deprinși cu învățăturile⁸⁰.

În timpul revoluției din anul 1848 școlile au fost închise. Grigore Constantinescu, profesorul școlii normale din Călărași se afla în iunie 1848 în București, el stînd acolo pînă în luna august 1848⁸¹.

După întoarcerea sa de la București va încerca să-i adune din nou pe candidații de prin sate la învățătura pregătitoare. Cu acest prilej el se adresa noii administrații locale cerînd sprijinul în chemarea învățătorilor, dar noul administrator îi va răspunde că o parte din candidați nu vor mai fi primiți la școala națională din Călărași, deoarece au fost membri ai gărzii naționale din satul lor, iar alții au fost amestecați în evenimentele de la sate⁸². De pildă candidatul satului Grindu a fost declarat element foarte turbulent deoarece a ars în fața consătenilor săi textul Regulamentului organic, iar cel din satul Ciocina s-a ridicat contra proprietarului⁸³.

În urma ordinului difuzat de Departamentul din Lăuntru în luna septembrie 1848, Administrația de Ialomița a decis ca școlile din cuprinsul județului să fie închise, iar mobila lor să fie dată în primire aleșilor satului⁸⁴. Localul școlii din Călărași a fost

ocupat de o companie a armatei otomane care l-a transformat în spital pentru bolnavi. Deși școlile din județul Ialomița au fost închise pînă în primăvara anului 1849, totuși, din inițiativa locuitorilor, în anumite sate s-au redeschis școli particulare în care învățăturile erau predate de candidați plătiți de părinții copiilor cu cîte 2 lei pe lună. Administrația de județ însă va face intervenții energice pe lîngă subadministrațiile de plăși pentru ca această formă de învățămînt să fie desființată⁸⁵.

Perioada anilor 1831—1848 a fost prima etapă legată de dezvoltarea învățămîntului din județul Ialomița. Ea va arăta dragostea pentru știință de carte a populației așezată în satele Bărăganului și va deștepta setea de cunoaștere a tinerilor din această parte a țării.

Résumé

L'auteur présente dans cet étude, en employant des sources documentaires conservées dans les Archives de Călărași le développement de l'enseignement dans le district de Ialomița pendant la période de 1831 à 1848. Les innovations introduits par le Règlement Organique ont embrassé aussi l'enseignement. Au commencement on a disposé de fonder de nouveau des écoles dans les villes chefs lieu de districts. A Călărași, le nouveau chef-lieu, cette disposition du Règlement Organique s'est réalisée en 1834 quand on a commencé la construction d'un nouveau local destiné à l'enseignement des enfants. On présente aussi la manière de l'organisation de l'école de Călărași, le système de l'enseignement et de rémunération des professeurs, la nomination de ceux-ci etc.

Dès l'année 1838 on a initié le système des écoles préparatoires dans les villages, sous le contrôle d'état. Les autorités du district Ialomița manifestaient une attention particulière pour l'établissement des écoles dans les villages, pour trouver des locaux dans lesquels ces écoles fonctionnent, pour établir les candidats qui devaient enseigner dans les écoles. Le premier an scolaire dans les villages, clos en 1839, a mit en relief les difficultés qu'on a dû éliminées ultérieurement. Le comité d'Inspection des écoles préparatoires a eu une grande contribution à l'organisation du processus du renseignement et fonctionnement des écoles, fait qui a eu pour résultat l'accroissement du nombre des écoles et des élèves dans les villages.

En 1840 on a constaté une série d'amélioration, dans le domaine du renseignements notamment dans la rémunération des instituteurs, la construction de la première bibliothèque scolaire sur le territoire du district, des nouveaux locaux pour les écoles etc.

Jusqu'à 1848 l'enseignement dans le district de Ialomița a connu une évolution qui a eu pour résultat le relèvement culturel de la population et le développement du désir de connaître des jeunes gens de cette partie du pays.

Précis

The author, by using the documentary sources kept at the State Archives in Călărași, presents the development of education in the district of Ialomița during 1831—1848. The renovations caused by putting into operation of the *Règlement Organique* included the education too. As a first step it was ordered the re-establishment of schools in the capitals of districts. At Călărași, the new

⁷⁶ *Ibidem*, dosar 789/1848, f. 9.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 26.

⁷⁸ *Ibidem*, f. 30.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 38.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 41.

⁸¹ *Ibidem*, f. 120.

⁸² *Ibidem*, f. 134.

⁸³ *Ibidem*, f. 136.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 141.

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 1359/1849, f. 3.

district capital, the construction of a new building dedicated to children's education began in 1834. There are presented too, the manner in which the schools were organized in Călărași, the educational system and teachers' remuneration, appointment of the teaching staff, etc.

Beginning with 1838 it was initiated the system of schools in villages that were under the State control.

The authorities of the Ialomița district manifested a particular care for the setting up of schools in villages, their future buildings and the designation of the candidates who were to teach in those schools.

The first school year in villages, that ended in 1839, pointed out some difficulties that had to be eliminated in the following period of time. The Committee for the Inspection of the Schools had an important contribution to the organization of the educational system and functioning of schools, owing to which the number of village schools and pupils augmented.

During 1830 there are noticed a lot of improvements in the field of education as regards the schools master's remuneration, establishment of the first school library in the district, construction of new school buildings and so on.

Until 1848 the education in the district of Ialomița had an evolution that raised the cultural level of population and developed the thirst for knowledge of the young people in that part of the country.

DEZBATEREA PROBLEMEI PRIVIND REVIZUIREA CONSTITUȚIEI ÎN ANII 1914—1916

EUFROSINA POPESCU

În condițiile frământărilor politice de la sfîrșitul anului 1913 privind reformele constituționale, I. I. C. Brătianu, șeful Partidului Național Liberal, revenit la putere la 2 ianuarie 1914, a anunțat imediat convocarea Corpului electoral care urma să se pronunțe asupra revizuirii Constituției în sensul reformelor anunțate, iar apoi alegerile pentru Constituantă. Alegerile din februarie 1914 au avut drept rezultat obținerea unei majorități co-virșitoare¹ din voturi de către partidul de guvernămînt. Aceasta s-a datorat faptului că liberalii promisese ră înfăptuirea reformelor și mai ales că folosiseră obișnuitele abuzuri și falsuri electorale.

Curînd după alegeri, la 21 februarie 1914, a avut loc deschiderea Adunării Legiuitoare. Pe băncile opoziției se aflau reprezentanți ai conservatorilor care sperau să împiedice revizuirea Constituției, 22 conservatori-democrați, unul independent în persoana lui N. Flevar și N. Iorga și A. C. Cuza².

Începînd cu deschiderea noului Parlament, lupta în jurul Constituției intră într-o nouă fază. Mesajul regal arăta că rostul noilor Adunări era acela de a desfășura o intensă activitate în scopul unei continue întăriri a

statului român, fără a pomeni de convocarea Constituantei. Se exprima însă încrederea că noul parlament va trece de îndată la discutarea măsurilor pentru înfăptuirea reformei agrare și electorale cărora urma să li se imprime „caracterul de armonie socială”³.

Mesajul regal de deschidere a Parlamentului constituind de fapt manevra lui I. I. C. Brătianu, a urmărit să exprime grija regelui pentru înfăptuirea reformelor în cadrul unei „armonii sociale” menite să tempereze luptele de clasă. Regele, sub presiunea liberalilor, a acceptat reformele impuse, deși personal regreta „convulsiile în care se arunca țara” tocmai acum cînd problema externă a fost rezolvată, pentru că din mărturisirile făcute lui Marghiloman, la 4 ianuarie 1914, considera că era nevoie de încă „doi-trei ani de liniște absolută”, iar Constituția actuală putea fi menținută „încă 3 ani”⁴.

În adresa de răspuns la mesajul regal se arată că Adunarea Deputaților este hotărîtă să treacă la înfăptuirea celor două reforme pentru care era necesară revizuirea pactului fundamental ce stă la baza organizării statului. La numai două zile de la citirea mesajului regal, în ședința Adunării Deputaților și a Senatului din 24 februarie 1914, s-a propus, din inițiativă parlamentară, modificarea Constituției*.

Declarația privind propunerea de revizuire a Constituției a fost elaborată de mai mulți deputați și senatori în comun pentru a exprima un punct de vedere unitar în ambele camere.

În declarație se face o expunere a argumentelor pentru care se impunea modificarea Constituției.

Principalul argument pleca de la ideea că pentru dezvoltarea în liniște a unui stat, cea mai sigură garanție o constituie respectarea Constituției. Dar pentru ca acest principiu să fie respectat se cerea ca, la rîndul ei, Constituția să fie permanent expresia fidelă „a stării reale a nevoilor acelei societăți”⁵. Dar cum în acel timp în Balcani au avut loc importante transformări, în fața cărora României îi revenise rolul de a menține echilibrul politic creat în 1913, apărea tot mai pregnant faptul că la rîndul ei, România se găsea într-un stadiu al evoluției față de care prevederile Constituției nu mai corespundeau tuturor nevoilor sale social-politice. De aceea, nici obiectivele⁶ politicii externe ale guvernului liberal nu puteau fi atinse fără o rezolvare corespunzătoare a principalelor probleme ce frământau viața internă a statului. În aceste împrejurări România se găsea în fața rezol-

³ „Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților”, ședința din 21 februarie 1914, p. 1.

⁴ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. I (1897—1915), Edit. Eminescu, București, 1927, p. 207.

* Conform art. 128 din Constituție, inițiativa revizuirii aparține puterii legiuitoare și regelui.

⁵ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913, 1914, f. 406; vezi și „Dezbateri Parlamentare Ad. Deputaților”, Ședința 24 februarie 1914, p. 23—25.

⁶ *Ibidem*.

¹ Sterie Diamandi, *Galeria oamenilor politici*, Edit. Cugetarea, București, f.a. p. 64.

² Constantin C. Giurescu, *Cuvîntările regelui Carol I — 1866—1914*, vol. II, Fundația pentru literatură și artă, 1939, p. 253.

vării a două mari probleme pe care le ridica dezvoltarea societății: una cu caracter social-agrar și alta în domeniul vieții politice. Pentru a rezolva problema agrară care constituia o primejdie pentru existența statului burghezo-moșieresc, declarația arăta că se impunea mărirea numărului proprietarilor mici cărora să li se dea posibilitatea să-și creeze un lot de pământ, care economicește să fie de sine stătător. Soluția găsită pentru a se ajunge la acest rezultat consta în intervenția statului care „în anume condițiuni și în schimbul unei drepturi și prealabile despăgubiri să se poată expropria marea proprietate”. Totodată, declarația arăta că liberalii, aveau convingerea că propunând această modalitate de expropriere, nu loveau în dreptul de proprietate ci dimpotrivă îl întăreau, întrucât prin această măsură se „armonizau interesele marii și micii proprietăți”, iar statul de acum înainte urma să se sprijine „pe o pătură numeroasă de oameni tot mai interesați a apăra principiul proprietății și a conlucra la echilibrul social”⁷.

Pentru aceste considerente, în declarație se cerea revizuirea articolului 19 din Constituție precum și a articolului 20 și 132 legate de cel dintâi. Problema sporirii numărului de proprietari mici trebuie să-și găsească reflectarea și pe terenul vieții politice în sensul lărgirii dreptului electoral. Argumentarea acestei de a doua probleme ce impunea modificarea Constituției, era bazată pe constatarea unei continue dezvoltări a conștiinței politice a maselor largi populare, susținută de curentul opiniei publice democratice care milita pentru dreptul ca acestea să participe la viața publică.

Prin modificarea sistemului electoral în sensul lărgirii lui se urmărea de fapt atragerea a cât mai mulți cetățeni la conducerea statului pentru a „face o operă... de consolidare politică și înfrățire socială”⁸. Și în această privință ieșea în evidență concepția guvernanților cu privire la teoria „armoniei între clase”. Sub influența lui C. Stere „Declarația” precizează că dreptul de vot trebuie să fie strâns legat totodată și de datoria cetățenească a prezentării la alegeri, din care cauză acest drept trebuie să fie și obligatoriu. Se propunea, în același timp, reorganizarea Senatului și a colegiului său electoral cu mențiunea de a i se păstra „caracterul de corp ponderator”. În declarație s-a mai făcut precizarea că era oportun să se prevadă modificarea și a altor texte din Constituție. În temeiul acestor considerații se propunea de către Adunarea Deputaților, conform art. 128 din Constituție modificarea a 35 de articole.

Din această declarație se desprind principalele probleme ce frământau societatea în acel timp și care impuneau revizuirea Constituției pentru a înscrie exproprierea și colegiul unic.

După prezentarea declarației în ambele camere legiuitoare s-a cerut urgentarea acestei propuneri menite să ducă la modificarea Constituției. La urgența cerută, C. C. Arion în numele Partidului Conservator a citit o declarație în care constata „cu atîncă mirare” graba cu care liberalii au venit cu propunerile de revizuire a Constituției la numai trei zile de la deschiderea Parlamentului și chiar înainte de a fi avut loc discuțiile asupra mesajului și de a se fi făcut precizări asupra conținutului și modalității de aplicare a celor două reforme. În consecință el declară că Partidul Conservator „consideră ca o siluire astfel de proceduri”.

Propunerea deputaților liberali de revizuire a Constituției a fost respinsă categoric de conservatorul P. P. Carp. De pe o poziție ferm reacționară, P. P. Carp vorbind, „nu în numele unui partid ci în numele unui trecut” a declarat că reformele preconizate de Partidul Liberal le considera „dăunătoare clasei țărănești, atingătoare de temelile Dinastiei și periculoase chiar pentru existența acestei țări”⁹.

Răspunzînd intervențiilor făcute de conservatorii P. P. Carp și C. C. Arion, I. I. C. Brătianu arăta că problema revizuirii Constituției era pusă în fața „oamenilor de stat conducători” încă „de mai înainte”¹⁰, dar după războiul din Balcani trebuia să fie adusă și în discuție opiniei publice.

Dacă această problemă a fost evitată în timpul războiului balcanic, acum, spune Brătianu ar fi „o necugetare dacă... o dată pusă chestiunea nu am crede că în timpul cel mai scurt” ar „trebui să se înfăptuiască”¹¹. I. I. C. Brătianu, ca exponent al burgheziei din Partidul liberal, interesată să se adapteze noilor împrejurări politice și să meargă în ritm cu evoluția societății, arată în replica dată lui P. P. Carp, care vorbise în numele trecutului, „că oricît de ilustru ar fi acel trecut, noi îndreptăm privirile noastre spre viitor. Noi trăim în prezent nu în trecut”. Dar, totodată el e nevoit să recunoască un fapt de care nu puteau să nu țină seama în orientarea politicii lor viitoare și anume de experiența tristă a „trecutului pentru a întări tot ceea ce a putut să fie bun într-însul, pentru a evita tot ceea ce a putut să fie primejdios și vătămător”¹². Iată, așadar, că în rațiunea guvernanților privitoare la necesitatea reformelor un rol important l-a avut teama lor de repetare a unor mișcări țărănești ca cele din 1907.

În cadrul aceleiași ședințe parlamentare, Dr. C. I. Istrate exprimînd punctul de vedere al

⁷ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 406, v. și „Dezbateri Parlamentare Adunarea Deputaților” ședința 24 februarie 1914, p. 13—25. (Pentru dezbaterile asupra modificării Constituției în 1914, a se vedea și I. I. C. Brătianu *Discursuri 1913—1914*, vol. IV, Edit. Cartea Românească, București, 1939).

⁸ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 437, 480.

⁹ Dezb. Parl. Ad. Dep., ședința 24 februarie 1914, p. 25, col. 2.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 25.

¹² *Ibidem*.

Partidului Conservator-democrat declara că acest partid înțelege necesitatea și urgența propunerilor făcute de către parlamentarii liberali și făgăduiește că va lua parte la discutarea lor¹³.

După discuțiile purtate în această ședință și cu toată opoziția conservatorilor s-a aprobat urgentarea reformelor în conformitate cu regulamentul de funcționare a corpurilor legiuitoare. Declarația cu propunerea de modificare a Constituției a fost trimisă spre dezbateri secțiunilor pentru a se pronunța dacă este îndreptățită cererea de revizuire a Constituției. A doua zi, la 25 februarie 1914, a fost întrunit comitetul de delegați format din 7 membri reprezentanți ai secțiunilor sub președinția lui M. G. Orleanu, alegând ca raportor pe C. Stere¹⁴.

Comitetul de delegați ai secțiunilor studiind propunerile de revizuire pornite din inițiativa parlamentară, găsește justificată propunerea de revizuire a Constituției, specificând că în afară de articolele privind reforma agrară și electorală se impunea modificarea și a altor articole ce prezentau sau care deveniseră inutile*. Făcând aceste considerații, Comitetul delegaților în unanimitate a aprobat propunerea de revizuire pe care a supus-o din nou spre deliberare Corpurilor Legiuitoare.

Conform tehnicii de modificare a Constituției*, în ședința corpurilor legiuitoare din 27 februarie 1914 s-a dat citire pentru prima dată declarației Comitetului de delegați ai secțiunilor asupra propunerii de revizuire a Constituției¹⁵.

Declarația a fost însoțită de un raport al Comitetului de delegați expus în Cameră de C. Stere, iar la Senat de N. N. Săveanu¹⁶. În acest raport se fac noi și importante considerații privitoare la necesitatea modificării Constituției fără a se face precizări concrete asupra conținutului reformelor.

Deși propunerea de revizuire se referea la un număr de 35 de articole din Constituție, în realitate, prin esența problemelor în discuție, modificarea Constituției în această etapă se identifică cu problema agrară și electorală, care reprezentau pe plan social-politic specificul celor mai acute contradicții din această vreme.

Raportul Comitetului de delegați aduce ca principal argument în susținerea propunerii de revizuire a articolului 19, necesitatea rezolvării inegalei repartitii a pământului între proprietatea mare și cea mică. În acest sens

arată că 3 milioane jumătate de hectare aparțineau la peste 1 milion de gospodării țărănești, în timp ce o suprafață de peste 4 milioane hectare constituie proprietatea a ceva mai mult de 1000 de familii. Excesiva creștere a proprietății funciare — constată raportul — poate duce la un dezechilibru economic și social primejdios și poate chiar să compromită tot viitorul național¹⁷.

Pentru menținerea principiului expropriării C. Stere a adoptat teza francezului Leon Duguit, expusă în lucrarea „Droit constitutionnel” (Paris 1907), conform căreia „proprietatea imobiliară nu se poate explica decât prin utilitatea ei socială și nu se poate dovedi legitimitatea ei decât dovedind că într-o epocă dată ea este socialmente necesară”... proprietarul prin însuși faptul că e proprietar are un anumit rol social de îndeplinit și întinderea dreptului său de proprietate trebuie să fie determinată de lege după rolul social pe care el este dator să-l îndeplinească¹⁸.

În temeiul acestei teze, C. Stere demonstrează că în această etapă a evoluției sociale a statului modern și la noi ca și în alte țări — proprietatea — trebuie să îndeplinească o funcție socială. Disproporția dintre proprietatea mică și cea mare îndreptățește trecerea în posesia „țărănimii a proprietății de mină moartă și a unei părți din prisosul mării proprietăți”¹⁹ în suprafață de 1 milion de hectare. Concluzia ce s-a impus în urma acestor considerații a fost aceea de a se da o nouă redactare articolului 19 din Constituție, care pînă acum înscrisesse principiul „proprietății sacre și inviolabile”.

Pentru a da statului o organizare corespunzătoare aspirațiilor maselor populare și în domeniul vieții politice se cerea îmbunătățirea sistemului electoral, deoarece, după cum constată raportul, prin modificarea din 1884 n-a fost atins „în realitate sistemul electoral pus la baza regimului constituțional în 1866”²⁰.

În noile condiții create în Balcani și în vestul Europei, unde monarhia habsburgică a introdus sufragiul universal în Austria urmînd a fi extins și în restul imperiului, cînd pretutindeni se manifestă o puternică mișcare democratică, se impunea și la noi o reformă politică ca o cerință firească a tuturor transformărilor adînci economice, social-politice ce au avut loc în România de la 1866 pînă în prezent. Raportul apreciază că organizarea constituțională a României din 1866 nu mai era corespunzătoare stadiului său de dezvoltare și dacă generația actuală nu i-ar aduce modificările cerute ar da dovadă de neputință... pentru că... „un popor nu se poate pietrifica pentru vecie într-o formulă imuabilă”... Cei rămași în urmă sînt învinși și condamnați la pieire”²¹. Pentru toate aceste con-

¹³ Ibidem.

¹⁴ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 437 și 480.

¹⁵ Ca de exemplu: art. 23, 101, 133 (art. adițional) 102 și 131.

¹⁶ Art. 129 al Constituției precizează că această declarație trebuia să se citească de trei ori la interval de 15 zile în ședințele publice ale celor două camere, după care Adunările legiuitoare sînt dizolvate și convocate Adunări noi.

¹⁷ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 437.

¹⁸ „Dezbateri Parlamentare, Senatul”, ședința 27 februarie 1914, p. 33—39.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913, 1914, f. 436.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem, p. 433.

siderente, menținerea sistemului electoral actual cu repartizarea alegătorilor în trei colegii, care făcea posibil concentrarea puterii politice în mâinile unei minorități s-a dovedit a fi necorespunzătoare, fapt pentru care susține propunerea colegiului unic. Aceste reale motivări determinau, așadar, modificarea articolului 51 pînă la 81 inclusiv. Raportul conchide prin supunerea propunerilor de modificare a Constituției dezbaterii Corpurilor legiuitoare.

La 28 februarie 1914, a doua zi după prezentarea raportului Comitetului de delegați, s-a deschis discuția generală asupra mesajului regal și asupra declarației de revizuire care au durat pînă la 22 aprilie 1914²².

În cadrul discuțiilor generale s-au înfruntat diferitele opinii ale oamenilor politici menite să aplece interesele claselor pe care le reprezenta.

Propunerea de revizuire a Constituției a fost puternic susținută de toți parlamentarii Partidului Liberal, unii de pe pozițiile de apărare a intereselor de partid și a clasei pe care o reprezentau, iar alții în frunte cu C. Stere, Dr. N. Lupu de pe poziții într-adevăr democratice, ca apărători convinși și sinceri ai drepturilor țărănimii. Pentru remedierea acestor grave probleme sociale, dr. N. Lupu a cerut înfăptuirea celor două reforme.

Alți parlamentari liberali, ca C. Banu, prof. N. Bazilescu susținînd reformele, apreciau că orientarea lor în politica internă era determinată de „realitatea obiectivă” din care trebuiau trase învățăminte, deoarece „viața însăși” este „o continuă prefacere”²³.

Fruntași ai Partidului Liberal, ca I. I. C. Brătianu, V. Brătianu etc. explicau inițiativa reformelor și implicit revizuirea Constituției ca decurgînd în primul rînd din interesele generale ale statului modern privind întărirea sa economică, social-politică²⁴. Problema esențială a programului Partidului Liberal o constituie problema agrară, iar concepția de rezolvare constă într-o nouă repartitie a pămînturilor în interesul micii proprietăți. Ca reprezentant al tezei conform căreia proprietatea mică era mai avantajoasă pentru țară decît proprietatea mare sub raportul producției se consideră necesară aplicarea măsurii excepționale a exproprierii care la rîndul ei impunea revizuirea Constituției.

În același timp, I. I. C. Brătianu dorind să precizeze raporturile partidului său față de conservatori, susține că exproprieria nu poate fi înțeleasă „ca izvorînd dintr-o ură de clasă” ci dintr-o „necesitate reală”... Partidul Liberal vrea „o exproprierie nu o confiscare” pentru ca interesele marii proprietăți să fie în armonie cu reformele propuse²⁵. La rîndul său V. Brătianu, prin cuvîntările și scrierile sale din 1914, argumentînd mai ales aspectul foloa-

selor exproprierii și împrăștiării, consideră din acest punct de vedere că reforma agrară nu decurge numai din interesul unei clase ci este „o adevărată nevoie națională”. Principala consecință a înfăptuirii reformei va consta în realizarea unei atmosfere de „pace și liniște” pentru că țărani de acum înainte „vor fi pentru ei și pentru toți proprietarii cei mai aprigi apărători ai dreptului de proprietate, căci vor avea ce apăra”²⁶.

În consecință Partidul Liberal urmărea prin cele două reforme să înfăptuiască în final o operă de „solidaritate” și bună „stare socială”. Exproprieria — conchide V. Brătianu — „departe deci de a slăbi proprietatea o va întări moralicește și sufletește prin muncă mai bună, valoare mai mare și liniște asigurată”²⁷. După cum se poate observa cu ușurință, rezolvarea problemei agrare era văzută mai ales prin prisma consecințelor ei și a intereselor burheziei. Alți parlamentari liberali susțineau revizuirea în problema agrară din dorința evitării conflictelor sociale. N. Bazilescu susținînd cauza țărănimii, căreia trebuie să i se facă dreptate de către clasele conducătoare, atrăgea atenția acestora din urmă că de nu s-ar face împrăștierea i-ar împinge pe pîmînișul deznădejdei: silindu-i să-și facă singuri dreptate ca în 1888 și 1907”. Reformele pe care intenționează să le înfăptuiască Partidul Liberal spune el, „sînt tocmai supapele de siguranță ce vor preserva România de teribile exploziuni”²⁸. C. Stere vedea în neaplicarea imediată a celor două reforme urmări politice deosebit de grave atît pentru Partidul Liberal ca și pentru restul claselor conducătoare. Consecința imediată ducea la dispariția Partidului Liberal de pe arena vieții politice. Dar acest faliment politic nu era numai al Partidului Liberal „ci al întregii păături conducătoare din această țară”²⁹. Pentru a se împiedica astfel de transformări sociale C. Stere consideră că marii proprietari trebuiau să înțeleagă necesitatea reformelor care „n-au fost inventate de Partidul Liberal, ci s-au impus de istorie”³⁰.

Partidul Liberal deși era inițiatorul reformei agrare, susținînd necesitatea reducerii latifundiilor, el nu-și propunea să dea pămînt tuturor țăranilor „ci acelor țărani destoinici”³¹, care să aibă posibilitatea să cumpere pămînt și să formeze acea categorie a micii proprietăți, care să varieze între 10 și 20 hectare³². Acest punct de vedere arăta tendința Partidului Liberal ca prin exproprierie să se adapteze nevoilor capitaliste de dezvoltare a țării, iar pe plan social să se creeze o pătură țără-

²² V. Brătianu, *Foloasele exproprierii*, Intrepr. Independența, București, 1914, p. 4.

²³ *Ibidem*, p. 5.

²⁴ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 3 martie 1914, p. 106.

²⁵ *Ibidem*, ședința din 5 martie 1914, p. 131.

²⁶ *Ibidem*, vezi și Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 475.

²⁷ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 3 martie 1914, p. 105.

²⁸ *Ibidem*, ședința din 1 martie, p. 92.

²² *Ibidem*, p. 480.

²³ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 26 februarie 1914, p. 49.

²⁴ *Ibidem*, ședința din 5 martie 1914, p. 135.

²⁵ *Ibidem*, p. 136.

nească înstărită, care să poată fi manevrată în scopul rezolvării intereselor sale în rîndul satelor.

Reprezentanții Partidului Liberal prin multiple și variatele lor argumentări, căutau să demonstreze necesitatea urgentării revizuirii Constituției, ca fiind o cerință a vremii, dar care trebuia să se realizeze cu asentimentul celorlalte partide politice burghezo-moșierești.

Din această cauză, liberalii, pentru a nu se expune prea mult atacurilor opoziției, nu au arătat modul precis de înfăptuire a reformei agrare, sub pretextul că guvernul vrea să cunoască în primul rînd punctul de vedere al acesteia — care să se pronunțe dacă a sosit momentul revizuirii Constituției pentru că guvernul „dorește să se facă aceste reforme cu înțelegerea tuturor” partidelor. În realitate, liberalii prin această atitudine nu urmăreau altceva decît găsirea unor modalități de înțelegere cu conservatorii³³.

De remarcat este poziția Partidului Conservator-Democrat, a Partidului Naționalist-Democrat condus de N. Iorga (cu excepția lui A. C. Cuza) precum și a grupărilor independente ale lui C. Mille, N. Flea, P. Gh. Bujor, care de la început s-au pronunțat în principiu pentru revizuirea Constituției. Take Ionescu, șeful Partidului Conservator-Democrat a reafirmat concepția acestui partid de a aproba lărgirea dreptului de expropriere care să se facă prin plata în bani — care trebuie să reprezinte valoric „transformarea unui capital ce substituie un astfel de capital pentru marele avantaj de a spori proprietatea mică țărănească”³⁴. Prin această cerere de despăgubire în bani, conservatorii-democrați în fapt apărau proprietatea sub forma schimbului de valori, respingînd totodată pe această cale ideea confiscării, care însemna o suprimare de valoare³⁵.

Modificarea prevederilor constituționale menite să facă posibilă sub raport juridic elaborarea legilor de reformă agrară și electorală a constituit o preocupare serioasă pentru N. Titulescu, marcant membru al Partidului Conservator-Democrat. În discursul său din 20 aprilie 1914, consacrat în întregime acestor probleme consideră că înainte de a se sublinia importanța reformelor sau gravitatea lor, trebuie să se recunoască faptul că în primul rînd „ele sînt firești” dar că nu se puteau rezolva în cadrul strîmt și rigid al Constituției actuale. De aceea admite exproprierea ca o metodă politică umană „care este justificată de necesitatea prezentului și de insuficiența legislației trecutului”³⁶. N. Titulescu ca și Take Ionescu în limitele concepției clasei pe care o reprezentau, recunoșteau necesitatea reformei agrare prin exproprierea parțială a

moșierilor cu drept de despăgubire în bani³⁷. Printre conservatorii-democrați — ca o personalitate marcantă s-a impus dr. C. Istrati, care s-a situat pe o poziție înaintată. În discursul său din 17 martie 1914, străbătut de un puternic sentiment patriotic, și-a manifestat deplină înțelegere față de interesele maseilor țărănești. Ca om de știință, care observă evoluția fenomenelor sociale, dîndu-și seama de efectele pozitive ale prefacerilor viitoare în domeniul economic, social-politic, a fost unul dintre cei care a semnat cererea de revizuire a Constituției. Cu adevărat apărător al intereselor celor mulți, dr. C. Istrati spera ca la discuțiile din cadrul Constituantei, să ia parte și reprezentanții țărănimii, care în prezent era lipsită de acest drept³⁸. Cu un profund sentiment al dragostei de țară, el se pronunță hotărît în favoarea exproprierii, spunînd că „nu e lege omenească, nu e convenție între noi care să fie respectată cînd e vorba de viitorul țării și neamului românesc”. În acest caz „iau pămîntul de unde îl am și îl dau unde trebuie” pentru asigurarea liniștii în țară, pentru dezvoltarea sigură, progres și emancipare socială³⁹. Cu acest prilej a combătut și obiecția celor care încercau să împiedice exproprierea prin aceea că statul nu ar avea posibilități financiare pentru plata pămîntului, arătînd că la fel ca în 1848 trebuie spus „că noi sîntem statul și noi sîntem și vistieria”, și de aceea trebuie legiferat „cu încredere în destoinicia și în puterea de muncă a poporului românesc”⁴⁰.

La rîndul său, N. Iorga în numele Partidului Naționalist-Democrat s-a declarat adept al reformelor propuse de liberali. El a ținut să precizeze în același timp că aceste măsuri au fost aduse din oportunitate politică, pentru a evita repetarea „a ceea ce s-a întîmplat o dată în viața noastră națională”⁴¹.

Spre deosebire de atitudinea grupării lui N. Iorga, cea a lui A. C. Cuza, din același partid, s-a situat pe o poziție cu totul potrivnică reformelor. A. C. Cuza, acreditînd ideea că Partidul Liberal guverna pe baza principiului luptei de clasă, i-a opus „ideea creștină de stat a armoniei între... clase”. Făcînd o argumentare contradictorie, în stil caragialesc, el voia să arate că țărani trebuiau improprietați prin orice mijloace „dar nu numaidecît prin expropriere”⁴² ci prin arendarea moșiiilor statului și a instituțiilor de binefacere, în cadrul unui proces îndelungat.

În mod categoric s-a pronunțat pentru exproprierea marii proprietăți și improprietărea țărănilor, gruparea independentă a lui N. Flea (fost liberal). Măsura exproprierii, spunea N. Flea, constituia un drept al statului împotriva căruia nu-i „e permis nimănui să protes-

³³ „România Muncitoare”, X, 1914, nr. 24 din 4 martie p. 1.

³⁴ „Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților”, ședința din 3 martie 1914, p. 112.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ N. Titulescu, *Discursuri*, Edit. Științifică, București, 1967, p. 133.

³⁷ *Ibidem*, p. 133.

³⁸ „Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților”, ședința din 17 martie 1914, p. 214—216.

³⁹ *Ibidem*, p. 222.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 226.

⁴¹ *Ibidem*, ședința din 4 martie 1914, p. 121.

⁴² *Ibidem*, ședința din 25 martie, p. 338.

teze" ⁴³. Revizuirea Constituției, pusă la ordinea zilei de transformările petrecute în decurs de peste 50 de ani în viața statului, era de netăgăduit. De aceea, N. Fleva considera că trebuia imediat legiferat ceea ce impunea epoca, rămânând ca restul să se rezolve de către viitor sub o altă formă — pentru că altfel cine ar garanta „că lipsa și deznădejdea nu vor duce la revoluție” ⁴⁴. Un alt partizan hotărât al revizuirii Constituției, care cerea ca reforma agrară să se facă într-o formă cât mai largă și prin discuții întinse a fost prof. Paul Bujor, reprezentant al Universității din Iași ⁴⁵. Printre cei mai aprigi adversari ai liberalilor criticați pentru reformele lor, ca fiind insuficiente, „prea strîmte” se număra C. Mille ⁴⁶.

În această problemă, dintre toate grupările și partidele politice, poziția cea mai înaintată a fost îmbrățișată de Partidul Social-Democrat. Prin organul său de presă „România Muncitoare” acesta a criticat propunerea de revizuire a Constituției ca fiind cuprinsă într-o formulă prea vagă. Partidul Social-Democrat vedea rezolvarea problemei agrare prin „exproprierea totală” ⁴⁷. Soluția nu era însă cea mai corespunzătoare etapei respective în țara noastră.

În același timp, în cadrul discuțiilor purtate, conservatorii s-au ridicat cu vehemență împotriva revizuirii Constituției. Ei s-au situat pe această poziție nu pentru că n-ar fi recunoscut problema revizuirii în sine a unor articole din Constituție, ci pentru că așa cum rezulta din declarația lui C. Argetoianu, la baza modificării acesteia erau puse cele „două idei fundamentale” exproprierea și colegiul unic. Ei vedeau în aceste reforme principalul mijloc de luptă al liberalilor împotriva marii proprietăți.

Una din cele mai frecvente obiecții ale conservatorilor C. C. Arion, C. Argetoianu, Alexandru Marghiloman, a fost aceea a neprecizării punctului de vedere al guvernului asupra revizuirii în special asupra modului cum voiau să facă reforma agrară, urmărindu-se prin aceasta de către liberali o restrângere a discuțiilor ⁴⁸.

O altă critică adusă liberalilor era legată de oportunitatea revizuirii Constituției. Conservatorii considerau alegerea acestui moment ca nepotrivit în conjunctura politică internațională tot mai agravată după 1913. Gruparea conservatorilor în frunte cu P. P. Carp și C. Argetoianu respingea propunerile libe-

rale de revizuire a Constituției pentru că efectuarea unei exproprii silite ar fi dus la fărâmițarea proprietății mari și România ar fi devenit o țară de mici proprietari.

P. P. Carp vedea în aceasta un „pericol” cu grave consecințe nu numai pentru cei în cauză, dar și pentru o serie de categorii orășenești (medici, arhitecți etc.) care nu-și mai puteau exercita cu ușurință profesiile din cauza reducerii potențialului economic al moșierimii ⁴⁹.

La rîndul său C. Argetoianu, susținea că întreaga națiune trebuia să năzuiască „la alte lupte mai glorioase” ⁵⁰ la aceea a înfăptuirii unității politice de stat și considera că luptele între partide nu trebuiau să aibă loc tocmai atunci.

De acea, mari moșieri ca N. D. Ghica, P. P. Carp, C. Argetoianu, sub aparența apărării intereselor statului, cereau menținerea marii proprietăți pentru că și producția acesteia la hectar era mai mare decît pe mica proprietate ⁵¹. Apărînd interesele marii proprietăți, C. Argetoianu combătea teza lui I. I. C. Brătianu, care considera că proprietatea mică era mai avantajoasă pentru țară decît proprietatea mare din punct de vedere al producției. El susținea că ameliorarea regimului agrar la noi care era determinat de raportul între marea și mica proprietate cu toate implicațiile economice, social-politice, impunea perfecționarea sistemului culturii extensive prin industrializarea agriculturii pe suprafețe mari, deoarece o cultură intensivă în acele condiții nu era posibilă. Constatarea, de altfel judicioasă, că „tendința agriculturii moderne este ca proprietatea mică să se transforme în proprietate mare” este determinată în ceea ce-l privea pe C. Argetoianu, de scopul apărării intereselor economice ale moșierimii ⁵². În concluzie, C. Argetoianu nu găsește justificarea reformei agrare decît ca „o măsură care nu avea alt efect decît să lovească în proprietatea mare și s-o sdruncine” ⁵³, ceea ce, după părerea lui, ar fi dus la mari pierderi în agricultura României.

Pentru toate aceste considerente, conservatorii apreciază că exproprierea nu-și avea rațiunea ci găsea că era suficient să se dea pămînt țăranilor doar din rezerva statului precum și acelea ale așezămintelor de binefacere ⁵⁴.

Din poziția parlamentarilor conservatori reiese că aceștia, din punct de vedere teoretic și mai ales tactic, pentru a nu se discredita întru totul în fața maselor, au fost nevoiți în fața realităților obiective să recunoască declarativ, necesitatea reformei agrare. Ei vedeau rezolvarea în mod practic a problemei, prin

⁴³ *Ibidem*, ședința din 14 martie 1914, p. 192.

⁴⁴ *Ibidem*, ședința din 14 martie 1914, p. 189.

⁴⁵ Dezbateri Parlamentare, Senat, ședința din 8 martie 1914, p. 126.

⁴⁶ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, sesiunea extraordinară, ședința din 9 iunie 1914, p. 43.

⁴⁷ Dezbateri Parlamentare, Senat, ședința din 28 februarie 1914, p. 47.

⁴⁸ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 1 martie 1914, p. 91; și „Dezbateri Parlamentare”. Senat, ședința din 11 martie 1914, p. 143.

⁴⁹ *Ibidem*, ședința din 1 martie 1914, p. 35.

⁵⁰ *Ibidem*, ședința din 28 februarie, p. 47.

⁵¹ *Ibidem*, ședința din 3 martie 1914, p. 103.

⁵² „Dezbateri Parlamentare, Senat”, ședința din 11 martie 1914, p. 144 și ședința din 18 martie 1914, p. 222.

⁵³ *Ibidem*, ședința din 18 martie 1914, p. 224.

⁵⁴ „Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților”, ședința din 3 martie 1914, p. 107.

scoaterea benevolă în vânzare a pământurilor moșierești, pe care să le cumpere țăranii cu sprijinul statului. În acest fel, ei se situau, de fapt, pe o poziție de negare a reformelor, de continuă tergiversare a lor. Dacă în problema agrară au manifestat totuși un anumit mod de înțelegere, în sensul unei cedări treptate „pe cale evolutivă”, în aceea a modificării sistemului electoral au adoptat o atitudine de intransigență, deoarece acceptarea votului universal ducea la restrângerea puterii politice a celor privilegiați. Sistemul cenșitar al celor trei colegii, rezultate din modificarea Constituției în 1884, făcea ca Parlamentul să nu fie cu adevărat reprezentantul întregii națiuni, ci numai al unei categorii restrinse și anume egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor țării, deoarece cea mai mare parte din locuitori și mai ales țăranimea era lipsită de dreptul de vot. Astfel, din 7 500 000 locuitori ai țării, peste 5 milioane erau țărani. Din totalul populației, 1 650 000 erau bărbați majori, dintre care nu votau decât 101 000⁵⁵, aceștia din urmă fiind răspunzători de conducerea țării. Cifrele de mai sus ne arată că reprezentarea națională în Parlament trebuia în așa fel alcătuită încât interesele țăranimii să nu fie neglijate, ci puse în aceeași situație de egalitate cu interesele altor categorii sociale. Pentru a se asigura cu adevărat drepturi egale tuturor cetățenilor se impunea desființarea censului ca o condiție a alegătorului. Partidul Liberal prin mijlocirea guvernului a propus modificarea sistemului electoral, menit să lărgască dreptul de vot prin introducerea colegiului unic. Parlamentarii liberali au urmărit la dezbaterile acestei probleme să întărească argumentările raportului de delegați, subliniind necesitatea acestei reforme cerută de avântul „democratic ce se manifestă cu... putere pe tot continentul european de mai bine de 30 de ani” și față de care România nu putea să rămână în afara lui⁵⁶. G. I. Diamandi referindu-se la experiența altor state consideră deosebit de actuală această reformă, deoarece „trebuia să se facă timpului concesiuni la timp pentru ca să nu se întâmple ceea ce s-a întâmplat în alte țări când clasa stăpânitoare nu a avut... simțul măsurii s-a întâmplat să fie măturată pentru că a venit revendicarea de jos în sus. Este un merit al Partidului Liberal — spune el — că face reforme de sus în jos”⁵⁷. G. I. Diamandi oprindu-se asupra faptului că în Austro-Ungaria se discută problema introducerii votului universal, încerca să demonstreze că reforma electorală ar fi avut un caracter național, deoarece prin aplicarea ei Partidul Liberal urmărea să facă din România „un centru de atracțiune al întregului neam românesc”⁵⁸.

Reprezentanții Partidului Liberal au venit într-adevăr cu argumente puternice pentru introducerea colegiului unic, unii dintre ei declarându-se chiar adepți ai sufragiului universal⁵⁹.

Susținători ai colegiului unic au fost și N. Flea⁶⁰, N. Iorga, C. Mille precum și A. C. Cuza care au propus acordarea chiar a votului universal⁶¹.

Cei mai activi luptători pentru modificarea sistemului electoral în sensul introducerii votului universal erau socialiștii, deși nu aveau reprezentanți în Parlament. C. Dobrogeanu-Gherea într-un interviu dat „României Muncitoare” încă din decembrie 1913 asupra acestor probleme, arată că, întrucât reforma colegiului unic desființează censul — poate fi apreciată o măsură democratică, însă avându-se în vedere condițiile specifice stadiului înapoiat al dezvoltării țării noastre — colegiul unic are seriosе inconveniente — deoarece numărul țăranilor știutori de carte, cu drept de a fi alegători este foarte mic în țara noastră și colegiul unic ar putea deveni „un factor reacționar”. O altă consecință a introducerii colegiului unic, ducea la eliminarea votului universal, din cauza formelor complicate pe care le cerea revizuirea Constituției. Din aceste considerente socialiștii sînt îndemnați să lupte hotărît împotriva colegiului unic⁶².

În toamna anului 1913 și primăvara lui 1914, social-democrații au desfășurat o largă campanie pentru vot universal. În acest scop au organizat mari întruniri în sala „Dacia”, „Oppelen” din București precum și în alte localități ca: Turnu Severin, Craiova, Călărași, Brăila, Galați, Piatra Neamț etc. unde au vorbit militanți revoluționari ca I. C. Frimu, Gh. Cristescu, M. Gh. Bujor, Ottoi Călin⁶³. Aceștia, combătînd colegiul unic, au scos la iveală intervenția oligarhiei de a lipsi pe neștiutorii de carte — adică cea mai mare parte a țăranimii și muncitorimii — de dreptul de vot și a îndepărtării de la viața politică a statului⁶⁴. În această etapă, accentul principal al luptei social-democraților era votul universal, considerat ca reprezentînd „reforma reformelor”⁶⁵.

Cu prilejul congresului din 6—8 aprilie 1914, P.S.D. a adoptat o platformă electorală în vederea revizuirii Constituției și a alegerilor pentru Constituantă. Partidul Social-Democrat a considerat momentul revizuirii Constituției ca fiind cel mai potrivit pentru intensificarea

⁵⁹ *Ibidem*, ședința din 15 martie 1914, p. 201, vezi și „Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților”, sesiunea extraordinară 1916—1917, ședința din 29 mai 1917, p. 370.

⁶⁰ *Ibidem*, ședința din 15 martie 1914, p. 196.

⁶¹ *Ibidem*, ședința din 25 martie 1914, p. 349, ședința din 17 martie 1914, p. 100.

⁶² „România Muncitoare”, IX, 1913, nr. 99, 1 decembrie, p. 1.

⁶³ *Ibidem*, nr. 97, 26 noiembrie, p. 1.

⁶⁴ *Ibidem*, IX, 1913, nr. 76, 8 octombrie, p. 1.

⁶⁵ „Calendarul muncii”, VIII, 1914, nr. 44, p. 49.

⁵⁵ „Vlitorul”, VI, 1914, nr. 214, din 26 ianuarie, p. 1 vezi și „Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților”, ședința din 15 martie 1914, p. 199.

⁵⁶ Dezbateri Parlamentare, Adunarea Deputaților, ședința din 15 martie 1914, p. 199.

⁵⁷ *Ibidem*, ședința din 3 martie 1914, p. 105.

⁵⁸ *Ibidem*.

luptei sale în vederea lărgirii drepturilor și libertăților cetățenești⁶⁶.

Spre deosebire de liberali, ca adepți ai colegiului unic și de cei ce militau pentru vot universal — conservatorii-democrați s-au situat pe o poziție de mijloc. Reprezentanții acestui partid Take Ionescu, Toma Ionescu, N. Titulescu, în acest caz s-au pronunțat pentru două colegii, ceea ce vădea rezerva lor față de lărgirea dreptului electoral sub prețelul desființării vieții politice în condițiile în care masele nu aveau o conștiință dezvoltată⁶⁷.

În cadrul Partidului Conservator-Democrat o atitudine diferită a adoptat-o dr. C. Istrati, care și în problema electorală era de acord cu introducerea colegiului unic, dar numai cu condiția ca votul să fie obligatoriu, pentru ca cetățenii să nu mai fie împiedicați de a-și exercita acest drept. Poziția conservatorilor-democrați în problema reformei electorale avea drept scop să împiedice o lărgire electorală prea mare, ei fiind adepții unor reforme moderate.

O schimbare importantă în concepția conservatorilor democrați asupra acestor probleme social-politice s-a produs în condițiile în care se întrevădeau posibilitățile încheierii procesului de formare a statului național unitar român. În aceste împrejurări, în ultimele zile ale lunii august 1914, a avut loc o întâlnire între Take Ionescu și N. Filipescu, după imediată întoarcere a acestuia din urmă, din străinătate. Cu acest prilej, examinând situația internațională, au considerat că acum era posibilă realizarea unității naționale. Reflectând totodată și asupra perspectivelor de transformare a României în viitor au stabilit ca fiind absolut necesare unele măsuri cuprinse în cele șase puncte ale acordului.

Principala problemă ce stătea la baza reorganizării țării o constituia reforma electorală care în marile împrejurări trebuia să prevadă votul universal, pentru că, așa cum va argumenta mai târziu Take Ionescu, numai el putea să dea românilor din Transilvania „o reprezentare potrivită cu însemnătatea lor numerică”, iar legiferarea ce se face acum pentru România Mică de azi este totodată o legiferare făcută cu „ochii la România de mâine”⁶⁸.

În anii neutralității toți cei care au acționat în vederea intrării României în război, arăta Toma Ionescu, se gîndeau la „o Românie nouă ale cărei baze sociale și politice trebuiau să fie lărgite” deoarece în cadrul unei Românii care să cuprindă și Transilvania, menținerea sistemului cenșitar ar fi dat o reprezentare parlamentară falsă, care avea să fie în mare parte, compusă din elemente străine, care n-ar

fi exprimat voința majorității poporului. Iată, așadar, considerentele pentru care conservatorii-democrați au înțeles că reformele trebuiau concepute într-o formă mai largă⁶⁹.

Al doilea punct al acordului prevedea trecerea proprietăților particulare în posesia țărănilor, adică exproprierea — care, spre deosebire de punctul de vedere susținut până în august 1914, când cereau ca aceasta să se facă prin răsкупарare, acum pentru a nu se crea vreo piedică în realizarea unității politice a României, ei înțelegeau că trebuia să se facă chiar fără plată⁷⁰.

Dacă în problema reformei electorale Partidul Liberal, Partidul Social-Democrat, Partidul Național-Democrat, cel Conservator-Democrat înțelegeau necesitatea într-o formă sau alta a lărgirii dreptului de vot mergîndu-se până la recunoașterea sufragiului universal, în schimb conservatorii din opoziție au opus o rezistență îndelungată. Al. Marghiloman arăta în Senat că prin contopirea celor trei colegii într-unul singur, însemna de fapt a se crea un colegiu rural, pentru că 87% din populația țării o reprezintă țărănimia. Prin aceasta ei vedeau posibilitatea înfrîngerii lor electorale cu multă ușurință. Al. Marghiloman spunea că și ei înțelegeau nevoia îmbunătățirii corpului electoral, prin lărgirea colegiilor și mai ales a colegiului I de la Cameră, declarînd totodată categoric, că nu vor accepta „colegiu unic rural... niciodată”⁷¹. De pe aceeași poziție P. P. Carp a respins orice concesie adusă modificării legii electorale care după părerea sa avea să ducă țara la „decadență ori la revoluție”⁷². Spre deosebire de aceștia, C. Argetoianu, nu acorda o prea mare importanță reformei electorale, deoarece avea convingerea că „toate regimurile și sistemele electorale erau proaste” și mai ales sufragiul universal, care era „prost dar inevitabil”⁷³. El își dădea seama că rezultatele imediate ale colegiului unic ar fi fost atît de rele, încît putea să determine o nouă revizuire a Constituției⁷⁴ și implicit ar fi dus la recunoașterea votului universal.

În timpul acestor dezbateri au avut loc și unele tratative între Al. Marghiloman și I. I. C. Brătianu, deoarece, după mărturisirile lui C. Argetoianu, cei mai mulți dintre conservatori în frunte cu Alex. Marghiloman erau „dispuși să intre pe calea compromisurilor”⁷⁵. Inițiativa acestor întrevederi pornea de la rege, care în calitatea lui de arbitru, se arăta

⁶⁶ „Dezbaterile Constituantei, Senat”, ședința din 15 iunie 1917, p. 196—197.

⁶⁷ Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților. Sesiunea extraordinară, ședința din 10 iunie 1917, p. 623.

⁶⁸ Dezbateri Parlamentare. Senat, ședința din 12 martie 1914, p. 163.

⁶⁹ Dezbateri Parlamentare. Adunarea Deputaților, ședința din 4 martie 1914, p. 93.

⁷⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, f. 183.

⁷¹ Dezb. Parlamentare. Senat, ședința din 18 martie 1914, p. 224.

⁷² C. Argetoianu, *op. cit.*, p. 310.

„hotărît de a sacrifica proprietatea“ și mai puțin partizan al unei reforme electorale⁷⁶.

Discuțiile cu I. I. C. Brătianu în cursul lunilor martie—aprilie s-au referit mai ales asupra legii electorale. Șeful Partidului Liberal exprima convingerea că trebuia să se impună colegiului unic, dar că nu depindea de el, dacă revizuirea Constituției urma „să se facă într-o atmosferă de liniște sau de violență“. Dacă nu se va ajunge la o înțelegere Brătianu se vedea obligat „să facă apel la masele populare“⁷⁷.

Rezultatele acestor tratative, precum și orientările diferite din cadrul Partidului Conservator, manifestate și în cadrul discuțiilor din Parlament se vor reflecta asupra rezultatului votului privind necesitatea revizuirii Constituției.

În primăvara anului 1914, de la 27 februarie pînă la 22 aprilie, în centrul activității parlamentare au avut loc cele trei strigări și discuții duse mai ales între reprezentanții celor trei partide: liberal, conservator și conservator—democrat, pentru impunerea soluțiilor menite să rezolve problemele ridicate, precum și votarea pe articole și în total a luării în considerație a propunerilor de revizuire.

În ședința Adunării Deputaților și Senatului din 22 aprilie a fost adoptată declarația de modificare a Constituției⁷⁸.

După ce Corpurile Legiuitoare au adoptat declarația de revizuire, I. I. C. Brătianu președintele Consiliului de Miniștri a prezentat mesajul regal, prin care, conform articolului 128 din Constituție s-a decretat dizolvarea Parlamentului, anunțînd totodată convocarea Colegiilor electorale, în vederea alegerilor pentru Constituțiantă. Astfel, alegerile pentru cele 3 colegii s-au fixat între 11 și 26 mai 1914, urmînd ca noile adunări legiuitoare cu caracter de Constituantă să fie convocate din sesiunea extraordinară pentru 5 iunie 1914⁷⁹ menite a îndeplini lucrările pregătitoare modificării Constituției.

În cadrul discuțiilor generale asupra mesajului regal și a propunerii de revizuire a Constituției, între cele trei strigări, liberalii atît în Parlament, cit și în afara lui, folosind cele mai variate mijloace de propagandă au căutat să demonstreze necesitatea impunerii imediate a reformei agrare și electorale.

Dacă problemele legate de precizarea necesității revizuirii Constituției au provocat discuții întinse și contradictorii, ele vor deveni mai vehemente o dată cu trecerea la precizarea conținutului acestor reforme de către Constituantă.

Înainte de deschiderea Parlamentului Constituant din vara anului 1914, Al. Marghiloman a convocat conducătorii Partidului Con-

servator, pentru a stabili tactica partidului față de reformele propuse, întrucît unii conservatori, în frunte cu șeful partidului se arătasera dispuși să facă unele concesii. În cadrul acestor discuții C. Argetoianu și N. Filipescu au reprezentat punctul de vedere al intransigenților — al celor care nu admiteau nici o concesie în problema reformei agrare și nici față de cea electorală. Hotărîți s-au arătat mai ales față de reforma agrară, combătînd exproprierea ca fiind o măsură „revoluționară“ un prim atac, la dreptul de proprietate⁸⁰. Se declarau mai puțin potrivnici față de reforma electorală aceia care făceau parte din gruparea reprezentată de C. Argetoianu, care susținea că „sufragiul universal nu mai reprezenta de mult un principiu revoluționar și fusese introdus în mai toate țările Europei, fără să provoace nici o catastrofă“⁸¹. Spre deosebire de poziția acestora, gruparea conservatoare în frunte cu Al. Marghiloman considera că trebuie să se ajungă la o înțelegere cu liberalii, mai ales în problema agrară, întrucît conservatorii, prin numărul lor, nu erau în măsură să împiedice adoptarea reformelor. Intransigenții trebuiau să fie mai ales în problema electorală pentru că, afirmă Al. Marghiloman, sufragiul universal reprezintă un pericol mai mare decît reforma agrară, care trebuia să efectueze exproprierea o dată pentru totdeauna, pe cînd o Cameră bazată pe votul universal ar proceda „desigur la o serie de exproprieri“⁸². În încheierea lucrărilor au fost supuse aprobării ambele puncte de vedere și a fost aprobată formula susținută de C. Argetoianu și N. Filipescu. Al. Marghiloman rezumînd dezbaterile a lansat lozincă „intransigență față de ambele reforme și înainte de toate față de exproprieri“⁸³. Această lozincă exprima în mod lapidar poziția care trebuia să fie adoptată de conservatori în cadrul dezbaterilor în Parlamentul Constituant din iunie 1914.

După alegerile pentru Constituantă, din a doua jumătate a lunii mai 1914, în care liberalii au obținut majoritatea, în condițiile cînd în Europa se apropia izbucnirea primului război mondial, la 5 iunie, s-a deschis Sesiunea extraordinară a Corpurilor Legiuitoare. Mesajul regal arăta că această legislatură avea menirea de a pregăti lucrările în vederea legiferării modificărilor constituționale în sesiunea din toamnă⁸⁴.

Spre satisfacția conservatorilor, în discursul Tronului nu se mai amintea decît foarte vag despre reforme „asupra cărora trebuia „găsită o înțelegere“⁸⁵. Iată deci, un nou apel în direcția realizării unui acord între partide.

⁸⁰ C. Argetoianu, *op. cit.*, P. IV, nr. 1, 1913—1916. Arhiva Centrală a C.C. a P.C.R., fond 104, dosar 8586, f. 310—313.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, f. 311.

⁸³ *Ibidem*, f. 314.

⁸⁴ „Dezbateri parlamentare. Adunarea deputaților“, sesiunea extraordinară, ședința din 5 iunie 1914, p. 1.

⁸⁵ Al. Marghiloman, *Note politice*, vol. I, 1897—1915. Edit. Eminescu, București, 1927, p. 224.

⁷⁶ Alex. Marghiloman, *Note Politice*, vol. I, 1897—1915. Edit. Eminescu, București, 1927, p. 216.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 217.

⁷⁸ Arh. St. Buc., fond Parlament, dosar 1718/1913—1914, f. 468.

⁷⁹ „Dezbateri Parlamentare. Senat“, ședința din 22 aprilie 1914, p. 47.

Dezbaterile Constituantei au prilejuit din nou Partidului Liberal o puternică rezistență a opoziției. Dintr-un raport al lui Czernin, ministru plenipotențiar la București, din 12 iunie 1914, către Bertchold, primul ministru al Austro-Ungariei, aflăm că I. I. C. Brătianu se aștepta la „scandal” sau chiar la „obstrucții” din partea acestuia pe care „spera să (o) înfrângă, la început cu răbdare și apoi cu forță”. Czernin considera că nu era exclus ca președintele Consiliului de miniștri să fie „hotărât să îndeplinească proiectele de reformă cu orice preț sub impresia spaimei, a fantomei, unei Jacquerii, care putea să apară la fel ca la 1907”. Tot aici se menționează că cei mai înverșunați dușmani ai brătenilor erau N. Filipescu și C. Mille⁸⁶.

În același timp, demascând caracterul Constituantei și intențiile liberalilor, Partidul Social-Democrat cu prilejul deschiderii lucrărilor Constituantei, arată că această Adunare Națională nu putea să oglindească interesele întregului popor, deoarece a rezultat din alegerile celor trei colegii care excludea de la viața politică un milion jumătate din locuitorii majori. Înfăptuirea exproprierii și a votului universal nu puteau fi rezolvate în interesul întregului popor decât de o Constituantă aleasă prin vot universal. De aceea Comitetul Executiv al Partidului Social-Democrat, în ședința din 10 iunie 1914, a hotărât în principiu, ca în vederea redeschiderii în toamnă a Constituantei, să organizeze muncitorimea la luptă prin greva generală și petiționare în masă pentru adoptarea votului universal și exproprierea totală⁸⁷.

În cadrul discuțiilor Parlamentului începute la 5 iunie 1914, conservatorii răspunzând mesajului, conform înțelegerii anterioare au căutat să opună rezistență, vorbind în sensul intransigenței față de ambele reforme. Dar, spre marea lor mirare, la sfârșit, Alexandru Marghiloman, acum șef al Partidului Conservator, în cuvântul său a abandonat principiul intransigenței asupra problemei agrare, afirmând că acum se iviseră condițiile în vederea desfășurării unor discuții favorabile problemei agrare. În schimb, el s-a ridicat cu dirigenze împotriva sufragiului universal, față de care Partidul Conservator, spunea el, „nu admitea nici o discuție”⁸⁸. C. Argetoianu, referindu-se la cauzele decăderii Partidului Conservator, considera că, partidul a primit o serioasă lovitură în 1914, prin adeziunea lui Marghiloman la expropriere, fapt care demonstrează că acesta n-a putut „să priceapă că singura rațiune de existență a unui partid conservator în România era apărarea marii proprietăți”⁸⁹.

Împotriva reformelor s-a ridicat și de această dată A. C. Cuza care cerea ca modificarea Constituției să fie opera tuturor partidelor⁹⁰. La 20 iunie 1914, cu prilejul încheierii discuțiilor, I. I. C. Brătianu, a reafirmat poziția guvernului liberal, care înțelegea să exproprieze un milion de hectare pe care să le împartă țăranilor. Din prudență, I. I. C. Brătianu considera, că alte precizări privitoare la aplicarea concretă a reformelor trebuiau făcute cu colaborarea celorlalte forțe politice⁹¹.

Spre sfârșitul ședinței din 20 iunie 1914, M. Orleanu, președintele Camerei, la propunerea mai multor deputați a cerut constituirea unei Comisii parlamentare care în perioada vacanței să studieze problemele legate de revizuirea Constituției ce trebuie să constituie obiectul lucrărilor sesiunii din toamnă. Astfel, Parlamentul a ales o comisie formată din 40 membri⁹² ai majorității, deoarece reprezentanții opoziției au refuzat să ia parte, întrucât erau în minoritate. Comisia aleasă trebuia să se ocupe de studierea problemelor, dar nu și cu eliberarea imediată a proiectelor de reformă, ceea ce practic însemna o aminare a reformelor. De fapt, liberalii intenționau să înscrie exproprierea în Constituție, deocamdată, numai ca principiu — subordonind aplicarea ei cadastrării proprietății funciare, operație care ar fi trebuit să amâne aplicarea reformelor după aprecierea lui P. P. Negulescu, cu un sfert de veac⁹³. Aminarea reformelor avea drept scop obținerea unui răgaz necesar realizării unui acord între liberali și conservatori, ca exponenți ai claselor dominante, în defavoarea intereselor maselor populare. O dată cu terminarea acestor lucrări, în ședința din 20 iunie I. I. C. Brătianu a declarat închisă actuala sesiune, care urma să se redeschidă la 15 noiembrie 1914.

Lucrările acestei sesiuni au importanța de a fi marcat începutul primei etape a revizuirii Constituției. Dar, între timp, pe plan internațional s-a produs atentatul de la Sarajevo, motiv pentru care, la sfârșitul lunii iunie 1914, a izbucnit primul război mondial, rezultat al contradicțiilor imperialismului. În aceste împrejurări, atenția guvernului și a opiniei publice românești a fost îndreptată, în principal spre politica externă, în scopul rezolvării aspirațiilor naționale, privind unirea Transilvaniei cu România. Noile condiții internaționale au fost folosite de guvernanti drept pretext de a trece pe planul al doilea al preocupărilor problema reformelor, fapt concretizat, de altfel, prin aminarea lucrărilor Parlamentului, consacrat revizuirii Constitu-

⁸⁶ „Dezb. Parl. Ad. Dep.”. Ses. Extr., ședința din 18 iunie 1914, p. 102.

⁸⁷ *Ibidem*, ședința din 20 iunie 1914, p. 170.

⁸⁸ „Dezb. Parl. Ad. Dep.”, ses. Extr., ședința din 20 iunie 1914, p. 175.

⁸⁹ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, București, 1926, p. 245, vezi și *Relațiile agrare și mișcări țăranesti în România, 1908—1921*, Edit. politică, București, 1967, v. și V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Edit. politică, București, 1960, p. 659.

⁸⁶ Arh. St. Buc., fond Casa Regală, dosar 16/1914 (cabinet), f. 248—249.

⁸⁷ „România Muncitoare”, X, 1914, nr. 67, din 15 iunie, p. 1.

⁸⁸ C. Argetoianu, op. cit., P. IV, nr. 1, 1913—1916, Arh. Centrală a C.C. al P.C.R., fond 104, dosar 8586, f. 314.

⁸⁹ *Ibidem*, f. 374.

ției. Astfel, în toamna aceluiași an, la redeschiderea sesiunii parlamentare din 15 noiembrie 1914, mesajul regal nu mai pomeneste de înfăptuirea reformelor, scoase de pe ordinea de zi a activității guvernanților, în schimb, solicită să i se acorde toată atenția întăririi armatei⁹⁴. Cu această ocazie, liberalii au ținut să justifice amânarea revizuirii Constituției, ca fiind determinată de conjunctura politică externă, care a făcut ca principala lor atenție să fie îndreptată în vederea pregătirii intrării României în război. Senatorul Paul Bujor, neîmpărtășind acest mod de justificare al liberalilor, într-una din ședințe a atras atenția guvernului că tocmai acum „a sosit momentul de a se cere acordul tuturor partidelor spre înfăptuirea reformelor” în vederea cărora s-a ales Constituanta, pentru că, spunea el, folosind o afirmație a lui I. I. C. Brătianu „în război nu se învinge numai cu baioneta ci și cu sufletul”⁹⁵. Paul Bujor considera posibilă înfăptuirea reformelor chiar în aceste condiții, pentru a se da soldatului care pleca în război, încrederea că are pentru ce lupta. La această intervenție, șeful guvernului, de pe poziții împăciuitoare a răspuns că nu crede că e momentul, deoarece nu trebuie să se „dea naștere la o manifestare de împărțiri de păreri sau de idei”⁹⁶. Oricât de convingși ar fi de necesitatea reformelor „în momentul de față — spune el — un simțămînt de... înțelepciune politică ne impune să amânăm tot ce ne-ar putea dezbină”⁹⁷. Prin această motivare, guvernanții voiau să demonstreze că principala lor preocupare constă în rezolvarea aspirațiilor naționale, în care scop trebuia câștigată înțelegerea tuturor forțelor politice. În realitate, prin intrarea României în război, n-au urmărit altceva decît să găsească un nou motiv de amânare a reformelor, de a se elibera de greutățile întîmpinate din partea partidelor de opoziție, iar pe de altă parte, de a abate atenția maselor de la înfăptuirea acestora. La aceste explicații guvernementale, socialistul M. Gh. Bujor într-un articol „Unde sînt reformele” arată că, e un fals a spune că împrejurările împiedică realizarea reformelor pentru că dimpotrivă niciodată n-au fost împrejurări mai favorabile — boierimea niciodată n-a fost așa de obligată de a da pămînt⁹⁸. Nerealizarea reformelor în aceste împrejurări — spune el — ar însemna o înșelare a maselor în așteptările sale. M. Gh. Bujor referindu-se la perspectivele luptei revoluționare a maselor, avertizează clasele dominante, care nu-și dau seama „că întinzînd coarda în loc să tragă poporul în război, îl va împinge spre revoluție”⁹⁹.

⁹⁴ Dezbaterile Constituantei, sesiunea extraordinară, ședința din 5 iunie 1914, p. 1.

⁹⁵ Dezbaterile Parlamentare, Senatul, sesiunea extraordinară, 1914—1915, ședința din 19 decembrie 1914, p. 38.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ M. Gh. Bujor, *Unde sînt reformele*, în „Lupta zilnică”, X, 1914, nr. 167, din noiembrie 19, p. 1.

⁹⁸ *Ibidem*.

Iată, explicarea pe care M. Gh. Bujor a dat-o asupra factorului care, în ultimul moment, avea să determine cercurile guvernante să redeschidă discutarea acestor probleme peste doi ani. Izbucnirea primului război mondial a constituit pentru guvernul liberal un nou prilej de amânare a reformelor. La 26 februarie 1915, Parlamentul Constituant a fost închis, fără să fi luat în discuție proiectul de revizuire a Constituției, pentru care fusese ales.

Curînd după intrarea României în război, ca urmare a greutăților ivite la sfîrșitul anului 1916 și în primăvara anului 1917, guvernul s-a văzut silit să readucă la ordinea zilei problema înfăptuirii reformelor constituționale, în care scop a convocat Parlamentul la Iași.

Résumé

L'étude présente l'activité du gouvernement conduit par le Parti National Liberal qui, des son retour au pouvoir, en janvier 1914, a annoncé la convocation du corps électoral qui avait à se prononcer sur la révision de la constitution, vue que la Roumanie se trouvait dans un stade de développement à lequel les prévisions de la constitution ne correspondaient plus à ses nécessités sociales-politiques. L'étude présente aussi amplement la lutte portée autour de la Constitution entre le Parti Liberal et les autres forces politiques bourgeoises qui comprenaient la nécessité de la modification de la Constitution, et le Parti Conservateur qui s'opposait fermement aux réformes constitutionnelles. Mais le déclenchement du première guerre mondiale a eu pour résultat que le gouvernement a passé la question des réformes sur le second plan de ses préoccupations, et en même temps on a profité de l'occasion pour les ajourner. Immédiatement après l'entrée de la Roumanie dans la guerre les difficultés parrues à la fin de l'année 1916 et dans le printemps de 1917 ont forcé le gouvernement à ramener à l'ordre du jour la question de l'accomplissement des réformes constitutionnelles. Dans ce but on a convoqué le Parlement de Jassy.

Précis

The paper pointed out the activity of the Cabinet led by the National Liberal Party which soon after the return to power, in January 1914, announced the reunion of the electoral body that were to decide upon the revision of the Constitution the provisions of which were no more suited to the social-political needs of Romania in her new stage of evolution. At the same time the study amply shows the struggle for the Constitution of the Liberal Party and of the other bourgeois political forces which firmly rised against the constitutional reforms. But the outbreak of the First World War placed the reforms question on a second plan of the government's concerns, being used as a plea for their postponement.

Soon after the Romania's entry into war, the difficulties appeared at the end of 1916 and in the spring of 1917 they had to constrain the government to make actual again the question of accomplishment the constitutional reforms for which it was summoned the parliament at Jassy.

DATE NOI RELATIVE LA ISTORIA REGIMENTULUI I DE GRĂNICERI ROMÂNI DIN TRANSILVANIA (1762—1786)

GHEORGHE DUZINCHIEVICI

Împărăteasa Maria Teresa, dându-și seama de marile avantaje pe care le putea avea Curtea din Viena dacă se continua și pe teritoriul Transilvaniei alcătuirea de regimente grănicerești, așa cum au făcut la frontiera sudică a monarhiei predecesorii ei, Leopold și Carol al VI-lea, a dat curs sfatului consilierului ei Borié¹ și a însărcinat pe generalul Buccow, sosit la 5 aprilie 1761 în Transilvania² în calitate de comandant al forțelor armate din această provincie de graniță a imperiului să studieze problema formării de regimente de-a lungul Carpaților³.

Împărăteasa Maria Teresa, peste capul guvernului Transilvaniei și chiar al Cancelariei aulice pentru Transilvania, folosind atașamentul marilor comandanți de arme, a dorit — mai ales după eșecul suferit în celelalte provincii ale imperiului unde ordinele ei de reforme agrare, prin opoziția marii moșierimii⁴ nu se puteau aplica — să se impună în Transilvania, în special prin cîștigarea iobagilor cărora, prin transformarea lor în grăniceri, li se ușura oarecum viața, în raport cu exploatarea excesivă a moșierimii, obligată acum să țină seama de noua ei situație. Împărăteasa, prin extinderea instituției grănicerești și în Transilvania, urmarea, de fapt, mai multe țeluri: ținerea în șah a moșierimii cu ajutorul iobagilor militarizați; realizarea de mari economii⁵, noii ostași, rămași țărani, întreținându-se, cînd nu erau în serviciul comandat, din munca lor de toate zilele; stăvilirea băjeniei țărănimii române nemulțumite spre Moldova și Țara Românească; atragerea cît mai multor români la unirea cu biserica Romei; recrutarea de ostași de elită, țărani români fiind renumiți ca buni luptători etc.⁶.

Lăsîndu-i-se numai un răgaz de cîteva luni spre a se orienta în starea de lucruri din

Transilvania pe care n-o cunoștea, la 5 iulie 1761, nerăbdătoare, Curtea din Viena îi ordona lui Buccow să înainteze propunerile pentru organizarea regimentelor de grăniceri. La 13 octombrie 1761 raportul era înaintat la Viena⁷. La 14 aprilie 1762 Consiliul aulic de război, însușindu-și propunerile din raport îl recomanda împărătesei care, după două zile, la 16 aprilie, aproba înființarea următoarelor regimente de grăniceri: 2 de infanteriști români, 2 de infanteriști secui, 1 de husari secui și 1 de dragoni români⁸, cu un total de 17 000 de oameni⁹.

Spre a i se asigura reușită deplină generalului Buccow, acesta a fost numit, fără aprobarea dietei transilvănene, la 7 mai 1762, guvernator al Transilvaniei, în locul lui Ladislau Kemény care, ca exponent al moșierimii, se opunea transformării iobagilor în grăniceri¹⁰.

Regimentele nou înființate se numeau după naționalitatea ostașilor din care se componeau, nu după numele comandanților lor, adică: regimentul I de grăniceri români, regimentul II de grăniceri români, regimentul I de grăniceri secui, regimentul II de grăniceri secui, plus unitățile de călăreți¹¹. Distribuția lor în lungul Carpaților se vede bine pe harta reprodusă de E. Micu¹². Ulterior regimentul I de grăniceri români, singurul de care ne vom ocupa de aici înainte, a purtat numărul 16.

Chiar în anul 1762 în care Maria Teresa a aprobat înființarea regimentelor de grăniceri pe teritoriul Transilvaniei, căpitanul de rangul I (Ober Kapitain) Lux von Luxenstein din Miliția sanitară a Transilvaniei, a fost avansat colonel, încredințîndu-i-se comanda regimentului¹³. I-au fost atașați, pentru a-l ajuta la organizarea acestuia, maiorul Sburlati, ofițer de carieră, 2 auditori în calitate de referenți, 1 chirurg, 1 contabil, 1 adjutant, care pe atunci încă nu era cu grad de ofițer și 1 capelan. Sediul statului major a fost înțit la Brașov, apoi a fost mutat la Orlat prin ordinul generalului Buccow din 24 iulie 1770¹⁴.

⁷ Augustin Bunea, *Istoria regimentelor grănicerești*, Blaj, 1941, p. 35—38.

⁸ Acesta a fost desființat în anul 1772. Vezi: E. Micu, *Contribuțiuni*, p. 9.

⁹ Carol Gölner, *Regimentele grănicerești*, p. 29.

¹⁰ *Ibidem*, p. 32—33.

¹¹ Pînă în anul 1769 noile unități nu au fost numerotate cu numerele în continuarea celor pe care le purtau regimentele grănicerești înființate anterior.

¹² Emil Micu, *op. cit.*, aceeași hartă și la C. Gölner, *op. cit.*, după p. 64. Autorul nu spune de unde este luată. Cf.: Maria Muțiu, *La participation des régiments de gardes-frontières roumaines de Transylvanie et de Banat aux campagnes contre Napoléon*, în „Revue roumaine d'histoire”, IX/2, 1970, p. 2/292.

¹³ În anul 1769 era înlocuit la comanda regimentului de maiorul Kiss, avansat locot-colonel. Prin rescriptul din 23 august 1770 acesta era mutat, cu gradul de colonel, la comanda regimentului II secuiesc, iar în locul lui a fost adus colonelul Dombrovsky. Vezi: Istoria reg. I.

¹⁴ C. Gölner, *op. cit.*, p. 93, spune că sediul regimentului s-a mutat la Orlat abia în anul 1816.

¹ I. Lupaș, *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, București, 1935, p. 5/261. Acad. Rom. Mem. Sect. Ist. Seria III, Tomul XVI, Mem. 13.

² Emil Micu, *Contribuțiuni la istoricul regimentului grăniceresc întii valah*, București, 1943, p. 7.

³ Istoria regimentului I de grăniceri români. Manuscris anonim în limba germană, depus de Gh. Duzinchevici la Direcția generală a Arhivelor Sfatului. Să se vadă în special capitolele intitulate: „Errichtung des I. Wallachen Grenz Regiments bis zu dem bayerischen Erbfolgekrieg 1762—1778”, „Thätigkeit des Regiments im bayerischen Erbfolgekrieg und weiter bis zum wallachischen Aufstand 1778—1784”, „Geschichte vom Jahre 1778—1779”, „Das Regiment im bayerischen Erbfolge-Krieg 1770—1779”. În continuare manuscrisul inedit se va cita: Istoria reg. I.

⁴ I. Lupaș, *op. cit.*, p. 5/261.

⁵ Carol Gölner, *Regimentele grănicerești din Transilvania*, București, 1973, p. 30. Economile erau calculate la aproape un milion florini anual.

⁶ *Ibidem*, p. 24—30.

Fără a ne extinde asupra dificultăților cauzate de aranjamentele teritoriale pe care le impunea administrației civile autoritatea militară atotputernică, spre a se asigura odată cu oarecare omogenitate de credință, în special a iobăgimii militarizate, și o bază corespunzătoare pentru ca grănicerii și familiile lor să aibă suficient teren de cultură sau fînături, absolut necesare creșterii vitelor, vom menționa că iobăgimea ortodoxă era destul de nemulțumită de represiunile care se exercitau asupra ei spre a părăsi biserica strămoșească și a trece la catolicism, precum și din cauza brutalității comandanților ei militari, recrutați dintre străini, care, spre a impune disciplina militară se arătau lipsiți de umanitate. Din cauza acestor dificultăți¹⁵ cei mai puțin răbdători dintre iobagii deveniți militari, se răzvrăteau, sau, uneori, în special românii, emigrau în Țara Românească și Moldova, unde era nevoie de mână de lucru¹⁶. Cu toate dezertările ostașilor și băjeniiile locuitorilor români¹⁷, situația regimentului I de grăniceri români, după cum raportează generalul Ziskowic generalului comandant Buccow la 23 martie 1763, cu un efectiv — la data inspecției — de 2 189 oameni, este găsită bună.

Regimentul se subîmpărțea, potrivit regulamentului militar din anul 1749, în 3 batalioane¹⁸ a câte 4 companii fiecare. Din acestea 10 companii erau comandate de căpitani, iar 2 de locotenenți-comandori (Kapitainlieutenant). Compania era alcătuită din: 1 căpitan, 1 locotenent-major, 1 locotenent, 1 sergent-major, 1 furier, 6 subofițeri străini, 2 subofițeri pămînteni, 3 muzicanți, 16 caporali și 218 ostași, total 250 oameni¹⁹. La sediul comandamentului mai erau: 6 portdrapel, 1 armurier și 1 temnicer.

Pentru cheltuielile regimentului s-au prevăzut 23 342 galbeni anual. Fără îndoială că suma aceasta a variat cu timpul. Salariile ofițerilor și ale tuturor gradărilor se plăteau potrivit normativului din anul 1758. Cu excepția sergenților-majori care primeau același salariu, indiferent dacă erau pămînteni sau străini, la restul gradărilor, inclusiv la muzicanți, străinii aveau o soldă mai mare decît pămîntenii. Ostașul de rînd căpăta 4 creițari

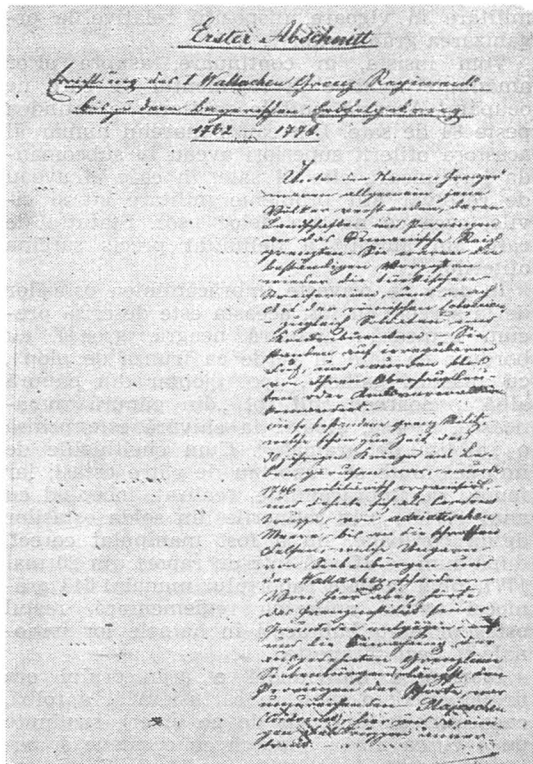
¹⁵ Un mic amănunt interesant: grănicerii s-au lăsat tînuși, așa cum ordonase Iosif al II-lea, după o serioasă opoziție. Vezi: Gh. Barițiu, *Materialu pentru istoria regimentului I granițiaru din Transilvania*, în „Transilvania”, XVI, 1885, nr. 7-8, p. 53.

¹⁶ Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania” XV, 1884, nr. 23-24, p. 178-179; E. Micu, *op. cit.*, p. 0-10, 16-20; C. Daicoviciu, *St. Pascu*, V. Cheresteșu (și alții), *Din istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a, București, 1961, p. 252-253; *Istoria României*, III, București, 1964, p. 516-520; C. Gölner, *op. cit.*, p. 53-56, 77-78, 84-85, 113-121.

¹⁷ C. Gölner, *op. cit.*, p. 114 și urm.

¹⁸ Statutul grăniceresc din 12 noiembrie 1766 reduce numărul batalioanelor la 2, menținînd, în schimb, 12 companii. Vezi: C. Gölner, *op. cit.*, p. 93.

¹⁹ După cum se vede, regimentul avea 3 000 oameni, așa cum propusese generalul Buccow în raportul său relativ la înființarea regimentelor grănicerești.

(cruceri) pe zi, dar numai cînd era „la cordon... sau... în alt serviciu extraordinar”. În restul timpului grănicerii trăiau din agricultură, creșterea vitelor, sau din munca cu brațele²⁰.

Statutul din 12 noiembrie a adus o oarecare ordine în viața și activitatea grănicerilor, ca ostași și ca cei legați încă, prin glia pe care o munceau, de stăpînii ei, împuținînd nedreptățile pe care le sufereau aceștia, dar nesuprimîndu-le cu totul. Fără a intra în amănunte atît de interesante ale acestui act normativ care, dacă nu s-ar fi căutat să se realizeze cit mai mari economii pentru bugetul statului și dacă s-ar fi aplicat integral în spiritul lui, grănicerii nu și-ar fi manifestat, în continuare, și după anul 1766, nemulțumirile lor întemeiate, vom sublinia numai principiile lui generale: drepturile și îndatoririle grănicerilor, prestațiile în muncă, impozitele, generalizarea scoaterii din supușenie, acordată de patenta imperială din 16 martie 1764 regimentului II de grăniceri români pentru a compensa brutalitatea generalului Buccow²¹, averile imobiliare grănicerești, datorii și despăgubiri, delimitarea satelor grănicerești, justiția, sancțiuni pentru acei ce încalcă regulamentele

²⁰ Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania”, XVI, 1885, nr. 5-6, p. 35.

²¹ C. Gölner, *op. cit.*, p. 46-48. Cf.: Maria Mușu, *art. cit.*, p. 3/293.

militare în vigoare, dispoziții relative la organizarea grănicerilor²².

Vom insista, în continuare, asupra altor amănunte relative la regimentul de care ne ocupăm. Această unitate militară se întindea peste 84 de sate. Din cauza marelui număr al acestora ofițerii superiori aveau în subcomanda lor, uneori, câte 14 sate, în care ei aveau de rezolvat atât probleme militare cât și civile, ceea ce nu era deloc ușor. Statutul de care am amintit a delimitat precis sarcina ofițerilor²³.

În ceea ce privește îmbrăcămintea ostașilor de la sergent în jos, aceasta este descrisă precum urmează: „pănură neagră, groasă, cu bordura ce bate în verde ca frunza de plop“, cu „nasturi galbeni, apoi pieptar din pănură albă“; cioarecii sînt tot „din pănură românească, groasă, albă“; la chivără este prinsă o „tăbliță de aramă“²⁴. Cum cheltuielile de îmbrăcăminte se suportau de către ostași, iar fondul de îmbrăcăminte, realizat, începînd cu anul 1771²⁵, prin reținerile din solda ostașilor de la cordoane, nu a fost manipulat corect, după cum se afirmă într-un raport din 20 mai 1777, pînă la data raportului numai 1 643 grăniceri aveau uniforma reglementară, restul ostașilor erau îmbrăcați în hainele lor naționale²⁶, deci țărănește.

Înarmarea individuală a grănicerului era următoarea: o sabie, o cartușieră și o tolbă, care atîrnau în cruciș de pe umeri, susținute de o curea albă; o pușcă cu cremene și baionetă, armă de calitate mediocră. Și pentru că e vorba de armament, e locul să adăugăm că în anul 1765 regimentele grănicerești au fost dotate cu artilerie²⁷. La inspecția pe care a făcut-o generalul Žisković în august 1770 la lagărul de concentrare a grănicerilor români, a constatat că ostași și-au însușit mînuirea armelor și mișcărilor tactice. S-au mai constatat meritele deosebite ale grănicerilor de la cordon, care cu mari eforturi au putut împiedica pătrunderea ciumii din Țara Românească în Transilvania.

Pentru stimularea artileriștilor, împărateasa a trimis 24 medalii de argint care să fie împărțite celor mai buni trăgători cu ocazia manevrelor care vor avea loc în anul 1771.

Tot în anul 1770, începînd de la 1 mai, bugetul anual al regimentului s-a mărit față de precedentul cu 6 894 galbeni, ajungînd la suma de 30 286 galbeni anual, ceea ce a avut drept urmare mărirea soldelor.

În același an regimentele de grăniceri au fost transformate în două brigăzi, care au fost puse sub comanda generalului Cristian Rall.

În cursul anului 1771 a avut loc prima descriere pe teritoriul celor 84 comune ale regimentului. Populația număra acum 22 164 de locuitori, din care se înrolaseră la grăniceri 4 302 bărbați.

Cu ocazia inspecției trupei în acest an s-a constatat că disciplina s-a îmbunătățit, că armonia domnește între grăniceri, iar simțul onoarei s-a dezvoltat. Sigur că aceste constatări au îndemnat comandamentul să nu mai admită, decît în cazuri de abateri grave și numai pe baza unei decizii luate în comisie, pedepsirea cu lovituri de bete²⁸.

Deși în anul 1771 a intrat în vigoare și un nou regulament sanitar, serviciul medical al regimentului lăsa, și după acest an, încă mult de dorit, așa cum au consemnat în raportul lor din 20 mai 1777, generalul de brigadă Cristian Rall și comisarul de război Godfrid Georg Obst: chirurgul regimentului și un subchirurg, atașați pe lângă comandamentul din Orlat, aveau în grijă 3 companii dispersate în 7 sate; subchirurgul din Vaida Rece (districtul Făgăraș) avea în grijă 5 companii întinse pe teritoriul a 39 sate; subchirurgul din Hațeg purta grija ostașilor celor 2 companii din Hațeg, a unei companii de pe teritoriul comitatului Hunedoara, precum și a companiei a 4-a din Scaunul Orăștie. După cum se vede personalul sanitar era puțin, 4 persoane în total, iar ostași erau mulți, risipiți prin sate foarte distanțate unele de altele, încît chiar dacă ar fi fost bunăvoință din partea acestuia, tot nu se putea acorda ostașilor o asistență medicală eficientă. Dar, după același raport amintit mai sus, chiar dacă n-ar fi existat piedicile semnalate, grănicerii tot n-ar fi fost mai bine îngrijiți deoarece ei „numai în cazuri de supătură, sau cînd își frig vreo mînă, ori își fac alte răni externe“ recurg la ajutorul medicilor, altfel ei se tratează singuri, cu „medicamente de casă“, potrivit vechilor datini, neplăcîndu-le medicamentele prescrise de personalul sanitar²⁹, de a căror eficiență, probabil, se îndoia.

În anul 1773, după cum se spune într-un document, funcționau deja — păcat că nu se specifică de cînd — în comunele Veștem, Cugir, Ohaba și Hațeg³⁰ de pe teritoriul regimentului, 4 școli, probabil acelea pe care un alt izvor le numește „filiale“. Preoții uniți din aceste localități învățau copiii grănicerilor să scrie și să citească în limba română. Preoții erau plătiți de casieria regimentului. În ceea ce privește salariul lunar al unui preot-învățător, acesta varia — nu știm de ce — precum urmează: la Veștem 4 fl. 20 creițari; la Cugir, 1 fl. 30 creițari; la Ohaba 1 fl. 15 creițari, iar la Hațeg 4 fl. 10 creițari.

În același document din anul 1773 se mai spune că *ulterior* (fernens) înființării școlilor

²² C. Göllner, *op. cit.*, p. 50—96.
²³ *Ibidem*, p. 85—89.
²⁴ *Ibidem*, ilustrația de după pagina 64. Este vorba de uniforma reglementară.
²⁵ *Ibidem*, p. 61. Autorul afirmă greșit că acest fond a fost „înființat abia în anul 1830“.

²⁶ Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania“, XVI, 1885, nr. 3—4, p. 17 și nr. 7—8, p. 53.

²⁷ Maria Mușiu, *art. cit.*, p. 2/292. Dotarea cu tunuri a sporit mereu. În anul 1776 regimentul avea 264 artilieriști, deci și numărul gurilor de foc trebuie să fi fost destul de mare.

²⁸ Faptul acesta dovedește că înlăturarea bătăii cu bețele, menționată special în Statutul din 1776, nu se respecta de către ofițeri. Cf.: C. Göllner, *op. cit.*, p. 80.

²⁹ Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania“, XV, 1884, nr. 23—24, p. 180.

din cele 4 comune menționate — sublinierea aceasta din document ne permite să presupunem că funcționarea amintitelor școli a putut începe înainte de anul 1773 — în alte 12 localități nenumite, în care populația românească era de religie unită, în 5 alte localități românești, tot nenumite, cu populație ortodoxă și în alte 4 cu populație săsească de religie protestantă (=luterană de confesiune augsburgică), preoții români, respectiv predicatorii sași, învățau copiii, din lipsă de locuri corespunzătoare, chiar în propriile lor locuințe, scrisul și cititul³¹. Se afirmă într-un document că pînă la anul 1777 nu exista nici o școală primară cu 4 clase pe teritoriul ocupat de regimentul grăniceresc³². Fără îndoială că dintre absolvenții acestor școli în care, în special preoții ortodocși — 125 la număr prin anii 1770—1771 — „abia știau să cetească”³³, se vor fi recrutat cei 17 soldați, caporalii și sergenții — între care erau și români — care au fost trimiși pe termen de 2 ani la 2 regimente de linie, „pentru ca să învețe exercițiul și serviciul militar”³⁴. Unul dintre absolvenții acestei școli de specializare va fi fost și sergentul-major Kalliany, primul român care, după ce s-a evidențiat în luptele cu bandiții, a fost avansat ofițer în regimentul românesc în anul 1774³⁵.

E sigur că pregătirea și dotarea regimentului a urmat și după acest an un curs ascendent. Altfel regimentul n-ar fi primit ordinul să trimită un batalion, la începutul anului 1778, spre Moravia, unde la Olmütz se concentraseră trupele austriece, spre a se putea face față eventualelor complicații care s-ar fi ivit în urma ocupării de către Austria a localității Mindelheim și a Bavariei de Jos. Această ocupare a dat naștere războiului de succesiune pentru Bavaria.

La sfîrșitul lunii martie 1778 batalionul românesc condus de locot.-colonelul Sburlati, cu un efectiv de 1 087 oameni, se găsea, parțial, în avanposturi, lîngă Olmütz. Statul lui major era cantonat la Friedeck. La 10 iunie 1778, potrivit planului de luptă, armata austriacă de la Olmütz s-a deplasat să facă joncțiunea cu armata ce staționa lîngă Elba, pentru ca împreună, sub comanda personală a împăratului Iosif al II-lea, să înainteze spre Boemia. Lîngă Olmütz, pentru a se împiedica o lovitură a dușmanului dacă acesta ar fi pătruns în Moravia, a rămas un corp de arma-

tă³⁶ comandat de generalul de brigadă Botta. În acest corp de oaste, dar făcînd parte din brigada generalului maior Spleny, a rămas și batalionul regimentului I de grăniceri români. Ulterior, cînd o parte din armata austriacă de sub comanda generalului de artilerie Elrichshausen a plecat din tabăra de la Lodenitz spre riul Mohra, luînd poziție lîngă localitatea Hathau, batalionul Sburlati de care ne ocupăm noi, făcînd acum parte din divizia generalului de brigadă Barco, trecînd prin Gibau—Domstadt—Altlieb și Grundersdorf cu direcția Richterberg, a luat poziție lîngă Bautsch, spre a aștepta întăriri din Boemia, împiedicînd, în același timp, pătrunderea eventuală a oastei prusiene.

La 11 octombrie 1778 generalul Elmtol a primit ordinul să facă o recunoaștere dincolo de riul Mohra spre a vedea care este poziția inamicului. Drept urmare a acestei acțiuni, la 17 octombrie se știa acum că trupele inamice și-au ridicat tabăra de lîngă Grätz și Jakubwitz și că s-au retras pe trei coloane peste Oppa. De aceea, în aceeași zi, un detașament din care făcea parte și batalionul Sburlati, condus de colonelul Pfefferskorn, a fost trimis la Grätz spre a se pune în legătură cu colonelul³⁷ Staray, care staționa la Stablowitz. În ziua de 18 octombrie o recunoaștere a stabilit că trupele prusiene, retrase peste iarnă din Bavaria în Silezia, lăsaseră garnizoane puternice în orașele Jägerndorf și Troppau și că acest din urmă oraș era înconjurat cu tranșee. Cu toată retragerea generală a armatei prusiene, ostilitățile încă nu încetaseră. De aceea Staray a primit ordinul ca în noaptea de 19 spre 20 octombrie să atace din două părți pozițiile prusiene de lîngă Troppau. Căpitanul Halmagy din regimentul II de grăniceri români a condus micul detașament de voluntari, alcătuit din români, ostași orădani și grăniceri secui, cu un total de 120 oameni, care, trecînd prin Ottendorf, au atacat curajos, au cucerit 2 redute și au capturat un drapel prusian. Cum acest drapel a rămas în păstrare la regimentul I de grăniceri români³⁸, este sigur că în detașamentul de voluntari condus de căpitanul Halmagy au luptat și grăniceri din batalionul Sburlati.

Detașamentul comandat de Halmagy, atacînd și a treia redută, cu toată vitejia lui, a trebuit să se retragă din cauza tirului puternic al ostașilor prusieni. Căpitanul Halmagy, rănit la cap, a lăsat în șanțurile deja ocupate, 25 de morți și 32 răniți. În total, ambele regimente de grăniceri români au pierdut în războiul din anii 1778—1779, prima lor campanie

³⁰ N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, București, 1971, p. 129—130, 132, 161—163. Se înșiră multe localități în care au funcționat școli. Înființarea școlii greco-catolice grănicerești autorul o pune la anul 1777.

³¹ E. Micu, *op. cit.*, p. 25, 113.

³² Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania”, XVI, 1005, nr. 9—10, p. 67.

³³ Istoria reg. I.

³⁴ Gh. Barițiu, *Materialu*, în „Transilvania”, XV, 1884, nr. 23—24, p. 178—179.

³⁵ Toate amănuntele pe care le-am dat pînă aici, atunci cînd nu se face o altă trimitere, le-am luat din Istoria reg. I.

³⁶ Acest corp era compus din: 3 batalioane de grăniceri, probabil toți din Transilvania, cu un total de 2 357 oameni și 20 escadroane, al căror efectiv se ridica la 3 702 oameni; în total acest corp avea 12 350 oameni.

³⁷ În altă parte a Istoriei regimentului I de grăniceri români se spune că era cu gradul de locotolonel.

³⁸ Drapelul avea să fie păstrat în biserica unită din Orlat, sediul comandamentului regimentului.

din afara Transilvaniei³⁹, 227 oameni⁴⁰. Datele fiind comune pentru unitățile din cele două regimente, nu știm care sînt pierderile batalionului de care ne ocupăm.

Pînă la pacea de la Teschen (13 mai 1779), batalionul a rămas în continuare în brigada Spleny și a fost cantonat în localitățile Grätz și Benkowitz. El nu a mai participat la nici o acțiune militară, brigada avînd doar rolul de observator. După încheierea păcii s-a înapoiat acasă trecînd prin Viena.

Comportarea remarcabilă a batalionului pe front a fost luată în considerare de Comandantul general al armatei austriece din Transilvania, care l-a avansat pe Sburlati la gradul de colonel, încredințîndu-i comanda regimentului de grăniceri români, cît și de împăratul Iosif al II-lea, care a dispus să se împartă văduvelor și orfanilor rămași după moartea unor grăniceri pe front, suma de 50 florini.

Anul 1781, pentru istoria regimentului, este bogat în fapte care merită amintite. Între 10 august și sfîrșitul acestei luni, au avut loc manevre lingă Orlat. Cu această ocazie, după cum spune raportul generalului de artilerie Preiss, nr. 423 din 20 septembrie, adresat Consiliului superior de război, s-au evidențiat cu ocazia tragerilor, ca artileriști deosebiți, căprarul Mathe Matheu — am păstrat ortografia din original — și ostașul Lörenz, precum și alți 17 ostași. Generalul cerea aprobarea ca celor doi să li se confere medalia de argint — ceea ce ar fi fost un bun stimulent pentru ceilalți artileriști — iar celorlalți ostași — nu li se dă numele — să fie numiți „țunari superiori” (Oberkanonieren), cu dreptul de a instrui și pe alți ostași. Consiliul superior de război a aprobat ca „țunarilor superiori” să li se dea cîte 6 florini. Totodată hotăra să se acorde, la fiecare sfîrșit de an, celor mai buni artileriști, premii de cîte 6, 4 și 2 florini, de la caz la caz.

Dorind să aibă între ofițeri, nu numai oameni bine pregătiți ci și elemente demne, împăratul Iosif al II-lea a dispus ca cei ce timp de trei ani au avut o purtare necorespunzătoare situației lor să fie scoși din armată, plătindu-li-se ca preaviz solda pe o lună; celor care arătau bunăvoință să se îndrepte, dar încă nu corespundeau întru totul situației de ofițer, li se acorda un an de încercare, timp în care, ca pedeapsă că nu s-au

cumințit mai repede, li se oprea o treime din soldă, bani care se vărsau la fondul pentru spital. Cei care nu se îndreptau nici în acest an de probă erau scoși din armată fără nici o despăgubire. Nemulțumiții puteau face recurs. Dacă se dovedea că au dreptate, era tras la răspundere ofițerul de stat major care a hotărît scoaterea din armată.

Și în administrație împăratul a dorit să aducă o modificare în bine. Un rescript special al său din anul 1781 prevedea un control cît mai mare al tuturor ramurilor de activitate administrativă.

În anul 1781 s-a introdus cenzura scrisorilor trimise sau primite de ostași. Cenzurarea cădea în sarcina căpitanilor. Din cauza obligativității cenzurării scrisorilor s-a interzis factorilor poștali să înmîneze scrisori ostașilor.

Din punct de vedere al învățămîntului anul 1781 a însemnat un serios pas înainte: s-au ridicat clădiri corespunzătoare pentru școlile care funcționau în localitățile Orlat, Vaida Rece și Hațeg, iar din veniturile realizate din vînătoare și pescuit pe teritoriul regimentului s-au cumpărat manuale școlare, iar elevilor evidențiați la învățătură li s-au acordat premii.

Dorind să aibă de unde recruta cadre destoinice pentru regimentele sale de grăniceri, chiar de la începutul anului 1782 împăratul Iosif al II-lea a dispus înființarea unor case speciale de educație (Erziehungshäuser) în care 48 de copii de soldați, pe cheltuiala statului, vor fi școlarizați după un plan special. Dintre aceștia urma să se recruteze subofițerii. S-a admis ca mai tîrziu în aceste instituții de cultură să fie primiți și elevii solvenți, numiți „băieți în gazdă” (Kostknaben). O asemenea instituție de cultură s-a deschis la Orlat și comandantul regimentului supraveghea funcționarea ei. Numai la patru ani de la înființarea acestei școli speciale la Orlat, în anul 1786 colonelul Gray, „comandantul șef al regimentelor de est grănicerești”, la inspecția pe care a făcut-o școlii, din această localitate, „a rămas multumit de răspunsurile pe care le-au dat puii de români” în limba germană. Surprins plăcut de acest rezultat colonelul le-a dăruit elevilor mari cîte un sfinț, iar celor mai mici cîte o groșiță⁴¹. Păcat că nu avem mai multe amănunte despre această școală din Orlat. Trebuie subliniată totuși deosebirea între viața elevilor din anul 1767, cînd trăiau ca vai de ei, la particulari, contra a 2 creștări pe zi și aceea de acum în noua

³⁹ Maria Muțiu, *art. cit.*, p. 3/293, afirmă că aceste regimente, înainte de anul 1779, n-au fost folosite decît pentru paza frontierelor.

⁴⁰ Aceste pierderi, după o statistică oficială, în amănunt, sînt următoarele, (cifrele se referă la pierderile de la gradul de sergent-major în jos): 12 morți de cîmpul de luptă; 1 mort din cauza rănilor; 3 au căzut prizonieri; 5 ofițeri (sic) și 204 au murit din cauza bolilor; 2 ostași au dezertat. Numărul de morți de pe cîmpul de luptă țin această evidență oficială fiind altul decît cel dat în descrierea atacului de la Troppau, ne îndreptățește să credem că la acest atac au participat și grăniceri secul. Într-o statistică reprodușă de E. Micu, *Contribuțiuni*, p. 81, se spune că pierderile reg. I au fost numai 3 feciori (soldați) răniți.

⁴¹ N. Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Blaj, 1944, p. 219—220, 221, 234—235, Biblioteca Institutului de istorie națională XVI. Autorul folosește o notă relativă la această inspecție publicată în mai 1786 în ziarul „Siebenbürger Zeitung”. E încă nevoie de cercetări sistematice și aprofundate asupra acestor școli spre a se ști cînd au început să funcționeze, cu ce ereziv de copii, care era programul de învățămînt, limba de predare etc., cu toate că N. Albu, în cele 2 volume citate de noi, precum și C. Gölner, s-au ocupat de școlile de pe teritoriul grăniceresc. Din acest motiv noi nu ne-am extins asupra acestor probleme.

școală, unde elevii se bucurau de un tratament care le asigura posibilități de dezvoltare.

Instituția grănicerească din Transilvania n-a putut să scape de înnoirile pe care dorea să le introducă împăratul.

În ceea ce privește grănicerii, împăratul, odată cu oarecare îmbunătățiri din punct de vedere militar, dorea ca prin reorganizarea corpului grăniceresc din Transilvania să realizeze și economii. Iată reformele pe care dorea să le introducă, așa cum se găsesc într-un proiect din 18 aprilie 1782, scris chiar de mîna lui, și care pînă la urmă nu s-a mai aplicat: cele 4 regimente de grăniceri din Transilvania se reduc numai la unul de secuși și unul de români. Fiecare regiment, alcătuit din 16 companii, va avea următorul corp ofițeresc: 1 colonel, 1 locot.-colonel, 2 maiori (1 de rangul I și 1 de rangul II), 12 căpitani (Hauptleuten), 4 căpitani (Capitains), 16 locotenenți-majori, 16 sublocotenenți și 16 stegari (portdrapel), așa cum au și alte regimente. Fiecare companie trebuie să aibă un efectiv de 217 oameni. Comandamentul suprem al armatei din Transilvania nu l-a putut abate pe împărat de la proiectul său. La 20 august acesta a ordonat facerea unei descripții exacte a grănicerilor din Transilvania, lucrare care, prin amplexarea ei, se vede că avea să fie continuată și sfîrșită de-abia în anul 1783. Împăratul dorea ca să se pună odată ordine în tot teritoriul de-a lungul frontierei cu Țara Românească, teritoriu pe care activau și trăiau ca militari și civili grănicerii cu familiile lor, spre a se ajunge la o precizare în ceea ce privește apartenența celor 84 de localități cu terenurile aferente lor, dintre care unele erau deja recunoscute ca pur militare, altele ar fi trebuit predate administrației provinciale, iar alte localități și acestea nu puține, ar fi fost de dorit să treacă sub administrația militară. Proiectul imperial mai propunea ca din casele răzlețe din districtul Hațeg, să se formeze 1 sau 2 sate, care să fie complet militarizate, pentru ca, în felul acesta, pasul Vulcan și stațiunea de graniță de acolo, precum și drumurile din districtul Hațeg să fie asigurate față de unele primejdii care ar fi amenințat din sud. După proiectul imperial împărțirea teritoriului de graniță pe batalioane ar fi fost următoarea: 1 batalion ar fi avut grijă de districtul Hațeg, 1 batalion ar fi supravegheat teritoriul de la Cugir pînă în districtul Făgăraș, districtul Brașov, precum și cele 7 sate situate spre Predeal, Timiș și pasul Buzăului. Același proiect de reorganizare a teritoriului regimentului I de grăniceri români prevedea ca statul major al acestuia să rămînă la Orlat; statele majore ale celor 3 batalioane aveau să-și stabilească sediul la Orlat, Hațeg și Tohanul Vechi.

Proiectul lui Iosif al II-lea, din cauza piecilor interne, n-a putut fi pus în aplicare. Dificultățile au fost atât de mari încît chiar împăratul a ordonat suspendarea proiectului,

situația regimentelor grănicerești și a teritoriului pe care-l ocupau de-a lungul graniței rămînînd aceeași ca mai înainte⁴².

Résumé

À 16 april 1762 l'imperatrice Marie Thérèse ordonnait la constitution, dans la Transylvanie, des régiments des gards-frontières suivants: 2 de Roumains, 2 de Szeklers (infanterie), 1 de hussards Szeklers et 1 de dragons roumains. Par la constitution des ces unités militaires, paysannes au long des Carpathes on poursuit, premièrement, la réalisation d'économies d'argent, car les paysans soldats recevaient la solde seulement quand ils déployaient des missions militaires, pendant le reste du temps ils s'entretenaient par leur travail habituel. L'état major du régiment était, premièrement à Brașov, puis, en 1770 il a été transféré à Orlat. L'effectif du régiment était, en 1763 mars, de 2189 hommes, divisés en 3 bataillons formés de 4 compagnies chacun. Ulérieurement l'organisation a subi plusieurs modifications. Les officiers étaient étrangers et ils se portaient mal avec les soldats. Les sergents-majors, soit qu'ils étaient autochtones, soit étrangers, ils recevaient la même solde. Quand le reste des gradés, s'ils étaient étrangers, ils recevaient une solde supérieure aux roumains. Le régiment s'étendait sur le territoire de 84 villages. Celles-ci, groupés plusieurs ensemble, étaient dirigés par les officiers supérieurs du régiment. Ils résolvaient aussi les questions militaires que les questions civiles. À cause du manque de fonds, jusqu'à 1766, seulement 1643 soldats avaient d'uniformes, le reste étant habillés comme des paysans. Les fusils étaient d'une qualité médiocre. En 1765 le régiment a été doté avec d'artillerie. En 1771 le nombre de gards-frontières paysans s'était élevé à 4302. Les inspections ont constaté que leur instruction était bonne. L'assistance sanitaire était faible. En 1773 sur le territoire du régiment fonctionnaient quatre écoles dans lesquelles les prêtres unis enseignaient les enfants des gards de frontières à écrire et à lire en roumaine. Au cours du temps le nombre des écoles s'est accru. Les bons élèves étaient envoyés aux écoles supérieures pour se spécialiser. L'un d'eux, le sergent-major Kallany a été avancé officier en 1774. Il a été le premier officier roumain du régiment. Un bataillon du régiment, avec un effectif de 1087 soldats, a participé à la guerre de succession bavarroise (1778-1779). L'empereur Joseph II, en considérant la bravoure des soldats, a disposé de partager aux veuves et aux enfants des soldats morts dans les batailles la somme de 50 fl. 1781 a été un an remarquable dans l'histoire du régiment: aux manœuvres de septembre, les artilleistes se sont évidentiés, et ils ont recommencé de l'argent pour leurs mérites; à Orlat, Valda Rece et Hațeg se sont bâtis des écoles. Les élèves ont reçu des manuelles scolaires et des prix. Existaient aussi des écoles spéciales d'éducation militaire d'où on recrutait les sous-officiers. À l'occasion de l'inspection de 1786 à l'école d'Orlat, le colonel inspecteur, frappé des réponses en allemande données par les élèves roumains, a offert d'argent de son propre poche.

Précis

On the 16th of April, 1762, the Emperess Maria Theresa ordered the establishment in Transylvania of the following frontiers guards regiments: 2 of Romanians, 2 of Szeklers (infantry), 1 of Szekler

⁴² Amănuntule de mai sus, atunci cînd nu s-a făcut o trimiterie specială, au fost toate luate din Istoria reg. I și anume din capitolul intitulat „Das Regiment in der Periode vom bayrischen Erbfolgekrieg bis zum Aufstand der siebenbürger Waiachen 1778-1784”.

hussars and 1 of Romanian dragoons. By the setting up of these peasant military units along the Carpathians it was particularly intended the accomplishment of money savings, as the peasant soldiers were payed only when they performed military tasks, the rest of time supporting themselves from their usual work. The General Staff of the regiment was at first at Brașov, then in 1770 it moved to Orlat. In March 1763 the effectives of the regiment included 2189 men divided into 3 battalions of 4 companies each. Afterwards, the organization suffered many alterations. The officers were foreigners and behaved badly with the soldiers. The senior sergeants either natives or foreigners, received the same pay; the rest if they were foreigners they received a greater pay than the Romanians. The regiment stretched across the territory of 84 village. The latter ones grouped, were led by the superior officers of the regiment. They solved both the military and civilian matters. Owing to the need of money until 1766 only 1643 soldiers had uniform, the rest dressed themselves like peasants. The rifles were of a mediocre quality. In 1765 the regiment was equipped with artillery. In 1771 the number of the border guard peasants was 4302. The inspection found their training to be a good

one. The health assistance was poor. In 1773 on the territory of the regiment there were schools where the priests taught the frontier guards' children to write and read in Romanian.

Little by little the number of schools increased. The good pupils were sent to specialization, and one of them was the first Romanian officer in the regiment. A battalion of the regiment having an effective of 1087 soldiers took part in the Bavarian war of succession between 1778–1779. The Emperor Joseph II, taking into account the soldiers' bravery ordered to be allocated to the frontier guards' widows and orphans the sum of 50 florins. The year 1781 is important for the history of the regiment: at the manoeuvres of September the artilleryists distinguished themselves, that was why they were awarded a prize in money: at Orlat, Vaida Rece and Hațeg suitable building were erected. The pupils received school books and the meritorius ones, prizes. There were also some special schools from which were recruited the non-commissioned officers. During the inspection of 1786 at the school in Orlat, the colonel inspector amazed by the answers given in German by the Romanian pupils gave them money from his own purse.

UN NOU TEZAU ÎN PATRIMONIUL ARHIVELOR STATULUI

În anul 1976 Direcția generală a Arhivelor Statului și-a îmbogățit tezaurul cu peste 8 500 documente din care aproximativ 1 000 sînt donații ale unor cetățeni cu înaltă conștiință a datoriei față de patrie.

Unele documente sînt emanații ale cancelariilor domnești. Amintim dintre cele multe: copia nedată a uricului dat de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, în 1495 (7003) martie 13, lui Ștefu pentru vinzarea ocinei sale, jumătate din satul Zăbrăuți, fraților Cîrstea, Dobrun, Niagu și Niacșă; un pergament, scris în slavonă cu monograma în chinovar, cu sigiliul timbrat provenit de la Mihnea, domnul Țării Românești, care în 1580 (7088) iunie 16, înțarea pentru Manea, Miroslov și Stan o stăpînire asupra ocinilor din Sturzeni; pergamentul, scris de Soare grămătic în 1630 (7138) februarie 4, e primit de Stoica din Mărăcineni, județul Buzău, de la Leon vovodă care îi înțarea stăpînirea de danie de la Călcioae din Cîndești, avută încă din vremea lui Radu vv.

Aceste documente, ca și mărturia din 1636—1641 mai 18, a mai multor boieri din timpul domniei lui Vasile Lupu, prezintă importanță nu numai pentru că dovedesc dinamica proprietății sau a posesiunii ei, ci și pentru că amintesc izvoare mai vechi, prezintă nume de mari dregători, semnături și sigiliile înleare aplicate ale boierilor.

Fondul Arhivistic Național s-a îmbogățit și cu o serie de documente emise în cancelaria lui Matei Basarab. Remarcăm documentul din 1636 (7144) iunie 18, dat în București, prin care domnitorul înțarea stăpînirea lui Popa Proca asupra unei părășii de vie cu tot locul părășit din vremea cînd a fost Sinan Pașa cu armata în țară. Pergamentul, scris în limba slavonă cu semnătura vovodului, sigiliul timbrat cu învoacăția simbolică, litera inițială și monograma ornate în chinovar prezintă importanță și pentru istoria artelor pomenind în conținut doi zugrăvi — desigur pictori de biserici. Alt document din 1643 (7151) martie 1, dat în cetatea de scaun Țirgoviste înțarea stăpînirea lui Radul, mare comis asupra satului Drajna, județul Saac și a tuturor vecinilor, scrisi cu numele în hrisov. Pergamentul scris în slavonă cu sigiliul timbrat căzut, cu semnătura domnului, menționează o rară instituție feudală „prădalica”.

Alături de acestea amintim documentul din 1648 (7156) iunie 28 și 1651 (7159) februarie 25, date tot la Țirgoviste. Este de reținut că documentele menționate, ca de altfel și celelalte, pe lângă faptul că atestă vechimea unor topice, descriu pe larg hotarele satelor și muntilor, invocă și alte hrisoave mai vechi, crează posibilitatea de a studia instituția iurătorilor precum și procedura de alegere și înțare a hotarelor în secolul al XVII-lea.

Interesante sînt și documentele de la Șerban Cantacuzino vv. Țării Românești care pe lângă înțarea stăpînirilor de pămînturi sînt relevante pentru urmărirea procesului de deposare de moșii a moșnenilor lipsiți de posibilități economice și prezența deja a unor intermediari, care primesc în gaș ocină de ocină de la moșneni pentru diverse sume de bani, iar mai apoi le vind, pe toate unui singur proprietar, deoarece foștii stăpîni ai pămîntului nu-și pot răscumpăra moșiile.

Au mai fost achiziționate hrisoave domnești date de Constantin Brîncoveanu, Nicolae Alexandru Marvordat ș.a.

Dar, patrimoniul arhivistic s-a îmbogățit și cu alte documente ce reprezintă valori deosebite, pen-

tru studiul vieții și activității societății românești, create de unele personalități politice, culturale și militare, între care generalul dr. Zaharia Petrescu, dr. G. Z. Petrescu, dr. C. I. Istrate. Ne-au reținut atenția nouă și cercetătorilor scrisorile din aprilie 1877—ianuarie 1878 și carnetul cu note ale generalului dr. Z. Petrescu, fost șef al serviciului sanitar al armatei în timpul Războiului de Independență. Documentele oferă știri importante privind mersul războiului, trecerea Dunării de către trupe și ambulanță (personalul și materialul de ambulanță), atacul contra redutei Grivița 2, asediul și căderea Plevnei, predarea lui Osman Pașa, starea de spirit a armatei, curajul manifestat în luptă.

Informații valoroase sînt cuprinse în jurnalul de campanie al Regimentului nr. 4 de linie, din perioada iulie 1877—februarie 1878 și cu planurile locurilor unde s-au desfășurat luptele*.

Multe izvoare istorice depuse la Direcția generală a Arhivelor Statului oglindesc activitatea neobosită a medicilor în secolele XIX și XX. Se află la loc de cinste corespondența și jurnalele membrilor epitropiei Spitalului Sf. Pantelimon — M. Racoviță, A. Ghica și C. Ghica.

Serviciile de specialitate ale D.G.A.S. au continuat achiziționarea unor documente pentru completarea fondurilor și colecțiilor constituite anterior. Așa s-a îmbogățit colecția de documente Krețulescu. Scrisorile din perioada 1850—1855, 1873, 1877 ale eminenței om politic N. Krețulescu, participant la revoluția din 1848, ministru și prim-ministru în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, reprezentant diplomatic al țării noastre în unele mari capitale europene (Viena, Berlin, Petersburg) către soția sa, Sofia, fiica sa Ana și Sergiu Voinescu, cumnatul său, prezintă diferite evenimente politice și societatea bucureșteană. Dar tot atât de semnificative ni se par pentru studiul istoriei și alte documente care ne-au rămas de la el — conceptul unui proiect de lege asupra apelor, un raport la Camera Deputaților, o scrisoare către Fuad Pașa privind mănăstirile închinată din România, copia unui protocol încheiat de reprezentanții celor șapte mari puteri, în 1859, pentru investirea lui Alexandru Ioan Cuza ca domn al Moldovei și al Țării Românești.

Dintre documentele achiziționate, unele cuprind informații despre evenimentele petrecute în timpul primului război mondial, activitatea medicilor și personalului medical din București ș.a.

Însemnările succinte asupra achizițiilor pe anul 1976 ne îndreptăcesc să semnalizăm cercetătorilor și tuturor cititorilor noștri că numărul mare de zapise, hotărînci, sentințe de judecată, planuri de moșii, oglindesc transformările din viața satelor, comunelor, județelor țării și sînt importante pentru scrierea monografiilor localităților amintite în ele.

Nu mai puțin sînt importante pentru sigilografi și heraldiști pecetile provenind din cancelariile domnești ale lui Ștefan cel Mare 1457—pînă spre 1480, o pecete mare de la Ilaș Vovodă, 1546—1551 și o pecete mare de la Ieremia Movilă. Sigiliile înleare ale boierilor aplicate în fum, sigiliile domnești aplicate în chinovar, vechile sigiliile ale orașului Cîmpulung sau cel al ocolului Vrancea.

Nu putem trece cu vederea documentele care oglindesc viața și activitatea aviatorilor Cantacuzino Bîzu și Șerban Măciulescu, precum și activitatea școlii de piloti de la Buzău.

Prezența românilor la diferite olimpiade și balcaniade se poate demonstra și prin documentele care prezintă echipa națională de tir de la Sofia din 1930, echipa de tir a Asociației Sportive Metropola București la aceste competiții în anii 1936—1941 ș.a.

CRISTINA DINU

* Vezi studiul amănunțit făcut de T. Mateescu asupra acestui document în suplimentul „Revistei Arhivelor” pe 1977.

COLECȚIA MAVROCORDAT

În anul 1976, ca urmare a audienței pe care prevederile legislației cu privire la Fondul Arhivistic Național le au în rândurile cetățenilor patriei, Filiala municipiului București și-a îmbogățit patrimoniul, prin grija Mariei Florescu Mavrocordat, cu 161 documente aparținând familiei Edgar Mavrocordat.

Sosiți pe pământul românesc la sfîrșitul secolului al XVII-lea, intrînd în viața politică a poporului nostru la începutul secolului al XVIII-lea, reprezentanții de frunte ai familiei Mavrocordat au ocupat diferite dregătorii, iar în anul 1709 timp de peste 50 de ani s-au aflat cu întreruperi fie în scaunul Țării Românești, fie în acela al Moldovei.

Primul urcă treptele scaunului domnesc Nicolae Mavrocordat, în anul 1709, mai întîi în Moldova și apoi în Țara Românească. Fiul său Constantin, îi urmează la domnie și a rămas în istorie prin cunoscutul document „Marele hrisov” care cuprinde textul reformelor sale cu importante urmări în societatea românească. Un alt Mavrocordat, Ioan, a devenit domn al Moldovei în anul 1743.

Prin căsătoriile contractate, descendenții familiei Mavrocordat s-au înrudit cu familiile Brincoveanu, Rosetti, Ghica, Bibescu, Sturdza, Cantacuzino, Florescu ș.a.

Edgar Mavrocordat, descendent în linie directă al voievodului Constantin Mavrocordat, născut în anul 1856, a desăvîșit la începutul secolului al XX-lea o vie activitate diplomatică, ca reprezentant al României la Viena.

Căsătorit cu Irina Moret de Blaremburg, strănepoata principelui Alexandru Dimitrie Ghica, a intrat în posesia proprietăților Căciulați — Pașcani și Măgurele — Filipești Dărăști din județul Ilfov.

Documentele păstrate, în majoritate, conțin informații asupra acestor proprietăți (porunci, cărți de hotărnicie, acte de tranzacțiune, zapise, scrisori, acte de vânzare-cumpărare, rapoarte de expertiză, contracte de arendare, planuri, fotografii ș.a.). Pentru o cercetare metodică, documentele au fost împărțite pe: acte personale aparținînd soților Mavrocordat; proprietăți: moșia Căciulați-Paşcani, moșia Măgurele-Filipești Dărăști, relațiile avute cu moșiile Cornești, județul Iași, Prazna Nouă Ilfov; planuri de moșii, cărți, ziare, tabloul genealogic al familiei ș.a.). Cele mai vechi documente păstrate datează din anul 1753 (copie document) și din anul 1790, care conțin informații asupra moșiei Căciulați-Paşcani (o poruncă a Divanului Principatului Țării Românești, zapise, înscrîșuri, adevărînte, o carte de hotărnicie). Porunca domnească are pe cetea în fum aplicată a Principatului Țării Românești. Din aceste documente se pot cerceta proprietarii care au stăpînit aceste pămînturi (Popa Dataca, Neagu Bicileru, moșnean. Tudorache Sulicano, băneasa Elena Ghica, paharnicul Zanache Mavrodin, biv. vel vistiierul Scarlat Ghica, Gheorghe Arhimandritul, starețul mănăstirii Căldărușani, voievodul Alexandru Dimitrie Ghica, Maria de Blaremburg, Irina Mavrocordat).

Cartea de hotărnicie întocmită în 1790 are anexat planul moșiei cu noua împărțire făcută în urma plîngerii, la Divan, de către unii proprietari asupra felului cum fusese împărțită moșia.

S-a păstrat și actul de delimitare a moșiei întocmit în anul 1868¹ pe baza delimitării făcute în urma legii rurale din 1864. De menționat că la sfîrșitul acestui act se află o adnotare cu numele membrilor diferitelor legații străine din țară și ale diferitelor persoane oficiale de la palatul domnesc.

Actul de hotărnicie întocmit în 1891, se referă la moșia Pașcani, compusă din trupurile Fieni, Căciulați de Sus și de Jos, Strocești, Pașcani, Viadeni și soara de schimb din Pașcani, fostă a Mănăstirii Căldărușani² și conține o serie de date statistice privind împărțirea locurilor după pămîntul ce-l posedă, morile, localurile de școală și alte clădiri ridicate, astăzi, în parte, dispărute.

Din actele de hotărnicie, se cunosc și inginerii care le-au întocmit la vremea respectivă (Scarlat Stravolca al II-lea 1851, Al. Andonescu 1868, I. C. Goid 1891).

De la sfîrșitul secolului al XIX-lea, moșia Căciulați-Paşcani a intrat în posesia Mariei de Blaremburg, strănepoata lui Alexandru Dimitrie Ghica. La moartea acesteia în 1924, proprietatea rămîne în stăpînire a fiicei sale Irina Mavrocordat.

Documentele din această perioadă zugrăvesc raporturile cu arendașii, relații cu vechi familii pămintene, acte de vânzare a unei părți din moșie.

Opt documente se referă la aplicarea reformei agrare din 1945 pe această moșie și inventarul palatului Pașcani, întocmit la 27 februarie 1947.

Pe lângă documentele menționate s-au păstrat planurile moșiei și pădurilor întocmite la 1790, 1891, 1919, 1923 (hîrtie pinzată) care furnizează informații atît asupra moșiei la data întocmirii planului cit și asupra proprietăților învecinate; fotografii reprezentînd palatul de la Căciulați-Paşcani, portretul lui Alexandru Dimitrie Ghica și mapa voievodului, din pielea roșie, în care erau păstrate actele moșiei. Un registru cu evidența cailor de performanță din herghelia Pașcani, întocmit la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Documentele păstrate asupra moșiei Măgurele-Filipești Dărăști, intrată din anul 1893 în posesia Irinei Mavrocordat, cuprind informații asupra delimitării întocmită în 1896 de inginerul A. F. Robescu, iar în 1913, un memoriu asupra hotărniciei de ing. G. G. Vernescu, contracte de arendare cu stipularea condițiilor în care se făceau arendările, acte privind constituirea izlazului comunal după legea învoielilor agricole din 1908. O serie de documente tratează modul de aplicare a reformei agrare din 1921 (28 documente), exproprierea unei părți din moșie și improprietărea țăranilor. Tot în acest grup de documente se află un tabel cu moșiile din jud. Ilfov în care sînt menționate numele proprietarilor, moșii supuse exproprierii pentru improprietărea țăranilor.

Documentele referitoare la reforma agrară din 1921, completează sursa documentară din fondul Primăria comunei Măgurele, aflată în păstrarea filialei.

S-au păstrat 24 acte de vânzare prin care Irina Mavrocordat vindea sătenilor locuri situate la marginea moșiei.

Planurile moșiei care s-au păstrat au fost întocmite între anii 1850—1895.

Documentele de familie ale soților Mavrocordat zugrăvesc relațiile dintre membrii familiei de Blaremburg, legațiile cu principele Alexandru Dimitrie Ghica, cu familia Filipescu. S-a păstrat tabloul întocmit cu arborele genealogic al familiei Mavrocordat. Un document privind atestarea de către Academia Română a lui Costache Conachi ca mare logofăt al Moldovei în timpul domniei lui Alexandru Sturdza voievod și în timpul Regulamentului Organic, participarea lui la elaborarea Codului Calimachi și a Regulamentului Organic³.

Pe coperta unui exemplar tipărit al Memorandumului românilor din 1892 adresat împăratului Franz-Joseph I. se află o adnotare a lui George Mavrocordat, fiul lui Edgar: „Edgar Mavrocordat în 1916, atunci ministru al României la Viena, a depus la 15 august 1916 pe la orele 9 seara declarația de război la Ball Platz din Viena, împotriva Austro-Ungariei”. Aceasta reprezintă un veritabil document pentru istoria primului război mondial.

Fotografiile aparținînd acestei familii prezintă importanță documentară, reprezentînd pe lângă membrii familiei și unele personalități politice și culturale din țară și din străinătate. (Contele Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei, Louis Barthou, ministrul Afacerilor Străine al Franței, Titu Maiorescu, Martha Bibescu, Ioan Lahovari ș.a.)

Varietatea documentelor achiziționate de la Maria Mavrocordat constituie prin multitudinea informațiilor referitoare la relațiile economice și sociale, izvoare prețioase din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea pentru istoria țării în general și pentru cea a județului Ilfov în special.

COHN EMILIA
NICHIFOR OCTAVIA

¹ Arh. St. Buc., fond Familia Mavrocordat, inv. 397, doc. 90/1868.

² *Ibidem*, document 66/1891.

³ *Ibidem*, documentul 102/1923.

UNELE CONCLUZII CU PRIVIRE LA APLICAREA PREVEDERILOR ART. 49 DIN DECRETUL 472/1971

Pentru ca evidența, selecționarea, depunerea la depozitele proprii de arhivă și la Arhivele Statului, păstrarea și conservarea documentelor să se facă potrivit exigențelor actuale, stabilite de Decretul cu nr. 472/1971 republicat¹, legiuitorul a sancționat o serie de fapte ca fiind contravenții², dacă nu înfrâng elementele unei infracțiuni, încredințând acțiunea de constatare și sancționare a lor impunităților Arhivelor Statului.

La mai bine de un an de la intrarea în vigoare a acestor prevederi, în județul Mehedinți au existat 30 de cazuri pentru care Filiala Arhivelor Statului a încheiat procese verbale de constatare și sancționare și împotriva cărora au fost introduse plângeri în termenul legal de 15 zile.

Practica de constatare și reținere a faptelor contravenționale, de întocmire a proceselor verbale de constatare și soluționarea plîngerilor introduce de persoanele contraveniente ne-a permis cristalizarea unor concluzii, precizări și învățăminte, pentru activitatea de viitor.

O primă problemă de lucru privește diversitatea de aspecte sub care pot fi înlătuite în practică faptele contravenționale prevăzute la articolul 49 literale „b”, „c” și „d” din Decret și legăturile strânse de dependență și condiționare reciprocă între ele.

Deoarece sub aceste aspecte sînt reținute și descrise în procesele verbale de constatare faptele săvîrșite, și apoi încadrate în prevederile articolului 49 din decret de calitatea procesului verbal depinde temeinicia plîngerii și soluționarea ei, precum și eficiența activității întreprinse. În aceste condiții se impun ca necesare unele delimitări și precizări cu privire la reținerea, descrierea și încadrarea faptelor în textul legii precum și a persoanelor care pot cădea sub incidența legii pentru săvîrșirea acestor fapte.

Astfel, dintre aspectele sub care poate fi înlătuită în practica cu documentele la organizații fapta de neîntocmire a nomenclatorului, s-a desprins că următoarele pot fi reținute și descrise în procesele verbale de constatare ca încadrîndu-se în articolul 49, litera „b” din decret: a) neîntocmirea, pînă la data constatării, a nomenclatorului dosarelor; b) întocmirea și punerea în aplicare a unui nomenclator necorespunzător, adică altfel de cum prevede anexa 3 din decret și neaprobare prin ordin sau decizie de către conducerea organizației.

Aceste cerințe pot fi însă îndeplinite și totuși nomenclatorul, din punct de vedere calitativ, poate să fie necorespunzător, adică: compartimente sau părți de compartimente necuprinse, dosare neprevăzute pentru documente ce se creează la unul sau altul din compartimente, dosare prevăzute în plus sau greșit pe seama unui compartiment sau altul, dosare pentru care nu s-a ținut seama de termenele de păstrare ale documentelor cuprinse. În fine, nomenclatoare neadaptate la schimbările in-

tervenite în organizarea și activitatea unei organizații.

După caz, în aceste situații sînt pasibile de a fi sancționate cu amenzi contravenționale următoarele categorii de persoane: 1) șeful compartimentului administrativ-secreariat, contabilul șef și ceilalți factori de conducere care coordonează activitatea unui număr de compartimente; 2) șefii care nu au prezentat din proprie inițiativă sau la cerere, lista dosarelor cu documentele ce se creează în compartimentele pe care le conduc, sau prezintă liste incomplete (părți din activitatea compartimentului lipsă, dosare fără acoperire reală de documente, dosare care conțin documente cu termene de păstrare diferite etc.) împiedicînd astfel întocmirea nomenclatorului pe întreaga organizație.

Pentru gruparea documentelor în dosare altfel de cum prevede nomenclatorul (art. 49, litera „b”, ultima parte) pot fi sancționate, după caz, următoarele categorii de persoane: 1) șeful sau șefii de compartimente; 2) persoanele numite de aceștia să se ocupe de gruparea și constituirea dosarelor în compartimente; 3) secretarii, registrarii, funcționarii principali, arhivarii și responsabili de arhivă cărora le revine această sarcină în unitățile mici, cu o organizare simplă; 4) gestionarii, contabilii și casierii pentru dosarele contabil-financiare; 5) persoana care îndeplinește atribuția de registrator, dacă nu completează rubrica din registrul de intrare-ieșire privitoare la indicativul dosarului după nomenclator; 6) oricare șef de compartiment care prezintă, la registratură și în dosarele compartimentului, documente fără specificarea indicativului dosarului.

Gruparea corectă a documentelor în dosare este condiționată de existența obligatorie a unui nomenclator corespunzător. Negruparea documentelor în dosare potrivit nomenclatorului nu se poate constata și reține în procesul verbal de constatare ca faptă contravențională, în caz că nomenclatorul nu a fost întocmit și aplicat pînă la data controlului.

Iată deci, că neîntocmirea nomenclatorului face inoperantă ultima parte a prevederii art. 49, litera „b” și se repercutează în același fel asupra prevederii de la același articol, litera „c”, în ceea ce privește inventarele întocmite în vederea selecționării documentelor în termen de cel mult un an de la expirarea termenelor de păstrare deoarece au fost grupate și cuse în dosare cu documente ale căror termene de păstrare sînt diferite.

În ceea ce privește neselectarea documentelor în termen de cel mult un an de la expirarea termenelor de păstrare, în practică această faptă poate fi înlătuită și constatată în procesul verbal sub unul sau mai multe din următoarele aspecte: a) existența de documente neselectate în cel mult un an de la expirarea termenelor de păstrare, la data controlului; b) selecționarea de documente în afara comisiilor, numite în acest scop de către conducerea organizației în temeiul art. 14 din decret; c) neîntocmirea, în vederea selecționării, a lucrărilor prevăzute de art. 15 din decret; d) întocmirea, în acest scop, de alte lucrări; e) selecționarea în termen a documentelor cu termenele de păstrare expirate, dar fără cuprinderea integrală a lor în lucrările prevăzute de art. 15 din decret; f) neprezentarea lucrării de selecționare prevăzută de art. 15 din decret spre confirmare Direcției generale a Arhivelor Statului sau filialelor sale; g) nerespectarea adresei prin care Arhivele Statului au confirmat, amendat sau infirmat lucrarea de selecționare prezentată de organizație.

Aceste aspecte ale faptelor de neselectare a documentelor pot fi reținute și sancționate, după caz, pe seama următoarelor persoane: 1) pentru aspectul de la punctul „a” de mai sus, persoanele care îndeplinesc funcțiile de președinte și secretar al comisiilor de selecționare, de șefi ai compartimentelor (în cazul că nu au constituit și predat cu inventare pe termene de păstrare documentele la depozitul central de arhivă) și de conducătorul organizației, în cazul că nu a numit comisia, de selecționare; 2) persoanele vinovate, indiferent de funcție, pentru aspectul de la punctul „b” de mai

¹ Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al Republicii Socialiste România, emis la 20 decembrie 1971 și publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, partea I, nr. 164 din 30 decembrie 1971, a fost modificat prin Decretul Consiliului al Stat nr. 206/1974, publicat în Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România, Partea I, nr. 131 din 31 octombrie 1974.

² Decretul nr. 472/1971 republicat în Buletinul Oficial, partea I, nr. 155 din 10 decembrie 1974, art. 49. Vezi și „Revista Arhivelor” nr. 1/1975, p. 22.

sus; 3) persoanele care îndeplinesc funcția de șef de compartiment și cele numite de ei ca să constituie și să predea, cu inventare, documentele la depozitul central de arhivă; președintele și secretarul comisiei de selecționare, arhivarul, responsabilul de arhivă și șeful compartimentului căruiu îi este subordonată arhiva, vinovați, după caz, de neîntocmirea lucrărilor prevăzute de art. 15 din decret; 4) orice persoane, indiferent de funcție, vinovate de săvârșirea faptei sub aspectele de la punctele „d” și „e” de mai sus; 5) persoanele care îndeplinesc funcția de președinte și secretar al comisiei de selecționare sau după caz, conducătorul organizației și secretarul acesteia, vinovați de săvârșirea faptei sub aspectul de la punctul „f” de mai sus; 6) persoanele care îndeplinesc funcțiile de arhivar, responsabil de arhivă, funcționar principal, secretar și președinte de comisie de selecționare pentru săvârșirea faptei sub aspectul menționat la punctul „g” de mai sus.

De reținut este constatarea că neconstituirea documentelor în dosare, potrivit nomenclatorului și nepredarea lor la depozitul central de arhivă a organizației, cu inventarele prevăzute de decret și norma tehnică, îngreuează până la anulare activitatea de selecționare a documentelor în termen de către comisia de selecționare a organizației, complica fapta contravențională și în acest fel șefii de compartimente se constituie în contravenienți la art. 49 litera „c” din decret.

Fapta contravențională prevăzută la art. 49 litera „d” din decret îmbracă, în practică, o gamă largă de aspecte și situații care, pentru a fi în spiritul textului legii, trebuie reținute și descrise corect în procesul verbal.

Dintre acestea, practica noastră de până acum a confirmat ca fiind temeinice și legale constatările pentru care se aplică sancțiuni la următoarele aspecte ale faptei: a) inexistența, la data controlului, a unui spațiu construit repartizat pentru păstrarea corespunzătoare a documentelor organizației; b) depozitarea documentelor în încăperi impropii (neconstruite special pentru arhivă sau neamenajate în acest scop); c) depozitarea documentelor în încăperi nedotate cu mobilierul adecvat și materialele specifice pentru păstrarea și protejarea documentelor (rafturi, fișete, dulapuri, scări de depozit, mese de lucru, cărucioare de transport, perdele de protecție la geamuri împotriva luminii solare, grile și obloane, mijloace P.C.I. specifice depozitelor de hirtie etc.); d) depozitarea documentelor în încăperi impropii ca amplasare (în apropierea unor depozite de combustibili, garaje, ateliere, conducte de gaze, încălzire, salubritate etc.); e) mijloace de încălzire impropii sau improvizate pentru încălzirea depozitelor de arhivă (sobe cu lemne, reșouri și radiatoare electrice etc.); f) nedepunerea documentelor, la depozitul central de arhivă, de către compartimente sau angajații acestora, în anul calendaristic următor creării lor; g) neconstituirea dosarelor potrivit cerințelor prevăzute de normele tehnice; h) depozitarea și păstrarea de documente în depozitul de arhivă fără prealabila lor inventariere; i) depozitarea documentelor în stivă, în lăzi, și baloturi, pe polite improvizate sau în rafturi, dar împreună cu alte obiecte și materiale nepermise a fi păstrate în depozitul de arhivă; j) neînălțurarea din dosare a acelor, clamelor și altor armături metalice; k) broșarea dosarelor cu sîrmă; l) manipularea neglijentă a documentelor, împachetarea cu sîrmă sau sfoară fără ambalaje sau mijloace de protecție; m) nerespectarea regimului de acces în depozitul de arhivă, de arhivare și scoatere a documentelor din depozit pentru folosire; n) nenumirea organului de arhivă; o) neaerisirea zilnică a depozitului și nedesprăfuirea sa periodică.

Pentru aceste aspecte ale faptei prevăzută în art. 49 litera „d” din decret, pot fi sancționate

cu amendă contravențională, după caz, următoarele persoane:

1) conducătorul organizației în cazul constatării aspectelor de la punctele a, b, c, d și n, dacă nu a dispus sau nu a repartizat corespunzător (în caz că a încredințat sarcina altei persoane, persoana respectivă) sarcinile.

2) șeful compartimentului în subordinea căruia se află arhiva sau șeful direct, pentru oricare dintre aspectele faptei, dacă nu a luat măsuri, nu a controlat și nu a dispus din proprie inițiativă sau la cerere;

3) șefii de compartimente și persoanele numite de ei, secretarii și funcționarii principali la organizațiile mici, gestionarii, casierii și contabilii, pentru aspectele de la punctele f, g, h, i, j, k, l și m, de mai sus;

4) arhivarul sau responsabilul de arhivă pentru toate aspectele faptei (cu excepția celei de la pct. „n”) dacă nu a raportat, nu a sesizat și nu a cerut șefului direct reglementarea legală a situației;

5) oricare persoană care prin măsurile dispuse și lucrările executate a contribuit la săvârșirea acestor fapte sub unul sau mai multe din aspectele ei.

Pentru a spori calitatea controlului și eficiența proceselor verbale de constatare a faptelor contravenționale, în final, asupra muncii cu documentele la organizații, este obligatoriu ca arhivistul care îndeplinește calitatea de agent constator să se conformeze prevederilor art. 54 din decret. Astfel, potrivit prevederilor art. 17, 18 și 19 din legea nr. 32/1968, el trebuie să ia legătura cu cel controlat și sancționat pentru a nota obiecțiile acestuia, mijloacele de probă de care înțelege să se servească, actul de identitate etc. Procedind în acest fel, poate obține semnătura celui sancționat sau împejurările pentru care nu semnează, semnătura a cel puțin un martor etc.

Se înțelege, deci, că procesul verbal de constatare se încheie obligatoriu în momentul și la locul faptei și, de regulă, în prezența celui care a săvârșit fapta. Altfel, procesele verbale vor fi contestate și anulate pentru nerespectarea prevederilor art. 17, 18 și 19 din legea nr. 32/1968, cu toate că faptele contravenționale sînt reale, bine constatate, reținute și descrise.

Evidențiem constatarea că nici o sancțiune nu-și exercită pe deplin forța sa educativă, dacă nu este prezentată în colectivul de muncă al persoanei vinovate de săvârșirea faptei contravenționale. Procedind astfel, avem avantajul de a nu reține greșit faptele pe seama unor persoane nevinovate, sau numai pe seama unora, cînd vinovate sînt mult mai multe, ca posibilitatea de repetare a faptei contravenționale constatate să fie mult mai mică sau anulată.

Constatarea cea mai importantă desprinsă este că amenzele contravenționale aplicate pînă în prezent au dus, în toate cazurile, la sporirea interesului și a preocupării pentru cunoașterea și aplicarea prevederilor decretului de către persoanele contraveniente, de către alte persoane răspunzătoare de soarta documentelor și, în același timp, au contribuit la schimbări în sensul unei mai bune organizări și funcționări a arhivelor curente de la organizațiile din județ.

Precizările și delimitările pe care le-am desprins din practica aplicării prevederilor art. 49 și următoarele din decret constituie o experiență cîștigată și un îndreptar în munca noastră de viitor. Acționăm ferm în acest sens deoarece convingerea noastră este că în slujirea Fondului Arhivistic Național nu e loc pentru atitudinile de înădăunț și indiferență față de faptele contravenționale sancționate de lege, fapte care necurmate la timp conduc la distrugeri de valori documentare.

NICOLAE CHIPURICI

UN RAPORT OFICIAL AL DOCTORULUI IOAN PIUARIU-MOLNAR DIN ANUL 1808

AL. NEAMȚU

Reprezentant de frunte al Școlii ardelen, doctorul Ioan Piuariu-Molnar — socotit pe bună dreptate ca adevărat întemeietor al medicinei științifice românești¹ — a făcut mai multe călătorii în Muntenia și Moldova, unde, printre altele a fost chemat adesea de boieri pentru a le face operații sau tratamente la ochi². Intr-una din aceste călătorii, întreprinse în luna august 1808 în Moldova, doctorului I. Piuariu-Molnar i-a fost încredințată o misiune specială, secretă, din partea Guberniului din Transilvania și anume ca, pe baza unui *questionar* conținând 13 întrebări, să se informeze și să afle tot ce se poate afla despre stările din Moldova la acea dată, cînd se purta războiul ruso-turc.

Întrebările (*Fragpunkte*), la care trebuia să răspundă medicul român, în urma unor informații cit se poate de exacte și autentice, erau următoarele :

1. Dacă în prezent se află multe trupe rusești în Moldova și la cît se ridică numărul acestora ?
2. Dacă și ce fel de mișcări se pot observa în rîndul acestor trupe ?

3. Ce fel de contribuții și sub ce formă sînt pretinse de ruși de la boieri și de la poporul de rînd ?

4. În ce fel își recrutează rușii ostașii ? prin verbuș sau prindere cu arcanul, ori prin constituirea de regimente naționale și cu ce rezultate ?

5. Ce se vorbește despre războiul sau pace ? Ce fel de păreri sînt în legătură cu aceasta, precum și despre alianța dintre ruși și francezi și despre trăinicia acesteia ?

6. Cum se comportă rușii față de locuitorii țării ? și dacă aceștia le sînt atașați ?

7. Dacă locuitorii țării doresc să rămînă sub stăpînire rusească (*ob sich die Landes Inwohner wünschen unter russischer Botmdssigkeit zu verbleiben*) sau dacă își exprimă vreo preferință pentru un alt guvern ?

8. Dacă deplasarea călătorilor este însoțită de unele greutăți și de ce fel anume ?

9. În ce fel s-a soldat recolta însămînțărilor de iarnă și ce speranțe sînt pentru semănăturile de vară ?

10. Dacă, în caz de nevoie, s-ar putea procura ceva cereale pe bani și ce fel de sortimente ?

11. În ce situație se găsește comerțul cu vite și cu alte produse naturale sau meșteșugărești ?

12. Ce fel de articole nu pot fi exportate, fiind supuse unor impedimente mai mari ?

13. Ce fel de păreri circulă printre diferitele categorii de oameni, ce fel de întîmplări se petrec pe acolo, precum și ce grad de probabilitate au asemenea știri ?³.

La 16 nov. 1808, Ioan Piuariu-Molnar înaintează Guberniului Transilvan *raportul său* „cu privire la situația politică, militară și comercială” din Moldova (*in militärischer als auch politischer und kommerzial Hinsicht vorgelegte Fragen*), intitulat astfel : „*Unterhänigst gehorsamste Beantwortung der nachfolgenden Fragen welche bey Gelegenheit einer Reise in die Moldau dem Endes gefertigten in verflossenen Monat August zur Beantwortung, vorgelegt werden*” (Presupus ascultătoare răspunsuri la întrebările care i-au fost date spre răspuns subsemnatului cu ocazia unei călătorii în Moldova în trecuta lună august).

În adresa către Guberniu, care însoțește raportul, medicul român ține să sublinieze felul în care a înțeles să se achite de misiunea ce i-a fost încredințată, precizînd : „Deși Excelența Voastră nu veți putea observa, din acesta, evenimente mai deosebite care să vă fie necunoscute, totuși eu am pus toată strădania ca să răspund cu zel, după toate puterile, însărcinării încredințate”. (*Obwohl die Euer Excellenz keine besondere Ereignisse daraus ersehen werden die Euer Excellenz unbekant wären, so war mein Bestreben dennoch eifrigst dahin gerichtet dem Auftrage Euer Excellenz... nach allen Kräften möglichst zu entsprechen*)⁴.

La rîndul său, guvernatorul Transilvaniei, G. Bánffy, care primise în prealabil sarcina din partea Curții de la Viena „să se informeze despre stările din Moldova și Valachia” (*zur Erforschung der in der Moldau und Walachey obwaltenden Bewandnisse*), înaintează, la 24 nov. 1808, împăratului de la Viena, raportul lui Ioan Piuariu-Molnar, cu următoarea precizare, în legătură cu motivarea misiunii încredințate doctorului român în Moldova : „...Am dat în acest chip medicului oculist transilvănean Piuariu-Molnar — care a fost chemat la Iași și care se bucură de cel mai remarcabil credit printre boierii de acolo — înaintea plecării sale, însărcinarea secretă de a se informa în ascuns cît mai exact cu putință — cu ocazia călătoriei și a șederii sale în Moldova — asupra problemelor și a întrebărilor care i-au fost indicate și să-mi raporteze la reîntoarcerea sa cele aflate” (*...hatte ich auch von einiger Zeit dem siebenbürgischen Augenarzt von Müllersheim, welche nach Jassy berufen wurde, und bey den dortigen Bojaren in dem besten Credit stehet, vor seiner Abreise den geheimen Auftrag gemacht, womit er sich bey Gelegenheit seiner Reise und seines Aufenthalts in der Moldau über die ihm an die Hand gegebene Gegenstände und Fragpunkte unter der Hand so genau als möglich erkundigen, und des in Erfahrung gebrachte mir bey seiner*

¹ V. Bologa, S. Izsák, *Studii de istoria medicinei*, Cluj, 1968, p. 56.

² Cf. Al. Neamțu, *Date noi despre Ioan Piuariu-Molnar (1745—1815)*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Serîes Historia, 1970, fasc. 1, p. 54—57.

³ Cf. Doc. 2. Raportul a fost descoperit în Arhivele Statului din Budapesta de subsemnatul cu ocazia unei călătorii de documentare efectuată în R. P. Ungară în anul 1968.

⁴ Cf. Doc. 1.

Beantwortung jener Frage Punkten womit mich Euer Excellenz bey meiner Abreise, rüksichtlich der dortigen dermaligen politischen Verfassung gnädig beauftragten. Obwohlen Euer Excellenz keine besondere Ereignissen daraus ersehen werden, die Euer Excellenz unbekant wären, so war mein Bestreben dennoch eifrigst dahin gerichtet dem Auftrage Euer Excellenz um so mehr nach allen Kräften möglichst zu entsprechen, als ich mich keiner Gelangenheit entziehen werde, welche mich in den Stand setzen könnte, meinem Monarchen, erspriesliche Dienste zu leisten, und Euer Excellenz Befehlen zuerfällen, wozu ich mich, als ein treuer Unterthan Seiner Majestät unserem Allergnädigsten Kayser und König verpflichtet fühle.

Mit diesen Gesinnungen nehme mir die Freiheit mich Euer Excellenz fernern Gnaden anzuempfehlen der ich mit der ausgezeichnetesten Devotion zu verharren die Ehre habe.

Euer Excellenz

ganz unterthänigster Diener Johann Molnar
v. Müllersheim, m.p. Augen Arzt und Professor der Augenkrankheiten.

Herrmannstadt 16-ten
November, 1808

Arh. St. Budapesta. Fond. Gubernium Trans.
Praesidialia, doc. 537/1808.

Traducere :

1808, nov. 16, Sibiu

Exelența Voastră,

Intors acasă de la Cluj, am găsit cițiva grav bolnavi, care au aminat plecarea mea în Moldova la 23 septembrie, și de aceea mă grăbesc la întoarcere cu răspunsul la acele întrebări referitoare la situația politică existentă acolo, cu care Excelența Voastră m-a însărcinat preamilostiv la plecarea mea. Deși Excelența Voastră nu va afla din acestea evenimente deosebite, care să fie necunoscute Excelenței Voastre, totuși strădanile mele s-au îndreptat în cel mai harnic chip, de a corespunde însărcinării date de Excelența Voastră după toate puterile posibil, cu atât mai mult, cu cât nu mă voi sustrage de la niciun prilej care m-ar pune în situația de a aduce monarhului meu servicii folositoare și de a îndeplini poruncile Excelenței Voastre, la care lucru mă simt obligat ca un supus credincios al Măiestății Sale, Preamilostivul nostru împărat și rege.

Cu aceste gânduri îmi iau libertatea să mă recomand Excelenței Voastre spre viitoare milostivene, eu, care am onoarea să rămân cu cea mai aleasă devotare,

Al Excelenței Voastre

preasupus servitor
Ioan Molnar de Müllersheim m.p. Medic
oculist și profesor al bolilor de ochi
Sibiu, la 16 noiembrie 1808

2

1808 noiembrie 16, Sibiu. Raportul dr. Ioan Piuariu-Molnar cu privire la situația politică, militară și comercială din Moldova.

1808 nov. 16, Sibiu

Unterthänigst gehorsamste Beantwortung der nachfolgenden Fragen welche bey Gelegenheit einer Reise in die Moldau dem Endes gefertigten in verfloßenen Monath August zur Beantwortung vorgelegt wurden : als

1-tens Ob dermalen viele Russische Truppen in die Moldau sich befinden ? wie stark ihre Anzahl ?

Die anfänglich Moldau in Besitz nehmende Truppen bestunden in 25.000 Russen, eine Abtheilung

13a

12-ten October 1808. Der Herr General Prosorowski hat mir befohlen, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen. Ich habe die Ehre, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen.

13-ten October 1808. Der Herr General Prosorowski hat mir befohlen, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen. Ich habe die Ehre, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen.

14-ten October 1808. Der Herr General Prosorowski hat mir befohlen, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen. Ich habe die Ehre, Ihnen zu schreiben, dass ich mich sehr freuen würde, wenn Sie sich in der Moldau befinden, und ich Ihnen die Ehre machen würde, Sie zu sehen.

Sfîrșitul Raportului doctorului Ioan Piuariu
Molnar din 16 noiembrie 1809

hievon wurde ohnweit dem Pruthfluss in dem Marktlek Husch und den benachbarten Dörfern, die andere kleinere Abtheilung 6.000 Mann stark ward in Jassi und in den nächst liegenden Ortschaften dieser Stadt verlegt. nach und nach ist aber diese Armee immer angewachsen, so dass der demahlige Stand der Truppen in der Moldau und Walachay betragt 150.000 Mann. Die aus Italien dem Sommer in die Moldau angekommenen Russische Truppen completirten die oben angegebene Summen ihr Standquartier war nahe den Grenzen von Bucovina in Botoschan angewiesen.

2-tens Ob und welche Bewegungen unter den gedachten Truppen wahr genommen werden ?

In verfloßenen Monath September kamen mehrere Regimenter auf Befehl des General in Chef Fürsten Prosorowski in forsirten Marchen, um ein grosses Lager in Fokschan zu formiren, Endes gefertigter sah selber den 4ten October 7.000 Mann Inganterie, es waren jene aus Italien die Motoschen gelegen sind, sie setzten eilends ihren March über Bako fort nach Fokschan, dieselben commandirte der General Kuschnikow und der General Ischarow, ihre Haupt Magazine war in Burlat und Fokschan.

Nach gehaltene Revue in Fokschan wurde die Dislocation auf diese Arth : Der Fürst Prosorowski detachirte Verstärkungs Truppen von Hotin angefangen, längst die Ufer des Dnisters bis an die Städte Bender, Keuscheni, Akermann, oder Cetate

Albe, und Ismail; dann weiter längst dem Ufer der Donau bey Galatz und Braila etc. so dass Moldau und Walachay bis nahe an Krajova von 140.000 Mann begrenzt sind. Es in Fokschan, Tekusch, Burlat kleine corps de Reserv. In Jassi stehen dermahlen 2.000 Russen in Garnison.

3-tens Was von Seiten der Russen theils von den Bojaren theils von den dortigen gemeinen Mann gefordert wird? Ob alles mit baarem Gelde vergütet, oder auf welche andere Art bonificirt wird?

Alle Bedürfnissen der Russischen Truppen werden aus dem Contributions Fond bestritten, doch erleichtern die Bojaren freywillig durch ihre reichliche Beyträge die Auflagen des gemeinen Mannes, wie sie denn auch ohne Ausnahme, wie jeder Bürger Einquartirung geben. In vergangenen Winter, waren in Jassi 9 Generals und viele Officiers in den Häusern der Bojaren einquartirt, man sach bey manchen Bürger 2 bis 3 Soldaten unterbracht, die sich auch zu Mittag und Abend Essen bey dem Tisch des Haus Wirthen einfinden, wenn sie nicht in Diensten sind: die Russen sind gewohnt uneingeladen mit zu speisen.

Auch den Kays. Österr. Unterhanen gebrauchten die Quartir Commissairs Gewalt Soldaten einzuquartieren, allein unsere Kays. Königl. Agentie vertheidigte ihre Beschwerden und välzte die Last der Einquartirung auf die Moldauer.

Es ist bekannt dass die Contribution der Moldauer seit der Ankunft der Russen gegen das was sie vormahls entrichtet haben, um einen grossen Theil vermindert worden, wenn aber der Menschenfreund die Beschwerde der Inwohner über die unaufhörlichen Lasttragungen klagen hört, und in Zusammenhang erweget, so ist wahr, dass ihr Schicksall viel trauriger ist, und drückender als jemahls. Denn ausser dem dass die unzähligen Vecturen welche der gemeine Mann für die Armee bei Tag und Nacht zu praestiren angehalten wird, müssen andere mit der Hand Arbeit dahin abgeben wo man sie braucht. In verstrichenen Sommer 1807 verlangte der Diwan von den Russen eine genaueste Bestimmung, und Berechnung anzugeben wie viel Fuhren Heu für Fouragirung der Cavallerie Pferde und überhaupt für die zur Armee gehörige Pferde der Generalität und Officiers, erforderlich wäre. Ein Mann lieferte den anverlangten Betrag und nach 4 Monathen darauf hatte die Cavallerie kein Heu mehr, die Bojaren und die Pächter mussten das abermalig anverlangte Heugantum von ihrem Eigenen um diesen Mangel vorzubeugen herbey-schaffen. Um also für zuzorgen, wurden diesen Sommer über Tausend Bauer an den Grenzen Moldau auf Befehl des Diwans auf die weiten Wiesen Felder gegen Pruth Heu zu machen dahin gegangen, sie mähnten ohne Anfrage wer der Eigenthümer der Felder ist, mehrere Tausend starke Fuhren Heu wurden in die angewiesenen Magazine geliefert, und in Portionen gebunden (eine Portion Heu wiegt 13 oka und 1/2), das ist 30 lb. Das Getreid, Weizen, Korn, Gersten, Haber, gemästetes Horn Vieh, Pferde wird der Armee geliefert. Die Lieferanten heissen Contractiers, diese reisen im Lande, und kaufen, was ihnen von Seiten des Kriegs Rathes durch den Diwan aufgetragen wurden, aber auch bey dem Verkauf wird der Bauer zu oft hintergangen er magh Vieh oder Getreide verkaufen es heist für die Russen; Insonderheit beim Messen der Getreide geschehen die grössten Unfugen. Man ahndete, dass in die Moldau mehrere Russen einrücken dürften, und um den Land Mann in Lieferung seiner eigenen Getreide zu Schonung erwirkte es der Diwan vom Fürsten Prosonovski zu erlauben aus den benachbarten Russischen Ortschaften Früchte einzufaufen, und nach getroffenen Accord sollen die russischen Verkäufer die gekauften Früchte gemahlen (zwar durch die Moldauer Bauern) abliefern, es geschah aber, dass die Verkäufer unten in den Säcken schlechtes Mehl, oben aber gaben sie nur 2 Spannen hoch ächtes Mehl, man brachte, es in die Magazine, und nach einer geraumen Zeit fand Ober Proviant Verwalter mit dem Stabsarzt den Betrug der Russen. Die Bojaren lieferten aber anstatt des schlechten geniessbaren Mehls, daher die unzähligen Fürwerke der armen Moldauer die man auf den Strassen fahren siehet, welche Stundenlang den Weg der reüssenden durch währendes Ausweichens erschweren. In Monath Oktober hatten die Bauern auf den angewiesenen

Plätzen Baraquen zu bauen, sie führten für dieselben das nöthige Holz herbey, kaum wurden gegen 300 Baraquen fertig, und betzogen, so hiess es die Truppen werden ihre Standörter verändern wie es auch wirklich geschehen. Das Bren Holz für die Truppen wird aus den Waldungen von Roman, Bakeu und Tretusch auf dem Fluss Bistritza geschwämmt und dann weiter im Orth und Stelle auf der Axe geliefert man vergütet aber über Haupt für alle Praestationen oder Dienstleistungen dem gemeinen Mann weder im Geld noch auf andere Art etwas, denn die Ausgaben sind grösser als die Einkünfte des Landes.

Diese vorerwehnte Bedrückungen unter denen der Moldauer schachtet vernahm ich von dem dermahligen Grand Tresorier Roset im Hause eines Bojaren und bemerkte, als wenn er von den traurigen Schicksalen der armen Moldauer mit eben dem Gefühl des Bedauerns spricht, als ich sie mit Leidwesen erzählen hörte, denn wirklich er xermogte sich nicht zu enthalten in meiner Gegenwarth dies alles der Gesellschaft zu erzählen um mir von ihrer Lage Begrieffe zu fassen.

Der Diwan mögte gern dem Multhwillen und vielleicht oft unnöthigen Fatigen so viel möglich steuern, allein eine grosse Armee bedarf Menschen Hände sagte G/ener/ral Korsicow welcher izt in Abwesenheit des Fürsten Prosorowski in Diwan präsidirt, erfordert Rechnung über alle Einkünfte der Moldau; alle Monathe viele Tausende im baaren Gelde müssen zur Armee geliefert werden im Lande coursiren noch türkisches Geld, Holändische Ducaten, aber unter Tausend kein einziger Kayserlicher. Sie gelten 10 türkische Leven bey nahe 12 Rf. weil die Russen ihr Geld besonders die Rubeln von 2 fr. auf 3 Leven erhöht.

4-tens Heben die Russen Recruten aus dem Lande aus? und auf welche Art? durch Werbung oder gewaltsame Einfangung, oder errichten sie national Regimente? und wie viele haben sie dermahlen schon errichtet? mit welchen Fortgang?

In ganz Moldau gehet keine Rekrutirung vor sich, das Land war nie gewohnt Soldaten zu stellen, und will sich dazu auch nicht verstehen oder bequemen. Ein Sadler Gesell jedoch in Kistneu in Siebenbürgen gebürtig liess sich anwerben, dieser verbot noch andere 3 Moldauer Purschon welche aber auf Vermittelung alle 3 entlassen worden, den Sadler Gesell aber hat seine Mutter, mit der ich selbst gesprochen, mit 150 Leven freygemacht.

5-tens Was redet man von vom Krieg oder Frieden? welche Meinungen hat man darüber? so auch von der dermahligen Allianz zwischen den Russen und den Franzosen? und von der Fortdauer derselben?

Die Bojaren erzählen dass die Russen sich in Bereitschaft hielten, weil jenseits der Donau die Türken sich vermehren, und Anstalten zum Krieg machen, von der Allianz zwischen Russen und Franzosen sagten sie mir ein russischer Kurir habe bey seiner Durchreise über Jassi ihnen versichert, dass bey dermahligen zusammen Kunnft in Erfurt zwischen den französischen Kayser Napoleon und dem Kayser Alexander die innigste und dauerhafteste Freundschaft geschlossen sey.

6-tens Wie sich die Russen gegen die Landes Inwohner betragen? und ob diese Ihnen gegenseitig geneigt und anhänglich sind?

Die Russen betragen sich gegen die Inwohner in Jassi sehr höflich, aber nicht so auf dem Lande. Zeuge sind hievon ihre Förder Burschen, zu welchen im Lande den Bauern Pferdeschweife abgeschnitten haben; Wie wenig diese gegen die Russen geneigt mögen seyn, lässt sich aus obenerwähnten Bedrückungen leicht schliessen.

7-tens Ob sich die Landes Inwohner wünschen unter Russischer Bothmässigkeit zu verbleiben? oder ob sie eine Vorliebe gegen eine andere Regierung äussern?

Die Bojaren und die Moldauer Inwohner wünschen dermahlen keines Wegs unter russischen Bothmässigkeit zu verbleiben, welcher sie sogar die vormahlige türkische vorziehen und allgemein über den Fürst Ipsilanti aufgebracht sind, der ihnen, wie sie mir sub secreto sagten, durch seine geheime Correspondenz mit Russen, als er noch ind der Walachay die Regierung führte, ihnen sogar aus dem Land Volk, oder auch National Truppen ver-

sprochen ihre Armee auf Kosten des Landes auszuhalten. Er diese Gäste ins Land gezogen habe.

Die österreichische Regierung scheint bey ihnen diessmahl viel Vorliebe zu haben, wie sie allgemein heimlich den Wuch für ausern. Vor 5 Jahren sprachen sie von den Russen in den schmeichelhaftesten Ausdrücken, von ihnen hörte ich izz das Gegentheil sprechen.

8-tens Ob das Fort-Kommen der Reisenden mit einigen Schwierigkeiten verknüpft ist, und namentlich mit welchen?

Die Reisenden finden im Fortkommen fast keine Schwierigkeiten, denn die Justiz pflege im Lande ist scharf, welche zwar denen Bojaren überlassen ist, doch müssen sie über alle Criminal Entscheidungen an die Russen einen kurzen Rapport nach sub lit. A. begleitenden Tabelle einschicken.

9-tens Wie die Fechung der Winter Saaten ausgefallen ist? und welche Hofnungen die Sommer Früchte als Kukurutz, Hersch und dergleichen gewähren.

Die Winterfrüchte sind mehr denn mittelmässig gerathen, die Sommer Früchte als Kukurutz, Hirsch, Gersten, Haber, ungemein gut Wein ist wenig gerathen doch war der Eimer von 10 Maass nach der Weinlese nie einen Leven Rh. fl. der Preis festgesetzte Zwetschen und anderes Obst sind heuer ungemein viel gerathen.

10-tens Ob man darauf rechnen kann in Nothfall einige Früchte für Geld zu erhalten, und welche Fruchtgattungen?

Mann kann sich keine Hofnung machen Früchte von daher erhalten zu können, besonders Weizen, Korn, Gersten, Haber und Hirsch weil das was die Contractierer der Armee zu liefern nicht gebraucht, wird von den Inwohnern selbst verzehrt. Durch Patrozinanzen versprach man mir nur 500 Kilo Kukurutz / ein Kilo hat 4 1/2 Kübel / einen Erlaubnisschein sobald als der Fürst Prozorovski der den 13-ten dieses Monathes 9-ber von Fokschen in Jassi erwartet wird ankommen sollte auszufolgen.

Nur die Früchte allein.

13-tens Was für eine Stimmung sich aus den verschiedenen Menschenklassen äussert? und was für Vorfällenheiten dort gehört werden? und welchen Grad der Wahrscheinlichkeit derley Nachrichten erreichen?

Sie wünschen allgemein sehnlichst von Russen befreit zu seyn die meisten Bojaren waren vor 5 Jahren sehr russische gesinnt, ich fand aber auch selbe diessmahl ganz umgeändert, die Russen hingegen wünschen die Moldau und Walachay behaupten zu können. Diese meiste Nachrichten sammelte ich beym Bojaren Balsch welcher der erste im Divan ist, dieser wurde noch vor 5 Jahren in meiner Anwesenheit in Jassi von seiner gänzlichen Blindheit geheilt. Er nahm mich auch dermahen in seinem Hause auf, und weil selber Kränklichkeit halber nicht aus dem Zimmer gehen konnte, auch bey vielfältigen Besuchen die er hatte nie von seiner Seite gerne mich weggehen liess, und daher alle diese obige Vorfällenheiten für Wahrheiten getraue anzugeben.

Hermannstadt, den 16 ten November 1808

Johann Molnar v. Müllersheim m. propria. Siebenbürgischer Augen Arzt und Professor der Augenkrankheiten

(Pe verso, de o altă mină :) 537, praesentatae 19 a novembrie 1808. Johannes Molnar de Müllersheim Doctor et Professor refert de Circumstantiis in Moldavia subversantibus. Claudipoli die 24-ten Novembris 1808.

Suae Majestati Sacratissimae.

Arh. St. Budapesta. Ibidem.

Traducere :

Preasupus ascultătoare răspunsuri la întrebările care i-au fost date spre răspuns în trecuta lună august subsemnatului cu ocazia unei călătorii în Moldova.

Întîi : Dacă se găseac acum multe trupe rusești în Moldova? și la cît se ridică numărul lor?

Trupele care au luat la început în stăpînire Moldova s-au ridicat la 25 000 de ruși, o parte dintre ele a fost dispusă, nu departe de riul Prut, în tîrîgul Huși și în satele învecinate, cealaltă, parte mai mică, de 6 000 de oameni în Iași și în localitățile apropiate de acest oraș. Treptat, treptat, armata a crescut permanent, astfel că acum numărul trupelor din Moldova și Țara Românească se ridică la 150 000 de oameni. Trupele rusești venite în această vară din Italia în Moldova au completat sumele amintite mai sus; garnizoana lor a fost stabilită la Botoșani, aproape de granița Bucovinei.

Al doilea : Dacă și ce mișcări pot fi observate la amintitele trupe?

În trecuta lună septembrie au sosit în marș forțat mai multe regimente la porunca generalului comandant, prințul Prozorovski, pentru a ridica o tabără mare la Focșani. Subsemnatul a văzut personal, la 4 octombrie, 7 000 de infanteriști — erau cei din Italia, cantonați la Botoșani — care și-au continuat în grabă marșul peste Bacău spre Focșani; aceștia erau sub comanda generalului Kușnikov și a generalului Ișarov; magazinele lor principale au fost la Bîrlad și Focșani.

După revista de front ținută la Focșani, dislocarea s-a produs în următorul chip : prințul Prozorovski a detașat trupe de întărire începînd de la Hotin, de-a lungul malului Nistruului, pînă la orașele Bender, Căușeni, Akermanu sau Cetatea Albă și Ismail; apoi mai departe, de-a lungul malului Dunării, la Galați și Brăila etc., astfel că la granițele Moldovei și Țării Românești, pînă aproape de Craiova, sînt 140 000 de oameni. La Focșani, Tecuci și Bîrlad sînt mici corpuri de rezervă. La Iași stau acum, în garnizoană 2 000 de ruși.

Al treilea : Ce se pretinde de către ruși, în parte de la boieri, în parte de la poporul de rînd de acolo? Dacă totul este plătit cu bani peșin sau în ce alt chip este bonificat?

136

*Prințul, miș bog heraldul și guvernatorul
din Moldova, au înțeles că am venit în
Moldova și au fost foarte mulți din ei
în Iași și în satele învecinate. Treptat,
treptat, armata a crescut permanent, astfel
că acum numărul trupelor din Moldova și
Țara Românească se ridică la 150 000 de
oameni. Trupele rusești venite în această
vară din Italia în Moldova au completat
sumele amintite mai sus; garnizoana lor
a fost stabilită la Botoșani, aproape de
granița Bucovinei.*

*Al doilea : Dacă și ce mișcări pot fi observate
la amintitele trupe?*

Sfîrșitul Raportului doctorului Ioan Piuariu
Molnar din 16 noiembrie 1808

11-tens In welchem Zustande sich der Handel mit dem Vieh und anderer Natur oder Kunst Produkten befinden?

Der Handel mit Vieh ist frey. Es werden von Ihnen begierig aufgekauft die Kupfernen Brandweiskesseln und sonstige Kleine Kesseln und Eisenwaare. Das Mund Mehl wird aus der Bucovina heilig eingeführt, alter Wein, Ausbruch werden darinnen gesucht. Auch finden Riemen Werke, Sellen, Hauf-Gurten, Decken. Wollen Kotzen, Hölzerne Trugen bey ihnen guten Fortgang.

12-tens Welche Artikeln etwa nicht ausgeführt werden dürfen, doch grösseren Schwierigkeiten unterworfen sind?

Toate necesitățile trupelor rusești sint acoperite din fondul de contribuție, însă boierii ușurează de bunăvoie, prin contribuții substanțiale, cheltuielile poporului de rind, căci și ei acordă, fără excepție, încartiruire, ca și fiecare cetățean. În iarnă trecută, în casele boierilor din Iași au fost încartiruiți 9 generali și mulți ofițeri; la unii cetățeni s-au putut vedea găzduiți 2 pînă la 3 soldați, care prinzesc și cînează cu stăpînul casei, atunci cînd nu sint de serviciu; rușii sint obișnuiți să participe neinvitați la masă.

Și la supușii imperiali austrieci au folosit comisarii de încartiruire forța pentru a încartirui soldați, însă agenția noastră cezaro-regească și-a apărut plîngerile și a scuturat de pe moldoveni povara încartiruirilor.

Este cunoscut că de la venirea rușilor contribuția moldovenilor a fost redusă cu o mare parte față de ceea ce prestau mai înainte. Dacă însă filantropul aude plîngerile locuitorilor despre neîntreruptele obligații de cărușie și cîntărește contextul, atunci este adevărat, că soarta lor este mult mai tristă și mai apăsătoare decît oricînd. Căci în afara nenumerărilor transporturi pentru armată la pre-starea cărora omul de rind este obligat zi și noapte, alții trebuie să contribuie prin munca cu palmele, acolo unde sint de trebuință. În vara trecută a anului 1807 divanul a cerut rușilor să indice cît mai exactă stabilire și calculare, cîte transporturi de fin pentru furajarea cailor de cavalerie și în general pentru caii generalilor și ofițerilor armatei sint necesare să fie furnizate de către oameni, căci după livrarea cantității cerute, cavaleria nu a mai avut deloc fin după 4 luni; pentru a preveni această lipsă boierii și arendașii au trebuit să procure de la sine cantitatea de fin nou cerută. Pentru a se îngriji de aceasta, în această vară au fost trimiși din porunca divanului la granițele Moldovei peste o mică de țărani pentru a cîși fin pe largile pășuni dinspre Prut. Ei au cîșit fără să întrebă cine e proprietarul cîmpurilor, iar mai mult sute transporturi de fin au fost livrate magaziiilor indicate, legate în porții (o porție de fin cîntărește 13 1/2 ocale) adică 30 de livre. Cerealele, grîul, secara, orzul, ovăzul, vitele cornute îngrășate, caii sint livrate armatei. Furnizorii sint numiți contractanți, aceștia călătoresc prin țară și cumpără ceea ce li s-a ordonat prin divan din partea Consiliului de Război, dar la cumpărare țărănul este de prea adeseori înșelat, fie că vinde vite sau cereale, căci se cheamă că e pentru ruși. Mai ales la măsurarea cerealelor se întîmplă cele mai mari nereguli. Se bănuia, că în Moldova vor pătrunde mai mulți ruși și, pentru a proteja pe localnici de livrarea propriilor grîne, divanul a obținut de la prințul Prozorovski ca să se permită cumpărarea de grîne din localitățile rusești învecinate și după realizarea acordului vinzătorii ruși trebuiau să furnizeze grînele măcinate (însă prin țărani moldoveni); s-a întîmplat însă ca vinzătorii să pună în partea de jos a sacilor făină stricată și numai deasupra 2 palme de făină bună, făina a fost dusă în magazii și după scurt timp administratorul suprem al aprovizionării împreună cu medicul de stat major au descoperit înșelătoria rușilor. Boierii au furnizat însă în locul făinei stricate din cea comestibilă, iar de aici nenumeratele transporturi pentru bieții moldoveni, pe care-i înfîlnești cu căruțele pe toate drumurile, îngreunînd timp de ore — prin permanentele ocouri — calea călătorilor. În luna octombrie țărani au trebuit să construiască barăci la locurile indicate, ei trebuind să aducă lemnul necesar pentru acestea; abia au fost construite și ocupate în jur de 300 de bărci, că s-a zvonit că trupele își vor schimba locul de staționare, lucru care într-adevăr s-a și întîmplat. Lemnele de foc pentru trupe sint plătite pe rîul Bistrița din pădurile de la Roman, Bacău și Trotuș și apoi livrate mai departe pînă la fața locului. Omul de rind însă nu este recom-pensat cu ceva nici în bani, nici în vreun alt chip pentru toate prestațiile sau serviciile, căci cheltuielile sint mai mari decît veniturile țării.

Aceste apăsări amintite mai înainte — sub care suferă moldoveanul — le-am aflat de la marele vistiernic Ruset, în casa unui boier, și am observat, ca și cînd el ar vorbi de soarta tristă a bieților moldoveni cu sentimentul de compătimire, cînd i-am auzit povestind cu suferință, căci el n-a putut

într-adevăr să se rețină să povestească toate acestea societății, în prezența mea, pentru a-mi face o imagine despre situația lor.

Divanul ar fi dispus să orînduiască, pe cît posibil, neplăcerile și poate desele oboșeli nefolositoare, însă — după cum a spus generalul Korsikov, care prezidează acum divanul, în absența prințului Prozorovski — o armată mare are nevoie de mîna de lucru, cere socoteală asupra tuturor veniturilor Moldovei; în fiecare lună armatei îi trebuie livrate multe mii în bani gheață. În țară circula încă bani turcești, ducați olandezi, însă între mii (de monede) niciuna imperială. 10 lei turcești au ajuns să valoreze în jur de 12 fl. Rh., căci rușii și-au ridicat / valoarea / banilor, mai ales a rublelor, de la 2 fr. la 3 lei.

Al patrulea: Recrutează rușii oameni din țară? și în ce chip? prin angajare sau prindere cu arcanul, sau înfîntează regimente naționale? și cite au format deja pînă acum? cu ce rezultate?

În toată Moldova nu se întreprinde nici o recrutare, țara n-a fost nicicînd obișnuită să pună soldați la dispoziție și nici nu înțelege să facă sau să se ostenească pentru aceasta. Totuși o calfră de selar din Chișinău, născut în Transilvania, s-a angajat și el a mai angajat alți 3 tineri moldoveni, care au fost însă toți trei eliberați în urma unei intervenții. Calfa de selar a fost însă răscumpărat cu 150 de lei de către mama sa, cu care am vorbit eu însumi.

Al cincilea: ce se vorbește despre război sau pace? ce păreri sint despre aceasta? de asemenea despre alianța dintre ruși și francezi? și despre durabilitatea ei?

Boierii povestesc că rușii au fost tot timpul pre-gătiți, căci dîncolo de Dunăre turcii se înmulțesc și fac pregătiri de război; despre alianța dintre ruși și francezi mi-au spus, că un curier rus i-a asigurat în timpul trecerii sale prin Iași, că la întîlnirea de la Erfurt dintre împăratul francez Napoleon și împăratul Alexandru a fost încheiată cea mai adîncă și mai durabilă prietenie.

Al șaselea: Cum se comportă rușii față de locuitorii țării? și dacă aceștia le sint reciproc favorabili și atașați?

Rușii se comportă față de locuitorii din Iași foarte politicoși, dar nu este la fel și la țară. Mar-torii despre aceasta sint ostașii lor de la aprovizionare care au tăiat la țară cozile cailor țărănești. Cîț de puțin ar putea fi aceștia dispuși față de ruși, se poate ușor conchide din sus-amintutele asuprii.

Al șaptelea: Dacă locuitorii țării doresc să rămînă sub stăpînire rusească? sau dacă își exprimă vreo preferință față de un alt guvern?

Boierii și locuitorii moldoveni nu doresc în nici un chip să rămînă sub stăpînire rusească, căreia li preferă pe cea turcească, anterioară și, în general, sint porniți împotriva prințului Ipsilanti, care — după cum mi-au spus-o în secret — prin corespondența sa secretă cu rușii, încă pe cînd stăpînea în Țara Românească, le-a promis acestora chiar gloțiști sau trupe naționale și să întrețină armata lor pe cheltuiala țării. El ar fi adus această gloată în țară.

Guvernul austriac pare să se bucure acum la ei de multă înclinare, după cum și-au exprimat în general, în secret, dorința. Înainte cu 5 ani vorbeau despre ruși cu cele mai măgulitoare expresii, însă acum i-am auzit spunînd contrariul.

Al 8-lea: Dacă depășirea călătorilor este legată de unele dificultăți și de care anume?

Călătorii nu găsesc aproape nici o dificultate în depășirea, căci justiția în țară — care a fost lăsată în seama boierilor — este aspră, însă ei trebuie să înainteze rușilor un raport scurt — după tabelul însoțitor sub litera A — asupra tuturor sentințelor penale.

Al 9-lea: Cum s-a soldat recolta semănăturilor de iarnă? și ce speranțe sint pentru semănăturile de vară precum porumbul, meiul și altele asemenea?

Semănăturile de iarnă au ieșit mai mult decît mijlociu, iar semănăturile de vară ca porumbul, meiul, orzul, ovăzul neobișnuit de bine; vin s-a făcut puțin, dar vatra de 10 măsuri n-a depășit niciodată după recoltă prețul stabilit de un leu fr. rh.; prune și alte fructe s-au făcut anul acesta neobișnuit de multe.

Al 10-lea. Dacă se poate conta — în caz de nevoie — pe achiziționarea unor grâne pe bani și ce fel de sortimente ?

Nu se poate face nici o speranță de a primi cereale de acolo, mai ales grâu, secară, orz, ovăș și mei, căci ceea ce nu le e trebuincios contractanților de la livra armatei, este consumat de către locuitorii însăși. Prin protecție mi s-au promis numai 500 kile de porumb (o kilă are 4 1/2 căble) și eliberarea unui permis, deîndată ce va sosi prințul Prozorovski, care este așteptat în 13 ale acestui luni noiembrie de la Focșani la Iași.

Al 11-lea : În ce stare se găsește comerțul cu vite și alte produse naturale sau meșteșugărești ?

Comerțul cu vite este liber. El cumpără cu aviditate cazanele de tuiță din aramă și alte cazane mici și mărfuri de fier. Făina de piine este adesea importată din Bucovina, vinul vechi are mare căutare. Cu bun succes trec la ei articolele de curelărie, funiile, cordonale de cîneapă, păturile, postavul de lînă, lăzile de lemn.

Al 12-lea : Ce articole nu pot fi exportate, fiind supuse unor impedimente mai mari ?

Nu mai cerealele.

Al 13-lea : Ce fel de opinie se exprimă din diferitele clase de oameni ? și ce fel de înțimplări se aud pe acolo ? și ce fel de grad de probabilitate au asemenea știri ?

Ei doresc, în general, din suflet, să fie liberi de ruși ; cei mai mulți boieri au fost înainte cu 5 ani foarte filoruși, însă acum i-am găsit complet schimbați. Rușii în schimb doresc să poată păstra Moldova și Țara Românească. Cele mai multe din aceste știri le-am strîns la boierul Balș, care este primul în divan ; el a fost vindecat în prezența mea, la Iași, încă acum 5 ani, de orbirea sa completă. Atunci m-a și luat în casa sa și, deoarece nu putea părăsi camera din cauza bolii, nu m-a lăsat nicodată cu plăcere să plec de lîngă el, la numeroasele vizite pe care le primea și deci mă încumet să indic ca adevăruri toate înțimplările de mai sus.

Sibiu, la 16 noiembrie 1808

Ioan Molnar v. Müllersheim m.
propria, medic oculist
transilvănean și profesor
al bobilor de ochi

3

1808 noiembrie 24, Cluj. Adresa guvernatorului Transilvaniei G. Banffy prin care înaintează împăratului raportul dr. Ioan Piuariu-Molnar asupra misiunii sale în Moldova.

An Allerhöchst Seine Kayserliche Majestät

Gleichwie Euer Majestät allerhöchste Befehle nach merner aufnabende getreuen Pflichten mir stets vor Augen sind, und ich besonders zu Erforschung der in der Moldau und Walachey obwaltenden Bewandnisse, jede sich mir darbietende Gelegenheit mit Elfer benütze, ebenso hatte ich auch von einiger Zeit dem siebenbürgischen Augenarzt von Müllersheim, welcher nach Jassy berufen wurde, und bey den dortigen Bojaren in dem besten Credit stehet, vor seiner Abreise den geheimen Auftrag gemacht, womit er sich bey Gelegenheit seiner Reise und seines Aufenthalts in der Moldau über die ihm an die Hand gegebene Gegenstände und Fragpunkte unter der Hand so genau als möglich erkundigen, und des in Erfahrung gebrachte mir bey seiner Rückkehr einberichten möge.

Da nun den gedachte Augen Arzt von Müllersheim die ihm sowohl in militärischer, als auch in politischer und comerial Hinischt vorgelegte Fragen bey seiner ganz neuerlich erfolgten Rückkehr aus Jassy beantwortet hat, so unterfange ich mich Euer Majestät dessen an mich gelangten Bericht in der hier unterthänigst anverwahrten Abschrift zu unterlegen.

Klausenburg den 24-ten November 1808

(Insemnări marginale de o altă mînă :) Expediatu r : G. G. Banffy m.p. Expedit : Klein m.p. Suae Majestati Sacratissimae, Claudiopoli die 24-ta Nov. 1808. (Jos în dreapta :) Nr. 537, dimissum : 25 Nov. 1808.

Arh. Stat. Budapesta, *Ibidem*.

Traducere :

1808 nov. 24, Cluj

Către Preainalta Sa Maiestate Imperială,

Fiindu-mi preainaltele porunci ale Maiestății Voastre permanent în fața ochilor, ca o îndatorință credincioasă care trebuie îndeplinită și folosind cu sîrguință fiecare ocazie ce mi se oferă pentru cercetarea stării de lucruri din Moldova și Țara Românească, am dat în acest chip medicului oculist, transilvănean von Müllersheim — care a fost chemat la Iași și care se bucură de cel mai remarcabil credit printre boierii de acolo — înaintea plecării sale, însărcinarea secretă de a se informa în ascuns, cit de exact posibil — cu ocazia călătoriei și a șederii sale în Moldova — asupra problemelor și a întrebărilor care i-au fost indicate și să-mi raporteze la reîntorcerea sa cele aflate.

Deoarece amintitul medic oculist von Müllersheim a răspuns după reîntorcerea sa recentă de la Iași atît la întrebările puse în direcție militară, cit și la cele în privința politică și comercială, îndrăznesc să supun Maiestății Voastre în copia aici anexată preasupus raportul pe care acesta mi l-a adresat.

Cluj, la 24 noiembrie 1808

ȘTIRI DESPRE ROMÂNI ÎN CRONICI PUBLICATE LA MOSCOVA

DAMIAN P. BOGDAN

La 1 iulie 1977, profesorul universitar Damian P. Bogdan — cunoscut pentru prodigioasa sa activitate în domeniul paleografiei și al diplomatiei româno-slave — a împlinit vîrsta de 70 de ani.

Licențiat „cum laude” în anul 1930 „al Facultății de filosofie și litere, secția istorie-geografie a Universității din București, devine în același an diplomat

¹ Sublinierea noastră.

al Școlii superioare de arhivistică și paleografie de pe lângă Direcția generală a Arhivelor Statului.

Avind ca dascăli, printre alții pe N. Iorga, C. C. Giurescu, S. Mehedinți, C. Moisil, P. P. P. Panaitescu, N. Cartoian, A. Sacerdoțeanu, N. Georgescu Tistu, apreciatul nostru profesor s-a dedicat muncii de cercetare a inscripțiilor și documentelor vechi românești.

Slujind cu pasiune și devotament mai întâi ca paleograf și translator la Facultatea de filosofie și literă și apoi ca profesor la Școala de arhivistică și la Facultatea de istorie din București, Damian P. Bogdan a realizat, în îndelungata sa carieră, o amplă operă științifică de specialitate consacrată multiplelor aspecte ridicate de cercetarea documentelor, precum și o rodnică activitate didactică.

Este autorul unor importante lucrări privind științele auxiliare ale istoriei, dintre care amintim: „Manual de paleografie slavo-română” scris în colaborare cu H. Stahl — București, 1936, „Caracterul limbii textelor slavo-române”, București, 1946, „Din paleografia slavo-română”, în Documente privind istoria României, Introducere. Vol. I, București, 1956, „Diplomatica slavo-română” în Documente privind istoria României, Introducere, vol. II, București, 1956 și totodată un colaborator de prestigiu al multor publicații de specialitate din țară și de peste hotare. Mărturie grăitoare a recunoașterii meritelor de ordin științific o constituie faptul că distinsul profesor universitar este membru fondator al Asociației slavistilor și al Asociației oamenilor de știință din R. S. România, ca și al Comitetului Național român pentru studiul sud-estului european și al Asociației internaționale a istoricilor hîrtiei cu sediul în Schinznach-Bad (Elveția).

★

Munca de publicare a cronicilor rusești și străine constituie o veche tradiție în știința istorică rusă^{*}, continuată cu rivnă și de specialiștii sovietici.

În anul 1975 a apărut la Moscova tomul 32 din PSRL ce cuprinde în subtitlu: *Hroniki: Litovskaia i Zmoitskaia i Byhovca, Letopisi: Barkulabovskaia, Averki i Pancyrnygo* (Cronicele: Lituaniană, Jmoitică și a lui Byhovce, Letopisețele: Barkulacov Averki și Pancyrnyi) (Academia de științe a U.R.S.S., Institutul de istorie al U.R.S.S.).

Alcătuitorul și redactorul tomului ca și editorul celor mai multe din cronicile din subtitlu este istoricul N. N. Ulașcik. Remarcăm acuratețea acestei ediții precedată de o introducere și sfîrșind cu indice — unul de antroponime și altul de toponime¹. Observăm însă că textele sînt transcrise după metoda istorică deci cu desfacerea și completarea tacită a prescurtărilor și eliminarea semnelor diacritice, izvoarele în chirilică sînt redată în caractere rusești, ceea ce nu poate distinge pe a totat de nazala mică simplă, transcrise ambele cu rus. я, la fel o și omega, redată prin o, ca și thita

și ѱ — transcrise ambele cu f rusec. Toate cele semnalate fac ca tomul respectiv ca de altfel întreaga colecție a cronicilor rusești publicată după aceleași metode — să reducă numărul cercetătorilor unei astfel de ediții căci ea nu prea este de folos filologilor, lingviștilor și paleografilor.

Cronica lituaniană — în limba bielorusă — se păstrează în 5 copii — primele din întia jumătate a secolului al XVIII-lea, iar ultima — copia din Cracovia din veacul XVII — la baza ediției sfîrșind copia din Tobol'sk cu redarea a 5 facsimile (după copiile de la Tobol'sk, Leningrad și Krasnoiar'sk). Al doilea izvor — Cronica Byhovce — fără început și sfîrșit — este polon dar în limba bielorusă din secolul XVII se redă un facsimil (cu indicația greșită sec. XVIII). Al treilea text — Letopisețul din Barkulabovo — este bielorus și scris pe la mijlocul secolului XVII (cu 2 facsimile). Al patrulea izvor și ultimul — Letopisețul lui Pancyrnyi și Averko (tatăl și fiul) este polon și scris în 1775 și 1776.

Redăm din Cronica lituaniană mai multe fragmente privitoare la istoria românilor: „Anul 1454... Aflînd cneazul Swidrigailo² despre omorîrea lui Sigismund³ s-a tras spre moldoveni (la care a fugit)”⁴ (p. 85).

„Anul 1456⁵ (85)... În aceeași vreme Swidrigailo, care fusese înainte cneaz al Lituaniei (și) fiind izgonit de Sigismund, trăind la moldoveni, în mare lipsă, cheltuind totul, s-a întors în Lituania...” (86). „Anul 1480... tătarii care au venit de dincolo de Volga s-au împărțit în trei oști cu hanul lor Moniak... cea de a treia în jurul Luțk-ului în Volinia, mare pustiire a făcut...” dar și ei înșiși au fost înfrinți, pe capete, de Ștefan voievodul Moldovei și foarte puțini dintre ei au fugit cu hanul, iar fiul cel mai mare (al acestuia) a fost prins de moldoveni și tăiat în bucăți” (p. 90)⁶.

„Despre războiul turcilor cu moldovenii. Anul 1474⁷ Mahomed sultanul Turciei a poruncit atunci lui Radu, voievodul Munteniei⁸ să meargă împotriva lui Ștefan domnul Moldovei (p. 90) cu oastea turcească care oaste turcească era de 120 de mii, iar tătari 30 000 pentru nimicirea (lui Ștefan) vrînd pe Ștefan să-l facă vasal (căci în acel timp el devenise vasal craiului Poloniei)⁹. Iar Ștefan voievodul Moldovei, avea ca ajutor din partea craiului său suzeran oastea polonă 5 000 de călăreți, moldoveni: 47 000, lituanieni: 10 000. Cu această masă folosind mai mult iscusința decît puterea (Ștefan) pretutindeni lovea și nimicea înfricoșata oaste turcească și prin aceasta mai mult îi biruia căci locurile cele mai îndepărtate din țara sa, spre care turcii urmau să ajungă, el înainte de aceasta le-a ars, de asemenea, iarba nu era nicăieri (toată a ars-o) ca și grînele, de aceea turcii și caii lor îndurau de foamă. Apoi i-a tras după sine în locuri primejdioase, la lacul Racovăț de pe riul Bîrlad, și i-a lovit și acolo pe turci și tătari cu ajutorul atotputernicului Dumnezeu, hotărît pe toți i-a înfrînt pe capete (iar) trupurile celor uciși a poruncit să fie arse, steagurile ostășești a luat mai mult de o sută iar în bucăți 130 și pe cei 11 000 de turci și tătari prinși a poruncit ca pe toți să-i tragă în teapă, punînd zece rînduri de țepi. Si neîndurînd această biruință a poruncit în toată țara sa, ca sub aspră pedeapsă nimeni să nu-i atribuie lui această biruință ci Domnului Dumnezeu însuși. Apoi patru zile întregi a postit, rugîndu-se și mulțumînd Domnului Dumnezeu pentru o astfel de biruință asupra păgînilor.

² Swidrigailo (Svitrigailo) — Boleslav = Alexandru. A fost fiul lui Olgerd mare cneaz al Lituaniei, frate cu Vladimir tatăl lui Oleiko cneaz de Kiev, care era tatăl Evdochiei de Kiev, prima soție a lui Ștefan cel Mare. Data este greșită căci Swidrigailo moare în 1452.

³ Este vorba de Sigismund Keistutovici, Keistut era văr primar cu Olgerd, citat mai sus, marele cneaz al Lituaniei care îl izgonise din scaun pe Swidrigailo.

⁴ În text între paranteze.

⁵ Data este însă greșită, cf. nota 2 de mai sus.

⁶ Pe f. 443 (în ediție p. 214) se arată greșit și sub anul 1461 că Ștefan cel Mare a prins pe hanul tătariilor și a poruncit să fie executat.

⁷ În text greșit: 1480.

⁸ Greșit, în loc de Basarab cel Bătrîn.

⁹ În text între paranteze.

* Atare texte au început a fi editate încă din anul 1762, cînd a apărut primul volum din monumentalul corpus *Polnoe Sobranie Russkikh Letopisei* (PSRL). Cronicile publicate în colecția citată cuprind știri bogate și mai puțin cunoscute despre români. Letopisețele *Voskresenskaia letopis'* și *Sinodainaia letopis'* includ o întreagă cronică moldovenească — se pare cea mai veche dintre cronicile moldovenești — al cărei text a fost publicat de Ioan Bogdan după PSRL, iar prof. P. P. Panaitescu a dat o ediție critică după aceeași „Voskresenskaia Letopis'”. Autorul rîndurilor de față pregătește o ediție critică a cronicii moldovenești după cele două letopisețe rusești.

¹ Însă din indice lipsesc unele nume. de pildă: Despot (pentru Despot Vodă Heraclidul), Ibraim (Ibrahim) Sillstrîlskii, Simitrliskii.

De asemenea a trimis soli ai săi de cinstă la sultanul Turciei cu daruri mari, plingându-se împotriva turcilor lotri și fugari care, în țara lui i-au pricinuit mari pagube împotriva voii sultanului, despre care măria sa sultanul nu a știut și nici nu le-a poruncit, pe care să-i pedepsească „ceea ce eu nu am putut. De aceea rog ca și cei care sint acolo în țara măriei voastre sultane (unde) au fugit, să-mi fie incredințați”. De o astfel de solie, după o atare înfringere, sultanul turcesc s-a mîniat (și) a poruncit ca solii să fie băgați în închisoare, însă dîndu-și seama că a făcut pe nedrept, fiindcă solul are voie și loc la toți la care va fi trimis i-a eliberat, luînd totul de la ei și de pe ei și le-a dat drumul gol, numai în cămăși și desculți, dîndu-le cărți către Ștefan, domnul lor” (p. 91).

„Despre luarea Caffei sau a Feodosiei. Anul 1482. Mahomed, sultanul Turciei a cucerit Caffa sau Feodosia, localitate mare și vestită, aflată în Taurida pe Marea Pontului, prin trădare și supunere de către trădătorii moldoveni, dîndu-le turcii 3 000 de galbeni roșii, această localitate aparținîndu-se de turci 14 ani după luarea Constantinopolului. Întreaga nobilime greacă cu femele, copii și averi ca și cea moldovenească au fost duse spre locuire în Constantinopol. Greclor li s-au dat locuințe, iar moldovenii care au predat Caffa turcilor au fost puși în închisoare, însă oamenii de rînd toți au fost lăsați pe locurile lor... Apoi Mahomed drept de la Caffa s-a dus la Cetatea Albă moldovenească, ce se află la gura Nistrului, ce se vărsa în Marea Pontului, a asediat-o și a luat-o tot prin supunere. Iar Ștefan voievodul Moldovei văzîndu-se nu deopotrivă cu sultanul Mahomed, s-a retras în păduri și în munți întărind cetățile, apoi repede oastea turcească și tătarască s-a îndepărtat și de îndată Ștefan a luat din nou de la turci Cetatea Albă, alungîndu-i pe turci, pe care turcul i-a lăsat în Cetatea Albă”.

„Anul 1484. Mahomed, sultanul Turciei, cu oastea turcească și tătarască a pornit asupra moldovenilor, împotriva căruia s-a adunat cu oaste Ștefan voievodul Moldovei. Și înții i-a înfrînt pe tătari, apoi trecînd peste Dunăre i-a lovit pe turci, dar din pricina mărimei oastei (turcești) a fost biruit de turc. Însă printr-un flanc de apărare el s-a retras, neperzînd mai mult decît numai 200 de moldoveni, apoi i-a atacat pe turci în locuri strîmte. Iar turcii înfrîngînd pe moldoveni pînă la Hotin (apoi) au năvălit (p. 91) în Podolia și au ars multe sate” (92).

„Anul 1487. Sultanul Turciei a trimis oaste turcească 100 000 spre țara Celor șapte cetăți (Transilvania) care oaste era cîrmuită de cinci pași (și) căpetenii, avînd cu sine deosebite de ajutor ale oștirii muntești și ale tătarilor” (92).

„Moldovenii s-au închinat craiului Poloniei. Anul 1489. Baiazid ** sultanul Turciei, a urcat curînd după tatăl său la (conducerea) împărăției turcești (apoi), cu mare oaste a pornit spre moldoveni vrînd să se răzbuie pe Ștefan voievod pentru strîmbătatea și rusinea (pricinuită) tatălui său. Chilia și Cetatea Albă deși cu mare pierdere a oamenilor săi totuși le-a luat și toată țara Moldovei a nimicit-o, însă n-a putut-o stăpîni căci Ștefan voievod văzîndu-se nu deopotrivă puteii turcești, s-a retras în munți și în păduri, de unde neconținînd îi nimicea pe turci. Apoi Ștefan voievod a trimis (soli) la Cazimir, craiul Poloniei, rugîndu-l pentru ajutor împotriva turcilor, făgăduind să-i jure vasalitate și supușenie veșnică cu urmașii săi. Atunci Cazimir nevrînd să scape o astfel de învoire ca să-i devină vasal un atare monarh, care deseori pe turci, tătari și unguri i-a biruit prin mari înfrîngeri, la începutul toamnei a pornit spre Lvov, unde la porunca lui întreaga nobilime rusă și podoliană, de asemenea, foarte mulți pași poloni și lituanieni au venit pînă la Colomeia. Iar Ștefan voievod în ziua hotărîrită cu cîteva mii de călăreți, cu pași și boieri moldoveni a venit la crai, săvîrșind jurămîntul său credincios și supușenie față de crai, făgăduind a fi gata cu moldovenii săi împotriva oricărui dușman. Apoi craiul Cazimir a trimis oastea sa crăiască 50 000, lituanieni: 30 000 și 20 000 de moldoveni cu Ștefan voievod, punînd în fruntea oastei sale polone pe hatmanul Bobolea, castelan de Sendomierz, iar lui Ștefan i-a dat pe lituanieni, ca el

datorită priceperii lui ostășești să-i cîrmuiască în luptă. Iar cînd sultanul Turciei a aflat că oastea polonă vine asupra lui, vrînd să lupte cu el, de rușine turcul nu a vrut să meargă mai departe ci s-a așezat nu departe de Suceava, locul mitropoliei Moldovei și s-a înconjurat cu un șanț mic pentru ca mai ușor să-l înlătime pe dușman. Și atunci polonii și Ștefan cu moldovenii cum și lituanienii cu hatmanul lor Radiwil au așezat două tabere, polonii deosebit, iar Ștefan cu moldovenii și cu lituanienii deosebit. Deodată tătarii după obiceiul lor au început să năvălească asupra a lor noștri, iar moldovenii i-au gonit foarte pe cîmp și au dobîndit limbă. Însă turcul se temea foarte mult, iar pe lîngă aceasta, oastea turcească bolea de dizenterie. Și astfel noaptea a venit, iar ai noștri peste noapte de asemenea, s-au întărit prin șanțuri cum se cuvine. Iar a doua zi, de dimineață oastea noastră toată s-a rînduit bine, polonii pe flancul drept, iar Ștefan a luat flancul stîng (și) au stat. Iar turcul a poruncit ca să nu fie luptă în aceea zi și a_mîndouă oștile să meargă fără frică pentru iarba și lemne, căci (în) aceste două zile turcii sărbătoreau bairamul mare. Și curînd (93) a treia zi, duminica, foarte devreme, turcul a dat semnalul de luptă printr-un tun de foarte mare mărime, iar ai noștri sunînd din mundstuckuri¹⁰ au poruncit punerea în mișcare și deodată toată oastea noastră, Ștefan voievod a rînduit-o foarte bine și a pus în păduri 5 000 de moldoveni, poloni: 5 000, lituanieni: 5 000, cum și ruși: 5 000 care ruși erau 25 000. Și atunci o căpetenie turcească ataca deseori, ca după obiceiul, iar dintr-o noastră nu era nimeni (să atace). Apoi a atacat înșuși Ștefan voievod al Moldovei, avînd în mîini buzdugan și sulită, dar repede l-a pîndit Ibrahim pașă de Silistra și a pornit asupra lui căci (nu-l) avea la inimă pe Ștefan, fiindcă de demult din mare fugă l-a lovit cu sulita. Iar Ștefan gonind calul său alături, i-a înfipt sulita chiar în git și așa l-a însoțit pînă la moldovenii săi. Atunci deodată oastea turcească și hoarda întreagă cu mare strigăt i-a lovit pe ai noștri și trei ceasuri a fost mare bătaie, cînd polonii au început să intre în dezordine, să plece cu toții și i-au dus pe turci spre rezerva (moldovenilor). Și atunci Ștefan a strigat la ai săi și deodată întreaga rezervă a pornit din pădure, iar Ștefan înșuși înșăfăcînd steagul crăiesc de la un stegar polon rănit, l-a dat unui moldovean și apoi străbătînd printre tunurile turcești i-a supus, lovînd din spate, pe turci și tătari. Acolo toți turcii au fost înfrînti pe capete, pe cîmp zăcînd 85 000 de turci uciși, iar tătari: 35 (de mii) și înșuși sultanul turcesc rănit în mijlocul hoardei abia a fugit în păduri și bălți, după care polonii noștri nu i-au luat urma pe unde să-l gonească, căci a plecat de îndată. Și astfel cu ajutorul lui Dumnezeu nerăzbuind jîgnirea (adusă) tatălui său, puțin (nu mai era) ca și fiul înșuși să piară. Atunci bogății mari au luat din tabăra turcească. Și tot atunci au plătit oastea sa cu bani turcești, galbeni roșii, iar apoi au dat daruri polonilor, moldovenilor, lituanienilor și rușilor, în deosebi comandanților, rotmistrilor și porucinicilor — cui ce i se cuvenea. Ștefan voievod și hatmanii: polon, lituanian și cel rus Gasztolt și-au luat cîte cincizeci de mii de galbeni roșii și alte lucruri prețioase, echipamente scumpe. Iar craiului i-au dat odată o sută cincizeci de mii de galbeni roșii și două care cu taleri unghiuari cehești și toată muniția ostășească, care muniția era de cinci sute bucăți, iar cea ieănerească era nenumărată. Atunci craiul a dat lui Ștefan toți acei taleri pentru repararea cetăților moldovenesti și două sute de tunuri. Aceasta s-a făcut în Hotin. Și astfel craiul s-a întors în Polonia, pe care Ștefan voievodul Moldovei, l-a însoțit pînă la Colomeia, iar apoi luîndu-și rămas bun de la crai, s-a întors în Moldova, unde i s-a trimis din țara Munteniei oșteni fugari. Sultanul Turciei, lăsa la o parte toată tulburarea ce-i făcuse numai să se impace cu el, ceea ce el singur mult voia. Și astfel, cu știrea craiului, a devenit liniște timp de șase ani, iar în acești șase ani, țara Moldovei a devenit mult mai frumoasă și cetățile erau mult mai frumoase decît mai înainte (94).

** Este vorba de Baiazid al II-lea sultan între 1481—1512.

¹⁰ Cf. germanul medieval Mundstück — un instrument muzical.

„Pricina crăiască a neînțelegerii cu moldovenii”. Anul 1497¹¹. Albert, craiul Poloniei, fratele drept al lui Aleksandru, mare cneaz al Lituaniei, a vrut să supună lui Sigismund țara Moldovei (97) înșelându-l pe Ștefan, voievod al Moldovei, cu o astfel de iscusință că ar vrea să meargă cu oastea sa polonă prin țara Moldovei asupra turcului. Și astfel în luna mai a poruncit ca toată armata țării să meargă spre Lvov. A trimis și la Ștefan, voievodul Moldovei, aducându-i aminte și rugându-l ca să se pregetească cu el împotriva turcului, făgăduindu-l ca să ia de la turc Cetatea Albă și Chilia. Iar Ștefan a aflat de la aceiași soli că sint gata împotriva aceluși dușman al său de frunte toți creștinii făgăduind (ei) craiului și popas cu hrană pentru oastea lui și că el cu moldovenii săi i se va alătura numai ca el craiul să se îndrepte întâi spre țara de jos asupra Cetății Albe și asupra Chiliei. Însă nobilii unguri de îndată, prin scrisorile lor l-au avertizat pe Ștefan, voievodul Moldovei, povățuindu-l ca să se păzească, căci craiul Poloniei merge cu oaste nu împotriva turcului ci asupra lui însuși. Față de această avertizare Ștefan voievod a adunat oaste dintre moldovenii săi (apoi) turci (căci cu ei avea înțelegere)¹² munteni, tătari și secui. Iar cînd craiul a intrat dușmănește în Moldova și a cucerit Suceava, cetatea de scaun, Ștefan voievod a poruncit ca toate drumurile să fie întărite și pline cu oaste, ca leșilor să nu le poată veni nici hrană nici ajutor de nicăieri. Și acea întărire era pretutindeni peste două mile, nici cîmpul nu l-a părăsit pentru a lupta cu polonii neconțenit pe care însă îi nimicea regulat din flancuri. Iar pe lângă aceasta craiul Albert s-a îmbolnăvit de friguri și a poruncit să se vestească că a doua zi neapărat se va întoarce în Polonia. Și astfel polonii se duceau, care unde voia, oastea împrăștiindu-se fără ordine și rînduială. Și așa după al patrulea popas au ajuns în pădurea Bucovinei, care pădure de fag este foarte deasă pe două mile foarte mari, avînd două drumuri rele cu foarte mari făgașuri, muntoase, stîncose și foarte înguste. Și acolo polonii au trimis înainte toate tunurile șiarele, iar ostașii se țirau spre casă, goi (și) au ajuns la jumătatea acelei păduri de fag, unde moldovenii cu turcii ținînd din toate părțile, din peșterile pădurii, îi loveau cu săgețile și îi tăiau pe poloni, răcnind, sfărîmău carele, căci erau 30 000. de care, iar numai oaste 50 000, în afară de căruțe, bucatării și dughene. Și în afară de aceasta copacii mari de fag au fost tăiați cu ferăstraiele de moldoveni (și așa) îi prăvăleau ușor asupra polonilor, împiedicînd (astfel) ca detașamentele din urmă să poată merge mai departe dar nici cei dinainte (să nu poată) veni în ajutor. Și atunci însuși Ștefan voievodul Moldovei, a sosit, cu mare oaste de călareți și pedestrași, și cu mare strigăt a lovit din față și din spate ce rămăsese din oastea polonilor. Iar polonii încurcați foarte de (acest) lucru neașteptat s-au tulburat. Iar Ștefan gonindu-l din urmă cu moldovenii, turcii și tătari, îi tăia și îi omora. Și polonii așteptau ajutor numai din cer, fugeau unii spre Cestohov, alții spre Sfiatî Kziî, unii spre Kalvarya, alții jertfindu-se mormîntului sfîntului Iacov. Iar moldovenii nevoind să-i lase spre acele refugii, din toate părțile îi loveau. Și craiul lor trimițînd de la curtea sa cavalerii aleși puțin (i-a) ajutat. Și astfel s-a prăpădit acolo oastea atît din pricina moldovenilor, turcilor, tătarilor și secuilor și a copacilor de fag cit și din pricina țișanilor, a țărănilor sau supușilor moldoveni. (Și a fost) oaste aleasă polonă 35 000 iar ariergarda era 7 000 de poloni, pe care Ștefan pe toți i-a dat turcilor. Și astfel craiul a rămas cu puțin din oastea sa și dacă (cum mărturiseste Strykowski)¹³ nu i s-ar fi trimis lituanieni și ruși spre ajutor din partea marelui cneaz Alexandru al Lituaniei, craiul însuși sigur nu ar fi ieșit din această (nenorocire) (98).

„Moldovenii cu tătarii au pustit Podolia. Anul 1497. Ștefan, voievodul Moldovei, vrînd să se răzbească asupra lui Ioan Albert, craiul Poloniei, împotriva strîmbăteșii și a războiului purtat pe nedrept împotriva sa, a adunat oaste mare din moldovenii săi, din : munteni, turci (și) tătari și a năvălit în

Podolia (98) și pînă în Rusia¹⁴ și toate ținuturile, satele și țărgurile le-a pustit fără împotrivire, iar Peremysl-ul, Radom-ul, Prevorsk-ul și Lancut-ul le-a ars. Și astfel o mare multime peste¹⁵ 150 000 de oameni de amîndouă sexele au fost duși în robie de turci, tătari și moldoveni. Apoi de asemenea au umplut Tracia, Macedonia, Asia și Grecia cu prizonieri ruși și poloni, luînd nenumerate vite, cai și pradă de orice fel. Iar tătarii făcînd cale întoarsă au pustit ținutul Sedomir. Și leșii fugeau din Polonia ascunzîndu-se în munți (și) păduri ca niște sălbăticiuni, ocărînd pe craiul lor, care întăritînd pe Ștefan voievodul Moldovei l-a înverșunat. Și astfel Ștefan s-a întors la curtea sa, la moldovenii, nevătămat, cu mare triumf. În același an, după Ștefan, 70 de mii de oaste turcească (și) 20 000 de tătari au trecut prin țara Moldovei și cu ei moldovenii de bunăvoie (dar) fără Ștefan au năvălit în Podolia și toate ținuturile de lingă Halici, Zidicin, Drogobyč și Samborz le-a bătut cu foc și sabie. Și nu ar fi încetat să-i pustiască prin războaie dacă Dumnezeu însuși nu i-ar fi apărât căci a slobozit asupra lor geruri mari și zăpezi. Și cuprînși pretutindeni de viscole nu puteau să meargă mai departe și nici să se întoarcă. (Și) neavînd hrană pentru caii și dobitoacele lor au pierit (și) din pricina iernii mai mult de 30 000 sau 40 000 de păgini. Și mulți apoi au fost găsiți, care omorînd caii le tăiau burțile, încălzindu-se cu singele cald, iar (calul) acolo unde i se aruncau măruntaiele, acolo și pierea.

Iar alții la naiba care au fugit la moldovenii și unde s-au așezat să doarmă, acolo au fost uciși de Ștefan voievodul Moldovei spunînd că au fost urmăriti de poloni care (Ștefan) îmbrăcase oamenii săi cu haine polone (luate în Bucovina)¹⁶ (99).

...Anul 1499. Vasile Ivanovici, marele cneaz al Moscovei, jinduind o (mai) mare întindere a stăpînirii sale... a găsit o astfel de pricină împotriva Lituaniei... Și astfel s-a înțeles cu Melikirei, hanul Perecop-ului și cu cuscruul său, Ștefan voievodul Moldovei și a pornit război împotriva stăpînului Lituaniei (99).

„Despre prădarea Lvov-ului și a Rogatin-ului de către moldoveni. Anul 1509. Ștefan *** voievodul Moldovei, a năvălit cu un detașament în Rusia, a prădat Lvov-ul, de unde nu puține bogății a luat, Rogatin-ul i s-a supus, dar afind repede că polonii merg împotriva lui, s-a dus cu totul în Moldova, pe care polonii ajungîndu-l nu puțin pagubă au pricinuit în Moldova (apoi) s-au întors înapoi” (103).

....În același an mare și groaznic cutremur de pămînt a fost în Tracia, în țara Bosniei și a Dalmației și în Moldova și în Constantinopol, așa (de mare) că s-au dărîmat clădirile” (103).

....Anul 1531. Petru, domnul Moldovei, a pătruns cu mare oaste în Polonia cu moldovenii, unguri, turci și munteni. Sniatin, Colomeia, Tisemenița, Oteneia și alte localități și ținuturi le-a cucerit pînă la Halici, iar craiul Sigismund adunînd ostași 6 000 cu hatmanul Jan din Tarnow (și) steagul din Lemwa, căruia dîndu-i acea oaste l-a trimis împotriva lui Petru. Și astfel Jan hatmanul Poloniei, pornind asupra moldovenilor i-a lovit și așa cu ajutorul minunii lui Dumnezeu, al noștri 6 000 au bătut și nimicit 50 000 de moldoveni și turci, au prins pe cele mai de seamă căpetenii și au luat toată tabăra (107) : o sută de care mari în afară de cele mici și 10 care cu arcuri. Și toate acestea le-au îndreptat spre Cracovia. Iar Petru voievod rînit, însoțit de trei oameni abla a reușit să fugă” (108).

„Povestire despre Despot, domnul Moldovei. Anul 1566¹⁷. Despot, domnul Moldovei, a fost alungat de moldoveni din stăpînirea Moldovei, care (apoi) s-a dus la Roma și în locul lui moldovenii au primit ca domn pe Alexandru. Iar acel Despot fiind la Roma s-a îmbolnăvit și a murit. Iar între

¹⁴ Sub acest nume se înțelege în cronică țara Galitiiei și a Voliniei.

¹⁵ În text greșit na povtora krot pentru na poltora krot.

¹⁶ În text între paranteze.

¹⁷ Este vorba despre un alt fiu al lui Ștefan cel Mare, pretendent la tronul Moldovei.

¹⁸ Data nu corespunde, căci Heraclidul moare la 6 noiembrie 1563.

¹¹ În text greșit : 1495.

¹² În text între paranteze.

¹³ În text între paranteze.

slugile care erau pe lângă el, era un grec învățat (care știa) și latinește și grecește. Acesta după moartea stăpînului său, Despot, a adunat pe toate slugile stăpînului său răposat Despot, pe tovarășii săi și le-a spus : „Nobili tovarășii și frați dragi mie. Afiați despre aceasta că stăpînul nostru a murit, neavînd după sine nici o rudă de aceea stăpînirea va lua după moartea lui averea ce a rămas, după cum se și cuvine. Și astfel dacă mă veți asculta, intru, aceasta apoi vouă și mie ne va fi bine. Faceți așa : duceți-vă la stăpînire și plîngeți-vă împotriva mea, spunînd că sînt nepotul de frate al stăpînului nostru răposatul Despot, care vrea să ia toată averea răposatului său unchi, iar nouă nu vrea să ne plătească serviciile noastre. Și stăpînirea va porunci să mă cheme la ea și îmi va porunci să vă plătesc, iar eu vă făgăduiesc să împart între voi ceea ce este. A răposatului și eu nu vreau nimic decît numai cărțile și privilegiile, ce le avea răposatul. Numai să-mi dați mai mult pentru hrană, ca să pot merge oriunde, să-mi caut stăpîn. Însă vouă pe acele cărți (nu vi se va da) nimic și nu vă vor folosi la nimic”. Afîind aceasta, tovarășii lui s-au învoit la aceasta toți cu bucurie, spunîndu-l : „Nu numai că te recunoaștem în fața stăpînirii ca nepot de frate dar unde va fi nevoie o recunoaștem și o vom spune”. Iar acel grec, a știut bine că adevăratul nepot de frate al răposatului a fost omorît în război, de aceea el și-a luat numele lui și a împărțit acea avere a răposatului între tovarășii (săi) și lui și-a luat parte, bani pentru hrană, luînd și toate privilegiile și cărțile. Iar apoi a plecat la Vidin, la curtea sultanului, rugînd pe sultan ca să-l ajute să se așeze în domnia Moldovei. Și astfel se prefăcea că este adevăratul nepot de frate al răposatului Despot și că lui i se cuvine aceea domnie. Apoi s-a dus la craiul Sigismund August în Polonia rugînd ajutor de la el împotriva țării Moldovei și a legat tovarășie cu nobilul Laski Albreht voievod de Siradsk cu care sfătîindu-se, acest despot trebuia să plece el mai întîi la moldoveni, iar acolo înțelegîndu-se în taină cu moldovenii, ca să aibă acolo cel mai ușor acces la putere. Și așa a și făcut. A mers la soția lui Alexandru (voievodul Moldovei) care era sora dreaptă a răposatului Despot dîndu-se drept nepotul de frate al răposatului, care dîndu-l crezare într-o astfel de faptă, iar Alexandru, soțul ei, de asemenea i s-a înfățișat cu priință. Iar nobilul Laski în acea vreme a adunat oaste în Polonia. Și despotul acolo (în Moldova) s-a înțeles cu moldovenii că va avea de la ei făgăduială și sprijin, că îl vor ajuta (să ia) domnia. Dar cînd aceștia înțelegere a ajuns la urechile lui Alexandru (111), a poruncit ca în taină să i se dea otrăvă. Afîind atunci despotul că este otrăvit, de îndată a luat leacuri ca aceea otrăvă să nu-i dăuneze, iar apoi însănoșîndu-se a fugit de îndată în Polonia la panul Laski, care avea acum nu puțini ostași adunați. Înfrățîndu-se despotul cu singe frătesc, panul Laski l-a făgăduit că îl va ajuta și că îl va pune în domnie. Și avînd ostași 4 000 s-a îndreptat cu el spre țara Moldovei. Iar Alexandru fiind domnul Moldovei a adunat oaste moldovenească 40 000 de moldoveni și unguri și pornînd spre graniță îl aștepta pe nobilul Laski cu acel despot. Dar afîind panul Laski că Alexandru are o mare oaste (și) că-i va fi greu să stea împotriva lui Alexandru, a recurs la o strategemă și întorcîndu-se înapoi la Ostrog, a trimis oastea pe la pomarii, poruncind ca să fie gata cu totul dacă le va da cîrînd de știre. Apoi în aceeași zi înțelegîndu-se despotul cu panul Laski, panul Laski a spus căteia că despotul este bolnav și nu a îngăduit nimănui (să se ducă) în odaia lui și în fiecare zi vestea că se simte mai rău ca cu o zi înainte. Nu au trecut nici două săptămîni cînd panul Laski înșind din odaie s-a arătat foarte tulburat și a spus că panul despot a murit (apoi) s-a îmbrăcat în doliu și făcînd o ladă a pus în ea o platră mare, pe care smolînd-o a făcut un mormînt. Și vestind moartea despotului era foarte tulburat. Această știre că despotul a murit și că i-au văzut mormîntul a ajuns la Alexandru, domnul Moldovei, iar pe cel care i-a adus această veste foarte mult l-a răsplătit și de îndată, de mare bucurie, a slobozit toată oastea sa. Iar panul Laski afîind că Alexandru a slobozit oastea sa, i-a poruncit despotului să se scoale din mormînt (căci nu a murit ci a făcut-o nu-

mai spre a-l trăda pe Alexandru) ¹⁸ și de îndată cu acea oaste a sa și cu despotul a pornit spre moldoveni, acolo unde erau moldovenii aproape. (Și) a sosit veste lui Alexandru că despotul vine cu oaste. Și cînd a aflat Alexandru, a poruncit ca celui care a adus această știre să-i taie gîtul și alții de asemenea să fie pedepsiți, spunînd : „Trădătorii mei, nu știu de ce îmi aduceți o astfel de veste că doar despotul de mult a murit și a fost îngropat, iar voi care sînteți cu mine, mă înșăpămintăți”. Însă sol după sol alergau de la graniță, unul după altul cu știrea că despotul cu panul Laski sînt acum nu departe de graniță. Acum el a crezut, ceea ce putea face și mai înainte (și) a adunat oaste pînă la 12 000 și a pornit spre graniță. Și a pus ostași pe un deal din fața unui pod, pe unde avea să treacă despotul cu Laski, poruncind ca să apere podul. Însă pedestrima panului Laski a fugit pe lângă tunuri și l-a luat, și întorcîndu-se aceluși ostași, oastea lui Alexandru s-a tulburat. Și astfel Alexandru a trebuit să fugă la turci, iar panul Laski cu despotul au mers drept la Suceava, și l-a așezat în domnia Moldovei. Și lăsînd 2 000 de ostași ai săi, iar pe lângă despot pentru paza lui : cinci sute de italieni și francezi, el a plecat în Polonia, făcînd (mai întîi) o înțelegere temeinică cu despotul pentru despăgubirea pierderilor sale. Apoi moldovenii hotărînd a-l trăda pe noul lor stăpîn despotul, l-au convins ca oastea sa străină s-o trimită la graniță spre Ungaria împotriva lui Iuanș voievodul Transilvaniei. Și a trimis despotul pe ai săi italieni și francezi, care acolo neștiind nimic erau în sine fără grijă, negîndîndu-se la trădare. Iar la aceasta moldovenii năvălind asupra lor cînd dormeau, pe toți i-au ucis, iar apoi au împreunat pe despot din cetatea Sucevei. Care acel despot nu a fost vrednic de facerea de bine a panului Laski, pentru care (acesta) a cheltuit mari bogății (căci el despotul) nu și-a îndeplinit făgăduiala că a făcut-o înainte de a fi așezat în domnie. Mîniindu-se panul Laski de pricina adevărată, s-a gîndit să-l gonească din aceea domnie ca nevrednic și s-a înțeles cu cneazul Dimitrie Wiszniowiecki, bărbat vestit și viteaz, ca alungîndu-l pe despot să-l așeze pe el în aceea domnie. Fiind atunci la selimul din Petrkov (112) au hotărît temeinic ca să adune oaste. Și a adunat de îndată panul Laski oaste 6 000, iar cneazul Wiszniowiecki tot 6 000. Și au pornit spre moldoveni. Și urma ca cele două oști să meargă împreună. Dar cneazul Wiszniowiecki a pornit mai înainte spre graniță. Și acolo urma să-l aștepte pe panul Laski. La aceasta moldovenii au trimis solii lor la cneazul Wiszniowiecki scriind ca să nu-l aștepte pe panul Laski fiind că „noi toți moldovenii te știm pe tine cneazule Wiszniowiecki, și te așteptăm numai pe tine să fii în domnie și nu pe panul Laski, că tu ești cneazule Wiszniowiecki cavaler vestit de demult, iar dacă îl aștepti pe panul Laski apoi mărirea nu va fi numai a ta ci vei stăpîni domnia pe din două cu panul Laski”. Și astfel cneazul Wiszniowiecki spre răul său s-a lăsat încredintat nemalașteptînd pe panul Laski, după cum s-au înțeles, căci panul Laski venea după el cu oastea sa. Astfel moldovenii neașteptînd oastea panului Laski se gîndeau ce să facă cu Wiszniowiecki și viața lui. Despot fiind înpresurat de moldoveni, a început să trateze cu cneazul Wiszniowiecki, cerînd ca să-l lase ostașii săi, făcîndu-i plată ostasilor, iar cneazului Wiszniowiecki să-i dea tribut în fiecare an o anumită sumă de bani și cîteva mii de boi și cîteva sute de cai și că-l va trimite apoi pe ostasi înapoi în pace în Polonia. Iar panul Piasiecki, fiind poruncit cneazului Wiszniowiecki, singur de a lui bună voie, fără alte sfaturi, l-a îndemnat pe cneazul Wiszniowiecki să nu facă nici o așezare cu despotul, fiindcă pe tine moldovenii singuri de bună voie te vor primi la domnie”. Care (Wiszniowiecki) ascultîndu-l s-a dus la moldoveni. Iar întru aceasta moldovenii s-au preătat de trădare și i-au spus cneazului Wiszniowiecki ca a doua zi să fie pregătit acolo pe cîmp, spre care cîmp era un pod peste mlaștină unde toți boierii îl vor aștepta și primi ca domn al lor. Și acolo au așezat ostiile lor moldovenești, o parte pe această parte a podului, iar cealaltă de cealaltă parte a podului, pe unde

¹⁸ În text între paranteze.

avea să meargă cnezul Wiszniowiecki. Și spre norocul cneziei lui foarte de dimineată era o ceață mare (aceasta era toamna)¹⁹, spre care se îndreptă cnezul Wiszniowiecki cu oastea sa. Și de îndată ce a trecut podul, moldovenii l-au lovit iute, din amândouă părțile, pe care pod moldovenii i-au omorât oastea, iar cnezul Wiszniowiecki însuși a fugit și s-a ascuns într-o câmpie de fin. Iar apoi un rob a venit după fin și l-a găsit pe el, iar cnezul Wiszniowiecki l-a rugat, spunându-i „Frate, scapă-mă acum, iar eu ție îți făgăduiesc o mare răsplată”. Robul acela i-a spus: „urcă-te în car, te voi duce la casa mea” și l-a acoperit cu fin. Însă neducându-l acasă, l-a dus la Tomșa și Mocean, care erau cele mai de seamă căpetenii ale moldovenilor și l-a dat lor. Iar aceștia s-au bucurat foarte și de îndată l-au trimis la sultanul Turciei, împreună cu panul Piasiecki prins, pentru care dar sultanul Turciei a dat moldovenilor o mare răsplată și a poruncit ca amindoi să fie trași în țepă în turnul de deasupra golului mării la Galata, unde cnezul Wiszniowiecki a afirmat viu trei zile, iar turcii l-au omorât cu săgeți fiindcă a blestemat pe Mahomed al lor, dar sultanul i-a pedepsit (pe amindoi) căci ar fi fost mai bucurosi de chinul lor. Iar Piasiecki a murit repede, căci zburind din turn s-a propit cu picioarele în deal și așa l-a înăbușit singele. Iar panul Laski s-a îndreptat totuși spre țara Moldovei, din pricină că despotul, printr-un spion al său, i-a scris panului Laski o carte foarte jalnică, rugându-l ca să se îndure de el, recunoscându-i greșeala sa față de el, făgăduind sub jurământ că dacă Dumnezeu îl va volnici, el cu oastea sa se va alătura lui și cît va vrea îi va da, și îi va răsplăti toate pagubele, făgăduind și lui să-i dea pe an ceea ce i-a făgăduit lui Wiszniowiecki. Avind panul Laski acea carte, a adunat pe toți rotmistrii și a poruncit ca acea carte să se citească cu glas tare și s-a sfătuit cu ei, cum ar fi mai bine, să-l scape sau nu. Iar ei i-au spus: „că este mai bine să-l scape căci dacă despotul va pieri, toate pagubele și cheltuielile voastre se vor pierde, iar dacă va fi scos din acea impresurare (113) va plăti toate pagubele și cheltuielile”. Și așa s-a hotărât ca să-l scape. Și a pornit cu oastea sa spre riul Siret, nu departe de Suceava neștiind ce s-a întâmplat cu citeva zile mai înainte, că ungurii citeva sute, care erau în cetatea Sucevei pe lângă despot, s-au înțeles cu ceilalți unguri, care erau în cîmp cu moldovenii. Despotul a poruncit acelor unguri din cetate ca ei de fel să nu vorbească între ei, dar ei nu s-au îngrijit de fel de aceasta, hotărînd însă trădarea s-au înțeles între ei, ceea ce despotului îi era greu să-i păzească căci nu avea pe lângă el oaste multă (ci) numai citeva zeci de nemți, de asemenea la fel italieni și francezi, care îi erau credincioși și cu priință. Pînă la urmă ungurii din cetate au hotărât că îl vor preda pe despot lui Tomșa și lui Mocean. Văzînd despotul că va muri, cunoscînd credința și priința acelor italieni și nemți față de el, care erau pe lângă el și neavînd cu ce să-i răsplătească pentru aceasta, coroana de aur ce o făcuse pentru el, a dat-o să se sfărme (și) s-o împartă între ei, mulțumindu-le pentru slujba credincioasă. Afînd aceasta moldovenii că despotul a sfărîmat coroana sa de aur ca răsplată slugilor sale nemți și italieni, l-au prins pe toți și l-au închis vrînd să-l omoare. Temîndu-se nenorocirilor nemți de moarte, le-au întors lor tot ceea ce le-a dat despotul și astfel l-au slobozit. Iar ungurii din cetate luîndu-l pe despot l-au predat acelor dușmani al lui: Tomșa și Mocean, care au poruncit ca să-l scoată pe podul Sucevei și să-l taie. Și așa a fost tăiat despotul. Iar apoi au trimis oaste asupra panului Laski, care era acum așezat pe malul riului Siret cu patru mii de ostași. Moldovenii, care știteau de cealaltă parte a aceluiași riu Siret împreună cu ungurii cam cinci mii, luînd pe un neamț, cel mai credincios curtean al despotului, gol și desculț tăindu-i urechile și nasul, înfășurîndu-l numai într-un cearșaf l-au trimis la panul Laski cu solie ca să se întoarcă în Polonia, dacă vrea să fie sănătos, iar dacă nu se va întoarce, apoi va păți și el ceea „ce al pătit tu neamțule”. Care neamț ajungînd la oastea panului Laski a

spus tot ceea ce s-a întâmplat, că ungurii l-au trădat pe despot și l-au predat lui Tomșa și lui Mocean, acum în urmă cu trei zile și că pe el (despotul) au poruncit să-l taie pe pod și este tăiat. Afînd această veste rea, panul Laski a plecat repede spre Polonia și a ajuns acasă întreg” (114).

„Despre Ion și Bogdan, domni ai Moldovei. Anul 1573²⁰. Craiul Sigismund August a vrut să-l apere de sultanul Turciei ca vasal al său pe Bogdan, domnul Moldovei, fiul lui Alexandru, care fu al lui Alexandru a făgăduit să dea pe ascuns ajutor craiului la fiece trebuință, douăzeci și patru de mii de ostași. Atunci a trimis craiul, pe Andrei Taranowski curteanul său, în solie la sultanul Turciei, rugînd să-l miluiască și să-i ierte orice greșală (lui Bogdan) iar stăpînirea lui (ce o avea) de la tatăl său să i-o întoarcă. Taranowski a fost bine primit de turc. Însă în acea vreme Bogdan a năvălit în țara Moldovei cu două mii de ostași și a făcut nu puține pagube. Văzînd moldovenii aceasta că Bogdan le face dese pagube și că iubește mai mult pe poloni decît pe moldoveni, au trimis de la sine în taină la sultanul Turciei, pe unul dintre boieri, ceea ce Bogdan afînd de la un moldovean, a fugit de îndată în Polonia. Acel sol s-a întors de la turc la crai, căci sultanul Turciei voia să împlinească totul după dorința craiului, dar văzînd că Bogdan își face de cap, a trimis la domnia Moldovei pe Ioan, care avînd cu sine 20 000 de turci a venit în Moldova (despre care Ion unii spuneau că este fiul drept al lui Ștefan, domnul Moldovei, alții însă socoteau că acest (fiu) al lui Ștefan s-a născut în Mazowia, și a slujit înainte lui Fintei, voievodul Cracoviei. Apoi plecînd la Constantinopol a slujit sultanului Turciei ca curtean și apoi pentru răsplată i-a dat lui sultanul domnia Moldovei)²¹. Au ieșit în întîmpinarea lui boierii Moldovei: Gavril logofăt, Dingă, hatmanul Moldovei și alții. Primindu-l drept stăpîn l-au însoțit la Iași și acolo au așezat capitala. Însă pe urmă moldovenilor le-a părut rău, căci polonii care erau cu Bogdan luau uneori numai prin silnicie hrană pentru ei și cai, iar turcii mult mai rău făceau căci le luau femeile și fetele și le violau iar pe ei îi chinuiau și îi băteau. Apoi Bogdan a pornit împotriva lui Ion cu acei ai săi oameni puțini, pe care îi avea de la prietenii săi din Polonia, unde era înrudit cu casele Podniewski și Tardio, care oameni erau sub conducerea lui Mikolai Meleicki pe lângă care era și Mikolai Seniewski, voievod al rușilor. Și astfel intrînd în Moldova, ostașii au început de îndată să ia cu sila hrană. Să facă strîmbătate oamenilor, ceea ce afînd Meleicki a poruncit ca de îndată să se pule pază la ieșirea din tabără și a cerut ca nimeni să nu ia nimic cu sila căci nu au venit în țară dușmană ci în stăpînirea lor. Tot atunci Meleicki a început de îndată să sortuiască oastea, șapte sute de călăreți de rînd i-a trimis acasă și a rămas numai cu treisprezece sute de călăreți. Nu mulți ostași, însă buni. Iar a doua zi a trecut prin Bucovina și a ajuns la riul Prut, de acolo a trimis după tunuri la Hotin pe Bieljowski cu oamenii lui Bogdan, apoi au pornit mai departe și au ajuns la Ștefănești, ce se află pe același riu Prut și acolo au aflat că dușmanul este aproape. Și a încredințat ca ostașii noștri ca să afle exact, să execute o incursiune. Și au trimis cu detașamentele pe: Stanislaw Ljanskorski, Mikolai Jazlowiecki, Mikolai Herbert. Stanislaw Wolski, Kruszelnicki și pe Temurk din Petigorec cu 30 de cazaci. Văzîndu-i moldovenii au trecut de îndată toți de cealaltă parte a riului și deși ei erau 6 000, iar ai noștri patru sute nu au îndrăznit să dea luptă, crezînd că este o rezervă. Căci Dumnezeu i-a înfricoșat. Iar ai noștri neavînd treabă cu ei s-au întors în tabără lor. Însă din nou li s-a poruncit să meargă împotriva moldovenilor. Și ieșînd de îndată au năvălit asupra strajei turcești și (115) moldoveniști. Care strajă a lor (fiind) foarte mare s-a organizat aprinzînd focuri mari și întinse. Văzîndu-i ai noștri (căci atunci se lumina de ziua)²² nu s-au mai putut opri ci aprinzîndu-se

²⁰ Pentru Bogdan Lăpușneanu data nu cores-punde.

²¹ În text între paranteze.

²² În text între paranteze.

¹⁹ În text între paranteze.

(și) strigînd i-au lovit. Au sărit și turcii asupra polonezilor noștri și detașamentele lui Wolski și Temruk s-au oprit. Dar repede Herbert, Ljankoronski, Jazlowecki (și) Kruszelnicki au poruncit să se sune din trîmbițe și să bată tobele (și) de îndată au pornit din spate. Și ai noștri gonind, presau, băteau și au prins 50, iar dintre ai noștri nu a pierit nici unul, numai din detașamentele lui Temruk un cazac care avea, calul foarte puternic, a gonit departe după turci și un turc l-a tăiat. Din această nevoie un tovarăș al nostru din detașamentul lui Temruk a alergat cu vestea la hatman că a văzut că turcii mai întîl înconjurînd detașamentul lui Wolski i-au învins pe ai noștri. Pentru aceasta hatmanul a poruncit să-l lege de gît cu un lanț de tun, fiindcă a adus o veste înolălnică. Și aflînd ai noștri de la cei prinși că o mare oaste dușmană era acolo aproape după deal, de îndată ai noștri s-au așezat în ordine de nevoie. Și despre toate acestea polonezii noștri l-au înștiințat pe hatman cerînd ajutor. L-a întrebat pe acel trimis hatmanul: „Dacă ești nobil?”. A răspuns: „sînt Leszcinski”. A zis hatmanul: „Acum este credință că nobilimea trebuie să cunoască adevărul, pentru că nimic nu este mai mîndru pentru nobil decît adevărul” și i-a dat dar. Și de îndată a trimis ca ajutor pe Jas Jordan și Matei Kozelski, cu detașamente și singur pentru mai mare siguranță a grăbit după ei cu toată oastea și ajungînd pe ai săi, le-a mulțumit pentru slujba ce au făcut-o. Și ajungînd la Iași a observat o mare oaste turcească care se găsea lîngă Ștefănești. Văzînd aceasta hatmanul că nu-i este deopotrivă s-a gîndit să se întorcă și de îndată au început oite puțin să se retragă în ordinea lor, ceea ce observînd dușmanul a venit după ai noștri, ai noștri se retrăgeau, iar el presau, însă n-au făcut nici o pagubă polonilor. Și cînd ai noștri au sosit într-un loc mîlășinos, ce nu era departe de Hotin, au năvălit turcii cu mare strigăt, ca și cum aveau să-i mînce pe ai noștri, asupra cărora a căzut mai întîl Radecki cu treizeci de tovarăși ai săi. Sluga hatmanului a lovit pe un călăreț cu securea în frunte și securea a rămas acolo. Iar apoi rotmistrul Ciurilo cu o sută de călăreți s-a întors spre ei și s-a ciocnit cu ei. Și cîzînd în mijlocul lor s-a luptat. Care apoi nefîind văzut, hatmanul a poruncit lui Osowski ca cu întregul pîlc să sară și să-l scape. Văzînd aceasta turcii că polonezii noștri se luptă bine cu ei, deodată au bătut în retragere (căci acești turci au obiceiul ca la început să lupte bărbătos, dar cînd dușmanul apasă asupra lor cu îndrăzneală, de îndată bat în retragere)²¹. Și i-au gonit departe ai noștri. Dar din nou s-au întors spre ai noștri cu șase sute de turci, iar polonezii noștri au stat puternic împotriva lor și s-au bătut nu mai puțin de un ceas. Și astfel Herbert plecînd de lîngă ai săi, au sărit turcii în jurul lui și acolo i-au omorît patru slugi. Iar el însuși s-a amestecat printre moldoveni și nu l-au recunoscut. Apoi s-a dus la ai săi, dar nu fără folos, căci căuînd un turc l-a tăiat în două cu sabia și a plecat repede pe cal peste un șanț lat și adînc, pe care abia l-a putut sări cu calul său. Iar turcii au încetat să-l mai gonească căci gonindu-l turcii, au căzut în acel șanț 40 de turci cu cai și acolo lovindu-se ei și caii lor au pierit. Apoi Melecki a scăpat de acolo cu tabăra. Iar Kozelski, cu îngăduința hatmanului, a lovit tabăra dușmană și ucigînd nu puțin dintre ei a luat de la ei cîteva lucruri și steaguri, unul de aur, ce îl purta un turc foarte înalt. Iar polonezii noștri au ridicat tabăra și s-au oprit sub Hotin. (Și) cel mai de seamă boier cu Bogdan s-au oprit în cetate. Iar Bogdan l-a rugat pe Melecki ca să-i dea un sol către Ion. Și astfel Melecki l-a dat pe sluga sa Radecki și l-a trimis la Ion cu carte rugîndu-l ca domnia lui (față de care el nu are nimic)²² să nu i-o zmulgă din mîini căci în curînd și el în ea se va desfăta. Însă de această soție Ion și-a bătut joc și pe acel sol Radecki l-a trimis prin ceașă ca prins sultanului Turciei, dar Melecki l-a căpătat de la pașă prin panul Dzerżek. Văzînd Melecki că la aceasta nu are voia lui Dumnezeu (116) ca Bogdan să stea în domnia Moldo-

vei, a început să treacă peste Nistru. Iar Ion i-a scris lui Jazlowecki, hatmanul coroanei, rugîndu-l ca să poruncească lui Dobrosolowski, comandantul cetății Hotin ca să i-o predea (care cetate Ion o așediasse cu turcii cu cîteva săptămîni mai înainte, însă n-a făcut nimic căci 6000 de turci și moldoveni au căzut sub ea)²³ și că el vrea să fie într-un totuș supus craiului Poloniei și aceasta o va întîri prin jurămîntul, pe care îl obișnuiau a-l face craiului polon strămoșii lui. De asemenea și pe boierii săi moldoveni îi va aduce la aceasta. Iar Jazlowecki cu știrea craiului a primit jurămîntul lui. Și astfel Bogdan a căzut din domnie, apoi cu cîteva slugi s-a dus la Moscova și acolo a murit” (117).

Cronica Byhovec relatează mai întîl sub anul 1440 despre marele cneaz al Lituaniei Swidrigailo ca fiind detronat „a fugit la moldoveni” (156). Tot despre același, sub anul 1445 consemnează: „Și în anul următor a venit de la moldoveni cneazul Swidrigailo, unchiul marelui cneaz Cazimir, care a fost la moldoveni șase* ani, a pascut olde, fugind de cneazul Sigismund” (160). Apoi relativ la istoria Moldovei se scriu următoarele:

„În anul șase mii nouă sute nouăzeci și patru (anul 1496) Ștefan voievodul Moldovei, a trimis la craiul Cazimir înștiințînd că sultanul Turciei a venit cu mari puteri în țara lui, vrînd ca pe el să-l alunge din domnie și să stăpînească țara. Și cere de la crai ca să-i fie la acesta de ajutor și să-l scape pe el și țara lui, vrînd el cu toată țara să-i fie supus veșnic. Iar craiul Cazimir fără nici o întîrziere adunîndu-se cu toate puterile coroanei Poloniei și cu mulți ostași lituanieni a și pornit lui întru ajutor. Și sosind la granița Moldovei, s-a așezat în locul numit Colomeia. Iar Ștefan voievodul Moldovei a sosit la el, la Colomeia cu toți boierii săi și cu cîteva mii de ostași. Și craiul Cazimir l-a primit cu multă cinste. Și a stat la crai două săptămîni. Și s-a închinat craiului cu toată țara. Și a făcut jurămînt veșnic. Și toți moldovenii au predat steagurile lor în mîinile craiului. Iar craiul Cazimir slobozind pe voievodul Moldovei, l-a trimis în ajutor pe moștenitorul său și pe mulți ostași ai săi²⁴. Și de îndată ostașii craiului au intrat în țara Moldovei. Auzind despre aceasta sultanul Turciei că moștenitorul craiului și oastea craiului au venit în ajutorul moldoveanului, din acea clipă a și plecat din țara Moldovei în țara lui peste Dunăre. Și craiul Cazimir, și moștenitorul craiului cu oștile lor s-au întors îndărăt în Polonia, iar voievodul Moldovei pentru puțină vreme a avut liniște din partea turcului” (163).

„În anul de la facerea lumii 7005, iar după nașterea lui Dumnezeu o mie patru sute nouăzeci și șapte, Albert craiul Poloniei, a adunat o mare mulțime de oaste a sa și cu toate puterile coroanei Poloniei, fiind pregătît cu călăreimea înarmată și a pornit asupra lui Ștefan, voievodul Moldovei. Iar marele cneaz (al Lituaniei) Alexandru s-a înțeles cu fratele său craiul Albert la acel seim din Parcow. Și înțelegerea au făcut-o între ei, fără știrea panilor lor din sfat, căci marele cneaz Alexandru avea să meargă prin Braslavl asupra Sorocli din țara Moldovei, iar craiul Albert (avea să meargă)²⁵ pe de altă parte. Și cînd marele cneaz Alexandru a venit sub Braslavl la riul Bug, panii lituanieni au început să-l întrebe: „Milostive domn al nostru, unde măria ta mergi cu noi?”. Iar cneazul Alexandru a spus: „Dacă cămașa mea, ce este pe mine ar ști gîndul meu eu și pe aceasta aș arde-o”. Și panii au spus: „Dacă tu domnul nostru nu ne spui nouă gîndul tău noi ostașii nu vrem să mergem peste riul Bug”. Și marele cneaz Alexandru văzînd aceasta, că nu poate să facă după înțelegerea cu fratele său, craiul Albert, și că nu poate să fie acolo cu toată țara căci panii sfatului, toată țara, nu vor să meargă acolo dacă nu le spune gîndul lui, (cneazul Alexandru) (el) a trimis (atunci) în ajutorul fratelui său în țara Moldovei pe: maresăul său, namestnicul de la Lida, panul Stanisław Petrovicz, cneazul Semen Iwanowicz de Możajsk, cneazul Wasiliej Iwanowicz de Semiaczyz și cu el

* În text greșit *șapte*.

²³ Contradicții în text căci mai sus se arată că și Cazimir personal a venit în ajutorul lui Ștefan cel Mare.

²⁴ În text între paranteze.

²² În text între paranteze.

²³ În text între paranteze.

citeva mii de cneji și pani și curteni aleși. Iar însuși marele cneaz Alexandru a poruncit să zidească Braslawiul pentru că Braslawiul a fost pusuit și ars de voievodul Moldovei. Și mergînd el de la Braslawl a intrat în Trok la voievodul de Trok panul Petr Janovicz. Și l-a văzut la Trok, fiindcă panul Petr era foarte bolnav. Și în acea vreme panul Petr era voievod de Trok și marele hatman al Lituaniei. Și marele cneaz Alexandru văzînd boala lui, s-a sfătuit cu el, cui să dea hătmania după moartea lui. Și panul Petr l-a sfătuit ca s-o dea cneazului de Volinia anume lui Constantin Ostrožski, cînd marele cneaz²⁷ în același vreme cu indemnul voievodului de Trok, a și dat hătmania cneazului Constantin. Iar craiul Albert era în acea vreme în țara Moldovei. Și Ștefan voievodul Moldovei aflînd aceasta cu temel că regele Albert a venit în țara lui cu mare minie și cu putere nespus de mare el și-a adunat toată oastea lui și înconjurînd și întărind puternic cetatea sa de scaun Suceava și toate celelalte cetăți ale sale, însuși cu toată oastea sa, a intrat în munți în locuri înguste și de nepătruns, unde are și mănăstirea sa dragă, numită Putna. Și acolo, cu mare tărie, s-a așezat cu toată oastea sa. Iar craiul Albert ajungînd la Suceava, a stat sub ea citeva zile și înțelegînd că nu poate să facă nimic cetății, căci toți moldovenii care erau cuprinși în cetate, un astfel de răspuns i-au dat: „Află sigur că noi domnului nostru și cetății sale nu-i putem fi trădători, căci al nostru domn, Ștefan voievod, este în cîmp cu oastea sa, dacă vrei du-te învinge-l, iar cetățile și toată țara lui îndată vor fi în mîinile tale“. Iar craiul Albert s-a retras de sub cetatea Sucevei și a pornit prin țară dorînd cu sîrg să se bată cu el. Iar voievodul Moldovei încredințîndu-se că nu i se poate împotrivi, a trimis la el solii săi și a luat pace de la el, și a voit să-i fie vasal cu țara sa după cum a fost și tatălui său, craiul Cazimir și pentru aceasta a făcut carte și jurămintă că va sta întru aceasta cu tărie. Și pe temelul acestei înțelegeri, craiul Albert a plecat din țara lui, dar nu a vrut să se întoarcă pe drumul pe care a venit, ci vrînd ca grabnic și direct să iasă din țară prin codrii de fag, prin munți și păduri dese greu de pătruns, căci prin aceste locuri grele drumul era drept la graniță leșască însă prea rău. Auzînd despre aceasta voievodul Moldovei că Albert craiul

nu vrea să iasă din țara sa pe același drum pe care a venit, ci vrea să meargă pe alte drumuri noi, prin codri mari de fagi, s-a bucurat de aceasta foarte mult și neînmînd seamă de jurămintul și cartea făcute pentru pace veșnică spre necinstea țării sale, de îndată a trimis la sultanul Turciei și la unguri și la voievodul Munteniei, ca aceștia de îndată să-i trimită citeva mii de ostași iar el la aceasta cu toți ostașii săi: călăreți și pedestrași, s-a orînduit și s-a pregătit. Și așa craiul Albert, cu toată oastea sa, mergea fără grijă spre codrii de fag, neprimînd de năcăieri nici un venit pentru jurămintă și pace vecinică. Iar în acea vreme, Ștefan voievodul Moldovei, era foarte neputincios de picioare și vrînd să-și satisfacă voia sa, a uitat de neputința și boala sa, (și) a poruncit ca să fie dus în sanie și a venit cu toți ostașii și cu turci și cu unguri și cu munteni și a lovit în acele păduri și în codrii de fag pe craiul Albert (165) și pe oastea lui. Și a omorît pe mulți din oastea lui, iar pe alții i-a prins vii și a luat multe care cu mari bogății și citeva tunuri mari, iar craiului Albert însuși și multor pani și ostași ai lui nu le-a făcut nimic. Și după ce craiul a trecut de păduri și de codrii de fag, atunci voievodul Moldovei cu toți oamenii săi s-a întors înapoi. Atunci a luat moldoveanul prizonier pe panul Toczynski, marele mareșal al coroanei Poloniei. Iar panul Stanislaw Petrowicz, mareșalul marelui cneaz Alexandru, cu toți ostașii care erau cu el, trimiși în ajutorul craiului Albert în acea vreme, nu au reușit să ajungă căci mergînd pe drum și trecînd riul Nistru au întîlnit pe moldoveni și au dus lupta cu ei. Din mila lui Dumnezeu i-au biruît pe moldoveni și apoi s-au gîndit să vie în ajutorul craiului, însă au sosit după luptă. Voievodul Moldovei a plecat înapoi, iar craiul Albert în acea vreme era bolnav și oastea lui era în mare supărare și necaz, încă și gonită din urmă... Apoi în anul următor toamna a venit Ștefan voievodul Moldovei, și cu el marele pașă al sultanului Turciei anume Malkoci cu mulți ostași și au bătut țara leșască începînd de la Kamieniec și pînă la Lwow și mai departe pînă la Tarkow și la zece mîle de Cracovia s-au întors, făcînd mult rău țării leșesti (156).

Transpunerile prezentate mai sus conțin un șir de date privind istoria românilor, prea puțin cunoscute istoricilor noștri. De aici și importanța semnalărilor pentru istoriografia românească.

²⁷ În text greșit: craiul.

MANUSCRISE OCCIDENTALE IN BIBLIOTECILE ROMÂNEȘTI, II. LIBRARIES VIIIth—XXVIth STATE CENTRAL LIBRARY VARIOUS MUSEUMS AND COLLECTIONS

RADU CONSTANTINESCU

ITALIAN MANUSCRIPTS

6. Gregorio Rosso, *Diary* (1526—1537)

paper; 21,5 × 19 cm; 56 leaves; watermark: wild geese on mountains in a ring supported by a cross Italy; XVth century, second half (ca 1590)

fol. 1 Istoria delle cose di Napoli sotto l'impero di Carlo Quinto, cominciando dall'anno 1526 per insino all'anno 1537, scritta per modo di giornali da Gregorio Rosso

fol. IV Istoria delle cose di Napoli. Nell'anno 1526, al principio di marzo...

fol. 56v ...nella fine di decembre, da Scipione Somma, vicerè della provincia d'Otranto. Il progresso di questa storia e le cose fatte da Scipione di Somma contro de'Turchi, la presa di Castro, le differenze fra il principe di Salerno et il marchese di Polignano, l'uscita del vicerè Toledo da Napoli per andare in Puglia, tutti li regii tribunali con le carceri della vicaria trasferiti al Castello Capuano et altre cose occorse nello presente anno 1537 dallo primo di gennaro stanno notate in un altro libretto, giorno per giorno, puntualmente e così penso di seguitare e notare per mia memoria e curiosità, per quanto nostro Signore mi darà di vita, pigliando l'esempio da Giuliano Passaroche, sià in cielo

18. Ottavian Bon, *Account of sultan's seraglio*; *anonymous Italian elegies*

paper; 30 × 15 cm; 70 leaves; no watermarks Venice; XVth century, first half (?)

fol. 1 Relazione del seraglio del Gran Turcho dello Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Ottavian Bon. Il seraglio dove habita il Gran Turco con tutta la sua real casa di servizio...

fol. 61v ...si come tutto ho ancora detto di sopra in altri luoghi.

fol. 62 *blank*

fol. 63 Vanità delle cose terrene. Misera sorte humana/E che cosa è quà giù che non sià vana...

fol. 68 ...di fabricarti altra fortuna altrove. Finis.

fol. 68v Per tua gloria, o, mondo misero...

fol. 69 ...d'altrezza un cor spogliato/se di questo ci resta carico/il piacer anco è rimarico. Finis.

fol. 69v—70v *blank*

20. Anonymous Italian traveller (1553); excerpted by Fr. von Adelung, *Kritisch-literarische Uebersicht der Reisenden in Russland bis 1700 deren Berichte bekannt sind*, I, St. Petersburg, 1846, pp. 194—200. paper: 21,5 × 15 cm; 29 leaves; original XVth century foliation running from 411 to 439; watermark: ram in a ring supported by a shamrock; Italy; XVth century, second half

fol. 1 Relazione degli grandissimi statii, ricchezze, forze, religione governo, ordini militari antichi et moderni del potentissimo Imperatore et Gran Duca di Moscovia et un discorso del modo di ritornare le spetiarie al traffico d'Italiani, anche contra volontà de'Spagnuoli et Portoghesi

fol. IV *blank*

fol. 2 Relazione di Moscovia. Diziendo descriver le cose del gran regno di Moscovia...

fol. 27v ...onde farò fine. Però letta chi l'havete, vi degnarete salvarla et ci a Dio vi lascio.

fol. 28—28v *blank*

fol. 29 *Short notes concerning the Russian cotton, honey and horses*: Una pianta in Moscovia... li Moscoviti castrano i loro cavalli e non li ferrino mai.

34. Bernardo Sagredo, *Discorsi* (1537); Marin da da Cattaro, *Report*

paper; 30 × 20 cm; 20 leaves; watermark: envil; Italy; XVth century, end

fol. 1—2 *fly-leaves*

fol. 3—4: Discorsi della guerra turchesca del 1537 di Bernardo Sagredo, nobile Veneto. Essendo ritornata di Persia in Constantinopoli...

fol. 19 ...et così fù preso Castel Nuovo. Riporto di Marin da Cattaro, qual era prigioniero sopra la galia del Barbarossa. Il Barbarossa, dopo che l'armata pinse in fuga...

fol. 20 ...a Castel Nuovo, quale per Venetiani era stato preso.

fol. 20 v *blank*

SPANISH MANUSCRIPTS

11. *Memorial de oficios*

vellum; 52 × 37 cm; 1 leaf

Castile; XVth century

Inc. Estos son los cargos que nos, los confrades de Nuestra Señora de la Candelaria y del Santissimo Sacramento, avemos de cumplir cada año, lo qual es a cargo de nuestras conciencias. Todos Santos...

Undecipherable marginal notes, quite deleted

GERMAN MANUSCRIPTS

7. *Various avvisi reported by David Ungnad to the Imperial Court*; German, Latin, Italian and Hungarian; 1575

paper; 34 × 23 cm; 411 leaves

Vienna; 1575—1576

fol. I, IV, 405, 409v—411v *blank*

fol. 1 Herrn David Ungnads Freyherrn et Romischen Kaiserlichen Majestät etc. Rath unnd Orators an der Türkischen Porten Expeditiones unnd Schreiben an Iren Kaiserlichen Majestät unnd derselben Obristen Hern Hofmeister, wie auch an Iren Fürstlichen Durchlaucht Erzhertzen Karl etc unnd Herrn unueber (windlichen) von disen ganzen 1575 Jar

fol. 40v—41 = Ev. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucharest, 1883 foll. (further: Hurmuzaki), II, 1, p. 734, nr. 705

fol. 45—46v = Hurmuzaki, II, 1, pp. 732—733, nr. 704

fol. 49v = Hurmuzaki, II, 1, p. 735, nr. 706

fol. 58 = Hurmuzaki, II, 1, p. 740, nr. 712

fol. 60v = Hurmuzaki, II, 1, p. 738, nr. 709

fol. 65v—66 = Hurmuzaki, II, 1, p. 739, nr. 710

fol. 68v—69 = Hurmuzaki, II, 1, p. 736, nr. 707

fol. 69—69v = Hurmuzaki, II, 1, p. 737, nr. 708

fol. 76—76v = Hurmuzaki, II, 1, p. 740, nr. 711

fol. 182v = Hurmuzaki, II, 1, p. 743, nr. 714

fol. 187 = Hurmuzaki, II, 1, p. 743, nr. 715

fol. 190 = Hurmuzaki, II, 1, p. 744, nr. 716

fol. 199v = Hurmuzaki, II, 1, p. 744, nr. 717

fol. 324v—326v = Hurmuzaki, II, 1, p. 747—748, nr. 718

fol. 332—335 = Hurmuzaki, II, 1, p. 745—747, nr. 718

fol. 375v—376 = Hurmuzaki, II, 1, p. 749, nr. 720

fol. 388 foll. = Hurmuzaki, II, 1, p. 750—752, nr. 721

(another version)

Special remarks: Ungnad's letter to the deputies of Styria (Constantinople, 1575, January 1st, Hurmuzaki, XI, p. 91, nr. 144) was not included in this copy-register

9. *Avvisi dispatched to Christopher of Wolkenstein and Rodneck between January 3d and December 23d 1595*; German, Italian and Latin

paper; 21 × 18 cm; 936 leaves; some of them are left blank; original vellum covers: 8 leaves from a XIVth century Latin mass-book (Whitsuntide) in pastedown; Wolkenstein's escutcheon, dated 1597, is stamped on the inner side.

Editions: R. Constantinescu (in print).

Bibliography: A. Veress, Campania creștinilor contra lui Sinan Pașa din 1595, *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria III, tom IV (1925), pp. 65—148; A.v. Randa, *Pro Re Publica Christiana. Die Walachei im langen Türkenkriege der katholischen Universalmonarchen (1593—1608)*, München, 1964.

78. *Liber Ordinarius of a Dominican Tertiaries' convent*
vellum; 20 × 14 cm; 172 leaves; original leather binding
Rhine-land; XVth century, second half
fol. 1—6v *Calendar*; later additions (XVth cy.): Vincent Ferrer (February 4th), Dorothea (February 6th), Michael (March 8th), Divisio apostolorum (June 1st), Erasmus (June 2nd), Ann (June 25th), Anniversarium familiarium et benefactorum ordinis nostri (September 5th), Conceptio Mariae (December 8th)
fol. 7 Soman in den metten lisen den salm Laudate Dominum de coelis...
fol. 9 Also sol man di tonel diu zu der wochen gehoret schreiben und lesen als her nach gemercket ist. Von der Hohzeit der Dreivaltikeit unter hinter Ostern sol man also schreiben
Dominica prima post festum Trinitatis...
fol. 11v Tractus: Soror et soror, soror et soror. Von der processio in der gemeine...
fol. 13 Ditz buch heizet ordinarius. daran stet mit welchem orden man dass Gotes dinst begen suol. Alle zeit durch dass iar swenne man dass Gotes dinst ze chor begen...
fol. 107v blank
fol. 108 Von wenn man alle tag messe suol singen. In dem Advent und von der octava Epiphaniae...
fol. 172v blank
Many liturgical notes; some of them concern the new Dominican offices. e.g. fol. 157v (St. Vincent Ferrer + 1419 and St. Catherine Benincasa + 1380); fol. 163; St. Lewis; fol. 170v: St. Heinarad and St. Lambert)
103. (II) *Various avvisi* (1598 October 3d — 1614); German, and Latin
paper; 31 × 20 cm; 867 leaves, some of them blank, and 3 fly-leaves; original cardboard cover; it bears the contemporaneous inscription: „Crispi Lamperters handschriftliche Original-Zeitungen an Jeremiam Pistorium von Augsburg geschickt“; in all likelihood, L. Kraus and H. Koch were mere copysts
fol. 54—54v = L. Szadecky, *Erđely és Mihály Vajda története 1595—1601. Oklevéltárak*, Temesvár, 1893, pp. 283—291
fol. 94, 151—161 edited by R. Constantinescu (in print).
Bibliography: I. I. Nistor, *Domnia lui Mihai Viteazul in Transilvania* (I.XI.1599—19.VIII.1601), *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice*, seria III, tom XXVIII (1945—1946), pp. 447—542
120. Pseudo-Albertus Magnus, *De secretis mulierum* (XIVth century); German translation. *Edd.* Hain 549—568
paper; 15 × 9.5 cm; 150 leaves; no watermarks; original vellum binding; formerly in the library of the National Museum of Antiquities (previous pressmark: 863)
Transylvania (?); XVIth century (middle)
fol. 1 blank
fol. 1 Albertus Magnus de secretis mulierum zu deutsch. Dis buch wurt getheilt in zwei stücke. Der erst tractat dises buchs, in dem Albertus Magnus sagt was embrio sei...
fol. 137v Recapitulatio et concessio huius libri textus fol. 139 ...Hic imponit auctor finem libelli. Dise vorgeschribene ding also vernommen und mit Gott dem Heilig Geist immer und ewiglich in ewigkeit. Amen.
fol. 140—142 blank
fol. 143 Register dises buchleins
138. Franz Joachim Brechtel, *Schriftproben*; German, Italian and Latin
vellum; 16.5 × 21.5 cm; 6 leaves
Nuernberg; 1581
Title: Kurtzer unterricht vergebereuchlichsten hand-schriefften mit iren fundamenten etc. durch Frantz Joachim Brechtel, burger unnd rechenmaister in Nurnberg geordnet inn jar nach der geburt unsers Herrn Jesu Christi etc MDLXXXI. Nil penna, sed usus
II 376. 155 *Anonymous annalistic notes* (Augsburg); written by two different hands (I: years 1510—1537; II: years 1544—1549) on the last pages of the *Chronica von vñ namhafftigen Geschichten die geschehen seynd seid man zalt nach Christi Geburt neñ hundred und drey in Ungarn, Behem, Osterreich, Steyrmarcht, Bayern, Schwaben, Francken, Wölsch und Teütsch Landen biss auff das MCCCCXVI*

(Augsburg, 1516) and two supplementary quaternions; fol. A Iv: stamp mark of the „Bibliotheca Seensis“ (coat partie; right: cross with crowned serpent on gules; left: lion rampant on azure)
Edition: Appendix I (see below)
Bibliography:

- (1) *Die Chroniken der Schwäbischen Städte*, 9 vols., Leipzig—Stuttgart, 1865—1929
- (2) G. Th. Strobel, *Neue Beytraege zur Literatur, besonders des XVten Jahrhunderts*, II, 1799, pp. 181—191: *Eine der ältesten evangelischen Copulationsformeln vom Jahr 1525*
- (3) *Augsburger Hochzeitsbuch (1484—1591)*, ed. by F. Warnecke, *Vierteljahrsschrift für Heraldik, Spragistik und Genealogie* (1886), 14: 1—91
- (4) J. Riedl, *Aufgenommene Anlehen des Salzburgerischen Erzbischofs Matthäus zur Bestreitung der Kriegskosten, veranlasst durch die Empörung der Stadt Salzburg im Jahre 1523, sowie durch die Bauernaufstände in den Jahren 1525 und 1526. Aus ämlichen Original-Akten zusammengestellt, Jahresbericht des Vaterländischen Museums Carolino-Augustum des Landes-Hauptstadt Salzburg für das Jahr 1859*, pp. 65—71
- (5) K. Köchl, *Die Bauernkriege im Erzstift Salzburg in den Jahren 1525 und 1526, Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* (1907), 47: 1—117
- (6) *Urkundenbuch zu der Geschichte des Reichstages zu Augsburg im Jahre 1530*, ed. by K. E. Foerstermann, 2 vols., Halle, 1833—1835
- (7) A. E. Sayous, *La déchéance d'un capitalisme de forme ancienne. Augsburg au temps des grandes faillites, Archives d'Histoire Economique et Sociale* (1938), 10: 203—234
- (8) Fr. Roth, *Augsburgs Reformationsgeschichte*, III (1539—1547), Munich, 1907
- (9) H. Vogel, *Die Reichsstadt Augsburg im Schmalkandischen Kriege*, Augsburg, 1879—1880
- (10) L. Simmet, *Die Versöhnung der freien Reichsstadt Augsburg mit Kaiser Karl V (1547)*, Augsburg, 1887—1888
- (11) *Augusta 955—1955. Forschungen und Studien zur Kultur und Wirtschaftsgeschichte Augsburgs*, ed. by H. Rinn, Munich, 1955 (especially Fr. H. Schubert, *Die Reformation in Augsburg*, pp. 283—300 and G. V. Pölnitz, *Augsburger Kaufleute und Herren in der Renaissance*, pp. 187—218)
- (12) V. v. Telleben, *Protokoll des Augsburger Reichstages 1530*, ed. H. Grundmann, Göttingen, 1958

III. STATE CENTRAL LIBRARY

- I.A. 4 *Cursus BMV (Officium parvum per horas)*
vellum; 14 × 10.5 cm; 48 leaves + 2 fly leaves; original binding (leather); first cover, inner side, note: „Bartolomeo Comino secretario“ (XVIIth cy.) Italy; XVth cy.
I.A. 10 *Disciplinar treatises*
vellum; 18 × 12 cm; 241 leaves; original binding (parchment); written by three different hands: (I) fol. 2—135; (II) fol. 135—136; (III) fol. 137—239
Tuscany; XVth cy., first half
fol. 1 blank
(I) fol. 2 Haec est tabula de censuris ecclesiasticis infra scriptis...
fol. 4 v blank
fol. 5 Incipit tractatus de censuris fratris Antonii. Excommunicacio dicitur exclusio a communione...
fol. 135 v ...ut XXIV° quod III° cernimus. Explicit tractatus de censuris ecclesiasticis secundum archiepiscopum Florentinum Ordinis Sancti Dominici. Laus Deo (Antonino Pierozzi di Foligno 1389—1459, *De excommunicationibus*, Venice, 1474; reprinted in the *Summa moralis*, Venice, 1477; last edition: P. Ballerini, Florence, 1740)
(II) fol. 135 v—136 v Copia bullae contra intrantes monasteria Sanctae Clarae in quae est papalis excommunicatio. Eugenius episcopus, servus servorum Dei, ad perpetuum rei memoriam. Ad ea quae felicem... Datum Bononiae anno incarnationis Dominicae M^o 4° 37°, VII° idus Decembris, pontificatus nostri anno VII° (ed. E. v. Otenthal, *Die Bullenregister Martin V. und Eugenius IV.*, Vienna, 1885)
(III) fol. 137 Incipit tractatus restitutionum Sancti Bernardini de Senis Ordinis Minorum de Observantia. Dominica 4 a in Quadragesima ordo dicendum per septimanam sequentem sermo 33. Quis debet restituere. Sequebatur eum multitudo magna...

fol. 227 ...qui demum proemium donat. Benedictus Deus Iesus Christus qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in saeculorum (I) saeculorum. Amen. Explicunt sermones fratris Bernardini de restitutione debitorum. Deo gratias. Amen (Bernardino di Siena 1380–1444, *Quadragesimale de Christiana religione* 1430–1436, *Sermones* 33–40, *pars altera*; first edd. Basle and Lyons, 1490; also, *Opera omnia*, I, Venice, 1745, pp. 1–319; last ed.: *Opera omnia*, II, Quaracchi, 1950). Incipiunt canones poenitentiales. Quoniam, ut ait Augustinus non mentire (I), nomen presbiteri nec capax est curae animarum... Primus canon. Primus igitur canon est in sacerdote publico adulterio...

fol. 239 v ... (42) De rebaptizato... ut magis in foro poenitentiae utiles et necessarios. Finis canonum. Laus Deo (Abridged *Poenitentiale Romanum*; see *Patrologia Latina*, LXXXIX, 445; F. W. H. Wasserschleben, *Die Bussordnungen der Abendländischen Kirche*, Halle, 1851, pp. 248–282; H. J. Schmitz, *Die Bussbücher und das kanonische Bussverfahren*, Düsseldorf, 1898, pp. 679–701; P. Fournier and G. Le Bras, *Histoire des collections canoniques en Occident*, I, Paris, 1931, p. 88; U. Nicolini, *La vita comune del clero a Perugia nei secoli XI e XII* in *La vita comune del clero nei secoli XI e XII*, Milan, 1962, pp. 260–264)

Notes

fol. 1 stamp mark: „Bibliotheca Montis Perusiae“ (XVIIth cy.); also an Italian note which testifies that the ms. was sold in 1795 to Marquis Antonino Albergozzi of Arezzo

fol. 2–135 XVth cy. notes

II.A. 8 *Regula OESA Ordinis Secundi Monialium* (Italian)

vellum; 23 × 16 cm; 46 leaves; XVIIth cy. binding (Morocco leather; iron clasps; central medallion; it represents St. Francis in a garland; oil painting; copper borders, chiseled and adorned with tacks and shells); two scribes: (I) fol. 1–44; (II) fol. 44 v–46 v

Florence (Santa Catarina dei Monti); XIVth cy. (I) fol. 1 Questa e la regola di Sancte Agostino padre nostro della unita e della humilita. Ante omnia, fratres carissimi, diligat Deus et deinde proximus, quia ista sunt praecepta principaliter nobis data. De unitate animorum. Queste sono le cose le quali comandiamo che observate voi che nel monasterio dimorate...

fol. 9 v ...non sia da Dio lasciato. Qui finesce la regola di Sancto Agostino. Deo gratias. Amen (33 Chapters Italian recension of the Vth cy. edition of the so-called *Regula recepta*, that is, the *Præceptum* followed by the first sentence of the *Ordo monasterii*; see L. Verheijen, *La Règle de St. Augustin*, 2 vols., Paris, 1967)

fol. 10 Questi sono i capitoli di questo libro
fol. 10 v In questo capitolo si contiene che nel monasterio non debbono essere alcune spetiale amicitie, ne familiarità dalcune suore che frequentino insieme l'usanza. In ciascuna habitatione...

fol. 44 ...faccia la penitentia nel modo dicto. Finito libro isto referamus gratiam Christo. Amen (It is the genuine rule of Santa Catarina dei Monti, a Florentine convent. The history of this order is very obscure. Apparently, the St. Catherine nuns belonged formerly to the San Salvatore branch OP of the Servites. See E. van Moë, „Recherches sur les Ermites de St. Augustin entre 1250 et 1350“, *Revue des Questions Historiques* (1932), 60: 257–316; K. Elm, „Neue Beiträge zur Geschichte des Augustiner – Eremitenordens in 13. und 14. Jh.“, *Archiv für Kulturgeschichte* (1960), 42: 357–387; B. Van Luijk, „Zur Geschichte des Augustiner-Eremitenordens“, *Archiv für Kulturgeschichte* (1962), 44: 130–134; K. Elm, „Italienische Eremitengemeinschaften der 12. und 13. Jh.“, *L'Eremitismo in Occidente nei secoli XI e XII*, Milan, 1965, pp. 491–559) and the Servite review *Moniales Ordinis Servorum*, Rome, 1963 fol.)

(II) fol. 44 v *Particulars of applicant's trowseau*: Conscrivemo il garnimento che si vole...

fol. 45 *Profession formula*

fol. 45 v Admonitione di Sancto Anselmo quando il servo o serva dedicata muore in habito di religione, adcloche non tema la morte e muoia sicuramente. Rallegriti frate... et il convertito risponda Amen (Pseudo Anselm of Canterbury; see *Patrologia Latina*, XLVIII, 685–688)

fol. 46–46 v Questi sono sei versi del Psaltero li qual chi dira ogni di non potro male morire, ne non potro perire, sichome si legge in una antiqua leggenda di Sancto Benedetto abate. Illumina oculos... In manus tuas... Locutus sum... Disrupisti... Perit fuga... Clamavi ad te... (See J. Leclercq, „Anciennes prières monastiques“, *Studia Monastica*, 1959, 1: 359–392). Questa e una oratione propria ad reverentia dell'angelo che cci guarda, composta da uno sancto frate minore, la quale ogni fedele Christiano ogni di una volta o piu dovrebbe dire. Antiphona: Angele qui meus es custos pietate superna me tibi commissum salva, defende, gubernas. Responsorium: Angelis suis mandavit de te. Responsorium: Ut custodiant te in omnibus viis tuis. Oratio: Domine Iesus Christe qui ex magna pietate... (Pseudo Nicolas de Bongart O. Cist.; see A. Wilmart, „Prières à l'ange gardien“, *La Vie Spirituelle*, Supplément, 1925, 13: 18–39; R. Grégoire, „Reperitorium liturgicum Latinum“, *Studi Medievali* (Third Series) (1968), 9: 465–492). Salutate BMV. Gaude Dei genitrix, virgo immaculata... (See G. G. Meersmann, *Der Hymnos Akathistos im Abendland*, II, *Grusspsalter, Grussorationen, Gaude-Andachten und Litaneien*, Freiburg i. Breisgau, 1960)

fol. 46 v *Two profession formulae*

III.A. 6 (L XVI III. 1) Thomas Kürschner and Christian

Paumgartner, *Account-book of the German city of Bistritz (Nösen) in Transylvania* (1530–1538: 24.XII. 1529–6.I.1539)

paper; 31 × 22 cm; 184 (185) leaves; fol. 14/15 non foliated; watermark: Venitian anchor (Kronstadt/Brasov ?); similar variant: *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, I, 1886, plate II, nr. 8: 1525 (?) ; original vellum binding; previous pressmark (Bistritz): IV. a. nr. 21; title (cover): „Regestum prudentis ac circumspecti Thomae Pellionis censuum ordinariorum ac debitorum et recepta et exposita“; many folios are left blank

fol. 1 Regestum prudentis ac circumspecti Domini Thomae Pellionis, iudicis civitatis Bistritzensis super annum Domini sesquimillesimi tricesimi continens percepta ac exposita una cum actis actitatis usquequaque anni exigendae

Edition: R. Constantinescu, Bucharest, 1978

Bibliography on related topics and manuscripts (see also mss. III.A. 7 and III.A. 8 below)

(1) H. Wittstock, *Die Stellung von Bistritz in Thronstreite zwischen Ferdinand I. und Johann Zapolya und sein Verhältnis zu Peter, Fürsten der Moldau* (Bistritz, 1860)

(2) A. Berger, *Urkundenregesten aus dem alten Bistritzer Archiv von 1203–1526* (Bistritz, 1895)

(3) N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistritzei*, 2 vols. (Bucharest, 1899–1901).

(4) N. Iorga, *Studii și documente*, 31 vols. (Bucharest, 1901–1916), vol. I, pp. 1–53.

(5) I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș, Fürst von Moldau 1527–1531* (Vienna, 1908).

(6) N. Iorga, *Acte și scrisori din arhivele Bistritzei* (E. v. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Bucharest, 1887 fol., vol. XV, 1 (1911))

(7) R. Schuller, „Christian Pomarius. Ein Humanist und Reformator in Siebenbürger Sachsenland“, *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde* (1913), 39: 225

(8) V. Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea* (Dej, 1928)

(9) G. Duzinchevici, „Un vechi inventar de arhivă (Pomarius, 1546)“, *Revista Arhivelor*, New Series (1958), 1, 1: 257–262

(10) G. Duzinchevici, „Zur Geschichte des Staatsarchivs von Hermannstadt“, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* (1959), 2: 75–96

(11) S. Goldenberg, „Contribuție la istoria Bistritzei și a Văii Rodnei la începutul sec. XVI“, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, IVth Series* (1960), 1: 59–78

(12) M. Dan and S. Goldenberg, „Bistritza în sec. XVI și relațiile ei comerciale cu Moldova“, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Historica* (1964), 9, 2: 23–84

(13) M. Dan and S. Goldenberg, „Der Warenaustausch zwischen Bistritz und den Moldauer Städten und Marktlecken im 16. Jh.“, *Forschungen zur Volks- und Landeskunde* (1967), 10, 1: 5–35

(14) *File de istorie*, Bistritza, 1971

III.A. 7 (L XVI III. 2) Christian Paumgartner, *Account*

book (1539–1546)
paper; 31 × 20,5 cm; 424 leaves; watermark: dog
(unknown); original binding (leather and wooden
plates); some leaves blank; previous pressmark
(Bistritz): IV. N. 23
Bistritz; 1539–1547

fol. 1 Regestum civitatis Bistriciensis super expo-
sitione pecuniarum quae annuis temporibus ad va-
rious usus necessitatibusque diversis expenduntur
anno notariatus Christiani Pomarii octavo apud se-
natum Bistriciensem agentis

Notes:
first cover, inner side: In eos qui propriis affecti-
bus cultum Dei meciuntur et non ex verbo Dei
procedunt: O, curvae in terras animae et coelestium
inanes, quid juvat hoc templis nostris immitere
mores? Et bona dies ex hoc scelerata ducere
pulpa (!) Latens odium, proprium commodum, juve-
nile consilium destruxerunt Romanum imperium

III.A. 8 (L XVI III. 3) Matthias Heynrich, Ambrosius

Hendel and Daniel Crecher, *Account book* (1570–1589)
paper; 31 × 20,5 cm; 277 leaves; original binding
(vellum); two leaves torn out from a XVth cy. *lectionarium missae*; watermark: S. Jakó, „Filigrane
transilvănene din sec. XVI”, *Studia Universitatis
Babeş-Bolyai* (1968), 8, 1: 3–19, nr. 53, Klausenburg,
AD 1567

Bistritz; 1571–1590
64. Seneca and Pseudo Seneca, *Moral works*; trans-
lated into Castilian by Alonso de Cartagena (1384–
1456), bishop of Burgos; printed in full 1491 at
Seville (British Museum I.B. 52357) and 1551 at Ant-
werpen (Cambridge, University Library, catalogue
Adams S. 895); abridged recension with glosses

12^a; vellum (fol. 1, 12–13, 24–25, 36–37, 52–53, 64–
65, 76–77, 87–88, 97–98, 108–109, 120–121, 132–133,
144–145, 157–158, 169–170, 181–182, 193) and paper
(fol. 2–11, 14–23, 26–35, 38–51, 54–63, 66–75, 78–86,
89–96, 99–107, 110–119, 122–131, 134–143, 146–156, 159–
168, 171–182, 183–192); watermark: unknown var-
iant of the type Briquet 3540 (1463–1490 AD); 28 ×
21 cm; 193 leaves + 2 fly leaves (XVIIth cy.);
XVIIth cy. binding and foliation (false)
Castile; XVth cy., second half

fol. (I) – (II) Seneca de providencia. Obras de
Seneca en Romance

fol. 1 Libro de Lucio Anneo Seneca que se llama
dela providencia de Dios a Lucilio, trasladado de
Latyn en lenguaie Castellano por mandado del muy
alto principe y muy poderoso Rey y señor nuestro
el Rey de Castilla y de Leon don Johan el se-
gundo, porende el prologo dela translacion fabla
con el prologo en la translacion. Quant dulce es la
ciencia, muy catholico principe...

fol. 4 ...pero ante que fu meior declaracion escrip-
tual, yntroducion siguiente. Introduccion. De la
providencia divinal muchos son los que fablaron...
fol. 6 ...y escuchemos a Seneca. Seneca a Lucilio.
Capitulo primero. Preguntaste me Lucilio pues el
mundo se rige por la providencia de Dios...

fol. 23 v ...y con grande ligereza. Aqui se acaba el
libro primero de Lucio Anneo Seneca de la provi-
dencia de Dios a Lucilio, en que se tracta por que
acaescen algunos malos a los buenos barones, pues
el mundo se rige por la providencia de Dios
fol. 24–24 v blank

fol. 25 Libro segundo de Seneca de la providencia
de Dios a Sereno, en que se tracta como en el
sabidor non cahe ynjurias nin ofensa. Introduccion.
Como sobre las porfias temporales...

fol. 26 ...con la lanqa de la razon, deziendo asi Se-
neca a Sereno. Capitulo primero. Puedo con razon
dezir, o Sereno...

fol. 50 v ...la fortuna y este que es omne y parte
de la republica y del linaje humanal. Aqui se acaba
el libro segundo de Seneca a Sereno de la provi-
dencia de Dios
fol. 51–52 v blank

fol. 53 Libro primero de Lucio Anneo Seneca de
la clemencia al Emperador Nero. Prologo en la
trasladacion. Muchas cosas son, muy esclarescido
principe,...

fol. 56 ...porende sobre estos brevescismientos labro
SeSeneca sus floreaduras. Capitulo primero. Acorde
de te estremir, o, Nero...

fol. 86 ...un poderio de terremotos de templos o
de fuego muy grande y general. Aqui se acaba el
libro primero de Seneca de la clemencia

fol. 86 v blank

fol. 87 Libro segundo

fol. 87 v blank

fol. 88 Libro segundo de Seneca de la clemencia al
emperador Nero. Introducion. Questo segundo libro
de la clemencia...

fol. 88 v ...oyamos las doctrinas que en ella nos qui-
so dar Seneca. Capitulo primero. Tua palabra que
me injenbra, o, Nero Cesar...

fol. 96 ...y torne a derecho. Gracias tibi Domine.
Amen. Aqui se acaba el libro segundo de Seneca
de la clemencia al emperador Nero

fol. 96 v–97 v blank

fol. 98 Amonestamientos y doctrinas de Seneca. Ca-
pitulo primero. Do(c) trina. Non ay cosa tan mortal
a los ingenios humanos como la luxuria...

fol. 106 ...de la vianda suzia y vil. Aqui se acaba
el libro de los amonestamientos y doctrinas de
Seneca (Pseudo Seneca, XIIth cy.; glosses; see
M. Oswald, 'Les Enseignements Sénèque' *Romania*
(1969), 98: 31–78, nrs. 101 and 168)

fol. 107–109 v blank

fol. 110 Anonymous glosses and small fragments
from Seneca's works (XVth cy.): Nel tractado del
amor, capitulo primero, Seneca en la epistola se-
santa y nueve dize quelo que quieren gustar desi
el amor que deven esquilar, deven y oyr a aquellas
cosas por las quales se retorna quel coracon la
memoria de la amada, la qual dize por les palabras
seguentes. Los que trabajan por escuchar desi el
amor...

fol. 154 ...aquella es engañada. Aqui se acaba una
breve copilacion de algunos dichos de Seneca

fol. 154 v–157 v blank

fol. 158 Small collection of moral sentences from
Seneca Philosophus and Seneca Tragicus: Titulo de
la amistança o del amigo, nel qual se tracta que
aquella es verdadera amistança quando el amigo
es amado por si mismo... Aqui comienza el testo
Seneca. Si quieres ser amado, conviene te que
ames...

fol. 177 ...El amor verdadero non puede temer a
ninguno. Esto dezia Medea a su aya en la segunda
tragedia

fol. 177 v–181 v blank

fol. 182 Aqui comienza el libro de las siete artes
liberales, en que demuestra Seneca, fablando de
cada una dellas, que non ponen en nuestro coracon
la virtud, mas apareian le para la resgebir. Capitulo
primero. Debeas saber que es lo que me paresce
de los estudios liberales...

fol. 193 ...que nos podemos saber que non sabemos
nada. Aqui se acaba el libro de Seneca que llaman
de las artes liberales (XIIIth cy.; see K. D. Noth-
durft, *Studien zum Einfluss Senecas auf die Philo-
sophie und Theologie des 12. Jh.*, Köln-Leiden, 1963).
Aqui se acaba una breve copilacion de algunos
dichos de Seneca, sacados de un grande copilacion
que de sus dichos y doctrinas fue fecha y fueron
tomadas de Latin en lenguaje Castellano por man-
dado del muy alto principe y poderoso don Johan.
Et noniun situados por ordenança por quanto fueron
trasladados a caso siguiente cada una; en leyendo
bien parescio y añadieron se alos grossas algunas
adiciones en los lugares donde el dicho señor Rey
mando

Notes

fol. 154 Este libro se llama de Seneca, el qual
estremo Alfonso Peres noto. Finito libro sit laus et
gloria Christo. Amen (XV/XVth cy.)

4756. Maffeo Vegio (1407–1458), *De rebus antiquis
memorabilibus basilicae S. Petri Romae* (ed. Opera,
Lodi, 1613)
paper; 27 × 20 cm; 49 leaves; watermark: un-
known variant of the type Briquet 12251 (ca. 1590);
two scribes

Italy; XVth cy., end

fol. 1 Liber primus de summa dignitate et authori-
tate basilicae Sancti Petri et magnis donis ac
honorabilibus et collatis. Magnam coepi saepe animi
recreationem...

fol. 49 ...et hactenus conservavit conservaturus in perpetuum. Cui laus et honor et gloria in saecula saeculorum. Amen

fol. 49 v blank

4776. Orlando Bernardo Malevolti, *Historia di Siena dall'origine di quella città sino all'anno 1555* (ed. Venice, 1599); fragmentary paper; 27 × 20 cm; 41 leaves; watermark: unknown variant of the type Briquet 12210 (Soranzo, 1591)

Italy; ca. 1600

fol. 1–1 v blank

fol. 2 Dall'Historie di Siena d'Orlando Malevolti. Coloniae. Nerone de lege agraria...

fol. 41 v (1269 AD) ...fu edificato il castello

4777. Recipes

paper; 28 × 20 cm; 4 leaves; watermarks: five peaks and letters RM (unknown); sun with human figure and 12 rays in a ring (see Heawood 3901: Venice, 1560); goose in a ring whose summit is surmounted by a stake (unknown variant of the type Briquet 12232: Rome, 1589)

Italy; XVth cy., second half

fol. 1 Alcune ricette e rimedii medicinali ridicoli... all'inoculazione del popolo (written by another hand)

fol. 1 v blank

fol. 2 Modo di fare le tavolette di robarbaro purgative...

fol. 2 v blank

fol. 3 Pillole fatte fare da Papa Paolo 3° con collegio di 36 medicini...

fol. 4 Unto de fuoco del 5 libbre...

4783. Recipes

paper; 27 × 19,5 cm; 2 leaves; watermark identical to nr. 4756 above (Salerno, 1590)

Italy; XVth cy., end

fol. 1 Ricetta per far l'acqua vulneraria, ovvero detta d'archibugiata, data da un padre eremita Camaldolese di Monte Corona, che venne dalla Polonia in detto eremo per il capitolo...

4795. Johannes Diaconus Orseolus, *Chronicon Gradenense* (1008 AD); ed. R. Cessi, Rome, 1933

paper; 30 × 22 cm; 79 leaves; watermark: three crescents; it is a XVth cy. copy of the ms. Vat. Urb. Lat. 440 (ca. 1032 AD) with marginal notes Venice; XVIth cy.

fol. 1–2 v blank

fol. 3 Chronicon Venetum saeculi XI Ioanni Sagorino tributum. Siquidem Venetie due sunt...

fol. 76 ...ad eandem metropolim regendam direxit. Hic explet pagina codicis Urbinatis. In alia pagina sequitur: Post discessum ejus... ut in hoc codice ad paginam XLV (= fol. 24)

fol. 76 v–79 v blank

4800. *File containing various pieces* (collected seemingly by the Roman nuncio in Poland Galeazzo Marescotti in the second half of XVIth cy.) paper and vellum; various sizes; 367 non foliated leaves and two booklets printed 1670 and 1674

nr. 44 Cardinal Commendone's speech in the Polish Assembly (1573); XVIIth cy. copy

nrs. 45 and 41 Pope's letter to the electors and the answer of the Polish Assembly (1572 and 1573 April 22 nd); XVIth cy. copies

nr. 54 Literae habitate in interregno post obitum regis Sigismundi Augusti (Address only; XVIth cy.); AD 1572: *Selim II, Maximilian II, Polish Assembly*, to *Maximilian II, Charles IX* (two letters); AD 1573: *Charles IX, Polish Assembly* to *Charles IX, John III Wasa, the Queen of Sweden, Polish Assembly* to *John III, Archbishop of Mainz, Archbishop of Trier, Duke August of Saxony, the Markgraf of Brandenburg (Johann Georg von Anhalt), the Rhine Palatine (Friedrich III.)*, *Polish Assembly* to the *Electoral College of the Holy Empire* and the *Bohemian Assembly*, *Johann Friedrich and Ernst Ludwig of Pomerania, Johann Friedrich of Pomerania, Polish Assembly* to the *Pomeranian Princes*, the *Duchess of Brunswick, Duke Gottwald of Kurland, Polish Assembly* to *Duke Gottwald of Kurland, Polish Assembly* to *Mehemet Bassa* (two letters), *Mehemet Bassa, Selim II, Polish Assembly* to *Selim II, Maximilian II, Bohemian Assembly* nr. 64 *The oath of Sigismund III* (1587); XVIth cy. copy

nr. 67 Copia literarum Sacrae Regiae Majestatis Poloniae ad Sueciae ad Principem Valachiae seu Moldaviae Cisalpiniae scriptarum in favorem religiosi Viti Pilucci Ordinis Sancti Francisci Minorum

de Observancia uti praefecti missionis Apostolicae in praedictis partibus. Varsovia die 18 mensis Julii AD 1668. Ex Polonica lingua in Latinam versio. Joannes Casimirus, Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae, Smolensciae, Czernihoviaque, necnon Suecorum, Gothorum, Vandalorumque Haereditarius Rex

Illustris et Magnifice, sincere nobis dilecte, freti fiducia obligatae semper correspondentiae antecessorum Sinceritatis Vestrae, Dominorum terrarum Moldavicarum erga Nos et Serenissimos praedecessores nostros, condescendimus etiamnunc ad requisitionem Sinceritatis Vestrae ut Devoto Vito Pilucci religioso Ordinis Sancti Francisci praefecto super missionariis pro conservando bono regimine Christiano inter homines fidem sanctam catholicam Romanam in ditione Sinceritatis Vestrae profitentes, velit Sinceritas Vestra concedere ut posset nonnullum Fratrem Benedictum de Cortona religiosum multorum excessuum reum vigore jurisdictionis praepositurae suae et auctoritatis Sinceritatis Vestrae coercere ac uti scandalosum carceribus mancipare.

Factura Sinceritas Vestra rem aequitati et pietati consonam, cui interim bonam a Deo valetudinem praecuramus.

Datum Varsoviae die 18 mensis Julii Anno Domini 1668, Regnorum nostrorum Poloniae 20, Sueciae vero 21 anno

Joannes Casimirus Rex

Titulus :

Illustris et Magnifico Eliae Palatino et Domino terrarum Moldaviae, sincere nobis dilecto

nr. 70 Paisius Ligarides, *Autograph letter to Pachomius Thilewicz, Vicarius Generalis O Bas.* (1668, September 25th)

Sciscitatur ex me Tua Pietas de negotio reconciliationis et pacis...

nr. 91 *Notes concerning the history of the schism between 1432 and 1439*

nr. 94 *King Sigismund's decree against the schismatic* (1535)

nr. 103 (booklet) *Differentiae de scholis Jesuitarum nuper Varsoviae erectis inter conventum generalem Korszynensem erectioni contrarium et anonymum nobilem eandem promoventem trutinam Orbis Polonici porrectae* (Mirgorod, 1670)

nr. 104 (booklet) *Oratio ad SS D N D Clementem X P Max nomine Illustrissimi et Excellentissimi Joannis Sobieski Supremi Poloniae Regni Marescalci ac exercituum Ducis die XXII Aprilis DDCXXXIX nunc Joannis III Regis Poloniae...* a Chrysostomo Gninski abbate Vangrovecensi Palatinide Culmensi habita dum prostrerneret vexillum imperatorum Ottomanum spoliis victoriae Chociensis (Rome, 1674)

(p. 4) ...Unde Valachiae Moldaviaeque principes palatinos cum idem Hussein belli roborisque socios credidisset, virtute et dexteritate invictissimi ducis in protectionem Rei Publicae cum provinciis illectos adscitosque hostes reperit ac expertus (est)...

4881. Gian Giacomo Caroldo, *Cronaca* (1383); still unpublished; see Appendix II paper; 34 × 23 cm; 2 + 464 + 9 leaves; watermark: spur in a ring (XVIIIth cy.); written by two different hands

Venice; XVIIth cy.

fol. 1 Al Serenissimo Principe et alli Clarissimi Senatori et gentili huomini dell'Eccellentissima Repubblica Veneta io humil servo Ioan Jacomo Caroldo, secretario dell'Illustrissimo Consiglio di diece pace et perpetua felicità. Sogliono gli huomini che vivono col discorso di ragione...

fol. 3 ...esser costretto tenermi sempre nella gratia sua

fol. 3 v Athila rè de'Heruli...

fol. 464 v ...restami a ringraziarli della benigna audienza mihavete data, essendo hormai venuta l'hora ch'andiate a riposare

fol. 465–466 v 4.74–475 v blank

fol. 467–474 Index

Bibliography

(1) V. Lazzarini, *Il testamento del cronista Gian Giacomo Caroldo per un' edizione della sua cronaca (Scritti storici in onore di G. Monticola, Padova, 1922, pp. 283–288)*

(2) F. Thiriet, „Les chroniques vénitiennes de la Marcellenne et leur importance pour l'histoire de

la Romanie", *Mélanges de l'Ecole de Rome* (1954), 66: 266-272

(3) R. J. Loenertz, "Jean V Paléologue à Venise 1370-1371", *Revue des Études Byzantines* (1958), 16: 217-232 (autograph copy: Marciana, It. VII 803)

(4) J. Chrysostomides, "John V Palaeologus in Venice 1370-1371 and the Chronicle of Caroldo: A Re-interpretation", *Orientalia Christiana Periodica* (1965), 31: 76-84

(5) J. Chrysostomides, "Studies on the Chronicle of Caroldo with Special Reference to the History from 1370 to 1377", *Orientalia Christiana Periodica* (1969), 35: 123-182

(6) A. Carile, *La cronachistica veneziana* (Florence, 1969)

4802. Various discorsi

paper: 30 × 21 cm; 145 leaves; watermark: unknown variant of the type Briquet 765 (AD 1596) Venice; ca. 1596

fol. 1 fly leaf

fol. 2 N° 5. Discorssi del duca di Urbino

fol. 2 v-5 v blank

fol. 6 Index (XVIIth cy.)

fol. 7-12 XVIIth cy.

fol. 13-15 (XVIIth cy.) Apparati di guerra fatti da Sultan Soliman contro la Germania, Ungaria e stati di Carlo Quinto Imperator l'anno 1532 etc. 1532, odi 8 di marzo. Essendo novo a Venetia et Soliman Gran Turcho armava 100 galere delle sue... ..però non vorebbe che fossero anche impedimento a lui fol. 16-17 XVIIth cy.

fol. 48 43. Discorso dell'Illustrissimo Contarini contra Uscocchi 1590

fol. 48 v blank

fol. 49 Scrittura fatta dall'Illustrissimo Signore Giovanni Battista Contarini al tempo ch'era capitano in colfo in materia d'Uscocchi, fatta l'anno 1590 adi 22 di Dicembre...

fol. 55 ...arcivescovo di Spalato

fol. 55 v blank

fol. 56-121 XVIIth cy.

fol. 122 (Proposizione di costruire una fortezza nella patria del Friuli) 1593, odi 17 Settembre in Pregadi. Dovendosi ormai divenire a qualche risoluzione intorno l'assicurar la patria del Friuli et accomodar la città di Udene...

fol. 139 ...alla Repubblica nostra, all'Italia et alla Cristianità tutta

fol. 139 v blank

fol. 140 Illustrissimi et Eccellentissimi Signori! Essendomi incontrato io Sebastian Quirini a Campo San Piero in tempo della venuta ivi di vostre Eccellenze Illustrissime...

fol. 145 ...che tutti si schifferanono con la proposta nostra opinione

fol. 145 v blank

4837. Various relazioni (1552-1560)

paper: 26 × 19 cm; 268 leaves + 4 fly leaves; watermarks: unknown variants of the types Zonghi 1609-1610 (AD 1587) and 1692 or 1694 (AD 1591 or 1599); also coat of arms (five crescents; lily flower on the crest); XVIIth cy. binding (leather) which bears the arms of some Roman cardinal; title (XVIIth cy.): "Relazioni di diversi"; stamp mark (first fly leaf), with the inscription: "Ex. mss. Xav. Card. Gentili", ed.: E. Alberi, *Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato*, 15 vols., Firenze, 1839-1863

Venice; XVIIth cy., end

inner cover (cardboard) Index

fol. 1 Comentaril del Regno di Francia del Clarissimo M. Michiel Suriano, ambascador Veneto a quella corte. Occorre nelle signorie et nel regni quello che occorre anco negl'huomini...

fol. 63 v ...et annular la pragmatica accordata già molt'anni. Il fine (1562; Alberi, I, 4, p. 103-149)

fol. 64-65 v blank

fol. 66 Relatione del Clarissimo M. Domenico Trivisano, ambascador ritornato dal Gran Turcho. S'io mi persuadessi, Serenissimo Principe...

fol. 162 ...servir per sempre alla patria mia. Il fine fol. 163-164 blank

fol. 165 (Relatione del Clarissimo M. Bernardo Navagero, ambascador ritornato dal Gran Turcho. Piacqu' alla Serenità vostra eleggermi del XLIX all XXI Settembre per ballo suo...

fol. 240 ...tanto maggior sarà il servizio che potranno aspettar da lui. Il fine. Riferita in Senato dall'anno

1552 età delli figliuoli del Signor: Mustaffa nato avanti che il Signor venisse all'Imperio ora ha anni XXXVI; Meemet nato già sei anni XXX; Selin anni XXVIII; Baesith ani XXVII; Gionchir anni XXI (original ms. of Navagero's report: Venice, Marc. 918/8392)

fol. 240 v-241 v blank

fol. 242 (Relatione del Clarissimo Signor M. Marin Caelli, ritornato ambascador dal Gran Turcho, Serenissimo Principe, Eccellentissimi Signori! Una delle principal cose...

fol. 249-249 v: ...et ora di quello Dimitrasco che era suddito de'Poloni et fuggito da Moschi fara sospetto a'Turchi sepre più verso la Tana e Caffa... Li Moldavi, Valacchi, Transilvani et Ongari stanno come al limbo, aspettando un lume che mostri loro la strada di levarsi dal giogo Turchesco. Quel che desiderino ora la Maestà dell'Imperator et Vestra Serenità non accade dirlo... (The events referred to occurred in 1560; original ms.: Venice, Marc. 933/9012) fol. 267 v ...per poca esperienza le ho defraudate. Il fine.

fol. 267 v-268 v Viaggio per terra da Dolcigno a Costantinopoli con le miglia Italiane et altri avvertimenti et note (Alberi, III, 1, p. 35-298)

4875. Agostino Agostini, *Cronaca Veneziana* (1570)

paper: 34.5 × 24 cm; 1 + 265 leaves; fol. 143-174 and 257-265 in a later hand; watermarks: unknown variants of the types Briquet 4833 (Lucca, 1549) and 5213 (Rome, 1580)

Venice; ca. 1580

fol. 1 Di Agostino Agostini Cronica (dall') anno Domini CCCC XXI sino al 1570. Indubitatamente a tutti e notissimo...

fol. 265 ...senza figliuoli, ne maschi, ne femine

fol. 265 v blank

4878. Anonymous historical compilation

paper: 33 × 23 cm; 67 + 1 leaves; unknown watermark (three crescents and letters A or VL as countermark); two scribes

Venice; XVI/XVIIth cy.

fol. 1 Il più remarcabile nella repubblica di Venezia dall'anno 1497 sino al 1500

fol. 1 v blank

fol. 2 Lettore! Ho cavato questa scrittura da più volumi che contengono varie cose... l'uso di quel tempi

fol. 2 v Prima parte. Nella prima parte e registrato il negotio della deditione del regno di Cipro...

fol. 4 v and 30-30 v blank

fol. 66 v ...offitto del sal et avverta una cossa de Nogara e robba 1200 ducati e glie è sta da taglia de 3000 livre. E questo il fine della fatica che io ho fatto per metter insieme le cose che mi è parso degne d'avvertimento, come dissi nel principio del mio libro presente

fol. 67-67 v blank

5012. G. B. Sbrojavacca, *Account book*

paper: 30 × 21 cm; 2 + 195 leaves (some of them blank); original foliation; fol. 3 is torn out; original binding (leather)

Lombardy; 1590-1608

fol. 1: 1590. In questo libro si contengono registrati tutti li miei affitti et cominciano l'anno 1591 inclusive con li sequenti, cioè 1592 ... 1601 (added later: 1602 ... 1608). Et nota che in questo libro non si fa mentione delle terre lavorate alla mita, ma solo delle affitti et livelli di me, Giovanni Battista Sbrojavacca, ne meno delle terre pustotte o senza colono

10228. *Graduale* (between Ash Wednesday and Advent time) and *Dedication office*

vellum; 48 × 33.5 cm; 242 leaves; original foliation and binding with some fragments from a XVth cy. Latin Bible, fol. 174/175

Italy; XV/XVIIth cy.

fol. 163 Easter Itany (St Francis, St Dominicus, St Anthony of Padua, St Vincent Ferrer etc.)

Staves

10985. Raymundo Lull, *Liber de anima* (1284); *Liber de centum signis* (1309); *Liber de perversione entis removenda* (1309)

paper: 14 × 9 cm; 207 leaves; unknown watermarks; it is a handwritten copy of some XVth cy. edition, otherwise unknown, since it is not mentioned in the Lullus' bibliography (Mainz, 1714); fol. 2: "A. Sauvage"

France (?); XVth cy.

fol. 1 *blank*

fol. 2 Liber de anima Beati Raimundi Lullii. Deus, cum tua gratia, sapientia et virtute incipit liber de anima. Quoniam anima rationalis est substantia invisibilis... Divisio libri. Dividitur sic liber...

fol. 3 v Prima pars libri De prima specie regulae animae rationalis. Quaeritur B., hoc est de existentia utrumque anima rationalis sit. Responsum... fol. 124 ...nec scribi, nec affirmari, nec exprimi sermone etc. Finitus fuit hic liber in civitate Romana, anno incarnationis Domini nostri Iesu Christi 1284, in quo est significata essentia animae rationalis, ejus natura potentiae et actus... sciat Deum melius intelligere, recolere et amare. Deo gratias. Amen.

fol. 124 v *blank*

fol. 125–130 Index quaestionum hujus libri de anima... Vide reliquias indicis quaestiones sub finem voluminis ubi per inadvertentiam bibliopolae transpositae fuerunt...

fol. 130 v *blank*

fol. 131 Liber de centum signis. Deus, cum tua benedictione incipit liber de 100 signis. Quoniam hominis beatitudo...

fol. 158–158 v Alt Raymundus si in hoc libro contra sanctam fidem catholicam aliquid diximus, ignoranter fatemur illud nos dixisse. Ideo istum librum a majoribus ecclesiae submittimus corrigendum ipsumque finivimus in civitate Pisana, in monasterio Sancti Dominici, mense Maio, anno 1308 incarnationis Domini nostri Iesu Christi, in cujus gratia sit commendatus. Explicit

fol. 159 Liber Domini Raymundi Lulli de perversione entis removenda. Invocatio. Deus, cum tua benedictione et gratia incipit liber qui inscribitur de perversione entis removenda. Facta hypothese quod non sit verum... De divisione libri in suas partes. Liber iste dividitur in 20 quaestiones...

fol. 159 v Rubrica prima primae partis. De vigore Dei altissimi. Quaestio. Utrum Deus sit infinitus vigoris...

fol. 190 v–191 ...quod beatitudo consistit aequaliter per intelligere et amare etc. Conclusio. Finit Raymundus ad laudem et honorem Dei istum librum Parisiis anno 1309 incarnationis Domini nostri Iesu Christi, mense Decembri. Explicit

fol. 191 v–193 *blank*

fol. 193 v Quaestiones sequentes pertinent ad indicem quaestionum libri de anima rationali

fol. 194–204 *Index*fol. 204 v–207 v *blank*17196. *Mariale*

vellum; 13,5 × 10 cm; 130 leaves (fol. 1–5, 11, 30, 61, 65, 67, 79, 94, 107, 127–130 added later, in order to fill up the gaps); decorated headings and floral ornaments

Tuscany; XVth cy., first half

fol. 1–5 *blank*

fol. 6–45 v *Cursus annualis BMV*. Antiphona. Benedicta tu. Psalmus David. Domine Deus noster, quam admirabile...

fol. 11 and 30 v *blank*

fol. 45 v–49 v *Tuesday and Saturday offices*

fol. 49 v–53 *Wednesday office and Saturday matins*

fol. 53–59 *Marianic offices in Advent time*

fol. 59–60 *Marianic anthems to be sung between*

Christmas octav and Candlemass

fol. 60 v–66 v *Holy Saturday office*

fol. 61, 65, 67 *blank*

fol. 68–118 *Marianic matins*

fol. 79, 94, 107 *blank*

fol. 118 v–124 *Litany* (St Dominicus, St Francis, St Clare and St Reparata)

fol. 124–126 v *Prayers*. Deus cui proprium est misereri semper et parcere...

fol. 127–130 *blank*

SUPPLEMENT. FRAGMENTS OF MEDIEVAL MSS. PRESERVED IN THE BINDING OF INCUNABULA AND XVth CY. BOOKS

Inc. II. 12 (Wenzel Brack, *Archonium*, Strassburg, 1489; GW 4989)

Liber hymnorum (1 vellum leaf, XVth cy.): *Laudes hymn*

Inc. VI. 1 (*German Bible*, Nuremberg, 1483; GW 4303)

Antiphonarium (two vellum leaves, XVth cy.): *Commune Sanctorum*. De uno martyre. Ad sextam (responsoria brevia and anthems); *staves*

IV. CVS. I (J. L. Vives Valentinus, *De disciplinis*, Antwerpen, 1531)

Antiphonarium (1 vellum leaf, XVth cy.): *Purification day*; *staves*

I. CVS. 148 (*Epistolae obscurorum virorum*, London, 1689)

Moral treatise with glosses (1 vellum leaf, XIVth cy.)

537834. (Nicolas de Nicolay, sieur d'Ardeville, *Schiffart und Reiss in die Turckey unnd den Lendern*

die gegen der Sussen Auffgang ligen, s. 1., s.a.;

it is probably the Antorff edition, 1576/1577, 4°)

Treatise of Roman law (1 vellum leaf, XVth cy.)

784204. (Nicolas de Blony, *Tractatus sacerdotalis de*

de sacramentis, Strasburg, 1503)

Antiphonarium (two vellum leaves, XVth cy.): *Anthem of the Ascension Day*; (Ascendens Christus.

in altum captivum duxit) captivitatem. Dedit dona

hominibus. All. All. *Staves*

IV. MUSEUM OF NATIONAL HISTORY we had not

the opportunity to examine all these mss., since

most of them are deposited elsewhere; we have

been therefore compelled to use occasionally the

Museum inventory and older catalogues; those

items are marked with an asterisk)

554. *German laws*: *Schwabenspiegel's Land-*

Lehnrecht (ed. Fr. L. A. Lessberg, 1840), *Magde-*

burger Weichbildrecht und *Iglauer Stadt- und Ber-*

recht (ed. A. Zycha, 1900); ed. G. Lindner, 1885

vellum; 34 × 24 cm; 183 leaves written on two

columns; original vellum and leather covers; modern

cardboard and iron binding; decorated head-

ings; miniatures and marginal ornaments (fol. 2:

emperor and prelate; fol. 23: justice court; fol.

29: the Saviour; fol. 33: full page miniature which

represents a genealogical figure); previously at

Hermannstadt (Stadtsarchiv, then in the Brukenthal

Museum)

Nuernberg; XVth cy., second half

fol. 1 *blank*

fol. 2 Swer an disem puech dass da heisset Nue-

renpergisch recht... unt habent dass hymelrich mit

irem gerichte verdient. (I). Von drier hande leuten

dye da wreit sint wass rechtes darume sey...

fol. 26 v ... (CL). Dass der richter dy kleine sache

richten schol uf dem perge (it is the title and the

table of contents)

fol. 27–28 v *blank*

fol. 29 Herre himelischer vater durich dine guete

geschufte du den menschen... Dass ist nach alles

dy vorrede

fol. 29 v Seit uns in Got in so hoher wierde ge-

schaffen hat...

fol. 30 Wie man an disen puch leren wil...

fol. 30 v Von drier hande leuten dy da vrei sint...

fol. 31 Wy Kunig Karl und sin sun Ludewic... Nach

Moyses zeiten habent dy Kunige und dy richter...

fol. 31 *Full page miniature* (genealogical figure)

fol. 136 v ...Ob ein man czu der padestuben get...

keiner hant haftigen tat schulde geben

fol. 137 *blank*

fol. 137 v Nu hort und vernemet von des rechten

peginne von Meydepurch und wann dess des aller

ersten von der alten steten her pekomen. Dess czu

Babilon dy erste riche wass und wy im alle dy

kunichrich undertan warn. Vernemet von dem ers-

ten riche...

fol. 161 v–162 ...Der Jude scholl auch nimmer uss

sin synagogen kome... nach Meydepurgischen recht

fol. 162 v–163 v *blank*

fol. 164 Alhie heben sich an dy rechte von der

Ygla und al dy rechte dy in den kleinen steten

sint als sy der Kunig Wenczla den purgern und

den percheuten pestetigt hat. Von den Gotes ge-

naden vier Kunig Wenczla von Peheim...

fol. 182 ...So mugen auch die urbarer keinen perch-

meister gesezen an keinen erbe stollen an der

gewerken willen unde gungst

fol. 182 *Miniature* (the Christ on the Cross with

St Mary and St John the Evangelist; the Herman-

nstadt arms are painted below). Ich N. swer Got

und der Kwnigen Marie und allen liben Heiligen

da ich unseren Allernedigsten Herrn dem Kwnig

und der Heilige Cron in allen meinen reichten

gehorsam und getrew wil sein. Auch diser ioblicher

stath erwcz und gerechthikeit suchen wil nach

allen mein wurmgen, dem freunden als fremden, armen und reichen gerechtikeit. nach: mein wuirstheins thwn vil und daran nicht an wil seen frewnschafft, weynthschafft, gwnszt oder gaab, wythwen und vesin dy besunderlich wyr befohlen wil lassen sein nach mein vermogen in h(eilige) gerechtikeit. Des ersamen rathes heymlicheit nicht offembaren wil. Anders wenn do is cymyth. Also war helff wyr Got und all lieb Heiligen (The words „Got und: der Kwnigen Marie und allen liben Heiligen“ and „und all lieb Heiligen“ are crossed out by a Lutheran hand)

fol. 183 Hoc opus fecit fieri egregius magister Thomas Altenberger, magister civium et iudex regius, neonon camerarius urbis Cibiniensis, anno Domini millesimo quadringentesimo octogesimo primo, dicti sui officii magistri civium anno nono (As well as the allegiance oath, the colophone was added later, on a thick white chalk coat)

fol. 183 v blank

Notes

first cover, inner side: Dies puch ist des... (the name was deleted); XVth cy.
passim: German and Latin glosses (XV/XVith cy.)
second cover, inner side: 1453, incurso Marci. 6216
Bibliography:

(1) G. Köbler, „Zur Entstehung des mittelalterlichen Stadtrechts“, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte, XCIX, Germanistische Abteilung* (1969), 86: 177–198

(2) U. M. Schwob, *Kulturelle Beziehungen zwischen Nuernberg und dem Deutschum im Südosten im 14. bis 16. Jh.* (Munich, 1969), pp. 201–203

3724.* *Compendium iuris civilis* (1544); marginal notes and glosses (previously at Kronstadt/Braşov) (Schwarze Kirche, 094.1/6.a.b.)

3743.* Twenty one works, printed and manuscript, 132 leaves (previously at Kronstadt/Braşov, Schwarze Kirche, T.f. 37)

3737.* Martin Fuchs, *Notatio historica rerum gestarum in Transilvania, praecipue in Barczia* (1593–1608), fol. 171–175 (previously at Kronstadt/Braşov, Schwarze Kirche, IV.F.34; Honterus College Miscell. 23, XVIIIth cy. copy); see also I. Crăciun and A. Ilies, *Repertoriul mss. de cronici interne* (sec. XV–XVIII) *privind istoria României* (Bucharest, 1963), p. 259; ed. J. Trausch, *Chronicon Fuchsi-Lupino-Oltardinum*, 2 vols., Kronstadt, 1847–1848 and *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV, 1903, pp. LV, 73–86 and V, 1909, pp. 267–273

3738.* Michael Feketsch, *Annotationes quaedam historicae* and D. Nekesch-Schalb, *Diarium* (XVIIth and XVIIIth ctes.); previously at Kronstadt/Braşov, Schwarze Kirche T.f.38.15.a. and T.f. 38.28.c.; ed. *Quellen...* IV, pp. 40–52 and 219–291; see also I. Crăciun – A. Ilies, o.c., pp. 266–267, 297

3746.* *Statuta iurium municipalium Saxonum in Transilvania* (1583)

5416. (*Hymnarius*, Leipzig, ca. 1495; Reichling 91 and *Expositio hymnorum*, Köln, 1500; Hain 6794)
last folio of the second incunabulum and cover, inner side (XVIIIth cy., beginning): Hymnus et planctus Mariae canendum ante sepulchrum in diebus Dominicis Passionis et decantatur per pueros ad notas ymni Pange lingua, edicatur vero per Reverendum Dominum Petrum Archiepiscopum Strigoniensem, qui nunc sequitur (We did not find it in P. Rado's *Repertoire hymnologique des mss. liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie*, Budapest, 1945). Ymnus. Mundi factor et redemptor... pias funde lacrymas (Oratio). Sancte Pater, de superno respice nunc solio hanc oblatam tui nati pro peccatis hostiam et redempte tanto pondo inferere seculo. Amen. (Antiphona) Sancte, sancta facies nostra redemptionis... Versus. Signatus est super nos lumen vultus tui Domine. Dedisti letitiam in corde meo. (Oratio) Dominus qui nobis hanc vultus tui memoriale... O, Domine Ihesu Christe, qui mundum proprio sanguine redemisti, exaudi me peccatorem cotidie peccantem...

Notes

last folio: Nicolaus Zent Domokosi 1608
first incunabulum, cover: Possessor hujus libri Michael plebanus Foltrusensis; woodcut (St. Peter and St. Paul)
first incunabulum, last folio: XVIIIth cy. notes in Hungarian

11553. *Evangelia secundum Matthaeum et Marcum* (IXth cy.). It is the first half of so-called *Codex Aureus*, that is the Lorsch Evangelies (ca. 805 AD); ed. Munich, 1967 (photographic edition)
V. FINE ARTS MUSEUM. ENGRAVINGS DEPT.
D.S.II.Mss.1. 2775 *Antiphonarum* (*Proprium Sanctorum*)

vellum; 22,5 × 22 cm; one leaf (fragmentary preserved); decorated heading with miniature (martyrdom of St. Catherine); staves
Germany (?) ; XVth cy.

D.S.II.Mss.1. 2776 *Graduale* (?)

vellum; 25 × 16 cm; one leaf (fragmentary preserved); miniature (David and Goliath); staves
Germany; XVth cy., first half

D.S.II.Mss.1. 2781–2782, 2784–2786 *Codex Squarcialupi* (fragments); replicas

vellum; 48,3 × 30; 41,5 × 27,5; 43 × 30,3; 42 × 21,5; 45,5 × 33 cm; 5 stray leaves from the famous Codex Squarcialupi

(Biblioteca Mediceo-Laurenziana Pal. 87, ca. 1440)

False; XIXth cy. (Jean François Millet?)

2781. (fol. 25 v) Gherardello di Firenze; O, tosto che l'alba del bel giorno appare... *Artist's name*: Luigi Paoletti

2782 and 2784. (fol. 3 v–4) Frate Andrea organista: Ita se n'era star nel Paradiso...

2785. Lorenzo Masini: Piacesse a Dio ch'io non fossi...

2786. Frate Andrea organista: Donne, benchi mi parla...

Bibliography

(1) K.v. Fischer, 'Kontrafakturen und Parodien italienischer Werke des Trecento und frühen Quattrocento', *Annales Musicologiques* (1957), 5: 43–59

(2) K.v. Fischer, 'Chronologie des mss. du Trecento', *Les Colloques de Wégimont*, II (Paris, 1959), pp. 131–136

(3) W. Thomas Marrocco, *Fourteenth Century Italian Cace* (Cambridge/Mass., 1961?)

D.S.II.Mss.1. 2806 *Breviary of the mass*

vellum; 13,5 × 7 cm; one leaf (fragmentary preserved); framed icon (miniature: the flight to Egypt)

France; XVth cy.

Inc. Deus in adiutorium meum intende. Domine ad adjuvandum me festina...

Des. ...Confiteentes a cunctis hostibus redde nos securos per Christum Dominum nostrum. Ecclesiam tuam quaesumus Domine benignius illustra ut Beati Johannis Apostoli tui et evangelistae illuminata doctrinis ad dona perveniat sempiterna. Per Dominum nostrum. Benedicimus Domino. Deo gratias...

Notes

Ceste image appartient à Anastasie Marchand (XVIIIth cy.)

VI. FINE ARTS MUSEUM. GEORGE OPRESCU COLLECTION (16 Clunet Str.)

Antiphonarum Missae (Holy Thursday office)

vellum; two leaves (lacerated fragments sewn up in a lamp shade); staves

Germany; XV/XVith cy.

VII. LIBRARY OF H.B. THE ROMANIAN PATRIARCH

181 (192). Franciscan Mariale

vellum; 13 × 9,5 cm; 117 leaves + 17 fly leaves; XVIIIth cy. binding (leather); fol. 12: coat of arms (salient lion, argent, cointrepessant on gules; supporting an azure escutcheon; flanchis, argent; timbre: knight's crown, gold); fol. 13: miniature (Annunciation)

Italy (Verona?) ; XIVth cy., first half

fol. 1–11 v *Calendar* (10. I: St Paul, the First Hermit; 25.I: Conversio Pauli, rubrum; 20.V: St Bernardino; 25.V: St Francis' translation;

13.VI: St Anthony of Padua; 26.VII: St Pastor; 28.VII: St Pantaleon; 12.VIII: St Clare; 14.VIII: St Eusebius presbyter with vigil; 19.VIII: St Lewis bishop; 21.IX: St Francis, rubrum; 10.X: St Cerebonius; 9.XI: Consecration of the San Salvatore church; 18.XI: Consecration of the San Pietro e San Paolo church; 3.VII: St. Babilara virgin;

4.XII: St Barbara; 7.XII: St Ambrose; 14.XII: St Annelius presbyter, maybe Agnello da Pisa OM + 1232; 29.XII: St Thomas Becket)

fol. 12 O. Jesu Christe, dignare me miserum peccatorem matri tuae servire (!)... Ave...

fol. 13–27 v *Annunciation office*
 fol. 28–42 *Marianic psalms throughout the week*
 fol. 43–49 *Marianic offices in Advent time*
 fol. 49 v–94 *Officium parvum BMV (Cursus horarum)*
 fol. 94 v–177 v *Cursus annualis BMV*

Notes

fol. 1 Anno MCCCXXXI. Per divozione e rispetto. Canonico Dottore D. Antonino Percinino (?)
 VIII. PRIVATE COLLECTION MR. PAUL ANGHEL (32 Bălcescu Boul.)

Antiphonarium missae (Complectoria Passionis Dominicae in Evangelio); *prolix responses*
 vellum; two leaves; lacerated fragments sewn up in a lamp shade; staves
 Germany; XV/XVIIth cy.

IX. PRIVATE COLLECTION MR. MITU DUMITRESCU (44 PASTEUR Str.)

Antiphonarium missae (Office of the Immaculate Conception; invitatorium)
 vellum; 48 × 37 cm; 1 leaf; staves
 Germany; XV/XVIIth cy.

X. PRIVATE COLLECTION MRS. IDA GIERSCHT (63 Poloná Str.)

Tommaso di Celano and Pseudo-Bonaventura, *Vitae S. Francisci*
 vellum; 26,5 × 19,5 cm; 112 leaves; 4 fly leaves, paper; watermark: unknown variant of the type Briquet 56 (Ferrara, 1583); XVI/XVIIth cy. binding (wooden plates and leather); in the binding, some scraps torn out from a XVth cy. Latin Bible (Switzerland? Mark of ownership: ("Iste liber pertinet ad Sanctum Gallum in iure"): Acts XXVI, 26–31; XXVII, 2–7; 12–16; 29–33; 33–39; 1 John IV, 2–6; Jude 5–6; Apocalypse VI, 5; 10; VI, 1–5; 8–10; VII, 6–9; 10; fol. 3: floral ornaments and miniature (monkey); also a decorated heading (initial) with miniature: St Francis praying; at the same folio, below, another miniature (seascape with St Francis and Fra Maseo on the way to Siena); the artist was seemingly imitating some lost Giotto's fresco of Assisi; fol. 23: floral ornaments and Bacchus riding a leopard; miniature: St Francis in the La Vernia cave; decorated headings
 Italy; XIVth cy.

fol. 1–2 v *blank*
 fol. 3 Incipit vita Beati Francisci et primo de conversionis ipsius. Lectio prima. Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri diebus istis novissimis in servo suo Francisco...

fol. 22 (Lectio VI) ...ille Salvator et ductor Iesus, cui cum Patre et Spiritu Sancto in Trinitate perfecta omnis sit laus et honor et gloria in saecula saeculorum. Amen Deo gratias. Amen (Pseudo-Bonaventura, *Legenda minor*, BHL 3110, ed. *Opera omnia*, VIII, Quaracchi, 1890, pp. 565–579)

fol. 22 v *blank*

fol. 23 *Liturgical lessons with Pseudo Bonaventura's prologue and table of contents*: Prologus in vita apostolici viri et Beatissimi Francisci clare et eleganter conscripta per Beatum Bonaventuram Ordinis ejusdem, eximium sacrae theologiae doctorem et Romanae ecclesiae cardinalem. Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri ...Liber in vitam apostolici viri Beatissimi Francisci clare et eleganter conscriptus per Beatum Bonaventuram Ordinis ejusdem, sacrae theologiae doctorem et Romanae ecclesiae cardinalem. Vir erat in civitate Assisi...

fol. 80 ...Beati Francisci vita explicit (Tommaso di Celano ca. 1260, *Vita prior*, BHL, 3096). Quaedam miracula post mortem ejus ostensa incipiunt et primo de virtute sacrorum stigmatum. Primum capitulum. Ad omnipotentis Dei honorem et gloriam Beati patris Francisci...

fol. 112 v ...per merita servi sui Francisci ad laudem et gloriam unius Dei trini qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen (Pseudo Bonaventura, *Legenda major*, BHL 3107, *Miracula*, ed. *Opera omnia*, VIII, Quaracchi, 1890, pp. 549–564)
 XVth cy. marginal notes and glosses

Bibliography

(1) H. Thode, *Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien* (Vienna, 1934)
 (2) M. Gabrielli, 'Gli affreschi di Giotto in Assisi

e San Bonaventura', *Doctor Seraphicus* (1960), 7: 40–60

(3) S. Classen, *Sanctus Bonaventura Sancti Francisci Legendae majoris compilator*, *Archivum Franciscanum Historicum* (1961 and 1962); 54; 241–272; 55: 3–58, 289–319

(4) A. Chiappini, Fr. Johannes de Celano OFM, S. Francisci Assisiensis biographus coaevus, *Antonianum*, 35 (1960), 339–342

(5) Th. Desbonnets, *Recherches sur la généalogie des biographies primitives de St. François*, *Arch. Fr. Hist.* (1967), 60: 273–316

XI. PRIVATE COLLECTION MR. RADU IONESCU (7 St. Ștefan Square)

(1) *Antiphonale missarum (Roman graduat)*

vellum; 48,5 × 35 cm; 2 leaves; staves
 Germany; XV/XVIIth cy.

fol. (1) *Dedication office*

fol. (2) *Good Friday office (Vespere in albis)*

Remarks

These fragments and the lacerated leaves from the Oprescu collection (see above nr. VI), as well as the fragments owned by Mr. P. Anghel (nr. VII above) are, quite sure, *membra disiecta* of the same liturgical book

(2) *Antiphonarium officii* (second half of the liturgical year, from Easter to Advent time)

vellum; 57 × 42 cm; 1 leaf; staves
 Germany (?) ; XV/XVIIth cy.

(fol. 79) *Friday and Saturday vespers of the eleventh week after Whitsuntide*

ADDENDUM

LIBRARY OF THE RUMANIAN ACADEMY

C.R.I. 39713–39714 *Colligatum* (Philipp Schwarzerd, *Examen eorum qui audiuntur ante ritum publicae ordinationis qua commendatur eis ministerium Evangelii traditum*, Witebergae anno 1554, Wittenberg, 1569 and *Sapientia Salomonis*, Latin translation by N. Seanecker, Leipzig, 1568)

in the binding (ca. 1570), stray leaves from a German book of *Exempla Scripturarum* and two undecipherable leaves, vellum, XIV th cy., cursiva currens, Latin, in pastedown

APPENDIX

I

Anonymous annalistic notes (Augsburg, 1510–1549)
 1510. Daman zalt tausent funfhundert und zehen iar, bin ich in das closter kumen.

(1514.) Illo anno ordinatus sum presbiter.

1518. Da man zalt 1518, ward ich terminierer zu Aychach (ha means Eichicht an Saale) circa festum sancte Anne **

1519. Da man zalt 1519, wass das capital zü Bamberg, in die Alberti, patris nostri.

1519. Da man zalt 1519, feria secunda infra octavas Assumptionis Marie, ward frater Georgius Lupi eligiert in suppe(r)riorem pro conventu und het 15 mai... (*deleted entry*)

1520. Daman zalt 1520, in die commemorationis sancti Pauli wass eym grosser wind, also das er an vil orten die heyser und bem um warf und stedel, ach etlich bem aus den wurtz aussirr und etlich bem die zwen nit künnten um klastern brach er ab, also das die alten sagten er wer vil grosser gewesen und ach vil schedlicher dan sant Petrus wind.

1525. Da man zalt tausent funf hundert und funfundzwaynzig iar, kom ich aus dem closter in den Fier Tagen am freytag und fieng an zu wircken am samstag bey dem Jacob Plomengauer und lib bey im nit lenger den bis an die mitwuch in der ganzen wuchen vor Pffingsten. Darnach, am donderstag nach den Pffingst feyren, kam ich züm Lenhart Haman und was bey im bis ungefährlich 14 tag vor Liechtmess, da kam ich züm Stierle und was 2 tag bey im, darnach ward ich kranck und kam nimer aus denn haüss bis am after montag vor Mitterfasten; darnach, an der mitwuch, kam ich wider züm Stierle. Hinn da ich aus dem closter kam was aym eyns und dreyszigsten iar und im sechzehenden iar ich ins closter was kumen und wie ich in den Vier Tagen heraus kam, also wards darnach am montag in Osterfeyren XI iar das ich meyn erste mess het gesungen zu sant Anna, den ich was dess selbigen orden.

Jesus Maria 1525 hüff unns alle !

1525. Da man zalt tausent funf hundert und funf undzwaynzige, am Palamtag nam ich meyn weyb Ursula and an sant Marxtag, war an aym aftermontag, het ich hochzelt und doctor Urbanus Regius gab uns zů samen zů sannt Anna, do det er vor ayn schöne predig schier ain stund lang vor dem chor altar von dem elchen stand und leben; darnach, zu abent het ich drey disch gest züm Symon Hütter; gab für ain person 9 fl. eiber das mall.

1526. Da man zalt tausent funfhundert und funfundzwaynzig iar, ward ain grosse aufründer under den pauren, nemlich in Schwaben, Wirtenberg und Francken, auch um Salzpur, aber der pund drucktet si ernider und schlug darnach vilen die kopf ab und müsten darnach dem pund vil gelth geben, och iren herren und oberhayten in sunderhayt und nam ien darnach die wer und der innen vil plagen an.

1526. Hin darnach, im sexundzwaynzigsten, warden die von Salzpur wider aufrühter, aber si wardend von dem pund nidergetruckt und darnach ser gepeyniget und plagt.

Jesus Maria 1526 hilf uns alle !

1526. Da man zalt tausent funf hundert und sechs und zwaynzig iar, nach Pffingsten, bis an die lesten geschaw galt der Augspurger barchat rock trauben 50 fl. und 1 guldin, die farb durch 44 fl. kamen drauben bis an die lesten geschaw auf 53 fl., die ochen auf 55 fl., also das die maister all sagtend und maintend er hette, weyl das hant werck geweret het, nie so vil galten des geleych ach die reyne arbeit als ziech und milder; galt 1 elen gern 26 d., aber woll und garn war ach deyr, nemlich yn zentner v(om) wohl um XVI guldin(n), ach um XVII fl., dess geleychen 1 lb. baracht garn gren um X oder XI fl. Hinn auf die ersten geschaw galten die farb düch gern 44 fl., den andern tag 46 fl., den dritten walt mans nimer. Jesus Maria 1526 hilf uns alle !

1528. Da man zalt tausent funf hundert und acht undzwaynzig iar, ward meyn sun Abraham geporn, am letzten tag des mayens, das ist am sant Petronellen tag, war dess iarss der Pffingstag dran, am morgen, bald nach neynen.

1529. Da man zalt tausent funf hundert und neynend zwaynzigen, ward meyn dochter Sara geporn am 27 tag des mayens, bald nach zechene vor mitag; an dem tag ward diss iar festum Corporis Christi.

1530. Da man zalt tausent funfhundert 30 iar, ward der gross reichstag zů Augspurg; ward der kayser Karol 23 wuchen, hie rit an sant Veyts tag eyn zů abent zwischen 7 und 8; wass diss iar sant Veyt in vigilia Corporis Christi. Zů der zeyt wass grosse spaltung des glaubens halber, darum man den reichstag hielt, in maynung solliche spaltung hin zů legen, aber es ward nix aufricht; und warend auf der evangelischen seyten nemlich herzog Hanns, curfürst zů Saxen, margraf Jörg von Brandenburg, landgraf von Hessen, herzog von Lunnenburg, furst von Anhalt, etlich aber send halb und halb gewesen, aber des mertayl send wider das wort Gotes gewesen. Auf disen reichstag ward ain aye um 1 baczen verkauft und 1 mass milich um 1 baczen und 1 klafter büchins holtz um 2 fl., 1 lb. flesche um 5 d., aber castren nur nach den stucken etwa ains um 12 fl., etwa ains um 14 fl., darnach es was aber man fand ochen flesch gnug um 5 d., also das niemand kayn mangel het, weder gest noch hierig. Hin 1 mass gemayns weyns galt garn 4 fl.

1531. Da man zalt tausent funfhundert und ayns und dreyssig iar, ward meyn dochter Ursel geporn am 29 tag des mayen um 4 ur; war des mals der Pffingst montag daran.

(1537.) 1529. Da man zalt tausent funfhundert und neyn und zwaynzig iar, fieng ain grosse teyre an; weret lenger den 7 iar; galt 1 schaf horn oft mer den 5 fl., auch war nit alayn das korn dreyr, sunder auch holtz, schmalzt, saltz, flesch, saltz, ayer, rieb und kraut und in summa alles des man haben solt, also das die alten sagten es wer kayn solliche grosse deyryn nie gewesen.

(1544.) Im jar des Herrenns als mann zalt 1544, ann dem 24 tag jener da war ain vinsternis der sunnen

hüban umb 8 ur vor mittag und umb 9 ur vor mittag was am aller grestenn.

(1547.) Als mann zalt thaussent fünff hundert und syben und firtzig iar nach Cristi gepurt, da ist kaiserlichen maiestat ain geriten zů Augspurg an sant Jacobs abent mit ainem grossen volck und 10 Fellach lands knecht und die zehen Fellach lands knecht sind alle zene in Jacober vor stat gelegen ain gantz iar und hand grossen schaden thann und hand die leit uss iren heyssern thriben und etlichen handwercks leyten ir hand werck nidergelegt, das sy nit hand kinden erwaiten und hand östen und fenster zerschlagen und wendach und läden aus und ab gebrochen und hand grossen mercklichen schaden gethann, etlich leit umb leyb und gut gebracht und hand altag darnach geschryen und heten nichts lieber gesehen wen das das gantz Augspurg das under über sich wergangen und wen als breys gewesen; aber kaiserlichen maiestat hat aber veteulich gehalt das sollich nit geschehen ist; und hand vil leit grossen in der stat grossen yberrag geliten von den fremden leyten und aus iren sthenen ballester aus wrychen wrechen; und hand die fremden wiessen darein lassen; und kaiserliche maiestat hat al minch und pffafen widerumb ain gesetz die hand wider umb ir mess und ir wessen wie sy das vor haben gehapt; von der neben hat und kaiserlichen mai(e)stat unsere evangelisten predigir gelassen und den gläubigen frey gelassen und niemant genet das weder da nach dert hin gang und ist uns nach ungnad wol ergangen; aber die lands knecht hand yber mut und mut willen und leyte geengst geplagt werden die um ewangelisten ringen schreiben und frumemlich etlich witwen hand sy umb den leyb und umb gut bracht war si stich hand kinden gevreien und niemand gefrecht hand. Es ist gleich weder fraw ach noch man for in sicher gewesen, weder jung noch alt; sy hand jeder man gepastet es send etwan irer zwaynzig in alnen kla(i)nen heyssern gelegen, etwan mer, etwan mi(n)der; aber het kaiserliche maiestat nit so vaterlich ob uns gehalt(t)en, so wer es uns noch wiers gegangen. Got, dem almechtigen vatter und seinen leben sun, unserm Herrn Iesum Cristum und dem Hailigen Gaist sey lob und er in ewigkait her hat uns behit und bestitzt und besthemt und nach dem wort Gotes er halten biss zů der stund.

(1549.) 1549 jar gezalt. Got der almechtig wel uns der wol uns sein gnad und segen geben und wel uns bey seinem wort noch lenger erhalter ist das sein getlicher will bestheren mit Got. Amenn.

II

G. G. Caroldo, *Cronaca* (1383)

Libro V

(fol. 139—139 v) ...Dapoi, nel mese di Aprile 1296 uscì di Venetia Messer Zuan Soranzo con galie 28, il qual pervenuto a Constantinopoli intrò nel Mar Maggiore nel mese di Maggio et prese la galia alla guarda che Genovesi tenevano all'intrar di quel mare et prese ancho una loro justa et procedendo più oltra sopra la punta Rachia, ritrovò Menico Schiavo, il qual havea in quelle parti fatto molti danni a' Genovesi. Dapoi l'armata penetrò dentro il colfo della Soldaia, dove fu da tutti quelli populi con honore ricevuto. Il capitano Soranzo, data la galia qual havea conquistata da Genovesi a Menico Schiavo, con tutta l'armata tolse l'impresa di Caffa. Fu combattuta quella città per qualche giorno, ma per la propinqua stagione dell'autunno si convenne il capitano Soranzo levar da quell'impresa et ritornar a Negroponte con Dominico Schiavo...

(fol. 162—162 v) ...Genovesi ...uscirono in colfo con galie 22, le quali si divisero in tre parti. una tolse il camino di Cypro et Armenia, l'altra entrò in Mar Maggiore et la terza parte rimase noili mari dell'Arcipelago et Sicilia, discorrendo in diverse parti... Venetiani missero ad ordine valida armata di galie 44, capitano generale Messer Justinian Justiniano, il qual con detta armata intrò nel stretto di Gallipoli, con a(n)i(m)o di suor la espeditioe di Pera. dove gionto mandò galle sei in Mar Maggiore. le quali presero molti navilli, così de Genovesi, come d'altri, fra grandi et piccioli; de Geno-

vesi erano 18 cariche de biave et preparandosi detta armata di espugnar Pera, Genovesi convennero co'l Justiniano, capitano generale de Venetiani di dargli fiorini d'oro 18000 per li danni da loro fatti alli sopradetti navilli, et Venetiani per compir la trattatione vi posero giorni XXII et ricevuto la maggior parte delli danari ritornavano alla patria con universale satisfattione... (AD 1313—1314)

Libro VII

(fol. 191 v) ...Avenne a questo tempo (1344 AD) che Jambech, imperatore de Tartari, nelle terre di Mar Maggiore contemine a Caffa a lui soggettete fece molte novità et mali portamenti alli mercatanti Venetiani et Genovesi, per la qual cosa il commune di Genova mandò suoi oratori, Messer Benedetto Finamor et Messer Conrado di Credenza, al Senato Veneto per causa di qualche differenza ch'era nata tra dette due nationi. L'Eccelso Duce fece suo procurator et commesso il nobile Messer Marco Dandolo a'componer con detti oratori Genovesi, quello che fusse deliberato per Messer Marco Loredan, Messer Benedetto da Molin procurator, Messer Bisin Contarini, Messer Raynier da Mosto et lui Messer Marco Dandolo, li quali convennero con li oratori di Genova et fù stipulato per Messer Marco Dandolo che Venetiani et Genovesi non potessero navigare in alcuno luogo del ditto imperatore, salvo in Caffa et nelli luoghi di qua verso Ponente et che Venetiani non pagassero cosa alcuna di datio in Caffa, dove potessino tener un baylo, over console, et se alcuno avesse ardir di andar oltra Caffa, cioè alla Tana over altri luoghi verso Levante, fusse severamente punito...

(fol. 204) ...Tra Venetiani et Genovesi era nata grandissima discordia per cagione della detta navigazione di Mar Maggiore, onde fù scritto al console della Tana che andar dovesse all'imperator de'Tartari Zambech, esponendogli le novità fatte da Genovesi, li quali non volevano assentire che Venetiani navigassero alla Tana, che'l dovesse animar l'imperatore contra Genovesi et gli fù imposto che'l dovesse far intendere alli mercatanti Venetiani in Caffa che de li se levassino et si riducessero in luogo sicuro et l'istesso ordine fù dato alli mercatanti che erano in la Tana... (AD 1350)

(fol. 216 v) ...Venne a Venetia un orator dell'imperator di Russia, il qual, dapoi le amorevoli salutazioni offerse alla Signoria, (disse) che perseverando lo imperator di Constantinopoli in amicitia con lei, le mandarebbe alle sue genti quella quantità che gli fusse dimandata qu(anto) l'habbi sicuro passaggio, ma se l'imperator le fusse contrario, sperava ottenere da Orchan, imperator de'Turchi, suo genero, che mandarebbe sue genti contra di lui et contra Genovesi... (1352, all'inizio dell'estate)

Libro VIII

(fol. 240—240 v) ...alli 10 Dicembre (1354) per il Veneto Senato fù fatta elezione di tre ambasciatori alla Cesarea Maestà, Messer Piero Trivisan, Messer Nicolò Lion et Messer Paulo Loredan procurator, alli quali fù data commissione di comprometterli di tutte le differentie che havea la Ducal Signoria co'l commun di Genova, ma avanti di venghino alla stipulation del compromesso, procurino di haver promissione dall'imperatore che a'Venetiani remanerebbe libera la navigatione alla Tana et di Mar Maggiore...

(fol. 250)... (I.VI.1355) Il sindaco di Genovesi venuto per ratificare la pace dimandava che Venetiani non dovessero offender Orchan Turco ne le genti sue per haver dato favore a'Genovesi. Al che fù risposto che erano contenti promettendo all'incontro Genovesi di non offender alcuno principe fidele che avesse prestato favore al Veneto dominio in quella guerra... et parimente la Ducal Signoria mandò una gallia in Romania, sopra comito Messer Andrea Zane, per la liberatione delli prigionieri Genovesi, et perchè, esso sopra comito dovea poi andar in Mar Maggiore, acciò (ch') el potesse nell'inverno più sicuramente navigare in quelli mari, fù deliberato che l'armasse un bucentoro et gli fù dato ordine di andar in Soldaia a levar li mercatanti Venetiani che erano alla Tana, conducendoli a Constantinopoli...

(fol. 260) ...Li Rè d'Hungaria, dopo ottenuto Conegian, con l'essercito suo de Hungari, Thedeschi, Cumani, Tartari et altre genti infideli passò la Piave... (1356)

(fol. 283 v) ...Nel mese di Settembre (1358) fù fatta conventione con Berdibech, imperator de'Tartari, per Messer Zuan Quirini et Messer Francesco Bon, oratori mandati alla potentia sua, che Venetiani potessero habitare alla Tana separatamente da Genovesi...

(fol. 298 v—299) ...Genovesi ai questi, oltre le altre innovationi, se vi aggonse questa che in Mar Maggiore preseno una gallia di quelli da cha'Bernardo et la condussero a Caffa, per cagione di alcuni schiavi che alla Tana erano sta'levati sopra quella gallia, li quali tolsero per forza, pagandoli quel nolo che a loro piacque... (1361, Novembre/Dicembre)

(fol. 369) ...Si ritrovava in campo il Signore Francesco da Carrara, li Messer Steffano, Vaivoda di Transilvania, li quale fù mandato in suo soccorso dal Rè d'Ongaria con grosso numero de cavalli Ongari e si era posto alla guardia suddetta... (April 1373; further, a circumstantial narrative of the battles fought by the Transylvanian troops and its auxiliaries, commanded by Stephen Lackfi, near Padua)

(fol. 397—397 v) Volendo narrar l'ultima e crudelissima guerra che sequi tra'l Rè d'Ongaria, Signor de Padova e Genovesi, principali autori di quella, da una parte, e l'Eccelso Duce Messer Andrea Contarin e Veneta repubblica dall'altra, è conveniente dichiarare le cause che mossero a quella l'una e l'altra parte. Genovesi havevano sempre con mal'animo tollerato che Venetiani augmentassero li traffichi loro nell'isola di Cipro, nella Romania e Mar Maggiore et all'incontro Venetiani ponevano ogni loro industria per continuare li soliti traffichi tanto necessari alla città di Venetia quanto e l'anima al corpo...

(fol. 403—403 v) ...Chier'Andronico partito da Constantinopoli con le due galee s'uscì cole XII di Genova e feve l'impresa d'Italimene, il qual luogo et isola ottenne per deditione, dapoi sopraggiunte alcune galee armate in Mar Maggiore et in Pera tolse l'impresa di Tenedo (1377, Maggio)...

(fol. 429) ...Pigliò poi Messer Carlo Zen due navi Genovesi che venivano di Caffa piene di salumi et altre robbe con 28 mercanti Genovesi che funno fatti prigionieri... (1379, Maggio)

(fol. 457 v) ...Alli XII Maggio 1382 furono poste al viaggio di Romania e di Mar Maggiore due galee...

A XVII-a CONFERINŢĂ A MESEI ROTUNDE A ARHIVELOR, 5—8 octombrie 1977, Cagliari (Italia)

A XVII-a Conferință a Mesei Rotunde, avind ca temă „Constituirea și reconstituirea patrimoniilor naționale”, a reunit reprezentanți din 44 de țări și observatori ai unor organizații internaționale ca O.N.U. și U.N.E.S.C.O. Lucrările Conferinței au fost deschise prin citirea mesajului de salut al ministrului Culturii al Italiei, al celui din partea U.N.E.S.C.O., în care se exprima convingerea că participanții vor găsi soluții pentru constituirea și reconstituirea patrimoniului arhivistic național.

Pentru o informare completă și crearea unei baze temeinice pentru dezbateri s-au prezentat, mai întâi, rapoartele Secretarului Comitetului Organizației Internaționale a Arhivelor privind litiile arhivistice, însoțit de un amplu documentar asupra tratatelor în care sînt stipulate prevederi de transfer de arhive și apoi concluziile rezultate din răspunsurile la chestionar, primite din partea a 48 de țări.

Problema cea mai larg dezbătută a fost restituiră arhivelor de către metropolele țărilor care s-au eliberat de sub dominația colonială și luptă pentru apărarea independenței și suveranității lor.

Delegația română, formată din tovarășii: Ionel Gal, directorul general al Arhivelor Statului și Matei Vasile, arhivist în D.G.A.S., a susținut dreptul popoarelor de a-și constitui și reconstitui patrimoniul cultural național, militînd pentru înțelegeri bilaterale, pe baza interesului și respectului reciproc, atît prin transfer de documente originale cît și prin eliberări de copii prin microfilme.

Dezbaterile s-au finalizat într-o recomandare în care, recunoscîndu-se dreptul legitim al popoarelor de a-și întregi patrimoniul național, pe baza principiilor integrității fondurilor, al provenienței și al colaborării lor cu alte criterii, s-a propus reprezentanților arhivelor și Conferinței U.N.E.S.C.O., inițierea unor măsuri și adoptarea unor principii menite să asigure soluționarea acestei probleme.

Lucrările Conferinței s-au desfășurat într-o atmosferă lucrativă și combativă, în vederea rezolvării în bune condiții a problemelor înscrise pe ordinea de zi.

Ne exprimăm convingerea că, prin consens general al statelor membre, activitatea viitoare în materie de arhive va căpăta noi coordonate spre dezvoltarea și perfecționarea activității arhivistice, al creșterii rolului și importanței lor în viața social-științifică.

IONEL GAL

CERCETĂRI ÎN ARHIVE ȘI BIBLIOTECI FRANCEZE

ȘTEFAN HURMUZACHE

Între 7 septembrie și 4 octombrie 1976 ne-am continuat misiunea în Franța. Atenția s-a îndreptat asupra documentelor franceze sau de altă origine aflate la Biblioteca Națională, Biblioteca St. Genevieve, Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franței și Arhivele Militare de la Vincennes.

Manuscrisele și documentele depistate și comandate spre microfilmare cuprind informații pentru o îndelungată perioadă istorică, delimitată între secolele III e.n. și secolul al XX-lea (deceniul al III-lea).

Prin depistarea acestor materiale pe o perioadă atît de îndelungată din istoria patriei misiunea noastră a urmărit să contribuie la crearea arhivei pentru istoria veche și medie a României și să aducă izvoare care îmbogățesc informația cercetării istorice românești. Pentru aducerea izvoarelor de istorie veche de la Biblioteca Națională și Biblioteca Sainte-Genevieve contribuția esențială a avut-o specialistul Direcției generale, colegul Radu Constantinescu care a elaborat în țară întreaga documentație, pe temelia căreia am făcut verificările necesare și am executat comenzi de microfilme. Pentru mai multă știință îi îndemnăm pe cititori să consulte frumoasele pagini scrise de el în continuarea comunicării noastre.

La Biblioteca Națională în afara codicelor vechi, sarcini de acasă, pentru realizarea ediției de documente „Independența României 1877—1977” ne-au călăuzit spre documente de presă. Cum în țară nu dispunem decît de titluri și numere dispartate de presă franceză care nu pot furniza istoriografiilor noastre o optică completă cu privire la atitudinea opiniei publice franceze și internaționale referitoare la evenimentele din orientul Europei între anii 1876—1878 am căutat să identificăm cele mai bune surse care puteau sluji scopurilor propuse.

După o trecere în revistă a presei franceze a timpului pentru a stabili criteriul valorii informației ne-am oprit cu studiul asupra următoarelor izvoare de presă: „Le Bien public” pe anii 1877—1878, „La Republique Française” pe 1876, 1877 și 1878, „La Presse” pe anul 1878, „Le journal des debats” pe 1878, „Memorial diplomatique” din 1877, „La France” din 1876 și 1878 și „Le Courrier du soir” pe 1878 care vin să completeze ceea ce are Biblioteca Academiei R. S. România.

Din presa enumerată au fost reținute comentariile politice reflectînd interesele marilor puteri și incertitudinile lor atunci cînd s-au aflat față în față cu lupta popoarelor din Balcani pentru independență, articolele care contribuie la elucidarea situației din Turcia și cauzele slăbiciunii ei, scrisorile corespondenților de presă de pe fronturi necesare stabilirii cît mai veridice a desfășurării faptelor din anii 1877—1878 în zona noastră geografică, articolele relevînd atitudinea diplomației marilor puteri față de interesele statelor mici, poziția parlamentelor și a opiniei publice din diferite țări privind conflictul orientat și, în special, materialele cu referire la drepturile României la independență, lupta ei pentru păstrarea integrității teritoriale, situația internă a țării, starea armatei române, politica externă românească, însemnătatea participării armatei române la război, lupta diplomatică a României pentru recunoașterea independenței de stat, pozițiile Angliei, Franței și Germaniei — dornice să hărăzească țării noastre statutul unei forțe tampon între Rusia, Turcia și Austro-Ungaria.

Multe documente de presă analizează valoarea cauzei creștine în raport cu cauzele reale ale conflictului din 1877—1878, politica de fapt dusă la scară planetară și față în față de Anglia, Rusia și Germania, ipotezele legate de urmările victoriei Turciei, victoriei Rusiei sau de balans între cele două forțe, politica de panslavism, chestiunea influenței Franței asupra popoarelor de origine latină și din răsăritul Europei, cauzele succesorilor inițiale pe plan militar ale turcilor în fața armatelor ruse, concepția de stat major, valoarea comandanților militari ai beligeranților, puterea de luptă a armatelor care se înfruntau, inclusiv a armatei române, capacitatea unor oameni politici ca Brătianu și M. Kogălniceanu de a susține interesele României, marile succese ale unei armate mici ca a noastră, soluțiile de pace propuse de ruși, austrieci, germani, englezi, modificările teritoriale impuse în defavoarea României, iminența abdicării lui Carol I de la tronul României ca o măsură de protest la politica țarului și încercarea cercurilor politice țariste de a desemna în cazul în care abdicarea devenea un element real, ca succesor la tron a unui partizan al lor în persoana prințului Grigore Sturza, intransigența delegației române la Congresul de la Berlin, poziția delegatului Italiei — Corti

care a preluat susținerea intereselor românilor la congres, ciștigul de cauză obținut de poporul nostru în ochii opiniei publice franceze care susținea că românii pot conta pe Franța.

La Arhivele Ministerului Afacerilor Externe al Franței ne-am desfășurat cercetarea în seriile Memoriilor și documente Rusia și Turcia, seria denumită A Paix 1918-1924. Totodată, am început investigațiile în seria America, subseria Statele Unite ale Americii 1918-1929.

Seria Memoriilor și documente Rusia, cuprinde observații ale unor diplomați, militari, călători francezi din secolul al XVIII-lea asupra creșterii imperiului rus din hotarele nordice spre sud-est, în direcția Tartariei (hanatele tătarilor de la Caspica și Marea Neagră pînă la granița cu țările române pe Nistru). Istoriile, memoriile și notele istoriografilor francezi conțin date privind istoria Daciei în timpul Imperiului Roman, a Imperiului Bizantin, creștinarea dacilor în timpul împăratului Constantin, lupta românilor împotriva turcilor și tătarilor în timpul celor mai viteji voievozi ai noștri, poziția teritoriilor locuite de valahii Moldova, Valahia munteană, Transilvania, Banatul de Timișoara, descrierea teritoriilor — cîmpii, munți, ape, orașe, sate — plățile în produse și bani pe care țările române le făceau hanilor tătari și despre care se știu puține lucruri în istoriografia românească.

O serie de documente din secolul al XVIII-lea oferă posibilitatea de a lămurii istoria politicii de împingere a granițelor Imperiului otoman din Europa, a complicațiilor ce s-au creat pe continent ca urmare a lezării intereselor Suediei, Poloniei, Prusiei și Austriei de către țarism prin loviturile date Turciei, locul destinat tuturor țărilor române de imperiile vecine și situația deosebit de grea a locuitorilor care suportau decenii de decenii ravagiile războaielor austro-ruso-turce, furnizarea de hrană gratuită și permanentă trupelor celor trei puteri, politica internă și externă a domnilor fanarioți.

Între cele mai sugestive izvoare franceze care relevă importanța poziției geografice și strategice a țărilor române se numără și jurnalele campaniilor făcute în serviciul Rusiei între 1787-1812 de contele de Langeron, cunoscute și publicate numai în extras de Eudoxiu Hurmuzachi.

Din documentele contemporane consulatului și primului imperiu francez rezultă intenția împărțirii și a țării de a împărți teritoriile europene ale Imperiului otoman între ele. Au fost reținute tratatele dintre Napoleon I și Alexandru I care stipulau ca Rusia lua Principatele Române și teritoriile de la sud de Dunăre — Bulgaria, Romania Orientală, Macedonia pînă la dreapta Dardanelor — iar Franța restul.

Pentru secolul al XIX-lea documentele au multe referiri la tratatele și convențiile bilaterale încheiate de Rusia și Turcia precum și tratatele și convențiile internaționale mai largi și efectele lor politice și teritoriale asupra Principatelor, importanța navigației pe Marea Neagră și pe Dunăre pentru țările occidentale în raporturile comerciale cu Rusia, importanța Prutului pentru transportul mărfurilor de export ruse din nord spre Dunăre, categoriile etnice din Basarabia și faptul că țărani care făceau parte din categoria moldovalahă și constituiau majoritatea populației între 1812 și 1862 nu erau aserviți decât în proporție de 10% stînuind acest spațiu geografic în categoria teritoriilor din Imperiu cu starea socială cea mai înaintată. Evident, o parte a materialelor aduc contribuții la relevarea împrejurărilor internaționale care au favorizat organizarea modernă a Principatelor, actul unirii de la 1859 și dorința românilor de a avea suveranitatea completă în timpul conflictului din anul 1875-1877.

Seria Memoriilor și documente Turcia. Intrucît perioada cercetată la seria Rusia cuprindea secolele al XVIII-lea și al XIX-lea am urmărit să coroborez informația istorică din cele două serii. Au fost abordate documente trimise de diplomații francezi cancelariilor suveranilor Franței care descriu raporturile Moldovei și Valahiei cu Poarta otomană, cu tătarii din mica Tartarie, religia și vechimea populației românești apreciată ca cea mai veche din Imperiul otoman, urmările conflictelor austro-

turce și ruso-turce, măsurile luate de habsburgi pentru a limita efectele negative ale acestor evenimente asupra Transilvaniei, modul de guvernare al fanarioților în Moldova și Țara Românească, prețul pe care Rusia îl cerea Turciei în 1817 pentru restituirea Moldovei și Valahiei, pretențiile Rusiei de a fi anunțată și consultată de Turcia în momentul numirii de noi domni pe tronurile Principatelor, starea economică a acestora, valoarea de aprovizionare, de depozit și de tabără militară a Țărilor Române pentru armatele Rusiei, depopularea satelor și orașelor românești datorită suferințelor îndurate în timpul campaniilor, tendințele boierilor și ale celorlalte categorii sociale în timpul revoluției de la 1848, sentimentele populației față de armatele de ocupație, situația financiară deplorabilă a țărilor române, urmările pozitive ale educației primite în Franța de tinerimea română.

O seamă de rapoarte diplomatice arată creșterea spiritului de naționalitate la români, care aveau un trecut glorios și doreau emanciparea completă. Cercetarea a urmărit să găsească documente privind situația României în timpul tratatelor de pace de la Versailles și Trianon și desăvîșirea unității naționale.

Documentele cercetate — corespondență diplomatică, rapoarte, protocoale, note, texte de armistițiu și altele — arată condițiile de armistițiu puse Germaniei de mareșalul francez Foch între care eliberarea teritoriului României așa cum era înainte de război, abandonarea tratatelor de la Brest-Litovsk și București, „restaurarea” regiunilor din țările aliate și asociate (decii și din România) distruse de război, armistițiul acceptat de Austro-Ungaria, interpretarea și executarea convențiilor de armistițiu, sprijinul dat de S.U.A. dorințelor românilor pe baza principiului naționalităților, susținut de președintele W. Wilson, activitatea Consiliului Național Român care cerea Consiliului Național Cehoslovac să repatrieze corpurile de armată de voluntari români aflate în Rusia, actul unirii de la Alba Iulia și cuvîntarea lui Iumanca, care declara adevăratea socială a românilor din Transilvania la actul unirii întrucît numai așa mișcarea socială a românilor se poate dezvolta democratic, ecoul reformei agrare și a votului universal din România în exterior, intervenția președintelui Consistoriului Central al israeliților francezi, Rothschild, în favoarea proprietarilor evrei din România atinși de reforma agrară, dezvoltarea mișcării bolșevice în Germania, Elveția și în Balcani, rolul socialului Racovschi în conștientizarea dintre bolșevicii ruși, ucrainenii și mișcarea socialistă din Balcani.

Seria America, subseria Statele Unite. Pentru stabilirea unor direcții ulterioare de cercetare am făcut numai un sondaj în volumele referitoare la: propaganda aliaților în S.U.A. în timpul primului război mondial și a conferințelor de pace, politica S.U.A. în lume, participarea la război, inclusiv în Balcani și Europa de răsărit, rezervele republicanilor față de prevederile Tratatului de la Versailles și obligațiile internaționale ce se stabileau pentru statele lumii în chestiuni de afaceri interne, de jurisdicție domestică, tarife vamale, imigrația de muncă, reglementarea raporturilor între state în cadrul Societății Națiunilor sau în afara ei, negocierile purtate de delegația României la Paris în anul 1918-1919 și care au obligat delegațiile unor puteri să pună „toate cărțile pe masă”, rezervele serioase ale României față de prevederile tratatului de la Versailles și altele. Sondajul efectuat demonstrează că această subserie trebuie cercetată în viitor.

La Arhivele Militare de la Vincennes am studiat corespondență, rapoarte, extrase de presă, hărți etc. dintr-o grupare intitulată „Campania contra Germaniei 1914-1918” bogată în informații despre misiunea în Franța a colonelului Rudeanu din anul 1914 pentru procurarea de armament greu și cartușe, directivele date de J. Joffre de a se rezolva această cerere numai dacă România intră în război, trecerea unor furnituri militare la belgieni, în special de armament greu, comandate de România în 1914 pe motivul că țara noastră nu era antrenată în conflict, furnizarea parțială în 1915 a unor tipuri de armament care urma să sosească în România prin Arhanghelsk, teritoriul Rusiei și granița ruso-română, obuzierile livrate de englezi românilor în 1914,

modificările făcute de specialiștii români (între care Burileanu) tunurilor franceze de 57 folosite contra avioanelor pentru a le mări eficacitatea și rezultatele excelente, recunoscute de francezi, obținute în tir, rolul și locul Ucrainei și României în aprovizionarea Germaniei și armatelor sale, austro-ungare, turce și bulgare cu date comunicate din presa germană a anului 1918, nevoia de materii prime românești pentru armata germană și criza provocată Germaniei în 1918 ca urmare a imposibilității de a mai duce război datorită lipsei de livrări românești și ucrainiene.

Interesant este de relevat aprecierea guvernului german conform căreia relațiile economice de natură imperialistă ale Germaniei cu România și Ucraina pot suplini lipsa coloniilor și pot elibera Germania de dependența față de Anglia și America de Nord.

Apreciam că Arhivele de la Vincennes trebuie cercetate și în viitor, de delegații D.G.A.S. și de oricare cercetător român.

★

Așadar de puțină vreme fondul de microfilme al D.G.A.S., în urma diligențelor depuse în capitala Franței de colegul nostru, Șt. Hurmuzache, s-a îmbogățit cu o seamă de copii după unele codice grecești aflate la Bibliothèque Nationale. Pentru a pune la îndemina celor dornici să le folosească datele necesare, dăm mai jos descrierea lor, împreună cu lămuririle istorice și codicologice indispensabile.

Fond M.O. 12 — Franța. Rola 229 (935 cadre), copie microfilm a codicelor Paris, Bibliothèque Nationale, Fonds grec, mss. 1711, 1712 și 2558.

Ms 1711 (olim Reg. 2217), sec. XI, binecunoscut specialiștilor în istoriografie bizantină, cuprinde mai întâi scurta *Cronografie* a patriarhului Nikephoros I (806–815), faimosul canonist și apologet al cultului icoanelor, a cărui scriere, tradusă la vremea ei și în vechea slavă, fiind astfel citită și la noi în țară în evul mediu¹, vorbește pe larg, așa cum știm, despre evenimentele petrecute în Dobrogea și la gurile Nistrului în timpul migrațiilor bulgarilor turanici încoace, sub anii 673 și 702². *Cronologia* din manuscrisul nostru poate fi aflată și în alte codice de la Bibliothèque Nationale (Mss Gr. 233, 1320, Coisl. 133 și Suppl. Gr. 67), precum și în manuscrise britanice (Oxford, Baroc. 196, Laud 39, Ant. F.6.26) ori bavareze (München, Staatsbibliothek Cmg 510), copia aceasta fiind însă dintre cele mai bune.

Întîmpinăm de asemenea în acest codice *Cronografia* (sec. VIII–IX) lui Georgios Synkellos, care amintește pe scurt, după istorici din antichitate ca Eusebios, Dexippos și Eutropius împliniri din istoria daco-romană. Ultima ediție, a lui W. Dindorf, tipărită în *Corpus scriptorum historiae Byzantinae*, inițiat la începutul secolului trecut de Immanuel Bekker la Bonn și apărută în 1829, în două tomuri, după patru manuscrise, din care trei se află deja ca microfilme la București (BN Gr. 1711, 1764 și Coisl. 133), s-ar cuveni citi mai grabnic înlocuită de alta nouă, pe care, de ce nu, ar putea-o prepara un bizantinist român³.

Mai departe, codicele cuprinde izvorul de bază al istoricilor bizantini din veacurile X–XII, faimoasa *Cronografie* a lui Theophanes (752–810), care continuă, precum știm, cronografia lui Synkellos pentru anii 284–813, adică de la Diocletianus și stărnirea domnului în Imperiul roman, până la Leon al V-lea Armeanul și a doua etapă a controverselor iconoclaste în Bizanțul secolului al IX-lea, năpădit de slavi și feudalizat în felul său original⁴. Pentru anii de răscruce 592–602, care au adus cu sine retragerea definitivă a puterii romane la sud de

Dunăre și venirea slavilor pe ținuturile dintre Carpați și Rodopi, mărturia lui Theophanes, alături de cea a lui Theophylaktos Simokattes (sec. VII) este, se știe, esențială⁵. Popularitatea acestui istoric în vechiul Bizanț a făcut ca numărul copiilor sale manuscrise să fie destul de mare, în afara acestui codice păstrându-se copii în mss Paris BN Gr. 1709–1710, Coisl. 133, apoi, în Biblioteca Văcănești, mss grecești 154 și 155, Palatinus 395 și Barberianus V. 49, precum și, la München, Cgm 391.

Urmează apoi scrierea istorică anonimă despre domnia lui Leon al V-lea Armeanul (813–820), la filele 368 v–372, editată în 1842⁶, și compilația lui Leon Grammatikos până la anul 948, alcătuită ce cuprinde și unele știri despre istoria noastră, luate, ce-i drept, din alți scriitori⁷, pe filele 373–394 v. La sfârșit citim cunoscutul pamflet din secolul IV i.e.n. despre Alexandru cel Mare în recensiunea sa medievală, și o însemnare a unui venețian din Arhipelag, Giorgio Cornaro, despre conflictele turco-bizantine în anul 1477 (f. A v). Partea cea mai prețioasă pentru noi se află la filele 368 v–394 v, care cuprind *Scriptor incertus* de Leone Armenio, anonimul de care vorbeam înainte, editat sub acest titlu în 1842, păstrat numai în BN Gr. 1711 și 1712, ambele în microfilm la D.G.A.S., precum și Leon Grammatikos, tipărit și el ultima oară tot în 1842, după ms Paris BN Gr. 854 (sec. XIII), ff. 328–419 v⁸. Atît *Scriptor incertus*, cît și Leon Grammatikos ar merita o nouă ediție, cea a primului dintre ei fiind mai lesne de realizat, lucru pe care ne propunem să-l facem chiar noi, cit de curînd. În al doilea caz dificultățile sînt deosebite mai mult de ordin istoric decît paleografic, întrucît Grammatik urmează îndeaproape pe Symeon Magistros, cronicar rău editat și sub al cărui nume au circulat tot felul de compilații pînă la anul 948, unele știute prin intermediul traducerii slavone și la noi în țară.

Ms. 1712 (olim Reg. 2561), sec. XII, care urmează în microfilm, cuprinde la rîndul său, în afara unor piese puse pe seama lui Symeon Metaphrastes (sec. X), despre sinoadele ecumenice și biserica Sfînta Sofia⁹, la filele 4–18, trei cronici și unele adaosuri mai noi, din a doua jumătate a sec. XV, cum ar fi un itinerar din Cipru, lăsat mîsternic de Caterina Cornaro venețienilor, pînă în Persia lui Uzun Khassan, aliatul lui Ștefan cel Mare împotriva turcilor (f. 424), unele indicații tactice pentru oastea otomană atribuite sultanului Murad al II-lea (f. 424 v–426), mort în 1451, felurite profeții *ex eventu*, născocite adică după evenimentul pe care-l anunțau, fie că acesta era căderea Constantinopolului (1453), fie alianța regelui Franței Carol al VIII-lea, planuită în 1498, cu sultanul, dar realizată abia patru decenii mai tîrziu, sub Francisc I și Soliman Magnificul, alianță anunțată însă aici sub anul 1422 (f. 426 v–430).

Prima din cele trei cronici de care vorbeam adineauri este cea atribuită lui Symeon Magistros (identice, după o notă din acest manuscris, celebrului hagiograf din sec. X, Symeon Metaphrastes). Compilația lui Pseudo-Symeon (ff. 18 v–272) merge de la Facerea lumii pînă la anul 948 și este numai parțial tipărită, anume partea de la 813 la 948 (963), imprimată în 1685 și 1729 de Combesis¹⁰, apoi reeditată în 1838 de Bekker cu unele îndreptări în corpul de la Bonn. Cu alte cuvinte, nu dispunem încă nici astăzi, la 300 de ani de la fragmentarea ediției princeps, de o adevărată ediție critică a acestui scriitor bizantin atît de important pentru trecutul nostru, pricină din care Pseudo-Symeon a

⁵ FHDR, II, 2, p. 591–624.

⁶ I. Bekker, *Leo Grammaticus*, Bonn, 1842, p. 335 și urm.

⁷ FHDR, II, 2, p. 646–653.

⁸ Pentru ms BN Gr. 854 vezi J. A. Cramer, *Anecdota Graeca e codicibus manuscriptis Bibliothecae Regiae Parisiensis*, II, Oxford, 1839, p. 243–373. Cf. de asemenea R. Brown, *Notes on the Scriptor Incertus de Leone Armenio*, „Byzantion”, 35 (1965), 389–411.

⁹ Cf. A. Praeger, *Die Erzählung vom Bau der Hagia Sophia*, „Byzantinische Zeitschrift”, 10 (1901), 456–457.

¹⁰ *Scriptores post Theophanem*, Paris, 1685, p. 401–490.

¹ E. K. Pjatnickaja, *K izučenii Letopisca vskrodo Konstantinopol'skogo patriarcha Nikifora*, „Trudy otela drevne-russkoj literatury”, 29 (1974), 170–177.

² *Historia syntomos*, ed. K. de Boor, Leipzig, 1870, după ms. Vatican Gr. 977. În „Fontes historiae Daco-Romanae”, II, 2, București, 1970, la p. 624–629 (mai departe, prescurtat, FHDR).

³ FHDR, II, 2, p. 588–589.

⁴ Ed. K. de Boor, Leipzig, 1883.

fost trecut cu vederea de editorii culegerii *Fontes historiae Daco-Romanae*. O atare ediție se va dovedi însă extrem de greu de realizat, întrucât ea trebuie să precizeze de fiecare dată raportul între cronica lui Symeon cel adevărat, care s-ar putea prea bine să fie chiar Metaphrastes, cronică tipărită în 1842 dar nesatisfăcătoare, întrucât nu ține seama de felurile recensiuilor adăugate ori prescurtate¹¹, și diversele izvoare ale compilatorului pentru partea finală, a anilor 948–963, parte ce nu corespunde însă cu adaosul pentru aceiași ani din autenticul Symeon în varianta lărgită (Moscova, Muzeul Istoric, fond Biblioteca Sinodală, ms. slav 251 (406) din anul 1152 de pildă) ! În sfârșit, va trebui să se țină seama de versiunea slavă, alcătuită pare-se chiar la noi în țară¹².

Compilația lui Pseudo-Symeon, care este păstrată numai în acest manuscris, cuprinde în partea ei finală fragmente din Genesios¹³, Scriptor incertus¹⁴, continuatorul lui Theophanes¹⁵ și Niketas din Dadybra¹⁶, fragmente ce urmează a fi comparate cu textele integrale editate în 1834, 1842, 1838 și 1899. Cît privește partea inedită încă din Pseudo-Symeon, analizată de H. Gelzer în 1885, ea a fost folosită pînă acum numai de F. Halkin în 1959 pentru domnia lui Constantin cel Mare (ff. 82–88)¹⁷. Sursa rămîne și pentru această parte inițială inedită adevăratul Symeon, deși, potrivit edițiilor Bianconi (1779), Hardt (1792) și Schiosius (1795) ale lui (Pseudo) Julius Polideukes, pînă la anul 377 izvorul ar fi fost acest personaj, Polideukes adică, al cărui nume a fost născocit însă în sec. XVI de eruditul Darmarius.

Nefiind tipărită pînă acum în întregime și așa cum se cuvine, cronică lui Pseudo-Symeon nu a putut fi folosită după merit de cercetătorii istoriei relațiilor ruso-bizantine în sec. X¹⁸, ori de către învățații noștri, care practic au ignorat-o întotdeauna.

¹¹ I. Bekker, *Leonis Grammatici Chronographia*, Bonn, 1842, p. 1–228; fragmentele interesînd istoria României în *FHDR*, II, 2, p. 630–631.

¹² Ms. Leningrad, Biblioteca Saltykov-Șchedrin, ms. F. IV.3.307, din anul 1638, scris la Suceava și alteile, la Biblioteca Sinodală din București, de pildă. Ediții: I. Sreznevskij, *Slavjanskij perevod kroniki Simeona Logofeta*, Praga, 1932 (London 1971); R. Zett, München, 1971.

¹³ Ed. K. Lachmann, Bonn, 1834, după un codice din Leipzig. Cf. F. Barišić, *Les sources de Génésius et le continuateur de Théophane, pour l'histoire du règne de Michel II 820–829*, „Byzantion”, 31 (1961), 257–271.

¹⁴ Mss Paris BN Gr. 1711 și 1712; cf. R. Brown, *op. cit.*

¹⁵ I. Bekker, *Theophanes (continuatus)*, Bonn, 1838, după ms. Vatican Gr. 167; vezi și A. P. Každan, *Iz istorii vizantijskoj chronografii X veka. I. O sostave tak nazывaemoj chroniki Prodolžitelja Feofana*, „Vizantijskij Vremennik”, 19 (1961), 79–96; pentru Symeon mai vezi, de asemenea, R. J. H. Jenkins, *Chronological Accuracy of the Logothetes for the Years AD 867–913*, „Dumbarton Oaks Papers”, 19 (1965), 89–112.

¹⁶ Vita Ignatii, pentru care vezi A. Papadopoulos-Kerameus, *Niketos o Paphlagon kai o nothos bios tou patriarchou Ignatiou*, „Vizantijskij Vremennik”, 6 (1899), 13–38.

¹⁷ F. Halkin, *Le règne de Constantin d'après la chronique inédite de Pseudo-Symeon*, „Byzantion”, 29–30 (1959–1960), 7–27. Vezi și H. Gelzer, *Sextus Julius Africanus und die byzantinische Chronographie*, II, 1, Leipzig, 1885, p. 280–293, 357–384.

¹⁸ Cf. F. I. Uspenskij, *Patriarch Joann VII Grammatik i Rus-Dromity u Simeona Magistra*, „Žurnal Ministerstva Narodnogo Prosvješčenija”, 1890, nr. 1, p. 1–34; R. J. H. Jenkins, *The Supposed Russian Attack on Constantinople in 907: Evidence of the Pseudo-Symeon*, „Speculum”, 24 (1949), 403–406; R. H. Dölley, *The Historical Significance of the Translation of Saint Lazarus from Cyprus to Byzantium*, „Byzantion”, 19 (1949), 59–71; A. A. Vasiliev, *The Second Russian Attack of Constantinople*, „Dumbarton Oaks Papers”, 6 (1951), 160–225; H. Grégoire, *L'étymologie des russes Dromites*, „La nouvelle Clé”, 4 (1952), 385–387; C. Mango, *A Note on The Ros-Dromitai*, in *Prosphora Iis St. Kyriakiden*, Thessaloniki, 1953, p. 456–462.

Bineînțeles, de fiecare dată referințele lui Pseudo-Symeon au trebuit să ia de aceea în considerare și sursele¹⁹, ori derivatele sale²⁰, adică scrierile lui Symeon Magistros, Theophanes și continuatorii lui, Georgios Monachos și continuatorii săi, Zonaras și Scriptor incertus, ori cronică mai nouă a lui Kedrenos.

Partea cea mai prețioasă a codicelui BN Gr. 1712, care, trebuie spus, este cel mai însemnat manuscris de cronici bizantine păstrat pînă azi, o constituie însă filele 272–423 v, unde citim *Istoria* lui Leon Diaconul și *Cronografia* lui Konstantin-Michael Psellos. Dacă pentru opera poligrafului și polihiistorului Psellos, culme a științei și gîndirii bizantine din sec. XI, dispunem, după acest manuscris, singurul care-l păstrează scrierile istorice, de mai multe ediții, ultima destul de recentă (1926–1928, reeditare 1967)²¹, precum și de numeroase studii speciale²², în schimb, pentru memoriile lui Leon Diaconos (ce nu trebuie confundat cu Leon Grammatikos, compilator după Symeon Magistros pînă în anul 948), imbrățișînd anii 959–976 și așternute pe pergament la 992, nu avem la îndemînă decît vechea și mult greșită ediție Ch. B. Hase din 1828 în corpul de la Bonn, ediție ce s-ar cere oit de curînd înlocuită cu alta, mai precisă²³. Într-adevăr, cele 10 cărți sînt amintirile unui martor ocular al tuturor evenimentelor de seamă petrecute în timpul războaielor ruso-bizantine din Balcani care au dus la eliberarea Bulgariei de năvălitorii cnezului Svjatoslav, desființarea țaratului turanic, reînțemeiat abia după alte două veacuri de un vlah, precum și realipirea Dobrogei la Imperiu, pentru alte două secole, după 300 de ani de stăpînire barbară între Dunăre și mare (972)²⁴.

O soartă ciudată pare a se fi înverșunat asupra vechilor monumente istorice bizantine care vorbesc despre Dobrogea veacului X. Astfel, acest unic manuscris al operei lui Leon Diaconos (ff. 272–321 v) fu pregătit pentru tipar încă de eruditul și harnicul Combefis, în sec. XVII, care muri însă fără a fi izbutit să-și înfăptuiască planul. Abia în

¹⁹ V. Vasiliev, *Simeon logofet*, „Vizantijskij Vremennik”, 2 (1895), 78–151; A. P. Každan, *Chronika Simeona Logofeta*, „Vizantijskij Vremennik”, 15 (1959), 125–143; S. Sestakov, *Anonim Cod. Paris. Gr. 1712 v predelach Chronografii Feofana*, „Učenyja Zapiski Imperatorskago Kazanskago Universiteta”, 64 (1897), mai–iunie, p. 1–38; iulie–august, p. 1–32; A. Diller, *Excerpts from Strabo and Stephanus in Byzantine Chronicles*, „Transactions of the American Philological Association”, 81 (1950), 241–253.

²⁰ K. Praechter, *Quellenkritische Studien zu Kedrenos Cod. Paris. Gr. 1712*, „Sitzungsberichte der kön. Bayerischen Akademie der Wissenschaften”, Philosophische, Philologische und Historische Klasse, 1897, Band II, Heft 1, p. 1–107; K. Schweinburg, *Die ursprüngliche Form der Kedrenochronik*, „Byzantinische Zeitschrift”, 30 (1929–1930), 68–77.

²¹ Michel Psellos, *Chronographie, ou histoire d'un siècle de Byzance 976–1077*, ed. E. Renauld, 2 vol., Paris, 1926–1928. (1967). Pasajele interesînd istoria noastră în *FHDR*, II, 3, p. 46–51.

²² Amintim dintre acestea numai cele mai însemnate și care privesc în chip nemîllocit *Cronografia* lui Psellos: J. Patzides, *Diorthoseis eis Michael Psellou chronographion*, 2 vol., Athina, 1879–1883. E. Renauld, *Notes et observations critiques sur la Chronographie de Psellos*, „Revue des Etudes grecques”, 18 (1905), 224–252; g. Redl, *La chronologie appliquée de Michel Psellos*, „Byzantion”, 4 (1927–1928), 197–236; 5 (1929), 229–286; Idem, *Untersuchungen zur technischen Chronologie des Michael Psellos*, „Byzantinische Zeitschrift”, 29–30 (1929–1930) 168–187; ibidem, p. 61–67; J. Sykutris, *Zum Geschichtswerk des Psellus*; J. Jussey, *Michael Psellus, the Byzantine Historian*, „Speculum”, 10 (1935), 81–90; B. P. Mac Carthy, *Literary Reminiscences in Psellus' Chronography*, „Byzantion”, 15 (1940–1941), 296–299; A. N. Ljubarskij, *Istoričeskij geroj Chronographii Michaila Psella*, „Vizantijskij Vremennik”, 33 (1972), 92–114.

²³ Cf. în acest sens considerațiile lui H. Ditten, *Die im Bonner Corpus enthaltenen Texte und neuere Ausgaben derselben in Miscellanea critica*, I, Göttingen, 1964, p. 37–78.

²⁴ *FHDR*, II, 2, p. 676–697.

1810, Ch. B. Hase, viitorul preceptor al lui Napoleón al II-lea, upărea cartea a XV-a împreună cu o traducere latină²², majoritatea tirajului ediției complete apărute la Paris în 1819 pierzându-se cu prilejul naufragiului suferit de autor în drum spre Rusia. Odată cu ediția lui Leon Diakonos, scriitor de maximă însemnătate pentru vechea istorie rusească, Hase luă cu sine, se pare, și caietul descoperit de el tot atunci la Bibliothèque Nationale cu notele așa-zisului toparh gotic, un demnitar militar bizantin în Dobrogea de curind recucerită aflat în tratative cu feluriti stăpînitori din stînga Dunării, pecenegi, vlahi ori ruși. În orice caz, manuscrisul cu toparhul grec (sau gotic), apărut în traducere rusească încă din 1820, pieri fără urmă încă înainte ca să apară ediția Hase a lui Leon Diakonos în corpul de la Bonn (1828) și *Patrologia Graeca* a abatelui J. P. Migne²³. Însemnătatea acestor însemnări, aflate poate și astăzi într-o bibliotecă rusească, nu mai are nevoie a fi subliniată, cercetătorii noștri recurgînd în repetate rînduri la ele pentru a data vestigiile bizantine din Dobrogea²⁴. Cu toate acestea, în pofida faptului că ele reprezintă o măturie esențială pentru precizarea naționalității populației și statelor dintre Dunăre și Nistru în sec. X, notele anonimului bizantin n-au fost cuprinse, în chip inexplicabil, în culegerea de izvoare privind istoria României editate de Academia de Științe sociale.

²² „Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque Impériale”, 8 (1810), 2, p. 254–296.

²³ *Patrologia Graeca*, tom 117, coloanele 635–926.

²⁴ Vezi articolele mai vechi ale lui P. Syrk, „Zapiski Imperatorskoj Russkoj Akademii Nauk”, 24 (1874), 61–160; V. Vasilevskij, „Žurnal Ministerstva Narodnago Prosvěščenija”, 185 (1876), 368–434 și P. Burackov, în aceeași revistă, 192 (1877), 197–252. Pentru istoriografia română, cf. A. Cazacu, *Cîteva considerații asupra fragmentelor așa-zisului Toparcha Goticus*, „Revista Istorică”, 30 (1944), 33–35; C. Cihodaru, *Observații critice asupra însemnărilor Toparchului bizantin*, „Studii și cercetări științifice”, Iași, seria Istorie, 12 (1961), 2, 259–272; P. Diaconu, *Despre datarea valului de pîiatră din Dobrogea și localizarea evenimentelor din nota Toparchului grec*, „Studii”, 15 (1962), 1215–1236; Idem, *Zur Frage der Datierung des Steinwalles in der Dobruška und die Lokalisierung der im Berichte des Griechischen Toparchen geschilderten Ereignisse*, „Dacia”, 6 (1962), 317–336; M. G. Nystazopoulou, *Notes sur l'Anonyme de Hase, improprement appelé Toparque de Gothie*, „Bulletin de Correspondance Hellénique”, 86 (1962), 319–326; P. Diaconu, *Din nou despre datarea valului de pîiatră din Dobrogea și nota Toparchului grec*, „Studii și cercetări de istorie veche”, 16 (1965), 189–199; 383–394; Idem, *Alte precizări în legătură cu valul de pîiatră din Dobrogea și însemnările Toparchului bizantin*, în aceeași revistă, 19 (1968), 357–369; R. Ciobanu, *Problema stăpînirii bizantine în nordul Dobrogei în sec. IX–XI*, „Pontica”, 5 (1972), 381–400; A. A. Bolșacov-Ghimpu, *O ștre bizantină din Dobrogea despre un votevodat creștin de la nordul Dunării la sfîrșitul secolului al X-lea*, „Glasul Bisericii”, 31 (1972), 104–116. Pentru ediția F. Westberg (Leipzig, 1901, reed. 1975) vezi I. Sevčenko, în „Dumbarton Oaks Papers”, 25 (1971), 117–188. Cf. așijderea Al. Andronic, *Români, bulgari, ruși și bizantini la Dunărea de Jos la sfîrșitul sec. al X-lea*, „Memoria Antiquitatis”, 1 (1969), 207–213.

²⁵ Bibliografia lor la G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, 2 vol., Berlin, 1958, 2, II, 400. Vezi de asemenea M. E. Colonna, *Gli storici bizantini dal IV al XV. secolo*, I. Napoli, 1956 și I. E. Karagiantopoulos, *Pegai tes byzantines historias*, Thessaloniki, 1970, sub nomine. Dintre acestea amintim numai două mai recente: P. O. Karyškoskij, *Lev Diakon o Tmutarokonskoj Rusi*, „Vizantijskij Vremennik”, 17 (1960), 39–51 și V. Terras, *Leon Diakonos and the Ethnology of Kievan Rus*, „Slavic Review”, 24 (1965), 395–406.

²⁶ *Choria Leonotis diakonos en metaphrosel itallike*, „Neos Hellenismos”, 15 (1921), 310–316; A. P. Koždan, *Iz istorii vizantijskoj khronografii. II. Istočniki L'va Diakona i Skilicy*, „Vizantijskij Vremennik”, 20 (1961), 106–128; M. J. Sjuzumov, *Lev Diakon*, „Antičnaja Drevnost' i Srednie Veka”, 7 (1971), 127–148. Cel mai folosit din toate rămîne însă

Studiile închinat lui Leon Diakonos sint numeroase²⁶. Textul manuscris însă rămîne în continuare puțin cercetat²⁷, urmînd ca viitorul editor, care ar putea fi un român, să lămurască tot ce mai este obscur din acest punct de vedere.

Nota 230 (862 cadre) reproduce alte două însemnate manuscrise grecești de la Bibliothèque Nationale, din fondul Coislîn, anume cotele 136 și 144 Ca și ms. BN Gr. 1712, unde întîlnim o istorie tripartită universală (Pseudo Symeon — Leon Kaloensis — Michael Psellos) de la Facerea lumii la anul 1077, ms. BN Gr. Coislîn 136 (*olim* 245), sec. XIII, cuprinde o istorie universală, alcătuită prin juxtapunerea mai multor cronicari. Primul dintre aceștia este Georgios Kedrenos (ff. 2–167), al cărui *Compendiu istoric* de la Facerea lumii la anul 1057 folosește de obicei cuvînt cu cuvînt pe Pseudo-Symeon pînă la 811 și, pentru anii care urmează, 811–1057, opera lui Joannes Skylitzes, tipărită sub numele lui Kedrenos după acest manuscris în 1834 la Bonn de I. Bekker și, pentru prima oară în chip independent și critic, abia în 1973²⁸.

Manuscrisul Coislîn 136 continuă apoi cu *Istoria* lui Michael Attaleiates pentru anii 1034–1079 (ff. 167 v–239 v). Asemenea lui Kedrenos²⁹, Attaleiates este un izvor de bază pentru vechea istorie românească³⁰. Ediția de care dispunem, întocmită după acest manuscris de Vladimir Brunet de Presle și tipărită în 1853 la Bonn de Bekker³¹, este însă cu totul nesatisfăcătoare, o listă a erorilor de transcriere fiind publicată în 1964 de editorul lui Skilitzes³², iar una a variantelor din copia Madrid, Escorial T.III.9 (sec. XIV) tipărită în 1959³³. Scriitor însemnat pentru istoria armenescă³⁴ și românească³⁵, Attaleiates este din 1965 încoace unul din

temeinicul studiu al lui N. M. Panagiotakes, *Leon o Diakons. I. Ta biographika. II. Cheiographa kai ekdoseis*, extras din „Epeteris Sletaireias Byzantinon Spoudon”, 34 (1965).

²⁹ W. Fischer, *Beiträge zur historischen Kritik des Leon Diakonos und Michael Psellos*, „Mittellungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 7 (1886), 353–377; G. Wartenberg, *Das Geschichtswerk des Leon Diakonos*, „Byzantinische Zeitschrift”, 6 (1887), 106–111; M. J. Sjuzumov, *Ob istočnikach L'va Diakona i Skilicy*, „Vizantijskoe Obzrenie”, 2 (1916), 106–166; Sp. Lampros,

³⁰ Ioannes Skylitzes, *Synopsis historiarum*, ed. J. Thurn, Berlin–New York, 1973; cf. E. Th. Tsolakes, din sec. VII copiat și la noi în al XIII-lea veac, în *He synecheia tes chronographias tou Soannou Skylites*, Thessaloniki, 1968.

³¹ FHDR, II, 3, p. 120–157.

³² FHDR, II, 3, p. 66–67.

³³ Reluată apoi de K. Sahas, *Mesaionike bibliothekhe*, I. Venezia, 1872, p. 6^a–18^a și 1–69. Traducere franceză H. Grégoire, „Byzantion” 28 (1958–1960), 325–362.

³⁴ H. Thurn, *Textgeschichte des Michael Attaleiates*, „Byzantinische Zeitschrift”, 57 (1964), 293–361.

³⁵ A. Pertusi, *Per la critica del testo della Storia di Michele Attaleiate*, „Jahrbücher der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft”, 7 (1959), 59–73; cf. și A. P. Každan, *Kritičeskie zametki po povoda izdanii vizantijskich pamjatnikov*, „Vizantijskij Vremennik”, 18 (1961), 282–287.

³⁶ Cf. V. A. Arutjunova, *K istorii padenija Ant. O. Učnosti carskogo raba v istorii Michaila Attalaty*, „Vestnik Obščestvennyh Nauk Armjanskoj Akademii”, 9 (1967), 97–103.

³⁷ N. Bănescu, *Les premiers témolnganges byzantins sur les roumains du Bas Danube*, „Byzantinische-Neugriechische Jahrbücher”, 3 (1922), 296–297; Idem, *Les ducs byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946; P. Diaconu, *Les petchénègues au Bas Danube*, București, 1970.

obiectele de preocupare ale bizantinistului grec E. Tsolakes, care în 1970 a făgăduit chiar, fără a se ține însă de cuvânt până acum, o nouă ediție critică a cronicarului³⁸.

În manuscris urmează f(f. 239 v–242 v) cunoscuta *Povață* către Leon VI Filozoful atribuită părintelui acestuia, „Basileios I Armeanul”³⁹, aflată în zeci de manuscrise și alcătuită, se pare, abia sub Konstantinos IX Porphyrogenetes (sec. X), care a folosit-o în propriile sale scrieri. *Povață* a înjuriat în chip considerabil literatura bizantină și cea de traduceri slavonă, fiind binecunoscută și la noi în țară. De asemenea, numai în acest codex se mai află cu-vântările obscurului Manuel Straboromanos adresate împăratului Alexios I Komnenos (1081–1118), prima oară editate în 1965⁴⁰ și descoperite ca izvor pentru istoria românească abia de curând (1975)⁴¹. La fila IV mai citim și o însemnare a unui italian din Arhipelag cu data 1358.

Celălalt manuscris de pe rola aceasta, Coislin 144 (sec. XV) este una din numeroasele copii ale *Memoriilor* împăratului Ioannes VI Kantakouzenos (1347–1354), pregătită cu sumare latine pentru o ediție incunabilă ce nu mai avea să apară niciodată, cea dintâi, și singura ediție de care dispunem, fiind cea publicată în trei tomuri la Bonn de L. Schöpen (1828–1832) după un codex din München (sec. XV). Însemnat și pentru istoria tătarilor nord-dunăreni în sec. XIV⁴², compendiu istoric al împăratului scriitor este greu de editat, din pricina marelui număr de manuscrise.

Rola 236 (530 cadre) cuprinde ms. BN Gr. 1719 (*olim* Colbert 922), sec. XVI, cu *Analele* lui Michael Glykas de la Facerea lumii la anul 1118, tipărite la Bonn în 1836 de Bekker după copii romane, bavareze și franceze, unde aflăm și unele informații interesante despre pecenegii și uzii din Cimpia Dunării⁴³. Pe microfilm urmează ms. BN Gr. 1764 (*olim* 3058. II), sec. XI, unul din cele două codice de bază folosite în ediția Synkellos de la Bonn, alături de BN Gr. 1711, precum și, în sfârșit, BN Gr. 2078 (*olim* 305), sec. XVI, cu *Apostegmele* lui Ploutarchos (sec. II e.n.), cugetări și sentențe morale care s-au bucurat de multă autoritate până aproape de vremea noastră, prefăcute chiar la noi în țară în greaca vulgară, la Sfântul Sava.

Rola 237 (313 cadre) conține copia ms. BN Gr. Coislin 133, din sec. XII, una din copile *Cronografiilor* lui Theophanes, nu cea mai bună de altfel și mai completă, precum și un fragment din *Cronografa* prescurtată a patriarhului Nikephoros I, despre care am mai vorbit. Partea cea mai utilă pentru noi este la filele 4 v–58 v, unde întîmpinăm o a treia copie a lui Synkellos, pe lângă cele deja amintite.

Rola 238 I (697 cadre) reproduce la rîndul ei ms. BN Gr. Coislin 137, din anul 1422, o juxtapunere de cronici bizantine pînă la anul 1341. Prima dintre acestea este *Rezumatul* lui Ioannes Zonaras de la Facerea lumii la anul 1118. Tradus în slavonă, ca și Georgios Monachos (sec. IX) și compilatorul acestuia (Pseudo-Symeon), sec. X, Zonaras (sec. XII) a fost cunoscut și copiat de timpuriu și la noi, încă din veacul al XV-lea⁴⁴. Opera sa este astăzi pentru noi însemnată mai cu seamă prin izvoarele folosite, unele iremediabil pierdute între timp, cum ar fi primele cărți din opera lui Cassius Dio, despre războaiele daco-romane și alte evenimente de aceeași importanță. Extrem de folositoare, informațiile procurate de Zonaras asupra is-

toriei noastre⁴⁵ justifică îndeeajuns studiarea acestui prețios codex, care nu reprezintă totuși cea mai bună copie a cronicarului, editorii de pînă acum, M. Pinder (1841–1844), L. Dindorf (1868) și Th. Büttner-Wobst (1897) preferînd alte manuscrise (Paris BN Gr. 1715, Wien, Nationalbibliothek Gr. 102, 203, 204, 478, Roma Vat. 136 și Vat. Pal. 136 și 275)⁴⁶.

În manuscris urmează (ff. 152–256) *Istoria* lui Niketas Choniates pentru anii 1118–1206, care succedă lui Zonaras și în copia München, Staatsbibliothek Cgm 93, folosită, alături de Cgm 450, în vechea ediție Choniates a lui Bekker din 1835, ediție întrebuițată încă în 1975 de editorii tomului III din *Fontes historiae Daco-Romanae*, ultima ediție, intr-adevăr critică, a lui J. A. Van Dieten, apărînd tot atunci, în două volume, la Berlin și New York. Fără doar și poate, Choniates rămîne cel mai de seamă scriitor bizantin din punctul de vedere al trecutului românesc, el oferindu-ne cele mai multe informații asupra istoriei noastre medievale⁴⁷, pricină din care i s-au și rezervat nu mai puțin de 130 pagini în culegerea amintită.

În partea sa finală, codicele cuprinde *Istoria romeilor* a lui Nikephoros Gregoras (1290–1830), tipărită în corpul de la Bonn de L. Schöpen (3 volume, 1829–1830), după alte trei manuscrise pariziene. În această istorie aflăm destule detalii privind trecutul neamului nostru, pricină din care, asemenea mai tuturor celor pomeniți înainte cu felurile prilejului, Gregoras a fost inclus în culegerea de izvoare mai sus menționată, cu unele pasaje semnificative⁴⁸. În sfârșit, pe ultimele file citim prima predică din seria de 14 ale lui Makarios Chrysokephalos (mort cca 1372), serie tipărită numai în rarissima ediție vieneză din 1793 sau 1794⁴⁹.

Rola 238 II (277 cadre, nr. 698–974), ms. BN Gr. Coislin 138.

Rola 239 (303 cadre), ms. BN Gr. Coislin 139.

Rola 240 I (307 cadre), ms. BN Gr. Coislin 140.

Rola 240 II (802 cadre, nr. 308–1109), ms. BN Gr. Coislin 141, 142 și 143. Aceste patru din urmă role conțin copile a șase volume manuscrise din sec. XVII, cu o traducere latină parțială, a *Istoriilor* lui Georgios Pachymeres (1242–1310), editate ultima oară în 1835⁵⁰ și folosite, pentru informațiile lor asupra istoriei noastre naționale, în *Fontes historiae Daco-Romanae*⁵¹.

Copile manuscrise de care vorbim au fost alcătuite în vederea primei ediții, în corpul de la Paris (sec. XVII), putînd fi folosite și de viitorul editor al acestui important autor, copile operei căruiă abia urmează a fi inventariate⁵².

Rola 241 (325 cadre), reproduce ms. BN Gr. Coislin 312 (sec. XV), o altă copie a *Analelor* lui Glykas, despre care am mai vorbit. Împreună cu seria de rugăciuni din mult răspîndita culegere a lui Thekharas.

Rola 242 (218 cadre), copie microfilm a ms. BN Gr. Coislin 349 (sec. XV) cuprinde rarissima *Vocum Atticarum collectio* e *Libro Imaginum Philostrati*

³⁸ FHDR, II, 3, p. 190–229.

³⁹ Pentru 42 de mss ale versiunii scurte vezi M. Naoumides, *The Shorter Version of Pseudo-Zonaras*, în *Lexikon. Serta Turyniana*, Urbana (Illinois), 1974, p. 436–488.

⁴⁰ FHDR, II, 3, p. 242–373. Cf. F. Grabler, *Niketas Choniates als Redner*, „Jahrbücher der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft”, 11–12 (1962–1963), 57–84; J. A. J. Van Dieten, *Noch einmal über Niketas Choniates*, „Byzantinische Zeitschrift”, 57 (1964), 302–328; A. P. Kazdan, *Esche raz o Kiname o Nikete Choniata*, „Byzantinoslavica”, 24 (1963), 4–31; L. Van Dieten, *Niketas Choniates. Erläuterung zu den Reden und Briefen nebst einer Biographie*, Berlin–New York, 1971.

⁴¹ FHDR, II, 3, p. 496–517.

⁴² Cf. H. G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im Byzantinischen Reich*, München, 1959, p. 790.

⁴³ I. Bekker, *Georgii Pachymerae De Michaelis et Andronico Palaeologus libri XIII*, 2 vol., Bonn, 1835.

⁴⁴ FHDR, II, 3, p. 442–453.

⁴⁵ Cf. deocamdată V. Laurent, *Les manuscrits de l'Histoire byzantine de Georges Pachymère*, „Byzantion”, 5 (1929), 174–175.

³⁸ Cf. E. Th. Tsolakes, *Aus dem Leben des Michael Attaleiates*, „Byzantinische Zeitschrift”, 58 1965, 3–10 și O. Michael, *Attaleiates os kritikos ton epicheiriseon kai ts taktikes tou polemou*, „Byzantina”, 1 (1969), 187–204.

³⁹ *Patrologia Graeca*, tom 107, col. XXI–LVI.

⁴⁰ P. Gautier, *Le dossier d'un haut fonctionnaire d'Alexis I. Comnène, Manuel Straboromanos*, „Revue des Études Byzantines”, 23 (1965), 188–204. Cf. și W. Bühler, *Zu Michael Straboromanos*, „Byzantinische Zeitschrift”, 62 (1969), 237–242.

⁴¹ FHDR, II, 3, p. 170–173.

⁴² FHDR, II, 3, p. 482–495.

⁴³ FHDR, II, 3, p. 166–169.

⁴⁴ Cf. A. Jacobs, *Zonaras. Zonara. Die byzantinische Geschichte bei Joannes Zonaras in slavischer Übersetzung*, München, 1970.

et scriptis poetarum a lui Manuel Moschopoulos, editată o singură dată în 1532 la Paris, precum și scrisorile lui Demetrios Kydones (sec. XIV), recent editate, ca și epistolele lui Libanios (sec. IV).

Acest prim fond de manuscrise ale cronicarilor bizantini în microfilm constituie o solidă temelie pentru treptată alcătuire a unei arhive complete a tuturor, ori dacă nu, măcar a celor mai însemnate copii ale izvoarelor ce ne vorbesc de trecutul românesc în epoca de obscuritate a veacurilor care au precedat încheierea primelor state unite de sine stătătoare ale strămoșilor noștri, la începutul ori mijlocul veacului al XIV-lea. Posada, completă sau măcar foarte aproape de aceasta arhiva noastră de scriitori vechi, din secolele VI—XIV, precum și deja apărute edițiile ori lucrările de analiză și interpretare ce se cuvin a fi alcătuite pe baza materialului procurat de Arhivele Statului.

RADU CONSTANTINESCU

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE REPUBLICII POPULARE UNGARE

AL. MATEI

Pe linia bunelor relații statornicite de-a lungul timpului între instituțiile arhivistice românești și cele maghiare, a continuat și în cursul ultimilor ani acțiunea de depistare în arhivele din R. P. Ungară a documentelor interesând istoria poporului nostru și a relațiilor României cu alte țări ale lumii. Am efectuat, în acest scop, cercetări în arhivele budapestane în perioada 4 septembrie — 4 noiembrie 1976, respectiv la Arhivele Naționale Maghiare și Arhiva de istorie militară.

În cadrul primei instituții am efectuat cercetări indeosebi în fondurile Președinția Consiliului de Miniștri — respectiv am studiat documentele din anii 1876—1878 și 1907 și indexele alfabete pentru anii 1892—1895 și Ministerul de Interne — respectiv seria actelor prezidiale, anii 1867—1890, 1893—1895 și 1907 (indexele alfabete), anii 1876—1879 (și documente) și seria actelor rezervate din aceiași ani, la care s-au mai adăugat investigațiile privind Conscripția din 1750. La Arhiva de istorie militară am investigat documente în cadrul fondurilor arhivistice Ministerul de Război (documente din anii 1877—1878 și 1894), Comandamentul general și Comandamentul Militar Suprem (în ambele, documentele din anii 1877—1878), precum și colecția Revoluția burgheză-democratică din 1918—1919.

Dintre documentele din anii 1877—1878, cu directă referire la România sau evenimente petrecute pe teritoriul ei, aș reține atenția asupra citorva. În primul rând suita de rapoarte consulare, ajunse la Budapesta din diverse capitale europene sau alte localități, în care sînt transmise informații din sau despre România, poziția acesteia față de evoluția evenimentelor premergătoare declanșării războiului ruso-româno-turc, în timpul conflictului și pînă după încheierea păcii. Rapoartele, acoperind perioada cuprinsă între lunile noiembrie—decembrie 1876 și pînă în august—septembrie 1878, conțin referiri directe la activitatea și poziția unor personalități politice românești — printre care se impune a fi amintiți Mihail Kogălniceanu, prințul Carol, D. Sturdza, I. C. Brătianu, Lascăr Catargiu, Ion Ghica, Bălăceanu, Florescu, Epureanu și alții — ori străine: I. Andrassy, C. Tisza, Savfet Pașa, Aaly Bey, col. Mansfield, contele Zicky, Ritter von Zwiedinek și alții. Importanța pentru noi a acestor rapoarte este dată mai ales de faptul că problema românească a dobîndirii deplinei independențe și recunoașterea acesteia pe plan internațional, inclusiv a „perspectivelor” Transilvaniei, cu masivă populație românească, e privită din perspectivele Budapestei, deci dintr-un unghi oarecum aparte în complexul imperiului austro-ungar. Deosebit de acest aspect, i-aș spune general, rapoartele amintite și anexele lor conțin multe informații din

România acelei perioade, dintre care unele poate necunoscute, dar și o serie de aprecieri privind poziția Turciei și raporturile româno-ruse, greutatea îndeplinirii de România pentru recunoașterea de către marile puteri a independenței sale depline. Importante sînt, apoi, rapoartele consulare ce reflectă desfășurarea și evoluția operațiunilor militare, mergînd uneori la amănunte și detalii în care sînt consemnate și referiri la eroismul și sacrificiile armatei române.

În ceea ce privește osea de-a doua mare temă care ne-a stat în atenție în cercetările întreprinse în fondurile amintite, rezultatele sînt, de asemenea, îmbucurătoare, descoperind documente de mare interes pentru istoria noastră, respectiv momentul de răscruce din toamna anului 1918 și iarna 1918/1919, constînd în acțiunile naționale ale românilor din Transilvania, culminînd cu Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 unde va fi hotărîtă unirea ultimei provincii românești cu România.

Pentru a sublinia valoarea documentelor descoperite cu acest prilej — a căror aducere în țară se impune cu atît mai mult cu cît ne pregătăm pentru aniversarea, în 1978 a 60 de ani de la desăvîrșirea procesului de formare a statului național unitar român — ilustrăm, în continuare, cele afirmate cu cîteva exemple concrete. Informările și rapoartele înaintate ministrului de război de pe întreg teritoriul imperiului austro-ungar, ca și din România, de-a lungul lunilor octombrie, noiembrie și decembrie 1918, oa și unele ordine ca urmare, dezvăluie — în ceea ce privește Transilvania, indeosebi — evoluția vertiginoasă a evenimentelor revoluționare ce vor duce, inevitabil, la desprinderea acestor provincii românești din monarhia dualistă și unirea cu patria mamă. Documentele studiate atestă faptul că autoritățile imperiului, inclusiv Ministerul de Război, sînt luate prin surprindere și adesea nu mai știu cum să facă față acestei evoluții, situației interne, dar și celei externe și de pe front. Strîns legat de Transilvania, respectiv de perspectivele ei de viitor, este indeaproape urmărită evoluția evenimentelor din România. Cele mai multe dintre rapoarte și informări vorbesc despre organizarea politică (în consiliile naționale române) și militară (în gărzi naționale române) și acțiunile întreprinse de populația românească din Transilvania sau alte părți ale imperiului. Așa, de pildă, într-o informare din primele zile ale lunii noiembrie 1918 este prezentată activitatea românilor din Viena în luna anterioară și se anexează un exemplar, în original, din manifestul-chamare: „Ofițeri și soldați Români! semnat de „Senatul Central al ofițerilor și soldaților români” și datat: Viena, 31 octombrie 1918, în care se scrie, printre altele: „Popoarele din împărăția austro-ungară se organizează pe bază națională și democratică. Drept aceea, ofițerii și soldații români din Bucovina, Ardeal și Ungaria, în adunarea lor de astăzi, ținută în Viena, și-au ales din mijlocul lor un *Senat (Sfat) militar, ca secție militară a Comitetului național român din Bucovina, Ardeal și Ungaria cu sediul în Viena* (subl. în text). Scopul acestui senat militar — se preciza în continuare — este să organizeze pe toți ofițerii și soldații români din aceste țări (...) în interesul cauzelor noastre românești”. Aceste documente, ca și altele asemănătoare vorbind despre acțiunile populației românești din Transilvania, vin să confirme încă odată că pregătirea și înfăptuirea propriu-zisă a unirii Transilvaniei cu România este opera însăși a poporului român, formînd majoritatea populației din Transilvania, și nu — cum se mai afirmă — rezultatul „presunilor militare” exercitate de România și ale tatanelor internaționale.

Prețioase informații oferă și un raport din 23 noiembrie 1918, inedit, către același ministru, despre „activitatea gărzilor naționale din Sibiu”, respectiv al celor române, germane și maghiare. Importanța pentru istoriografia noastră a unui asemenea document — conținînd pe lîngă raportul amintit și o serie de telegrame trimise de la fața locului — provine atît din datele concrete pe care le conține (amintesc, printre altele, numărul membrilor fiecăreia din cele trei gărzi), cît și prin subînțelegerea colaborare dintre cele trei gărzi, dat fiind faptul că raportul amintește de o „Reprezentanță a gărzilor naționale din Sibiu”, în numele căreia și este

redactat și întărit cu o ștampilă avind încrustat pe ea textul mai sus citat, în cele trei limbi.

În privința acțiunilor populației românești din Transilvania, mai poate fi amintit raportul înaintat din Cluj la 9 decembrie 1918, prezentând date despre situația din întreaga provincie, coroborate cu vești din România, acțiuni ale românilor din zona de cîmpie, dintre Luduș și Bistrița, din 6 decembrie, activitatea consiliilor naționale din Pui, Jud. Hunedoara, Deva, Turda, Reghin, Dej, Cluj, Petroșani, județele Arad și Bihor etc.

Un interes aparte prezintă depistarea documentelor create în cadrul Conscripției din 1750, aceasta fiind prima conscripție generală efectuată în Transilvania — respectiv pentru 2487 de localități — ce se păstrează integral la Arhivele Naționale Maghiare. Aducerea ei, tot integrală, în țară ar umple un mare gol resimțit în cercetările noastre privind viața social-economică în Transilvania veacului al XVIII-lea.

N-aș putea să închei prezentarea noastră privind cercetările efectuate în arhivele maghiare fără să menționez faptul că, în timpul celor 60 de zile petrecute în capitala ungară, m-am bucurat de sprijin pentru desfășurarea activității de cercetare a arhivelor respective din partea conducătorilor și a personalului celor două instituții în care am lucrat. Din rîndul acestora îmi permit să amintesc pe acad. prof. Győző Ember, directorul general al Arhivelor Naționale Maghiare, Iván Borsa, director adjunct, István Bekény, șef de secție, dr. Zolt Trocsányi, Tibor Papp, șeful Arhivei de Istorie Militară, Hedvig Spáczai și alții. Cu academicianul Győző Ember în special, am avut interesante și utile, pentru mine, schimburi de idei în mai multe probleme. Despre marea experiență și pasiunea investită de domnia sa în elaborarea unei interesante lucrări de specialitate, *Lexiconul terminologiei arhivistice* (maghiare) la care, am aflat în cursul discuțiilor noastre că lucrează de aproape două decenii, ne-am propus să împărtășim și colegilor noștri opiniile sale într-un viitor articol în „Revista Arhivelor”. Același lucru mi l-am propus să-l facem și în urma „conversațiilor” deosebit de interesante pe care le-am purtat cu un alt reputat specialist arhivist și om de înținsă cultură István Bekény, care a tradus din literatura română cîteva romane și alte proze, inclusiv *Geniu pustiu* de Eminescu. Pot spune, astfel, că, în limita de timp posibilă în asemenea împrejurări — cînd totul este subordonat scopului principal, acela de depistare a documentelor interesînd cercetările din țară — am reușit să realizez, cu unii dintre colegii de breaslă maghiari, și utile schimburi de experiență în specialitate, așa cum o facem, de altfel, de fiecare dată cînd ne vizitează și colegi maghiari la noi acasă.

UNIVERSITATEA POPULARĂ DE VARĂ „NICOLAE IORGA” DE LA VĂLENII DE MUNTE

Între 28 august și 3 septembrie a.c., a avut loc, la Vălenii de Munte, o nouă ediție a cursurilor Universității populare de vară „Nicolae Iorga”.

Desfășurate sub genericul „Independența și continuitatea — coordonate majore ale istoriei poporului român”, cursurile din acest an s-au vrut atît un vibrant omagiu adus centenarului cuceririi independenței de stat a României și eroicelor lupte încununate de izbînză nepieritoare de la Oituz, Mărăști și Mărăești din 1917, cit și un mod de cultivare a valorilor educative, patriotice și de „reîmprospătare a culturii naționale”, reunite sub semnul prețurii și considerației cititorului acestei universități, sub semnul reactualizării gestului său profund patriotic de a răspîndi în popor știința și cultura, sub semnul contemporaneității tradiției ce se degajă din reflecția savantului: „Pulsul preocupărilor noastre să bată în ritmul, fie și înfrînat, al timpului. Orice subiect am trata... să-l interpretăm în sensul vremii noastre, să-i stoarcem ceea ce această vreme dorește pentru folosul ei.

Să pornim de la societatea contemporană și să ne întorcem la ea”.

Integrate organic în cadrul Programului ideologic inițiat de P.C.R., cursurile Universității populare de vară de la Vălenii de Munte, din acest an, ca și cele din anii precedenți, au pus în circulație, marcante înfăptuiri ale talentului și inteligenței umane din domeniul științei și artei, au reliefat pregnant statornicia luptei pentru afirmarea ființei noastre naționale, profunda responsabilitate pe care poporul român, supus unor grele încercări de-a lungul istoriei, a dovedit-o din moși-strămoși și pînă astăzi, angajarea plenară cu care noi, cei de astăzi, construim prezentul și viitorul României.

Prelegerile, simpozioanele, axate pe tema centrală, sub genericul căreia s-au desfășurat cursurile acestei ediții, au fost completate cu ciclul de debateri, mese rotunde, expoziții și spectacole, reunite sub titlatura „Independența națională, oglindită în artă”. Acestea, organizatorii le-au adăugat, în acest an, excursii documentare, un caiet-program cuprinzînd pe larg și două materiale privind: „Universitatea populară de vară „Nicolae Iorga” (Petre Țurlea) și „Monumente și locuri istorice pe Valea Teleajenului” (Mihai Apostol), cum și o înșiră evocatoare.

Derulate sub egida Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Prahova, cursurile Universității populare de vară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte, au fost deschise în prezența tovarășului Ion Cîrci, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean de partid, președintele Comitetului executiv al Consiliului popular județean Prahova, bucurîndu-se de participarea unor distinse personalități ale culturii românești: acad. prof. Ștefan Milcu, prof. univ. dr. doc. Jean Livescu, prof. univ. dr. doc. Alexandru Tănase, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. univ. dr. Virgil Căndea — membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice, prof. univ. dr. Dumitru Almas, scriitorul Ioan Grigorescu, regizorul Constantin Vaeni, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu — directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, membru al Academiei de Științe Sociale și Politice, criticul de artă Horia Horșia, dr. Leonid Boicu, prof. univ. dr. doc. Mihai Berza — membru corespondent al Academiei R.S.R., directorul Institutului de studii sud-est europene, prof. univ. dr. Petre Brîncuși — președintele Uniunii Compozitorilor din R.S.R., rectorul Conservatorului „Ciprian Porumbescu” din București, compozitorul Gheorghe Dumitrescu — mustru emerit al artei, muzicologul Petre Codreanu — directorul Operei Române, general-maior dr. Eugen Bantea — directorul Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, ambasadorul Valentin Lipăti, conf. univ. Mihai Vasiliu, cercetătorul științific Jean Cazaban, Ștefan Hurmuzache — redactor șef al „Revistei Arhivelor”, dr. Augustin Deac, dr. Viorica Moisuc, scriitorii Radu Tudoran și Romulus Vulpesco, prof. univ. dr. Virgil Florea, prof. univ. dr. Mircea Malita — membru corespondent al Academiei de Științe Sociale și Politice — în ordinea susținerii prelegerilor — precum și numeroși reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat.

După ce la ediția din anul trecut, Arhivele Statului au prezentat prin tov. Ionel Gal, director general al Direcției generale a Arhivelor Statului și Mihai Rachieru, șeful filialei Prahova o parte din comorile inestimabile pe care marele Iorga le-a iubit atît de mult, existente în arhivele românești, la ediția din acest an Ștefan Hurmuzache și Mihai Rachieru s-au referit la lupta poporului român pentru dobîndirea independenței naționale, oglindită în documentele păstrate în arhivele românești și străine.

De un deosebit succes s-au bucurat filmele „Comori inestimabile” prezentat, în anul 1976 și „Independența”, producție a anului 1977, ambele realizate de Direcția generală a Arhivelor Statului.

Cursurile au fost urmărite cu viu interes de activiști culturali veniți din peste 20 județe ale țării. În condițiile în care, orașul gazdă al universității, fondată acum aproape 70 de ani de marelui istoric a avut mult de suferit de pe urma năpraznicului seism din 4 martie, organizatorilor le-a revenit strădania, de care s-au achitat cu prisosință de a înlătura inconvenientele apărute pe

parcurs pentru o cit mai firească desfășurare a cursurilor.

Sursă de informație multilaterală, Universitatea populară de vară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte, prin cursurile ei, s-a conturat ca o veritabilă școală pentru activiștii din domeniul culturii și artei. Consemnând și salutând ediția din acest an a acestor cursuri, ne facem o datorie de onoare de a repeta călduroasă invitație a gazdelor pentru anul viitor, cînd se vor împlini 70 de ani de la întemeierea Universității populare de vară „Nicolae Iorga” de la Vălenii de Munte.

ION ȘT. BAICU

REUNIUNEA COMITETULUI INTERNAȚIONAL DE SIGILOGRAFIE, Bruxelles, 24—27 octombrie 1977.

Între 24—27 octombrie a.c. a avut loc la Bruxelles reuniunea Comitetului Internațional de sigilografie de pe lîngă Consiliul Internațional al Arhivelor.

Activitățile din cadrul reuniunii s-au concretizat în:

1. luarea unor măsuri privind dezvoltarea sigilografiei pe plan mondial;
2. desfășurarea unei sesiuni de comunicări științifice;

3. vizitarea unor depozite de arhive și laboratoare.

La reuniune au participat reprezentanți din partea Arhivelor din Franța, Belgia, Anglia, Canada (Quebec), Italia (Arhivele Vaticanului), Țările de Jos, Republica Federală Germania, Finlanda, România (au lipsit reprezentanții Arhivelor din U.R.S.S., Spania și India).

De asemenea, a luat parte ca invitat, Henri Bauthier profesor universitar la Ecoles des Chartes, membru al Academiei Franceze (unul dintre vîtonii participanți la Congresul de științe istorice, ce va avea loc în 1980 în România), iar din partea Comitetului executiv al C.I.A. la lucrările reuniunii a luat parte R. Wyffels, directorul Arhivelor din Belgia.

În privința primei probleme trecută pe ordinea de zi s-au luat următoarele hotărîri:

- a) editarea unui buletin anual (în care să fie incluse: circularele trimise de Comitet arhivelor din diverse țări prin C.I.A.; rezultatul cercetărilor ce se întreprind pentru conservarea și valorificarea sigiliilor; studii elaborate de membrii Comitetului privind izvoarele sigilare din țările pe care le reprezintă);

- b) editarea unui manual de sigilografie care să constituie un ghid util arhivelor din toate țările, pentru conservarea și valorificarea izvoarelor sigilare, în vederea organizării unor sectoare avînd drept scop utilizarea sigiliilor pentru instrucție și educație;

- c) trimiterea unei circulare arhivelor din diverse țări prin care să se solicite pe de o parte ca acestea să dezvolte activitățile pe linia conservării și valorificării sigiliilor, iar pe de altă să răspundă chestionarelor trimise de Comitet;

- e) publicarea unui supliment la bibliografia sigilografică internațională.

Sesiunea științifică a fost deschisă de Jean Faviet, director general al Arhivelor Franței, profesor universitar la Sorbona, care a înfățișat în linii generale *Dezvoltarea sigilografiei contemporane*. În continuare au fost susținute următoarele comunicări: M. Ellis, *Probleme practice în Marea Britanie. Dare de seamă asupra Catalogului de sigilii tipărit de către Arhivele publice engleze (sub tipar)*; G. Heon, *Sigilografia în Quebec: cercetări, lucrări, colecții, perspective de viitor. Contribuții la studiul sigiliilor, în special a sigiliilor colectivităților locale*; H. Bautier, *Marele sigiliu al regelui Franței și sigiliul de înlocuire*; M. Laurent, *Bule sigilare nepontificate conservate în Belgia*; Y. Metman, *Emblemele sigiliilor de orașe din Franța*; M. Gönner, *Simbolurile imperiale și sigiliile orașelor din sud-estul Germaniei în secolul al XIII-lea*; C. Crespo, *Sigiliile municipale spaniole. Principalele tipuri și caracteristici*; M. Fjordholm, *Sigiliile municipale norvegiene și sigiliile medievale provinciale: practica modernă*; de Vey Mestdagh, *Sigiliile orașenești din Țările de Jos*; M. Dogaru, *Sigiliile orașenești din România în epoca modernă și contemporană*; A. Scoufflaire, *Sigiliile și stemele orașelor belgiene; consecințele fuziunii teritoriale intrate în vigoare la 1.1.1977*.

Pe marginea comunicării delegatului român s-au purtat discuții din care a reieșit importanța izvoarelor fragistice românești, preocuparea Arhivelor din România pentru conservarea și valorificarea acestor izvoare speciale.

În cadrul comunicării susținute de directorul general al Arhivelor din Franța s-a evidențiat, de asemenea, progresul sigilografiei și heraldicii în România, acțiunile întreprinse de Direcția generală a Arhivelor Statului în vederea conservării și valorificării sigiliilor.

De asemenea, pe parcursul lucrărilor s-au făcut dese aprecieri la adresa Arhivelor din România, evidențindu-se preocupările specialiștilor noștri în acest domeniu.

Una din problemele puse în discuție de delegatul român a fost stabilirea unei terminologii unitare necesară în activitatea sigilografică, care să fie recomandată Arhivelor din toate țările și difuzată în rândul specialiștilor de pretutindeni. Ca urmare, s-a hotărît ca, paralel cu dicționarul de terminologie diplomatică ce va fi discutat la Congresul din 1980 de la București, să se elaboreze un glosar de termeni specifici sigilografiei.

În vederea concretizării unui vechi deziderat al acestui organism, am discutat cu secretariatul Comitetului organizarea în țara noastră, pentru prima oară, a unei expoziții internaționale de mulate sigilare pe tema „Istoria orașelor”. Secretariatul s-a declarat de acord și a promis, în conformitate cu normele U.N.E.S.C.O. și C.I.A., să ia din timp măsuri pentru realizarea acestui obiectiv.

Considerăm că reuniunea Comitetului internațional de sigilografie prin măsurile luate va contribui la intensificarea activităților avînd la bază izvoarele sigilare, determinînd un nou impuls în progresul disciplinelor speciale ale istoriei.

Subliniem faptul că reuniunea, în cadrul căreia s-a acordat o atenție specială arhivisticii românești, a constituit un nou prilej de popularizare a preocupărilor specialiștilor români și de evidențiere în rândul istoricilor și arhiviștilor din străinătate, a importanței pe care o au izvoarele istorice românești.

MARIA DOGARU

Inițiativa Direcției generale a Arhivelor Statului de a publica o nouă colecție de documente referitoare la decisele evenimente din 1877—1878 este într-un totu binevenită. Noua serie este inaugurată printr-un volum grupând 305 documente, în cea mai mare parte inedite, iar altele reprezentând articole și comentarii din unele publicații periodice ale vremii. Dintre acestea merită o specială subliniere cele culese din „Gazeta Transilvaniei”. În ceea ce privește fondurile de documente din care au fost extrase unele dintre piesele alcătuitoare ale volumului trebuie amintite Casa Regală, Marele Stat Major, Ministerul de Interne, precum și fondurile Carol I, I. C. Brătianu și generalul Al. Cernat. Volumul este precedat de un studiu introductiv alcătuit de regretatul Traian Lungu.

Debutând cu programa guvernului de la Mazar Paşa condus de Manolache Costache Epureanu, volumul cuprinde o gamă variată de documente din anii 1876—1884, accentul căzând, în mod firesc, pe anii 1877—1878. Pregătirile de luptă ale României, pe plan militar în primul rând, ca și negocierile româno-ruse pentru stabilirea condițiilor de colaborare politico-militare pot fi urmărite în primele loturi de piese ale volumului. Merită a fi semnalate documentele care ilustrează, încă din toamnă și ultimele luni ale anului 1876, starea de spirit agitată generată de evenimentele din România, din Transilvania subjugată de monarhia dualistă (doc. 5, 9 etc.). Este evident încă o dovadă a însemnătății pe care a avut-o pentru întreaga națiune cucerirea independenței statului român. Importantă este și piesa nr. 14, scrisoarea adresată de marele duce Nicolae domnitorului Carol la 12/24 ianuarie 1877, care dezvăluie că în principiu înțelegerea româno-rusă era realizată încă de la începutul anului 1877, după cum merită a fi semnalate și documentele 33 și 34 conținând „motivările” țărului și ale marelui duce Nicolae pentru intrarea neavizată a trupelor ruse pe teritoriul României.

Discursul lui Mihail Kogălniceanu din 9 mai 1877 este redat în volum — documentul 59 — într-o formă mai extinsă decât cea din seria anterioară de documente 1877 și în contextul respectivei ședințe a Camerei deputaților. Măsurile de apărare luate la Calafat, cea mai importantă poziție la Dunăre a armatei române (documentele 43, 53), străduințele depuse pentru creșterea numărului cadrelor de ofițeri (documentul 77), acțiunile întreprinse peste hotare pentru dotarea armatei cu topile (documentele 115, 123) apar coroborate contextului de relații internaționale în care s-a desfășurat lupta României pentru cucerirea neamănării ei. Dintre documentele referitoare la această problemă, merită a fi semnalat raportul lui Ion Bălăceanu, agentul diplomatic al țării la Viena, privind temerile guvernelor europene față de radicalismul guvernărilor române (documentul 87).

Deosebit de interesante sînt în volum, cum am mai și menționat, documentele privind evenimentele din Transilvania corelate celor din statul român. Supravegherea populației românești de către autorități (documentul 67), nădejdea acestora în unirea „cea mare” (documentul 86), circulația unor hărți cuprinzînd întreg spațiul locuit de națiune (documentul 71), încercarea de a aduce în România pe generalul Doda (documentele 90 și 120), înțiruirea secretelor ale intelectualilor români (documentul 168), dar și acțiuni militare la graniță care provoacă îngrijorările României (documentele 190, 192 și 200) toate aceste documente în ansamblu contribuie la o mai bună înțelegere a acțiunilor de sprijin și a stării de spirit din Transilvania în anul 1877.

Raporturile politice și militare româno-ruse sînt și ele bogat ilustrate în volum. Transporturile militare (documentul 101), problema respectării drepturilor vamale ale României (documentul 109) problema esențială a cooperării militare pot fi regăsite în volum. Colaborarea pe cîmpul de luptă apare neîndoielnic ca o problemă dominantă. Un raport al lui Kogălniceanu (documentul 106), ori

un memoriu privind cooperarea (documentul 118) merită o specială semnalare, ca și scrisorile și telegramele marelui duce Nicolae și răspunsurile ce i le adresează principele Carol din iulie și august 1877, cînd în noile împrejurări create prin pierderea primei și celei de-a doua bătălii de la Plevna, Rusia a fost direct interesată în obținerea concursului armatei române la sudul Dunării (documentele 133, 138, 144, 145, 151, 152, 153, 155, 156 etc.). Recomandarea expresă făcută de Kogălniceanu ca armata română să refuze escortarea prizonierilor otomani pe care ea nu-i făcuse (documentul 125), ca și importantul memoriu din 6/18 august al colonelului Slănceanu referitor la cooperarea militară româno-rusă (documentul 147) merită amîndouă întreaga atenție.

Pregătirea de luptă, pe planul organizării, dar și al dotării, acțiunile pe cîmpul de luptă, eroismul ostașilor și al ofițerilor sînt, de asemenea, firesc ilustrate într-o serie întreagă din documentele volumului. Impresiile favorabile ale generalului Stolipin referitoare la artileria română și eficiența ei (documentul 113), cele ale generalului Arnoldi privind cavaleria (documentul 206), ori cele ale generalului Meyendorff (de ce Meyendorff?) referitoare la acțiunile dorobanților (documentele 215, 218, 219, 223) îndeosebi împotriva Rahovei, corelate celor ale colonelului francez Gaillard (documentul 163) sînt mărturii concrete menite a evidenția calitățile militare și umane ale luptătorilor români.

Documentele mai relevă efortul general al națiunii, colectele ce s-au întreprins pentru achiziția de arme, acțiunile pentru confecționarea și stringerea îmbrăcămintei, pentru ajutorarea răniților. Important este în această privință documentul — sinteză 278. Interesantă este și lista de preturi curente (documentul 195), care ajută pe cercetător în a-și forma o imagine cit mai exactă asupra împrejurărilor concrete ale anilor 1877—1878. Cînd eforturile României nu au fost numai de ordin militar și politic, ci și economic.

Etapela campaniei militare: Plevna, Rahova și apoi Vidinul și Belogradgicul sînt bogat ilustrate în volum. Ni se pare important, prin detaliile pe care le conține, raportul colonelului Ștefan Fălcioianu din 8/20 ianuarie 1878; de asemenea, tot în privința ultimei părți a campaniei, documentele referitoare la lupta de la Smîrdan (documentele 270, 275, 276 etc.) și la capitularea Vidinului (documentele 280, 284 etc.) meritînd totodată, o specială subliniere noua evoluție a relațiilor româno-turce (a se vedea în această privință și documentul 302). Evenimentele legate de tratatele de la San Stefano și Berlin, tensiunea apărută între guvernul român și cel turc (documentele 287, 288 etc.) problema despăgubirilor de război (documentele 303 și 305) sînt de asemenea ogîndite în unele materiale din volum.

Neîndoielnic că volumul reprezintă în ansamblu o importantă realizare, pentru care alcătuitoarii săi merită depline elogii. Lectura atentă dezvăluie și unele erori. Nu toate rezumatele reflectă întru totul conținutul documentelor. Documentul 94 reprezintă de fapt două documente alăturate. Apoi și cîteva inadvertențe în rezumate: marele duce Nicolae nu invită pe principele Carol la o întrevvedere la Nicopole (documentul 151), ori în documentul 36 nu este vorba de un corp de armată. Datele corecte ale documentelor 223, 275 și 276 sînt 9/21 noiembrie 1877, 12/24 ianuarie și 13/25 ianuarie 1878.

Dar dincolo de aceste mici deficiențe, volumul rămîne o contribuție de seamă. Prin el s-au pus în circulația științifică un număr însemnat de noi informații privind evenimentele din 1877—1878, multe dintre ele contribuind la dobîndirea unor noi puncte de vedere și oferind cercetătorilor prețioase noi surse de documentare. Este cert că prin acest volum istoriografia noastră a mai dobîndit o prețioasă culegere de izvoare referitoare la unul din momentele hotărîtoare ale istoriei naționale.

DAN BERINDEI

Independența României. Documente. Vol. II, p. I-a, p. 428+19 pl.), p. a II-a (p. XXII+382+35 pl.) Edit. Acad. R. S. România, București, 1977.

Centenarul Independenței României a prilejuit aprofundarea cercetării acestui fenomen, o evaluare a lui sub multiple ipostaze, în funcție atât de materialul editat, cât și, mai ales, din perspectiva unor informații noi. Sub acest raport, Direcția generală a Arhivelor Statului, prin colectivul ei de cercetători, a contribuit în cea mai mare măsură la sporul de informații introduse în circuitul științific și deschise, în general, spre publicul larg cititor. Pentru că acest volum în ciuda interesului remarcabil pe care-l suscită în rândul specialiștilor, este neîndoielnic plin de învățăminte pentru un cerc mai larg de oameni de cultură sau de alte preocupări.

Correspondența diplomatică înmănușată în volum cuprinde o serie de materiale de importanță excepțională pentru definirea mai exactă a împrejurărilor externe în care România și-a cucerit independența de stat și, apoi și-a consacrat-o prin intrarea ei ca membru cu drepturi egale în concertul națiunilor libere ale lumii. Alcătuit din rapoarte consulare îndeosebi, dar și din corespondență diplomatică redactată de forurile de specialitate ale marilor puteri europene în relații cu România și, în general, cu zona sud-estului european, volumul la care ne referim reflectă o problemă vastă și variată, cu implicații nu numai asupra istoriei noastre moderne, dar și asupra raporturilor dintre marile puteri ale căror interese se ciocneau în această parte a Europei.

Privită prin prisma corespondenței diplomatice publicate, criza orientală redeschisă în vara anului 1875 prin mișcările insurecționale ale popoarelor asuprite de turci, ni se înfățișează ca un fenomen profund legat de România și de Serbia mai ales, cele două state din această zonă, care beneficiază de o largă autonomie politică, aspirau pentru consacrarea lor imediată ca state deplin independente.

O parte din piesele documentare oferă un prețios material pentru o mai bună delimitare a curenților de politică externă cristalizate în România în cei doi ani premergători proclamării independenței. Notăm, sub acest raport, nuanțele noi ale politicii de neutralitate promovată de conservatori, dar, un timp și de liberali. Pentru că, în esență, linia politică de neutralitate — al cărei exponent principal devenise Nicolae Ionescu însemna o altă cale de dobândire a independenței. Sub paravanul acesteia neutralității M. Kogălniceanu înmăna Porții otomane, în vara anului 1876, cunoscutul memoriu în șapte puncte, în care — după cum sesizează unii diplomați străini — fără să fi utilizat cuvântul independență, prin revendicările formulate realiza în fapt acest deziderat.

Noile documente dezvăluie încercările României, înainte de angajarea ei directă în conflictul antotoman, de a dobândi consacrarea pe plan extern a suveranității sale de stat prin intermediul unor acorduri economice — după modelul sau în felul aceluia din 1875 cu Austro-Ungaria — cu celelalte puteri garante. Activitatea diplomatică în sensul dorit, inițiative și demersurile nu numai ale agnitorilor din capitalele marilor puteri, dar și ale unor miniștri și ale principelui Carol îndeosebi se regăsesc în documente de o manieră care atestă cât de consistentă a fost această tendință de politică externă.

Politica externă a României de cooperare cu Rusia în cadrul unui război antotoman — aspect de altfel binecunoscut din materialele deja editate — dobândește alte nuanțe din perspectiva volumului editat. Diplomații străini de la București, dar și alții din capitalele marilor puteri europene înregistrau o tendință de schimbare a politicii externe românești concomitent cu vizita întreprinsă de I. C. Brătianu, șeful guvernului român, la Livadia, în Crimeea, în septembrie 1876. Din informații rezultă că o asemenea vizită a marcat un acord de principiu între cele două state, de cooperare împotriva Porții otomane, concretizat în aprilie 1877 în cunoscuta convenție româno-rusă. În lumina unei asemenea informații putem deci urmări mai clar etapele politicii externe a României de cucerire a

independenței, de la calea neutralității — abandonată tocmai pentru motivul că marile puteri au respins-o — la aceea a cooperării cu Rusia într-un război antotoman. Era o politică externă cutezătoare în acele împrejurări, singura capabilă să consacre suveranitatea statală a țării.

Operă a poporului român independența proclamată la 9 mai 1877 ne apare prin prisma noilor informații, o încununare a unui proces istoric. Diplomații străini aflați la București relatau în corespondențele lor cit de ardentă fusese năzuința românilor spre independență, cit de mult fusese revinut un asemenea ideal împărțit de multe generații de înaintași. Odată proclamată — cum se desprinde din unele rapoarte diplomatice — independența a constituit un factor mobilizator al energiei întregului popor român în lupta pentru consacrarea lui ca națiune liberă.

Un aspect important al luptei României pentru independență, bine reflectat în această colecție, îl reprezintă relațiile româno-ruse în timpul războiului antotoman. Ca și în alte surse interne sau externe, diplomații străini subliniau punctul de vedere al guvernului țarist cu privire la însemnătatea politică a României, în acele împrejurări în care părea că Rusia și-ar fi asigurat un rol decisiv în afacerile politice ale sud-estului Europei. Reținem din aceeași corespondență curajul și fermitatea cu care guvernul român a acționat pentru apărarea suveranității țării, acțiunile sale diplomatice și decizia de a apăra cu armele integritatea și independența recent proclamată.

Participarea armatei române la operațiile militare din sudul Dunării, rolul ei în cucerirea unor cetăți și puncte fortificate de pe teritoriul Bulgariei, contribuția armatei române la bătăliile hotărâtoare pentru cucerirea Plevnei etc. reprezintă o problemă amplă și complex reflectată de această corespondență diplomatică. În lumina noilor informații înțelegem mai bine implicațiile externe provocate de participarea militară a României la războiul antotoman, faptul că până și o putere ca Austro-Ungaria nu se împacă cu ideea consolidării României prin propriile sale forțe, prin contribuția mai ales la un război victorios antotoman.

Problema negocierilor de pace ruso-turce și dorința autorităților române de a participa la ele cu drepturi egale își găsesc în acest fond de documente noi determinări. Consuli de la București subliniau în rapoartele lor activitatea deosebită a României de a se face recunoscută ca parte cu drepturi depline la negocierile de pace de la San Stefano. Acțiunea guvernului român de a determina autoritățile ruse să rezolve problemele românești în cooperare cu negocierii români. Cu ajutorul documentelor publicate, desprindem mai bine mobilurile diplomației țariste la semnarea păcii de la San Stefano, ne putem face o imagine mai exactă a tratamentului aplicat României în timpul și, mai ales după semnarea tratatului de pace de la San Stefano. Este neîndoielnic că rapoartele diplomatice transmise de la București și, evident, din celelalte capitale ale Europei cu privire la o asemenea turnură politică ivită în Peninsula Balcanică au constituit un material documentar de primă mână în determinarea marilor puteri, îndeosebi a Germaniei și Austro-Ungariei de a invita Rusia la un congres de pace european, de a revizui deci tratatul de pace de la San Stefano. Toată această țesătură diplomatică se oglindește în mare măsură în volumul de documente la care ne referim.

Piese importante incluse în acest volum întregesc informația referitoare la situația și, mai ales, poziția externă a României după sfârșitul războiului antotoman, până în vara anului 1878. Rezultă cu claritate dorința cu care guvernul a apărut țara și interesele supreme ale acesteia cu ocazia Congresului de pace de la Berlin. Totodată, dobândim alte informații cu privire la lupta diplomatică pentru consacrarea independenței statale în cadrul relațiilor cu marile puteri ale Europei.

Dar, în afară de problematica amintită, compusul de documente relevă situații, evenimente și procese istorice legate de independență care se

întind pe o lungă perioadă, începînd cu războiul Crimeii și sfîrșind cu anul 1878, cînd se încheia o importantă etapă din lupta pentru făurirea statului național român modern și asigurarea independenței lui politice. În numeroasele informații incluse în cele două părți ale volumului apar personalități marcante ale istoriei noastre naționale, consuli străini acreditați la București, precum și numeroși alți diplomați legați într-un fel sau altul de evenimentele în care a fost implicată România. Înfățișată prin optica diplomatului care este atent mai ales la mișcarea din culisele scenei politice, informația la care ne referim este dintre cele mai prețioase. Atunci cînd este utilizată, trebuie însă să fie confruntată cu izvoarele interne, spre a se vedea măsura în care surprinde sau nu realitatea,

face sau nu distincția netă între adevăr și prezumție.

Fiecare din cele două părți ale volumului este precedată de o introducere, ambele datorate lui Dan Berindei. Autorul a realizat, pe temeiul acestor materiale un studiu al luptei pentru cucerirea independenței din perspectiva diplomatică. Înestrat cu o listă a rezumatelor în limba engleză, precum și cu un indice analitic, volumul este deschis și spre specialiștii străini preocupați de istoria modernă a României. Alcătuit după toate exigențele științifice, el constituie o realizare importantă a istoriografiei noastre actuale, fapt pentru care colectivul de autori merită caldul nostru omagiu.

APOSTOL STAN

Dictionar de istorie veche a României. (paleolitic — sec. X) elaborat de un colectiv de autori sub conducerea prof. univ. dr. doc. D. M. PIPPIDI, București, 1976.

Apariția acestui dictionar, desigur, este de mare folos tuturor cercetătorilor de istorie veche a României. Sînt prezentate explicații la multe noțiuni din domeniul istoriei vechi și arheologiei României și bibliografia strict necesară. Însă, fiind prima încercare de acest fel, n-a scăpat de unele erori și lacune. Îndreptarea greșelilor și arătarea lacunelor face parte din critica binevoitoare și servește la ameliorarea textului la o eventuală nouă ediție a dictionarului.

În prefață se precizează că Dictionarul se oprește la secolul al X-lea inclusiv.

Stabilirea finalului articolelor la secolul X înseamnă, din punct de vedere al istoriei universale, că Dictionarul tratează nu numai istoria veche, ci și o parte din istoria medievală, anume: sec. VII—VIII — pregătirea feudalismului și primele lui vestigii și sec. IX—X — feudalismul timpuriu.

Colaboratorii Dictionarului au preferat să aibă pentru timpul final *criteriul național* (sau local față de Europa). Dacă acceptăm criteriul național, *e de preferat secolul al XII-lea*.

După aceste cîteva considerațiuni cu caracter general, trecem la amănunte.

Cabirii și Samothrakion (p. 119 și 515) prezintă niște zeițăi trace; un fenomen religios tracic foarte interesant. Dar nu se precizează, dacă acest cult a fost răspîndit și în Dacia, după cum credem noi. În afară de aceasta, la bibliografie trebuie adăugată o bună lucrare în limba rusă: Novosadskii. *Kultura cabiov v drevnei Greții, Varșovia, 1891*.

Celții (p. 145) au jucat un mare rol în istoria românilor, dar articolul respectiv e scris pe baza numismaticii și nu pe baza principalelor lucrări de istorie a celților, anume: a lui H. K. Hubert, 1932 și 1950; D'Arbol Jubenville, 1924 și Julian Camille, V. I—VIII, 1927, ș.a.

Cu această ocazie trebuiau să fie pomenite și orașele celților: Carrodunum, Vibantavarum și Eractum.

Era firesc să fie arătată toponimia celtică pe teritoriul românesc. Ea există! Celții au lăsat urme în viața economică a românilor.

La *ceramica* (p. 151—156), un articol substanțial, lipsește bibliografia.

Cimmerienii (p. 161—163) — un articol scris cu lipsă de precizie. Autorul oscilează în a recunoaște pe cimmerieni ca traci. După probe pro și contra, autorul scrie următoarele: „Această legătură cu spațiul carpato-dunărean ar putea veni în sprijinul ipotezei, după care cimmerienii erau o ramură a tracilor. Ea ilustrează în tot cazul strînse raporturi ale acestora cu tracii”.

Sînt două propoziții care se contrazic. Prima din ele este pozitivă însă e greșită, în fond. Locul nu poate prezenta nici o dovadă. Să ne gîndim numai cîte popoare „barbare” au stat pe spațiul carpato-dunărean. Deci, argumentul autorului nu are forță probatorie. A doua propoziție neagă caracterul tracic al cimmerienilor.

Dar cititorul rămîne nedumerit: cimmerienii sînt sau nu sînt traci? Ar fi fost normal ca acest articol să fi fost scris de o persoană care are o părere fermă pozitivă sau negativă despre cim-

merienii sînt traci sau nu sînt.

În bibliografie se dă Rostovtzeff, dar în textul expunerii concluziile acestui autor n-au fost utilizate deloc.

Indiferent de părerea pozitivă sau negativă asupra cimmerienilor, în dictionar trebuia să fi fost tratată chestiunea „*Regatului Bosporan*” în care cimmerienii au jucat un rol foarte important. Acest regat este pomenit într-un text despre sciți (p. 531), nu însă într-un articol separat, după cum s-ar cuveni.

Cucuteni (p. 198—900), cultură arheologică. Nu se spune că e tracică și, pe neașteptate, apar tracii în epoca bronzului.

Constatăm cu mirare că *ășezarea Sopeniș* lipsește din Dictionar, dar în această localitate a fost găsită ceramica caracteristică pentru cultura Cucuteni (A—B). Această ceramică a fost studiată de I. Nestor. Localitatea este foarte importantă, deoarece reprezintă un prim nucleu al statului feudal Moldova cu cele trei cetăți de la Hotin, Teșin și Hmielelov.

Dava (p. 225), se afirmă că e o denumire geto-dacă și la sfîrșitul celor 10 rînduri, consacrate acestui cuvînt, se dau davele din Dacia. De fapt însă dava este o terminație (sufix) a unor localități tracice din stînga Dunării. Tracii din dreapta Dunării în loc de dava întrebunțau *para*, cuvînt care lipsește în Dictionar. Lipsește și modificarea davei în *deva*, deși se tratează orașul Deva (p. 234).

La pag. 104—105 se află *harta epocii bronzului și a primei epoci a fierului*. În zadar am căutat harta epocii a doua a fierului, n-am putut-o găsi. Lipsește!

Formarea limbii române și poporului român (p. 271—284). Articolul începe cu afirmarea că pentru romanizare era nevoie să treacă *cîteva generații*, și se mai adaugă că schimbarea limbii ar fi putut să se producă chiar *într-un termen mai scurt decît 165 ani* (Traian — 106, Aurelian 271).

Dar cînd se vorbește de formarea poporului român, aceste calcule nu se mai repetă și procesul de romanizare a Daciei (de ce numai a dacilor?) se fixează la 10 secole (sec. I—X).

Se repetă greșeala din „*Istoria României*” (vol. I) că pe teritoriul românesc au pătruns nu numai *Sclavinii* ci și *Anții*. Pentru aceștia din urmă, în „*Istoria României*” se aduce ca dovadă găsirea în săpături, în Moldova, a „fibulelor digitale”, care însă sînt de proveniență germană și nu pot prezenta o dovadă pentru existența anților în Moldova. Conform izvoarelor antice Iordanis și Procopius, anții se aflau la est de Nistru și pe litoralul Mării Negre, de unde ataceau Roma.

„*Geto-daci*”. Se tratează în comun istoria geților și dacilor. Din punct de vedere științific nu este admisibil să fie tratate ambele triburi la un loc. Fiecare își are rostul său propriu.

În știința noastră istorică s-a creat un calapod de a trata împreună pe geți și daci. Formarea poporului român de obicei se atribuie „geto-dacilor”, deși procesul e mult mai complex. La etnogeneza românilor au luat parte nu numai geții și dacii, ci multe alte triburi tracice.

Dacii au fost tratați și separat (p. 212—221), dar geții nu s-au bucurat de această cinste, deși V. Pirvan a publicat o carte voluminoasă, consacrată în special geților („Getica”, 1926).

Indoeuropenii (p. 344). Acestei chestiuni, foarte importante i-au fost consacrate în total 62 de rânduri. N-a fost utilizat nici un autor german, deși problema a pornit din sinul științei germane și s-a bucurat de mare atenție din partea cercetătorilor germani.

Primul care a constatat înrudirea limbilor europene și asiatice a fost Franz Bopp. El a publicat în 1833 o gramatică comparată a limbilor europene și asiatice și a pus bazele discuțiilor în problema indo-europeană.

E de mirare că știința germană a fost *completamente neglijată*. Cititorii nu vor ști nimic despre Aug. Schleicher cu teoria lui a arborelui limbilor și nici despre Iohannes Schmidt cu Wellentheorie. În general, cum s-au putut neglija lucrările lui O. Schrader, S. Feist, Nehring etc.?

În bibliografie figurează pe primul loc lucrarea unui arheolog mexican, P. Bosch-Gimpera, slabă și cu pretenții nejustificate. Autorul consideră cultura Cucuteni — o cultură anonimă (netracică) iar originea tracilor o vede în Asia Mică.

La arătarea popoarelor indo-europene s-au dat numele numai a 9 popoare și se adaugă „etc.”, pe cînd în realitate ele sînt 17 la număr și conform principiului *exhaustiv*, anunțat în prefață, trebuia ca în loc de „etc.” să fie date numele tuturor popoarelor indo-europene.

În privința tracilor se afirmă că „grupul tracilor” s-a format în cadrul epocii bronzului, ceea ce găsim și în articolul despre traci. Prin urmare, traci n-au apărut, decît în epoca bronzului. Unde au fost ei înainte de această dată?

În articolul despre *Sciți* (p. 530) se menționează în treacăt că *neuri*, despre care vorbește Herodot, pot fi localizați în Polonia. Această părere e greșită. Insuși T. Lehr-Splawinski, istoric și lingvist polonez, îi așează pe neuri la Nistrul superior pînă la Niprul mijlociu adică în regiunea galicio-volîneană și nu în Polonia. Însă nu are dreptate.

Neuri trebuie să fie puși în legătură cu toponimia și hidronimia. Afluent al Bugului de vest este *Narev*. Pe acest afluent a fost situat orașul *Nur* *.

În conformitate cu fenomenele toponimice, V. V. Sedov îi identifică pe neuri cu *triburile-est-baltice*. Autorul se bazează pe mărturia lui Pliniu, care arată că neuri se află la izvoarele Niprului. Baza cuvîntului *ner-nar* își găsește explicația pe solul baltic. (V. V. Sedov. *Slaviane verhnego Podneporja i Podvinna*, Moscova, 1970, p. 36—38).

Slavii (p. 544—546). Patria primitivă a slavilor se fixează astfel între bazinul mijlociu al Vistulei și Niprului mijlociu și superior, ajungînd spre nord pînă la Pripiet, iar spre sud, pînă la Nistru și Bugul superior și pînă la nord de Carpați. Astfel fixată, patria primitivă a slavilor, se învecina cu teritoriul locuit de populația daco-gețică.

* A. A. Sahmatov îi identifică cu fino-ugrienii de Vest. V. vedenie v curs istorii russcogo iazika. S.-Pet., 1916, p. 38.

Definiția, spre regret, e copiată cu lipsă de discernămint critic, din scrierile unor autori străini. Autorul nu și-a pus întrebarea de ce primul oraș cunoscut în istoria slavilor a fost Novgorodul? Pe de altă parte, nu și-a dat osteneala să-și lămurească unde a fost patria primitivă a balticilor. Ar fi aflat că patria primitivă a balticilor a fost la *Niprul superior* (K. Buga și M. Vasmer). La Niprul superior erau *balticii și nu slavii*.

Cultura Zarubinet nu este slavă, ci baltică, după cum a stabilit V. V. Sedov.

Întrucît culturile Lausitz și Przeworsk joacă un rol în concepția unor autori străini, era nevoie ca pentru fiecare din ele să fi fost consacrat cîte un articol cu arătarea caracterului etnic adevărat al lor, conform cu rezultatele săpăturilor.

Despre Przeworsk găsim o scurtă pomenire într-un articol despre geți (p. 310) unde, în paranteze alături de acest cuvînt, se află „taifali”. E puțin și e spus în treacăt.

După cum pe bună dreptate afirmă autorul articolului, anții aveau sediul lor între Nistru și Nipru (Iordanis) și el, probabil, venind de la Don, se aflau mai mult pe litoralul mării și în spațiul de lîngă Dunăre, de unde atacau Roma împreună cu alți barbari.

Tracii (p. 580). Spațiul de formare a tracilor este fixat astfel: „Munții Rodop și Carpați nordici, riurile Vardar, Morava și Tisa și țărmul de vest al Mării Negre”. După cum vedem, hotarul de est al formării teritoriului tracic lipsește, deoarece țărmul de vest al Mării Negre este hotarul de sud-est și nu de est.

În afară de aceasta, acest teritoriu se întindea pe ambele maluri ale Dunării și nu se arată care din aceste părți a fost primordială și care secundară.

Din religia tracilor este dat numai „cavalerul trac”, un fenomen tirziu. Se tratează separat Dionysos, Zamolxis (abia 6 rînduri), Gebdezis (7 rînduri), dar *Zelthiurdos* lipsește.

Din sumedenii de triburi sînt date numai: getodacii (de ce nu separat geții și dacii?) odrizi, bessii, tribalhi, moesii. Numele „moesii” nu este denumirea tribului, ci a provinciei Moesia și sub numele de moesii, se ascund geții, bessii, terizii, laii și bistonii.

În general, e de mare mirare că nu sînt date numele tuturor triburilor tracice peste o sută cu localizarea lor.

În alte părți ale Dicționarului sînt date explicații la odrîși, bieți (biesi?) tribali, geto-daci. Pentru bessii articolul lipsește.

Vlahi — articolul este extrem de slab, conținînd și o afirmație greșită că acest cuvînt se trage de la celți. Nu este adevărat, se trage de la goți, care au fost pe pămîntul românesc în secolele II—III e.n. Slavii au împrumutat acest termen de la germani.

În cronicile ruse întîlnim denumiri de voloh, valah, la plural volosi, adjectiv — voloski.

În Bizanț, volohi s-a transformat în vlahi, blahi, care au fost pe pămîntul românesc în secolele II—III e.n. Slavii au împrumutat acest termen de la germani.

Există o abundență bibliografie pentru problema valahilor și nu este admisibil ca ea să fie tratată (și încă greșit) în 15 rînduri.

ALEXANDRU V. BOLDUR

ȘTEFAN METEȘ

Vestea încetării din viață, în zorii zilei de 30 iunie 1977, a lui Ștefan Meteș — personalitate a istoriografiei și arhivisticii românești, exemplu de dăruire și sînjire fără de rezervă a științei și culturii noastre naționale, întemeietor, organizator și conducător de instituții — a întristat profund inimile tuturor celor ce l-au stimat și iubit ori l-au cunoscut și apreciat opera.

Regretul dispariției lui Ștefan Meteș dintre cei vii a cuprins pe toți istoricii români, beneficiari ai contribuțiilor aduse de el de-a lungul mai multor decenii de activitate științifică neîntreruptă și publicistică multilaterală, materializate în opere durabile, la care s-a apelat și se va mai apela încă mult timp de aici înainte.

Un nemărginit regret i-a cuprins deopotrivă pe toți arhiviștii care consideră a fi pierdut în persoană pe unul din marii arhiviști români, cititor, organizator și conducător al primei instituții arhivistice românești din anii ce au urmat Marii Uniri din 1918, pe teritoriul Transilvaniei, din al cărei pămînt s-a ivit, ca toți moșii și strămoșii săi și pe care l-a iubit — împreună cu oamenii, frumusețile și bogățiile sale — fără de margini.

Născut la 27 decembrie 1886/8 ianuarie 1887 în Geomal, județul Alba, Ștefan Meteș va urma cursurile școlii primare în satul natal, ale liceului în câteva orașe transilvănene cu tradiție în învățămîntul românesc, iar între 1912-1914 va studia la Universitatea din București, avînd ca profesori, printre alții, pe Nicolae Iorga și Nicolae Bănescu, cu primul dintre ei, rămînînd în relații de strînsă prietenie, pînă la dispariția lui tragică.

Începe să publice încă din perioada studiilor de la Facultatea de litere și filosofie. An de an va lăsa moștenire o valoroasă operă istorică.

Harul și marea pasiune pentru cercetarea științifică nu-l vor împiedica pe Ștefan Meteș să desfășoare însă și alte munci în împrejurările în care țara după 1918 avea nevoie de aportul fiecăruia din fii săi, capabili să contribuie la desăvîrșirea operei de unificare în toate domeniile vieții social-economice și politico-culturale. I s-a cerut să pună bazele instituției arhivistice pentru Transilvania și a fost numit la 1 octombrie 1922 — primul director activ — al Direcțiunii Arhivelor Statului Transilvaniei cu sediul la Cluj. În această calitate va desfășura pînă în anul pensionării sale (1947) o vastă muncă organizatorică pentru asigurarea condițiilor materiale necesare desfășurării muncii unei instituții cu un asemenea profil și pentru depozitarea documentelor arhivistice. Totodată, alcătuiește un colectiv de muncă și depistează pe la creatori și deținători valoroase fonduri arhivistice create pe teritoriul Transilvaniei, le concentrează la Arhivele Statului din Cluj, și le prelucrează și valorifică pe cele mai importante.

Istoricul și conducătorul Arhivelor Statului transilvane, militantul de pînă la 1918 pentru unirea și apoi pentru consolidarea ei, se va angaja în viața politică a țării atacînd în Adunarea Deputaților unele „probleme sociale și naționale grave”, pe care războiul le împinsese și mai mult la suprafață, iar în anii '30 îl vom găsi printre cei care avertizau împotriva pericolului pe care îl reprezenta fascismul. Consacrarea sa ca istoric de mare valoare l-a adus-o primirea, încă din 1919 în rîndurile membrilor corespondenți ai Academiei Române. Valoarea activității sale a fost recunoscută și prin premiarea de către același înalt for științific a patru volume, precum și decorarea, în 1972, pentru merite deosebite în dezvoltarea istoriografiei și arhivisticii românești, cu ordinul „Meritul științific” clasa I-a. Cu același prilej a fost sărbătorit de obște istoricilor și arhiviștilor din țară, cu prilejul împlinirii frumoasei vîrste de 85 de ani.

Așa cum l-au cunoscut și apreciat cei în preajma cărora a trăit și a muncit, Ștefan Meteș a fost un om onest cu sine și față de alții un om corect, în viața socială și în cercetare, un om dispus să ajute oricînd pe cei care aveau nevoie de statul și sprijinul său, un om cu vorba potolită, încărcată de înțelepciune și un tîlc pe care l-a avut și a fost de către toată lumea înțeles, un om care a muncit convins fiind că munca înobilează pe omul făurar de idei sau bunuri materiale.

Prin dispariția lui Ștefan Meteș — cel din urmă dintre istoricii generației Unirii celei mari — știința istorică și arhivistica din țara noastră au pierdut pe unul din reprezentanții lor cei mai de seamă, ale cărui merite sînt înscrise, pentru totdeauna în patrimoniul culturii și științei naționale.

AL. MATEI

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE

ÎN VOLUMUL XXXIX

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
1. 1808 noiembrie 16, Sibiu. Adresa dr. Ioan Piuariu Molnar către Guberniu privind felul în care și-a îndeplinit misiunea în Moldova.	4 434	16. 1877 octombrie 27, Sibiu. Informarea comandantului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne în legătură cu ocuparea excepțională a secuimii de către soldați.	3
2. 1808 noiembrie 16, Sibiu. Raportul dr. Ioan Piuariu-Molnar cu privire la situația politică, militară și comercială din Moldova.	4 435	17. 1877 octombrie 29, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu în care-și exprimă speranța în apropiata cucerire a Plevnei.	2 200
3. 1808 noiembrie 24, Cluj. Adresa guvernatorului Transilvaniei, G. Banffy prin care înaintează împăratului raportul dr. Ioan Piuariu-Molnar asupra misiunii sale în Moldova.	4 439	18. 1877 noiembrie 2, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în legătură cu evoluția asedierii Plevnei a cărei necesitate o învedește prin lipsa de alimente a turcilor.	2 201
4. 1877 iunie 4, Turda. Adresa Consiliului orașului Turda către Oniciul Polițienesc local, prin care este trimis ordinul vicecomitei Comitatului Turda-Arieș privind interzicerea constituirii și funcționării comitetelor de ajutorare a răniților din război.	3 265	19. 1877 noiembrie 29, Plevna. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care descrie capitularea Plevnei.	2 202
5. 1877 iunie 9. Scrisoarea dr. Zaharia Petrescu către soția sa în care descrie bombardarea Vidinului.	2 193	20. 1877 decembrie 5, Plevna. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care descrie atmosfera ce domnește după luarea Plevnei.	2 204
6. 1877 iulie 4, Craiova. Scrisoarea dr. Drăgescu către Ion Micu-Moldovan prin care îl informează asupra amosierii premengatoare trecerii Dunării de către armata română, îndemnându-l să adune oirande pentru armata română.	3 265	21. 1877. Memoriile generalului Gheorghe Anghelescu referitoare la războiul pentru independență.	2 206
7. 1877 august 9, Dej. Adresa Consiliului orașului Dej către Căpitanatul local prin care se transmite ordinul vicecomitei Comitatului Soinoc Dăbica privind oprirea exodului spre România a tinerilor recruți din Transilvania.	3 266	22. 1878 februarie 10, București. Scrisoarea Comitetului Central al societății „Crucea Roșie” din România semnată de Dimitrie Ghica către Ion Micu Moldovan prin care îi mulțumește pentru suma de 52 florini trimisă ca „ajutor răniților”.	3 268
8. 1877 august 27, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care descrie atacul asupra Plevnei.	2 194	23. 1878 martie 17, Budapesta. Adresa ministrului de interne către ministrul de finanțe și agriculturii, industriei și comerțului privind verificarea tabelelor de calificare ale funcționarilor din Transilvania și Dunărea de Jos.	3 270
9. 1877 august 31, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care descrie atacul asupra Plevnei.	2 195	24. 1879 aprilie 23, Sibiu. Scrisoarea de mulțumire a Comitetului de femei din Sibiu, adresată lui George Barițiu, prin care își exprimă gratitudinea pentru sprijinul dat de acesta cu ocazia războiului pentru independență.	3 270
10. 1877 septembrie 1, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care ea amănunte asupra atacului Plevnei, îi comunică numirea sa în funcția de șef al serviciului sanitar al armatei de vest în locul dr. Al. Davila.	2 196	25. 1900 octombrie 11. Extras din registrul istoric al Batalionului 7 Vinători în care se relatează desfășurarea revoltei țărânești din toamna anului 1900 în județele Buzău, Râmnicul Sărat, Râmnicul Vilcea.	1 26
11. 1877 septembrie 7, Verbița. Scrisoarea dr. Petrescu adresată soției sale în care ea noi amănunte în legătură cu atacul asupra Plevnei, numărul morților și ai răniților, capturi.	2 196	26. 1900 octombrie 15/28. Telegrama ministrului justiției, Titu Maiorescu adresată procurorului general, Raicovicianu la Buda, județul Râmnicul Sărat prin care dispune descoperirea autorilor morali ai revoltei.	1 27
12. 1877 octombrie 8, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care relatează asaltul redutei Grivița nr. 2.	2 197	27. 1900 octombrie 16. Telegrama transmisă de C. Manea, jude instructor, procurorului general din Galați, în legătură cu ciocnirile între țărani răsculați și armată în comuna Buda.	1 27
13. 1877 octombrie 9, Sibiu. Informarea Comandamentului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne în legătură cu organizarea pazei locale permanente în secuime.	3 266	28. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către ministrul justiției, Titu Maiorescu, prin care-i anunță răscoala din comuna Buda.	1 27
14. 1877 octombrie 18, Verbița. Scrisoarea dr. Petrescu adresată soției sale în care-i anunță cucerirea orașului Telișu, punct important spre cucerirea Plevnei.	2 199	29. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către ministrul justiției, Titu Maiorescu, referitoare la răscoala țăranilor din comuna Buda, informându-l că a trimis armată.	1 27
15. 1877 octombrie 20, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care-l relatează noi amănunte legate de asediul Plevnei.	2 200	30. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către Titu Maiorescu, ministrul justiției asupra încetării răscoalei în comuna Buda.	

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
și prevestirea ei în comunele : Dumitrești și Dedulești unde a trimis armata.	1 27	44. 1907 martie 9, (Cimpulung-Muscel). Ordinul prefectului județului Muscel către inspectorii comunali pentru a lua măsuri în vederea înlăturării efectelor broșurii „Către săteni” scrisă de Vasile M. Kogălniceanu.	1 9
31. 1900 octombrie 16. Telegrama ministrului Justiției Titu Maiorescu adresată procurorului general Budurescu prin care dispune măsuri pentru restabilirea ordinii și descoperirea autorilor morali ai răscoalei din județul Olt.	1 28	45. 1907 martie 11. Proces-verbal încheiat de locuitorii comunei Stănești, plasa Dunărea, județul Vlașca cu ocazia alegerii comitetului țărănesc în care-și expun programul de revendicări.	1 10
32. 1900 octombrie 21. Telegrama generalului Lahovari, ministru de război prin care raportează măsurile luate în comunele Popești, Urechești, Dragoslaveni și Lacul lui Baban, plasa Marginea de Sus, județul Rîmnicul Sărat pentru prevenirea revoltei.	1 28	46. 1907 martie 11, Zimnicea. Cererea răsculaților din Zimnicea adresată căpitănelui militar din localitate în care își expun condițiile de încetare a ostilităților.	1 11
33. 1900 octombrie 23, Pîscov. Telegrama colonelului Cocea adresată ministrului de război prin care raportează situația militarilor răniți.	1 28	47. 1907 martie 12—iulie 11. Însemnări ale lui Vintilă C. A. Rosetti asupra desfășurării răscoalei țărănești.	1 11
34. 1900 octombrie 29, Rîmnicul Vlcea. Raportul procurorului Anastasiu, de pe lângă Tribunalul Vlcea către Ministerul Justiției asupra răscoalei țărănești din județul Vlcea și mijloacele folosite pentru înăbușirea ei.	1 28	48. 1907 martie 13/26, București. Telegrama Ministerului de Interne către prefecturile județelor Teleorman, Vlașca și Ilfov, privitoare la modul de cooperare cu comandamentul diviziei a IV-a, generalul Crăiniceanu pentru reprimarea răscoalei.	1 12
35. 1900 octombrie 29. Telegrama procurorului general Budurescu adresată ministrului Justiției, Titu Maiorescu în care raportează despre mersul răscoalei în județul Olt.	1 29	49. 1907 martie 16, Slatina. Telegrama prefectului județului Olt către Ministerul de Interne în care relatează desfășurarea răscoalei la Bărcănești, Cucuiești și alte comune, solicitând trupe de artilerie.	1 12
36. 1900 noiembrie 1. Telegrama generalului Pilat către Ministerul de război prin care comunică plecarea trupelor spre Rîmnicul Sărat intrucit în Vrancea oamenii s-au liniștit.	1 29	50. 1907 martie 17/30, Florești. Plângerea țăranilor din comuna Florești plasa Bolintinul din Vale, împotriva proprietarilor și arendașilor moșilor din cuprinsul comunei, pentru nerespectarea prevederilor legii învoielilor agricole.	1 12
37. 1900 noiembrie 6. Telegrama procurorului general Raicoviciuanu către Ministerul Justiției în care comunică restabilirea liniștii în comuna Găuri județul Putna.	1 29	51. 1907 martie 17/30. Cererea arendașilor moșilor Prundu, Gostinari, Greaca și Flămînda adresată Ministerului de Interne prin care cer trimiterea de trupe în comunele respective, pentru a preveni răscoala țăranilor.	1 13
38. 1900 noiembrie 10. Telegrama generalului I. Argetoianu, adresată generalului Gîgurtu în legătură cu mișcarea trupelor în zona Tîrgu-Jiu.	1 29	52. (1907 martie 20/aprilie 2), Giurgiu. Telegrama Prefecturii județului Vlașca, adresată Ministerului de Interne, prin care comunică măsurile luate împotriva participanților la răscoală.	1 13
39. 1900 noiembrie 17, Buzău. Adresă și memorii ale generalului Comăneanu către ministrul de război, generalul Lahovari în care relatează desfășurarea evenimentelor în comunele răsculate din județul Rîmnicul Sărat, pentru a se dezvinovăți de acuzațiile ce se aduc.	1 30	53. 1907 martie 27, București. Raportul inspectorului I. Valoari către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii publice în care prezintă concluziile asupra cercetărilor făcute într-o serie de licee în legătură cu răspîndirea de manifeste cu caracter socialist.	1 13
40. 1900. Extras din istoricul Regimentului 5 Roșiori în care se relatează răscoalele țărănești din județul Olt și participarea regimentului la înlăturarea lor.	1 31	54. 1907 martie 27. Raportul trimis de ministrul Belgiei la Viena, Barchgrave, Ministerului de Externe belgian cu privire la răscoala din 1907.	1 15
41. 1901 februarie 19. Telegramă adresată de mai multe femei din comuna Izvoru, ministrului Justiției prin care solicită eliberarea soților deținuți.	1 32	55. (1907 martie, Bacău). Adresa colonelului Aslan, comandantul Garnizoanei Bacău prin care aduce la cunoștința prefectului județului acțiunile elevilor de la liceul din localitate, în rîndul țăranilor.	1 15
42. 1901 martie 2. Raportul procurorului general al Curții de Apel Craiova, Mladoveanu către ministrul Justiției în care demonstrează că plîngerea femeilor din comuna Izvoru este neîntemeiată.	1 32	56. 1907 mai 15/28, Giurgiu. Telegrama procurorului Tribunalului județului Vlașca, adresată Ministerului de Justiție, prin care comunică numărul țăranilor arestați și deținuți pentru participarea la răscoală.	1 16
43. 1901 decembrie 7, București. Adresa președintelui Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza către Ministerul Justiției, referitoare la acuzațiile ce au fost aduse generalului Comăneanu și prefectului județului Rîmnicul Sărat, Alexandrescu de către deputații C. Mille și George Pallade, asupra modului de înăbușire a răscoalei țărănești.	1 32	57. 1907 mai 17, Pitești. Ordonanță definitivă dată de judecătorul Tribunalului Argeș prin care se declară caz de urmărire împotriva unor locuitori din comuna Serboleni pentru participare la răscoală.	1 16

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
58. 1907 iunie 4, (București). Act de acuizare dat de Curtea de Apel din București prin care declară un număr de 30 de locuitori din comunele Lăunele de Jos și Ciomăgești, județul Argeș, vinovați de participarea la răscoală și îi înaintează Curții cu jurați Argeș pentru a fi judecați.	1 17	65. 1918 iulie 14, Brăila. Raportul Comisiei de rechiziții către comisia interimară a orașului Brăila în care solicită să intervină la forurile în drept pentru scutirea populației orașului Brăila de rechiziția mărfurilor care nu se găsesc în comerț.	3 276
59. 1907 octombrie 3 (Bucești). Raport al parohiei rurale Diecheni din comuna Bucești, județul Tecuci către Protoieria Tecuci cu privire la încercarea țăranilor răsculați din comunele Șerbănești, Liești și Bucești de a intra în comuna Tg. Iwești la 13 martie 1907 și reprimarea exercitată de armată.	1 18	66. 1918 noiembrie 10, Brăila. Raportul Poliției Brăila către prefectura județului Brăila prin care se informează că s-a cerut poliției militare germane să trimită patrula pe anumite străzi ale orașului.	3 277
60. 1908 noiembrie 9/22, București. Memoriul lui Eugen Brote în care înfățișează situația moșiei Găiceana și modul de exploatare a ei în preajma răscoalei din 1907.	1 35	67. 1918 noiembrie 11, Viziru. Raportul Secției de jandarmi Viziru către compania de jandarmi Brăila privind starea de spirit a locuitorilor din raza teritorială a secției.	3 277
61. 1910. Motiune adoptată în cadrul întrunirii publice, convocată de Partidul Social-Democrat cu ocazia comemorării a trei ani de la răscoala țăranilor din 1907.	1 10	68. 1918 noiembrie 14, Viziru. Raportul Administrației plășii Călmățui către Prefectura județului Brăila prin care se aduce la cunoștință situația din unele comune din județ, în primele zile după plecarea nemților.	3 278
62. 1917 ianuarie 8, Brăila. Ordonanța Comandaturii Brăila prin care se cere cetățenilor predarea armelor și denunțarea ostașilor armatelor cu care erau în război.	3 275	69. 1919 noiembrie 6, Brăila. Adresa brigăzii de siguranță Brăila către Comisia interimară a orașului Brăila prin care se informează asupra reținerilor care s-au făcut în timpul ocupației lui Alexandru Popovici, fost comisar al portului Brăila, executat de germani.	3 278
63. 1917 ianuarie 20, Brăila. Adresa Comandaturii imperiale germane către Primăria orașului Brăila prin care se comunică amendarea orașului cu 50 000 lei pentru faptul că cetățenii solicitați nu se prezintă la lucru și nu se respectă cererile germane.	3 276	70. 1932 iulie 21, Paris. Scrisoarea adresată de Henri Focillon scriitoarei Sarina Cassvan în care-l mulțumește pentru primirea cărții „Aranca” a lui Cezar Petrescu, făcând o scurtă caracterizare a lucrării.	3 335
64. 1917 martie 28, Brăila. Comunicat al Tribunalului de război prin care se aduce la cunoștință sentința împotriva unor locuitori condamnați pentru că au găzduit și hrănit un prizonier de război rus.	3 276	71. 1939 martie 18, Paris. Scrisoarea lui Henri Focillon către C. Rădulescu-Motru în care răspunde invitației de a conferența la Universitatea din București.	3 335

	Page
LA TRENTIÈME ANNIVERSAIRE DE LA PROCLAMATION DE LA RÉPUBLIQUE	
GH. IONIȚĂ — La Roumanie socialiste a la 30-ème anniversaire de la république	363
ETUDES ET COMMUNICATIONS	
D. LIMONA , E. MOISUC — Maison commerciale Ioan Hagi Moscou et Ștefan I. Moscou de Bucarest, 1829—1837, II	376
M. COTENESCU — Aspects du développement du renseignement du district Ialomița pendant la période 1831—1848	404
E. POPESCU — Debats sur la question concernant la révision de la Constitution pendant 1914—1916	410
GH. DUZINCHIEVICI — Nouvelles données sur l'histoire du I-er Régiment de gardes-frontières roumains de Transylvanie (1762—1786)	422
NOUVEAUX ACCROISSEMENTS	
C. DINU — Nouvel trésor dans le patrimoine des Archives d'État	429
E. COHN, O. NICHIFOR — La collection Mavrocordat	430
LÉGISLATION	
N. CHIPURICI — Quelques conclusions sur l'application d'art. 49 du Decret 472/1971	431
DOCUMENTS	
AL. NEAMȚU — Un rapport officiel du médecin Ioan Piuariu-Molnar de 1808	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — Nouvelles sur les roumains dans des chroniques parues à Moscou	439
INSTRUMENTS DE RECHERCHES	
R. CONSTANTINESCU — Manuscrits occidentaux dans les bibliothèques roumaines, Bucarest (VIII-ème—XVI-ème siècle), II	447
LA VIE SCIENTIFIQUE	
I. GAL — La XVII-ème conférence de la Table Ronde des Archives	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Recherches dans les archives et les bibliothèques françaises	458
AL. MATEI — Recherches dans les archives de la République Populaire Hongroise	464
COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS	
ION ȘT. BAICU — L'université populaire „Nicolae Iorga“ de Vălenii de Munte	465
M. DOGARU — La réunion du Comité international de sigillographie	466
ȘTEFAN METEȘ	471
La liste des documents publiée dans le vol. XXXIX	473

	Page
30 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF REPUBLIC	
GH. IONIȚĂ — Socialist Romania on the 30-th anniversary of the Republic	363
D. LIMONA , E. MOISUC — The Commercial House „Ioan Hadji Moscu and Stephen I. Moscu“ in Bucharest, 1829—1837, II	376
M. COTENESCU — Aspects on the development of education in the district of Ialomița during 1831—1848	404
E. POPESCU — Debating the question concerning the revision of the Constitution	410
GH. DUZINCHIEVICI — New data relating to the history of the 1st. Regiment of the Romanian frontier guards in Transylvania 1762—1786)	422
NEW ACCESSIONS	
C. DINU — A new treasure in the patrimony of the State Archives	429
E. COHN, O. NICHIFOR — The Mavrocordat Collection	430
LEGISLATION	
N. CHIPURICI — Some conclusions as regards the putting into force the provisions of the art. 49 of the Decree no 472/1971	431
RECORDS	
AL. NEAMȚU — A formal report by Doctor Ioan Piuariu-Molnar from the year 1808	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — News concerning the Romanians found in chronicles appeared in Moscow	439
FINDING AIDS	
R. CONSTANTINESCU — Western manuscripts in the Romanian libraries, Bucharest, (the 8th—16th centuries), II	447
SCIENTIFIC LIFE	
I. GAL — The 17th Round Table Conference of Archives	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Researches in the French Archives and Libraries	458
AL. MATEI — Researches in the Hungarian	464
BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS	
ION ȘT. BAICU — The Summer Popular University „Nicolae Iorga“ in Vălenii de Munte	465
M. DOGARU — International Sigillography Committee Reunion	466
ȘTEFAN METEȘ	471
The list of Record published in vol. XXXIX	473

	Seite
30 JAHRE SEIT DER PROKLAMATION DER REPUBLIK	
GH. IONIȚA — 30 Jahre Republik — Sozioalistisches Rumänien	363
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
D. LIMONA , E. MOISUC — Das Handelshaus Ioan Hagi Moscu und Ștefan I. Moscu in Bukarest, 1829—1837, II	376
M. COTENESCU — Die Entwicklung des Unterrichts im Kreise Ialomița, 1831—1848. Aspekte	404
E. POPESCU — Die Debatte über die Revision der Verfassung in den Jahren 1914—1916	410
GH. DUZINCHIEVICI — Neue Angaben über die Geschichte des 1. Walachischen Grenzregiments in Siebenbürgen (1762—1786)	422
NEUE ERWERBUNGEN	
C. DINU — Ein neuer Schatz im Patrimonium der Staatsarchive	429
E. COHN, O. NICHIFOR — Sammlung Mavrocordat	430
GESETZGEBUNG	
N. CHIPURICI — Manche Schlussfolgerungen in bezug auf die Anwendung des Art. 49 vom Dekret 472/1971	431
DOKUMENTE	
AL. NEAMȚU — Ein Dienstbericht des Doktors Ioan Piariu-Molnar vom Jahre 1808	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — Auskünfte über die Rumänen in den in Moskau erschienenen Chroniken	439
ARCHIVBEHELFE	
R. CONSTANTINESCU — Westeuropäische Manuskripte in den rumänischen Bibliotheken, Bukarest (8.—16. Jh), II	447
DAS WISSENSCHAFTLICHE LEBEN	
I. GAL — XVII Tagung der „Table Ronde“ der Archive	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Forschungen in der französischen Archiven und Bibliotheken	458
AL. MATEI — Forschungen in den Archiven der Volksrepublik Ungarn	464
REZENSIONEN UND LITERATURBERICHTE	
ION ȘT. BAICU — Sommerkursus „Nicolae Iorga“ in Vălenii de Munte	465
M. DOGARU — Zusammentreffen des Internationalen Komitees für Siegelkunde	466
ȘTEFAN METEȘ	471
Liste der Dokumente wurden die im Bande XXXIX Veröffentlicht	473

	Стр.
30 ЛЕТ СО ДНЯ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ	
ГЕОРГЕ И. ИОНИЦЭ — Социалистическая Ромыния на 30-ой годовщине республики	363
ТРУДЫ И СООБЩЕНИЯ	
Д. ЛИМОНА , ЕЛ. МОЙСУК — Бухарестский торгашеский дом Иоана Хаджи Моску и Șтефана И. Моску. 1829—1837 гг. ч. II	376
М. КОТЕНЕСКУ — Аспекты развития народного образования в Яломицком уезде периода 1831—1848 гг.	404
Э. ПОПЕСКУ — Дебаты по вопросу пересмотра конституции в 1914—1916 гг.	410
Г. ДУЗИНКЕВИЧ — Новые даты об истории 1-го румынского пограничного полка в Трансильвании (1762—1786 гг.)	422
НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ	
К. ДИНУ — Новое сокровище в патримоние Госархивов	429
Э. КОХН, О. НИКИФОР — Маврокордатова коллекция	430
АРХИВНАЯ ЛЕГИСЛЯЦИЯ	
Н. КИПУРИЧ — Некоторые выводы по отношению к применению 49-ой статьи Декрета № 472/1971 г.	431
ДОКУМЕНТЫ	
АЛ. НЕАМЦУ — Официальный рапорт 1808 г., принадлежащий д-ру Иоану Пиуарю-Молнару	433
АДДЕНДА И КОРРИГЕНДА	
Д. П. БОГДАН — Известия о румынах в появленых в Москве хрониках	439
РАБОЧИЕ ПОСОБИЯ	
Р. КОНСТАНТИНЕСКУ — Западные рукописи в румынских библиотеках, (Букурешть, VIII—XVI вв.) ч. II	447
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
И. ГАЛ — XVII-ая Конференция Круглого Стола Архивов	458
ȘТ. ХУРМУЗАКЕ, Р. КОНСТАНТИНЕСКУ — Исследования в французских архивах и библиотеках	458
АЛ. МАТЕИ — Исследования в архивах Венгерской Народной Республики	464
ИОН ȘТ. БАЙКУ — Летний народный университет имени Николая Йорги в Горных Вăлешях	465
РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ	
М. ДОГАРУ — Собрание Международного комитета по сигилграфии	466
ȘТЕФАН МЕТЕȘ	471
ОПИСЬ ДОКУМЕНТОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В XXXIX-ом ТОМЕ	473

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică. izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sunt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rânduri, cu trimiterile infra-paginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

-

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box

136—137—telex

11 226, București,

str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034—7043

**Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE**

LISTA DOCUMENTELOR PUBLICATE ÎN VOLUMUL XXXIX

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
1. 1808 noiembrie 16, Sibiu. Adresa dr. Ioan Piuaru Molnar către Guberniu privind felul în care și-a îndeplinit misiunea în Moldova.	4 434	16. 1877 octombrie 27, Sibiu. Informarea comandantului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne în legătură cu ocuparea excepțională a secuimii de către soldați.	3
2. 1808 noiembrie 16, Sibiu. Raportul dr. Ioan Piuaru-Molnar cu privire la situația politică, militară și comercială din Moldova.	4 435	17. 1877 octombrie 29, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu în care și exprimă speranța în apropiata cucerire a Plevnei.	2 200
3. 1808 noiembrie 24, Cluj. Adresa guvernatorului Transilvaniei, G. Banffy prin care înaintează împăratului raportul dr. Ioan Piuaru-Molnar asupra misiunii sale în Moldova.	4 439	18. 1877 noiembrie 2, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în legătură cu evoluția asedierii Plevnei a cărei necesitate o întrevinde prin lipsa de alimente a turcilor.	2 201
4. 1877 iunie 4, Turda. Adresa Consiliului orașului Turda către Oficiul Polițienesc local, prin care este trimis ordinul vicecomitetului Comitatului Turda-Arieș privind interzicerea constituirii și funcționării comitetelor de ajutorare a răniților din război.	3 265	19. 1877 noiembrie 29, Plevna. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care descrie capitularea Plevnei.	2 202
5. 1877 iunie 9. Scrisoarea dr. Zaharia Petrescu către soția sa în care descrie bombardarea Vidinului.	2 193	20. 1877 decembrie 5, Plevna. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care descrie atmosfera ce domnește după luarea Plevnei.	2 204
6. 1877 iulie 4, Craiova. Scrisoarea dr. Drăgescu către Ion Micu-Moldovan prin care îl informează asupra amosierii premergătoare trecerii Dunării de către armata română, indemnându-l să adune ofrande pentru armata română.	3 265	21. 1877. Memoriile generalului Gheorghe Anghelescu referitoare la războiul pentru independență.	2 206
7. 1877 august 9, Dej. Adresa Consiliului orașului Dej către Căpitanatul local prin care se transmite ordinul vicecomitetului Comitatului Sălaj Dăbica privind oprirea exodului spre România a tinerilor recruți din Transilvania.	3 266	22. 1878 februarie 10, București. Scrisoarea Comitetului Central al societății „Crucea Roșie” din România semnată de Dimitrie Ghica către Ion Micu Moldovan prin care îi mulțumește pentru suma de 52 florini trimisă ca „ajutor răniților”.	3 268
8. 1877 august 27, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care descrie atacul asupra Plevnei.	2 194	23. 1878 martie 17, Budapesta. Adresa ministrului de interne către ministrul de finanțe și agriculturii, industriei și comerțului privind verificarea tabelelor de calificare ale funcționarilor din Transilvania și Dunărea de Jos.	3 270
9. 1877 august 31, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care descrie atacul asupra Plevnei.	2 195	24. 1879 aprilie 23, Sibiu. Scrisoarea de mulțumire a Comitetului de femei din Sibiu, adresată lui George Barițiu, prin care își exprimă gratitudinea pentru sprijinul dat de acesta cu ocazia războiului pentru independență.	3 270
10. 1877 septembrie 1, Verbița. Scrisoarea dr. Zanaria Petrescu către soția sa în care ea anunțează asupra atacului Plevnei, îi comunică numirea sa în funcția de șef al serviciului sanitar al armatei de vest în locul dr. Al. Davila.	2 196	25. 1900 octombrie 11. Extras din registrul istoric al Batalionului 7 Vinători în care se relatează desfășurarea revoltei țărănești din toamna anului 1900 în județele Buzău, Râmnicul Sărat, Râmnicul Vilcea.	1 26
11. 1877 septembrie 7, Verbița. Scrisoarea dr. Petrescu adresată soției sale în care ea noi amănunte în legătură cu atacul asupra Plevnei, numărul morților și al răniților, capturi.	2 196	26. 1900 octombrie 15/28. Telegrama ministrului justiției, Titu Maiorescu adresată procurorului general, Raicovicianu la Buda, județul Râmnicul Sărat prin care dispune descoperirea autorilor morali ai revoltei.	1 27
12. 1877 octombrie 8, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care relatează asaltul redutei Grivița nr. 2.	2 197	27. 1900 octombrie 16. Telegrama transmisă de C. Manea, jude instructor, procurorului general din Galați, în legătură cu ciocnirile între țărani răsculați și armată în comuna Buda.	1 27
13. 1877 octombrie 9, Sibiu. Informarea Comandamentului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne în legătură cu organizarea pazei locale permanente în secuime.	3 266	28. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către ministrul justiției, Titu Maiorescu, prin care-i anunță răscoala din comuna Buda.	1 27
14. 1877 octombrie 18, Verbița. Scrisoarea dr. Petrescu adresată soției sale în care-i anunță cucerirea orașului Telîșu, punct important spre cucerirea Plevnei.	2 199	29. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către ministrul justiției, Titu Maiorescu, referitoare la răscoala țăranilor din comuna Buda, informându-l că a trimis armată.	1 27
15. 1877 octombrie 20, Verbița. Scrisoarea dr. Z. Petrescu către soția sa în care-i relatează noi amănunte legate de asediul Plevnei.	2 200	30. 1900 octombrie 16. Telegrama procurorului general Raicovicianu către Titu Maiorescu, ministrul justiției asupra încetării răscoalei în comuna Buda.	

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
și prevestirea ei în comunele : Dumitrești și Dedulești unde a trimis armata.	1 27	44. 1907 martie 9, (Cimpulung-Muscel). Ordinul prefectului județului Muscel către inspectorii comunali pentru a lua măsuri în vederea înlăturării efectelor broșurii „Către săteni” scrisă de Vasile M. Kogălniceanu.	1 9
31. 1900 octombrie 16. Telegrama ministrului Justiției Titu Maiorescu adresată procurorului general Budurescu prin care dispune măsuri pentru restabilirea ordinii și descoperirea autorilor morali ai răscoalei din județul Olt.	1 28	45. 1907 martie 11. Proces-verbal încheiat de locuitorii comunei Stănești, plasa Dunărea, județul Vlașca cu ocazia alegerii comitetului țărănesc în care-și expun programul de revendicări.	1 10
32. 1900 octombrie 21. Telegrama generalului Lahovari, ministru de război prin care raportează măsurile luate în comunele Popești, Urechești, Dragosloveni și Lacul lui Baban, plasa Marginea de Sus, județul Râmnicul Sărat pentru prevenirea revoltei.	1 28	46. 1907 martie 11, Zimnicea. Cererea răsculaților din Zimnicea adresată căpitanului militar din localitate în care își expun condițiile de încetare a ostilităților.	1 11
33. 1900 octombrie 23, Piscov. Telegrama colonelului Cocea adresată ministrului de război prin care raportează situația militarilor răniți.	1 28	47. 1907 martie 12—iulie 11. Însemnări ale lui Vintilă C. A. Rosetti asupra desfășurării răscoalei țărănești.	1 11
34. 1900 octombrie 29, Râmnicul Vilcea. Raportul procurorului Anastasiu, de pe lângă Tribunalul Vilcea către Ministerul Justiției asupra răscoalei țărănești din județul Vilcea și mijloacele folosite pentru înăbușirea ei.	1 28	48. 1907 martie 13/26, București. Telegrama Ministerului de Interne către prefecturile județelor Teleorman, Vlașca și Ilfov, privitoare la modul de cooperare cu comandamentul diviziei a IV-a, generalul Crăiniceanu pentru repri-marea răscoalei.	1 12
35. 1900 octombrie 29. Telegrama procurorului general Budurescu adresată ministrului Justiției, Titu Maiorescu în care raportează despre mersul răscoalei în județul Olt.	1 29	49. 1907 martie 16, Slatina. Telegrama prefectului județului Olt către Ministerul de Interne în care relatează desfășurarea răscoalei la Bărcănești, Cuculeți și alte comune, solicitând trupe de artilerie.	1 12
36. 1900 noiembrie 1. Telegrama generalului Pilat către Ministerul de război prin care comunică plecarea trupelor spre Râmnicul Sărat întrucât în Vrancea oamenii s-au liniștit.	1 29	50. 1907 martie 17/30, Florești. Plângerea țăranilor din comuna Florești plasa Bolintin din Vale, împotriva proprietarilor și arendașilor moșiilor din cuprinsul comunei, pentru nerespectarea prevederilor legii învoielilor agricole	1 12
37. 1900 noiembrie 6. Telegrama procurorului general Raicoviciuanu către Ministerul Justiției în care comunică restabilirea liniștii în comuna Găuri județul Putna.	1 29	51. 1907 martie 17/30. Cererea arendașilor moșiilor Prundu, Gostinari, Greaca și Flămînda adresată Ministerului de Interne prin care cer trimiterea de trupe în comunele respective, pentru a preveni răscoala țăranilor.	1 13
38. 1900 noiembrie 10. Telegrama generalului I. Argetoianu, adresată generalului Gîgurtu în legătură cu mișcarea trupelor în zona Tîrgu-Jiu.	1 29	52. (1907 martie 20/aprilie 2), Giurgiu. Telegrama Prefecturii județului Vlașca, adresată Ministerului de Interne, prin care comunică măsurile luate împotriva participanților la răscoală.	1 13
39. 1900 noiembrie 17, Buzău. Adresă și memorii ale generalului Comăneanu către ministrul de război, generalul Lahovari în care relatează desfășurarea evenimentelor în comunele răsculate din județul Râmnicul Sărat, pentru a se dezvinovăți de acuzațiile ce se aduc.	1 30	53. 1907 martie 27, București. Raportul inspectorului I. Valaori către Ministerul Culeilor și Instrucțiunii publice în care prezintă concluziile asupra cercetărilor făcute într-o serie de licee în legătură cu răspîndirea de manifeste cu caracter socialist.	1 13
40. 1900. Extras din istoricul Regimentului 5 Roșiori în care se relatează răscوالele țărănești din județul Olt și participarea regimentului la înlăturarea lor.	1 31	54. 1907 martie 27. Raportul trimis de ministrul Belgiei la Viena, Barchgrave, Ministerului de Externe belgian cu privire la răscoala din 1907.	1 15
41. 1901 februarie 19. Telegramă adresată de mai multe femei din comuna Izvoru, ministrului Justiției prin care solicită eliberarea soților deținuți.	1 32	55. (1907 martie, Bacău). Adresa colonelului Aslan, comandantul Garnizoanei Bacău prin care aduce la cunoștința prefectului județului acțiunile elevilor de la liceul din localitate, în rîndul țăranilor.	1 15
42. 1901 martie 2. Raportul procurorului general al Curții de Apel Craiova, Mladoveanu către ministrul Justiției în care demonstrează că plîngerea femeilor din comuna Izvoru este neîntemeiată.	1 32	56. 1907 mai 15/28, Giurgiu. Telegrama procurorului Tribunalului județului Vlașca, adresată Ministerului de Justiție, prin care comunică numărul țăranilor arestați și deținuți pentru participarea la răscoală.	1 16
43. 1901 decembrie 7, București. Adresa președintelui Consiliului de Miniștri, D. A. Sturdza către Ministerul Justiției, referitoare la acuzațiile ce au fost aduse generalului Comăneanu și prefectului județului Râmnicul Sărat, Alexandrescu de către deputații C. Mille și George Pallade, asupra modului de înăbușire a răscoalei țărănești.	1 32	57. 1907 mai 17, Pitești. Ordonanță definitivă dată de judecătorul Tribunalului Argeș prin care se declară caz de urmărire împotriva unor locuitori din comuna Șerboieni pentru participare la răscoală.	1 16

Nr. crt.	Nr. Pag.	Nr. crt.	Nr. Pag.
58. 1907 iunie 4, (București). Act de acuza-re dat de Curtea de Apel din Bucu-rești prin care declară un număr de 30 de locuitori din comunele Lăunele de Jos și Ciomăgești, județul Argeș, vinovați de participarea la răscoală și îi înaintează Curții cu jurați Argeș pentru a fi judecați.	1 17	65. 1918 iulie 14, Brăila. Raportul Comisiei de rechiziții către comisia interimară a orașului Brăila în care solicită să intervină la forurile în drept pentru scutirea populației orașului Brăila de rechiziția mărfurilor care nu se găsesc în comerț.	3 276
59. 1907 octombrie 3 (Bucești). Raport al parohiei rurale Diecheni din comuna Bucești, județul Tecuci către Protoieria Tecuci cu privire la încercarea țărănilor răsculați din comunele Șerbănești, Liești și Bucești de a intra în comuna Tg. Iești la 13 martie 1907 și repre-siunea exercitată de armată.	1 18	66. 1918 noiembrie 10, Brăila. Raportul Poliției Brăila către prefectura jude-țului Brăila prin care se informează că s-a cerut poliției militare germane să trimită patrula pe anumite străzi ale orașului.	3 277
60. 1908 noiembrie 9/22, București. Memoriul lui Eugen Brote în care înfățișează situația moșiei Găiceana și modul de exploatare a ei în preajma răscoalei din 1907.	1 35	67. 1918 noiembrie 11, Viziru. Raportul Secției de jandarmi Viziru către com-pania de jandarmi Brăila privind sta-rea de spirit a locuitorilor din raza teritorială a secției.	3 277
61. 1910. Moțiune adoptată în cadrul în-trunirii publice, convocată de Partidul Social-Democrat cu ocazia comemorării a trei ani de la răscoala țăranilor din 1907.	1 10	68. 1918 noiembrie 14, Viziru. Raportul Administrației plășii Călmățui către Prefectura județului Brăila prin care se aduce la cunoștință situația din unele comune din județ, în primele zile după plecarea nemților.	3 278
62. 1917 ianuarie 8, Brăila. Ordonanța Co-mandaturii Brăila prin care se cere cetățenilor predarea armelor și denun-țarea ostașilor armatelor cu care erau în război.	3 275	69. 1919 noiembrie 6, Brăila. Adresa bri-găzii de siguranță Brăila către Comisia interimară a orașului Brăila prin care se informează asupra reținerilor care s-au făcut în timpul ocupației lui Alexandru Popovici, fost comisar al portului Brăila, executat de germani.	3 278
63. 1917 ianuarie 20, Brăila. Adresa Coman-daturii imperiale germane către Primă-ria orașului Brăila prin care se comu-nică amendarea orașului cu 50 000 lei pentru faptul că cetățenii solicitați nu se prezintă la lucru și nu se respectă cererile germane.	3 276	70. 1932 iulie 21, Paris. Scrisoarea adresată de Henri Focillon scriitoarei Sarina Cassvan în care-i mulțumește pentru primirea cărții „Aranca” a lui Cezar Petrescu, făcând o scurtă caracterizare a lucrării.	3 335
64. 1917 martie 28, Brăila. Comunicat al Tribunalului de război prin care se aduce la cunoștință sentința împotriva unor locuitori condamnați pentru că au găzduit și hrănit un prizonier de război rus.	3 276	71. 1939 martie 18, Paris. Scrisoarea lui Henri Focillon către C. Rădulescu-Motru în care răspunde invitației de a conferența la Universitatea din Bucu-rești.	3 335

	Page
LA TRENTIÈME ANNIVERSAIRE DE LA PROCLAMATION DE LA RÉPUBLIQUE	
GH. IONIȚĂ — La Roumanie socialiste a la 30-ème anniversaire de la république . . .	363
ETUDES ET COMMUNICATIONS	
D. LIMONA , E. MOISUC — Maison commerciale Ioan Hagi Moscou et Ștefan I. Moscou de Bucarest, 1829—1837, II . . .	376
M. COTENESCU — Aspects du développement du renseignement du district Ialomița pendant la période 1831—1848 . . .	404
E. POPESCU — Debats sur la question concernant la révision de la Constitution pendant 1914—1916 . . .	410
GH. DUZINCHIEVICI — Nouvelles données sur l'histoire du I-er Régiment de gardes-frontières roumains de Transylvanie (1762—1786) . . .	422
NOUVEAUX ACCROISSEMENTS	
C. DINU — Nouvel trésor dans le patrimoine des Archives d'État . . .	429
E. COHN, O. NICHIFOR — La collection Mavrocordat . . .	430
LÉGISLATION	
N. CHIPURICI — Quelques conclusions sur l'application d'art. 49 du Decret 472/1971 . . .	431
DOCUMENTS	
AL. NEAMȚU — Un rapport officiel du médecin Ioan Piurariu-Molnar de 1808 . . .	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — Nouvelles sur les roumains dans des chroniques parues à Moscou . . .	439
INSTRUMENTS DE RECHERCHES	
R. CONSTANTINESCU — Manuscrits occidentaux dans les bibliothèques roumaines, Bucarest (VIII-ème—XVI-ème siècle), II . . .	447
LA VIE SCIENTIFIQUE	
I. GAL — La XVII-ème conférence de la Table Ronde des Archives . . .	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Recherches dans les archives et les bibliothèques françaises . . .	458
AL. MATEI — Recherches dans les archives de la République Populaire Hongroise . . .	464
COMPTES-RENDUS ET PRÉSENTATIONS	
ION ȘT. BAICU — L'université populaire „Nicolae Iorga“ de Vălenii de Munte . . .	465
M. DOGARU — La reuniun du Comité international de sigilographie . . .	466
ȘTEFAN METEȘ . . .	471
La liste des documents publiée dans le vol. XXXIX . . .	473

30 YEARS SINCE THE PROCLAMATION OF REPUBLIC	
GH. IONIȚĂ — Socialist Romania on the 30-th anniversary of the Republic . . .	363
D. LIMONA , E. MOISUC — The Commercial House „Ioan Hadji Moscu and Stephen I. Moscu“ in Bucharest, 1829—1837, II . . .	376
M. COTENESCU — Aspects on the development of education in the district of Ialomița during 1831—1848 . . .	404
E. POPESCU — Debating the question concerning the revision of the Constitution . . .	410
GH. DUZINCHIEVICI — New data relating to the history of the 1st. Regiment of the Romanian frontier guards in Transylvania 1762—1786) . . .	422
NEW ACCESSIONS	
C. DINU — A new treasure in the patrimony of the State Archives . . .	429
E. COHN, O. NICHIFOR — The Mavrocordat Collection . . .	430
LÉGISLATION	
N. CHIPURICI — Some conclusions as regards the putting into force the provisions of the art. 49 of the Decree no 472/1971 . . .	431
RECORDS	
AL. NEAMȚU — A formal report by Doctor Ioan Piurariu-Molnar from the year 1808 . . .	433
ADDENDA ET CORRIGENDA	
D. P. BOGDAN — News concerning the Romanians found in chronicles appeared in Moscow . . .	439
FINDING AIDS	
R. CONSTANTINESCU — Western manuscripts in the Romanian libraries, Bucharest, (the 8th—16th centuries), II . . .	447
SCIENTIFIC LIFE	
I. GAL — The 17th Round Table Conference of Archives . . .	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Researches in the French Archives and Libraries . . .	458
AL. MATEI — Researches in the Hungarian . . .	464
BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS	
ION ȘT. BAICU — The Summer Popular University „Nicolae Iorga“ in Vălenii de Munte . . .	465
M. DOGARU — International Sigilography Committee Reunion . . .	466
ȘTEFAN METEȘ . . .	471
The list of Record published in vol. XXXIX . . .	473

	Seite		Стр.
30 JAHRE SEIT DER PROKLAMATION DER REPUBLIK		30 ЛЕТ СО ДНЯ ПРОВОЗГЛАШЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ	
GH. IONIȚA — 30 Jahre Republik — Sozialistisches Rumänien	363	ГЕОРГЕ И. ИОНИЦЭ — Социалистическая Румыния на 30-ой годовщине республики	363
STUDIEN UND MITTEILUNGEN		ТРУДЫ И СООБЩЕНИЯ	
D. LIMONA, E. MOISUC — Das Handelshaus Ioan Hagi Moscu und Ștefan I. Moscu in Bukarest, 1829—1837, II	376	D. ЛИМОНА, ЕЛ. МОЙСУК — Бухарестский торгашеский дом Иоана Хаджи Моску и Șтефана И. Моску. 1829—1837 гг. ч. II	376
M. COTENESCU — Die Entwicklung des Unterrichts im Kreise Ialomița, 1831—1848. Aspekte	404	М. КОТЕНЕСКУ — Аспекты развития народного образования в Яломицком уезде периода 1831—1848 гг.	404
E. POPESCU — Die Debatte über die Revision der Verfassung in den Jahren 1914—1916	410	Э. ПОПЕСКУ — Дебаты по вопросу пересмотра конституции в 1914—1916 гг.	410
GH. DUZINCHIEVICI — Neue Angaben über die Geschichte des 1. Walachischen Grenzgeregiments in Siebenbürgen (1762—1786)	422	Г. ДУЗИНКЕВИЧ — Новые даты об истории 1-го румынского пограничного полка в Трансильвании (1762—1786 гг.)	422
NEUE ERWERBUNGEN		НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ	
C. DINU — Ein neuer Schatz im Patrimonium der Staatsarchive	429	К. ДИНУ — Новое сокровище в патримониуме Госархивов	429
E. COHN, O. NICHIFOR — Sammlung Mavrocordat	430	Э. КОХН, О. НИКИФОР — Маврокордатовая коллекция	430
GESETZGEBUNG		АРХИВНАЯ ЛЕГИСЛЯЦИЯ	
N. CHIPURICI — Manche Schlussfolgerungen in bezug auf die Anwendung des Art. 49 vom Dekret 472/1971	431	Н. КИПУРИЧ — Некоторые выводы по отношению к применению 49-ой статьи Декрета № 472/1971 г.	431
DOKUMENTE		ДОКУМЕНТЫ	
AL. NEAMȚU — Ein Dienstbericht des Doktors Ioan Piurariu-Molnar vom Jahre 1808	433	АЛ. НЕАМЦУ — Официальный рапорт 1808 г., принадлежащий д-ру Иоану Пиуариу-Молнару	433
ADDENDA ET CORRIGENDA		АДДЕНДА И КОРРИГЕНДА	
D. P. BOGDAN — Auskünfte über die Rumänen in den in Moskau erschienenen Chroniken	439	Д. П. БОГДАН — Известия о румынах в появившихся в Москве хрониках	439
ARCHIVBEHELFE		РАБОЧИЕ ПОСОБИЯ	
R. CONSTANTINESCU — Westeuropäische Manuskripte in den rumänischen Bibliotheken, Bukarest (8.—16. Jh), II	447	Р. КОНСТАНТИНЕСКУ — Западные рукописи в румынских библиотеках, (Букурешть, VIII—XVI вв.) ч. II	447
DAS WISSENSCHAFTLICHE LEBEN		НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
I. GAL — XVII Tagung der „Table Ronde“ der Archive	458	И. ГАЛ — XVII-ая Конференция Круглого Стола Архивов	458
ȘT. HURMUZACHE, R. CONSTANTINESCU — Forschungen in der französischen Archiven und Bibliotheken	458	ȘТ. ХУРМУЗАКЕ, Р. КОНСТАНТИНЕСКУ — Исследования в французских архивах и библиотеках	458
AL. MATEI — Forschungen in den Archiven der Volksrepublik Ungarn	464	АЛ. МАТЕЙ — Исследования в архивах Венгерской Народной Республики	464
REZENSIONEN UND LITERATURBERICHTE		ИОН ȘТ. БАЙКУ — Летний народный университет имени Николая Йорги в Горных Велениях	465
ION ȘT. BAICU — Sommerkursus „Nicolae Iorga“ in Vălenii de Munte	465	РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ	467
M. DOGARU — Zusammentreffen des Internationalen Komitees für Siegelkunde	466	М. ДОГАРУ — Собрание Международного комитета по сигилографии	466
ȘTEFAN METEȘ	471	ȘТЕФАН МЕТЕШ	471
Liste der Dokumente wurden die im Bande XXXIX Veröffentlicht	473	ОПИСЬ ДОКУМЕНТОВ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В XXXIX-ом ТОМЕ	473

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infra-paginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă P.O. Box

136—137—telex

11 226, Bucureşti,

str. 13 Decembrie nr. 3

R.M. ISSN 0034—7043

**Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE**

